

ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

м. ЛЮБОТИН
м. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ
І ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ»

ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ: ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

**М. ЛЮБОТИН
М. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ
І ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН**

Харків—2020

ЗВІД ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНЕ ВИДАННЯ

ГОЛОВНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – Валерій СМОЛІЙ

Сергій КОТ (заступник головного редактора),

Геннадій БОРЯК,

Віктор ДАНИЛЕНКО,

Микола ДЬОМІН,

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ,

Ярослав ІСАЄВИЧ,

Юрій ЛЕВЕНЕЦЬ,

Володимир ЛИТВИН,

Володимир МИХЕЄВ,

Віктор МИЦ,

Олексій ОНИЩЕНКО,

Олександр РЕЄНТ,

Ганна СКРИПНИК,

Лариса ФЕДОРОВА (відповідальний секретар),

Петро ТОЛОЧКО (заступник головного редактора)

**ЗВІД
ПАМ'ЯТОК
ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ
УКРАЇНИ:
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ**

**м. Люботин
м. Первомайський
і Первомайський район**

ОБЛАСНА РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ТОМУ

НАУКОВА РОБОЧА ГРУПА
ОБЛАСНОЇ РЕДКОЛЕГІЇ

Людмила ТЕРЕЩЕНКО (голова)
Олександр КОСТІН (заступник голови)
Лариса КОЛЕСНИКОВА (відповідальний секретар)
Світлана БОЯРЧУК
Сергій КОТ
Сергій КУДЕЛКО
Ярослав ЛІХОЛІСТОВ
Віталій ОКАТЕНКО
Галина ОХРІМЕНКО
Євгенія ПЕТРЕНКО
Марія ТАХТАУЛОВА
Олександр ТРИТИННИК
Вікторія ЧЕРКАСКО
Катерина ЧЕРКАСОВА
Наталя ШОСТКО
Вячеслав ШУЛІКА

Лариса КОЛЕСНИКОВА (керівник)
Ярослав ЛІХОЛІСТОВ
Лідія ЧУВПИЛО

УДК 908:719(477.54 -22)
(3-43)

Звід пам'яток історії та культури України: Харківська область.
м. Люботин, м. Первомайський і Первомайський район. Енциклопедичне видання /
Упоряд. Л. М. Колесникова, Я. В. Ліхолстов. — Харків : Курсор, 2020. — 175 с.

Друкується за рішенням науково-методичної ради Центру краєзнавства
ім. П. Т. Тронька Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна
(протокол № 8 від 23 жовтня 2020 р.).

Наукові рецензенти: доктор історичних наук, професор, професор кафедри
історії Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди О. М. Богдашина;

кандидат історичних наук, старший науковий спів-
робітник Інституту історії України НАН України
Г. Г. Денисенко.

3-43 Пропонована третя книга із циклу енциклопедичних видань продовжує
серію публікацій матеріалів, запланованих обласною редакційною колегією
Харківського тому «Звід пам'яток історії та культури України», яка
присвячена об'єктам культурної спадщини, що знаходяться на території
м. Люботин, м. Первомайський та Первомайського району Харківської
області.

Автори — історики, архітектори, музеєзнавці-пам'яткознавці, археологи,
краєзнавці та фахівці інших напрямів досліджень. Видання буде цікавим
науковцям, музейним працівникам, викладачам, краєзнавцям, студентам,
громадським діячам та всім небайдужим, хто цікавиться історією та
сьогоденням Харківщини.

ISBN 978-966-8944-87-1

ISBN 978-966-8944-94-9 (Т. Харківська обл. м. Люботин, м. Первомайський і Первомайський район)

© ОКЗ «ХАРКІВСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ
ЦЕНТР ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ», 2020
© Автори статей, 2020
© Курсор, 2020

Люботин — місто обласного значення, центр міської ради, розташоване на захід від м. Харкова (24 км) і займає площу 31,13 кв. км. Люботинській міській раді підпорядковані с-ща Байрак, Караван, Коваленки та с. Смородське. Чисельність населення станом на 1 січ. 2020 становить 23501 чол.

З північного заходу на північний схід проходить дорога державного значення Київ—Харків. Із заходу на схід, поділяючи місто на дві частини, проходить залізниця Полтава—Харків. Місто Люботин — потужний залізничний вузол Південної залізниці, від якого ходять поїзди у чотирьох напрямках.

У геоструктурному відношенні територія м. Люботина розташована на північно-східному крилі Дніпровсько-Донецької западини і прилучена до північної зони антиклінарних піднятів. Мають поширення палеогенові, неогенові четвертинні відкладення.

Існуючий рельєф міста являє собою плато, поверхня хвиляста, розчленована ярами і балками. Різниця висот до 75 м. Люботин розташований на річках Люботинка та Мерефа. В межах міста — 24 ставки, навколо них місця відпочинку. Через місто проходить межа вододілу Дніпро—Дон.

На території Люботинського лісництва розташовані 3 пам'ятки природи, 2 з них унікальні не тільки для міста, але й для всієї держави. Це: дуби, що зрослися («сіамські») в урочищі «Великий ліс» та Барвінкове поле в урочищі «Дробенське» (територія в 40 га покрита цією дивовижною рослиною), «Сім дубів віком більше 250 років».

З 2001 м. Люботин перебуває в списку історичних населених місць України.

Незважаючи на те, що у порівнянні з іншими територіальними одиницями Харківської області територія м. Люботина займає незначну площу, але вирізняється з-поміж них значною насиченістю археологічних пам'яток.

З огляду на специфіку певних типів археологічних пам'яток (кургани, фортифікаційні споруди), що мають виражені наземні ознаки та можуть бути пристосовані до сучасного використання (геодезичний пункт, військовий опорний пункт тощо), інформація про об'єкти археології знайшла відображення не тільки в спеціалізованій літературі. Так, значну кількість курганів, городищ, фортець, систем валів було позначено на картографічному матеріалі ще в 19 ст. Військово-топографічним депо при створенні Військово-топографічної карти Західної частини Російської Імперії (1846—63).

У 20 ст. через широкий розвиток наукових знань, зростання технічних можливостей та удосконалення методів картографування, стає технічно можливим створення детальних карт місцевості, на яких все

Найбільший курган (7 м) Дунишовської групи Люботинського могильника. Аерофотозйомка 2016.

більше позначається візуально видимих археологічних об'єктів.

21 ст. відкрило перед дослідниками нові горизонти у проведенні досліджень у зв'язку із появою у вільному доступі результатів дистанційного зондування Землі.

Наукові дослідження археологічних пам'яток на території Люботинської міської ради було започатковано у 19 ст. та пов'язано із діяльністю Імператорського Московського археологічного товариства, що ставило за мету збір відомостей про розташування археологічних об'єктів, їх дослідження, охорону та проведення реставрації знайдених артефактів тощо. Відомості про перші археологічні об'єкти на території с. Смородське, на околиці м. Люботина, були відомі ще з 1888, коли місцеві священики за матеріалами Імператорського Московського товариства зібрали дані про городище (нині городище «Закозарівське» доби раннього заліза).

Активний розвиток наукових досліджень регіону був пов'язаний із рішенням Імператорського Московського археологічного товариства провести черговий, 12 Археологічний з'їзд у Харкові в 1902. Головним упорядником археологічної частини виступав Д. Багалій, член Харківського історико-філологічного товариства, професор Імператорського Харківського університету (з 1932 Харківський державний університет ім. О. М. Горького, нині Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна). Завдяки йому стало не тільки відомо, але й картографовано наступні пам'ятки: городище «Закозарівське», «Люботинське городище», «Люботинський курганний могильник».

Фрагмент археологічної карти Харківської губернії, представленої на 12 Археологічному з'їзді проф. Д. Багалія, на якій зображено Люботин. 1902.

Фрагмент карти Харківського намісництва із зображенням Люботина, 1792.

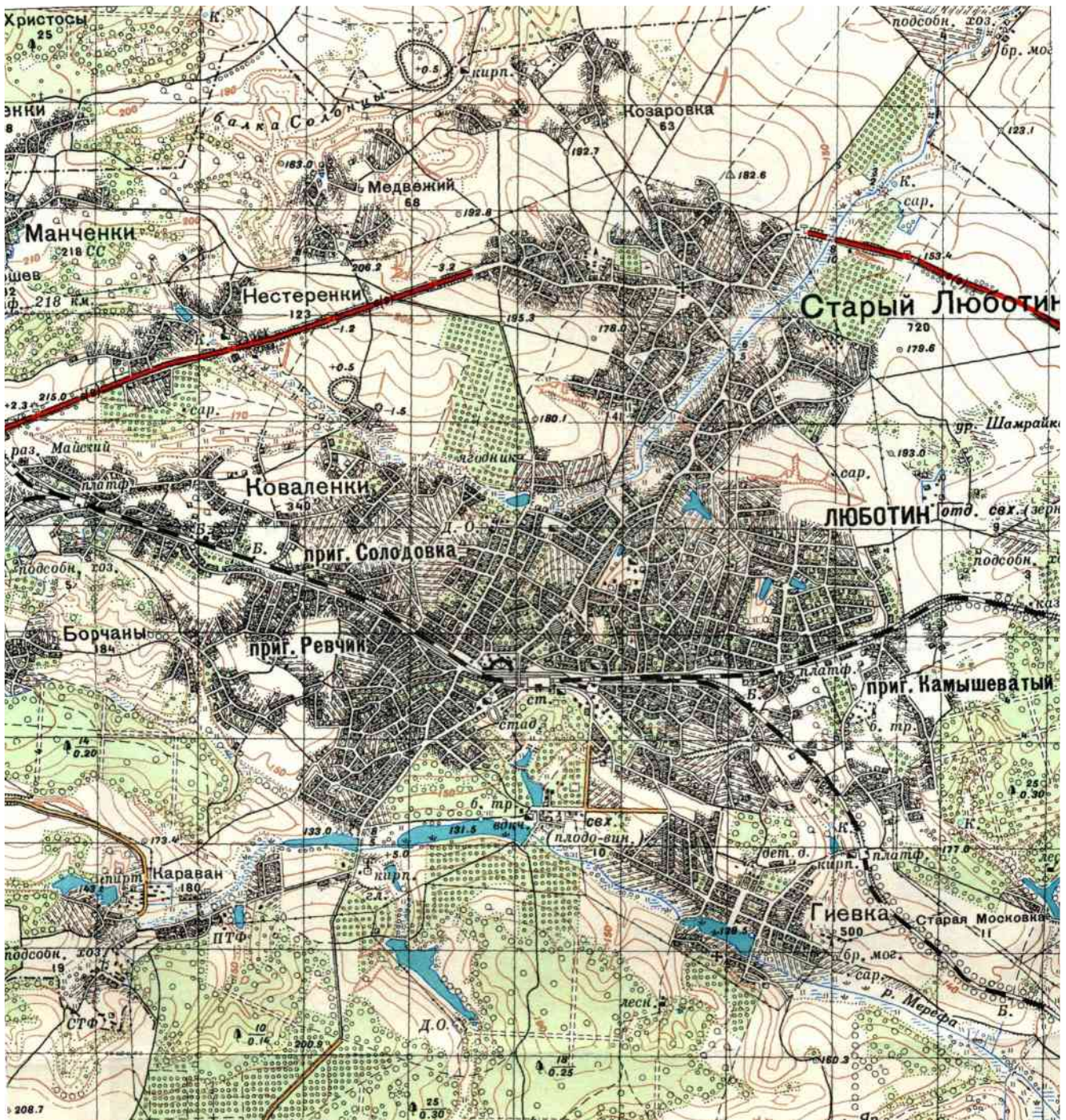
Фрагмент укріплення зі слідами обпаленої серцевини захисного валу «Закозарівського» («Смородського») городища та поселення «Смородське-І». Загальний вигляд з південного заходу. Аерофотозйомка 2020.

Протягом 20 ст. Харківський університет був флагманом вивчення археологічних пам'яток на околицях м. Люботина, а його дослідники предметом вивчення обирали увесь діапазон наявних об'єктів.

Дослідження розпочалися у 20-х рр. 20 ст. з відкриття раніше невідомого курганного могильника, на південному заході від станції Люботин, поблизу с-ща Караван. У 1924—25 під час проведення практичних занять з археології експедиція ХДУ під керівництвом проф. О. Федоровського провела розкопки декількох курганів. На поч. 1930-х рр. та у 1938 М. Фукс, який входив до групи археологів, у своїй роботі дає топографічний огляд більш ніж десятка городищ, і один із перших, хто пов'язує їх із скіфською культурою, в т. ч. відомих раніше — т. зв. «Шеерманівського» й «Закозарівського» і нового городища — біля с-ща Караван.

У 1938 увагу дослідників привернув Люботинський курганний могильник (суч. Центральна курганна група), на якому було проведено розкопки експедицією ХДУ ім. О. М. Горького на чолі з проф. С. Семеновим-Зусером та І. Луцкевичем. З огляду на складну політичну ситуацію, комплексні дослідження всього могильника не проводилися, роботу археологів своєчасно не було висвітлено у друкованих матеріалах, а здобутий матеріал загинув разом з іншими колекціями археологічного музею ХДУ ім. О. М. Горького під час Другої світової війни (1939—45).

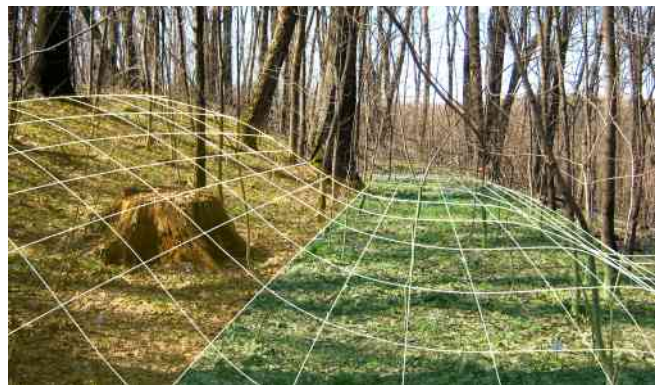
Після завершення Другої світової війни, у 1945 кафедра історії та археології ХДУ ім. О. М. Горького продовжує роботу на Люботинському могильнику (суч. Центральна курганна група) під керівництвом проф. С. Семенова-Зусера та аспірантом Б. Шрамко.

Карта Люботина, 1940-і рр.

У цей період у першу чергу відбувається накопичення, систематизація археологічного матеріалу та становлення і розвиток методів археологічних досліджень, що нерозривно пов'язано із фахівцями Харківського університету.

З поч. 1950-х рр. Б. Шрамко зосереджує ресурси експедиції на дослідженні поселенських структур (поселення та городища) і повертається до досліджень курганів лише у 1962, провівши розкопки 10 курганів Центральної групи Люботинського могильника. У 1951—52 експедицією покладено початок дослідження поселень і перед усім «Шерманівського городища» (створено інструментальний

Ескарп на східній частині городища «Караван». Фото 2020.

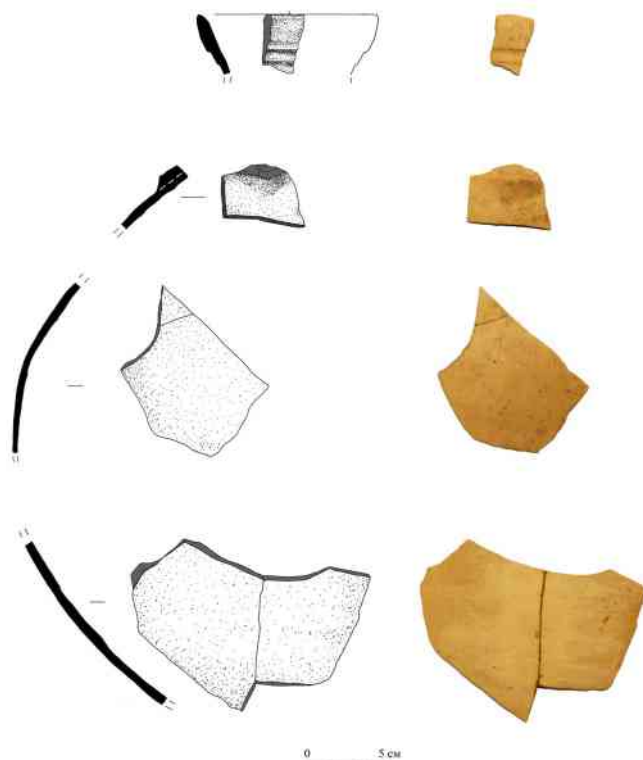

Городище «Люботинське» («Шеєрманівське»). Аерофотозйомка 2020.

план городища). Б. Шрамко дає йому назву «Люботинське».

Протягом 50-х рр. 20 ст. археологічною експедицією ХДУ ім. О. М. Горького під керівництвом Б. Шрамка було проведено стаціонарні розкопки пам'яток (1955 — городище «Караван» (6—4 ст. до н. е.), де було знайдено потужний культурний

шар зі статуетками, знаряддями праці, зброєю і т. ін., 1957 — селище «Шовкове» (6—4 ст. до н. е.), 1960—63 — «Люботинське городище» (кін. 6—4 ст. до н. е.)), так і розвідки з метою виявлення нових поселень (1955 — 3 селища із зольниками (6—4 ст. до н. е.), поселення скіфського часу «Підлісне», 1962 — поселення бондарихінської культури.

Графічна реконструкція мілетської амфори з кургану № 4 Душовської групи Люботинського могильника.

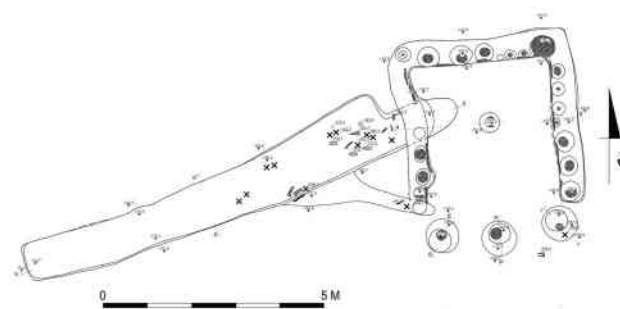
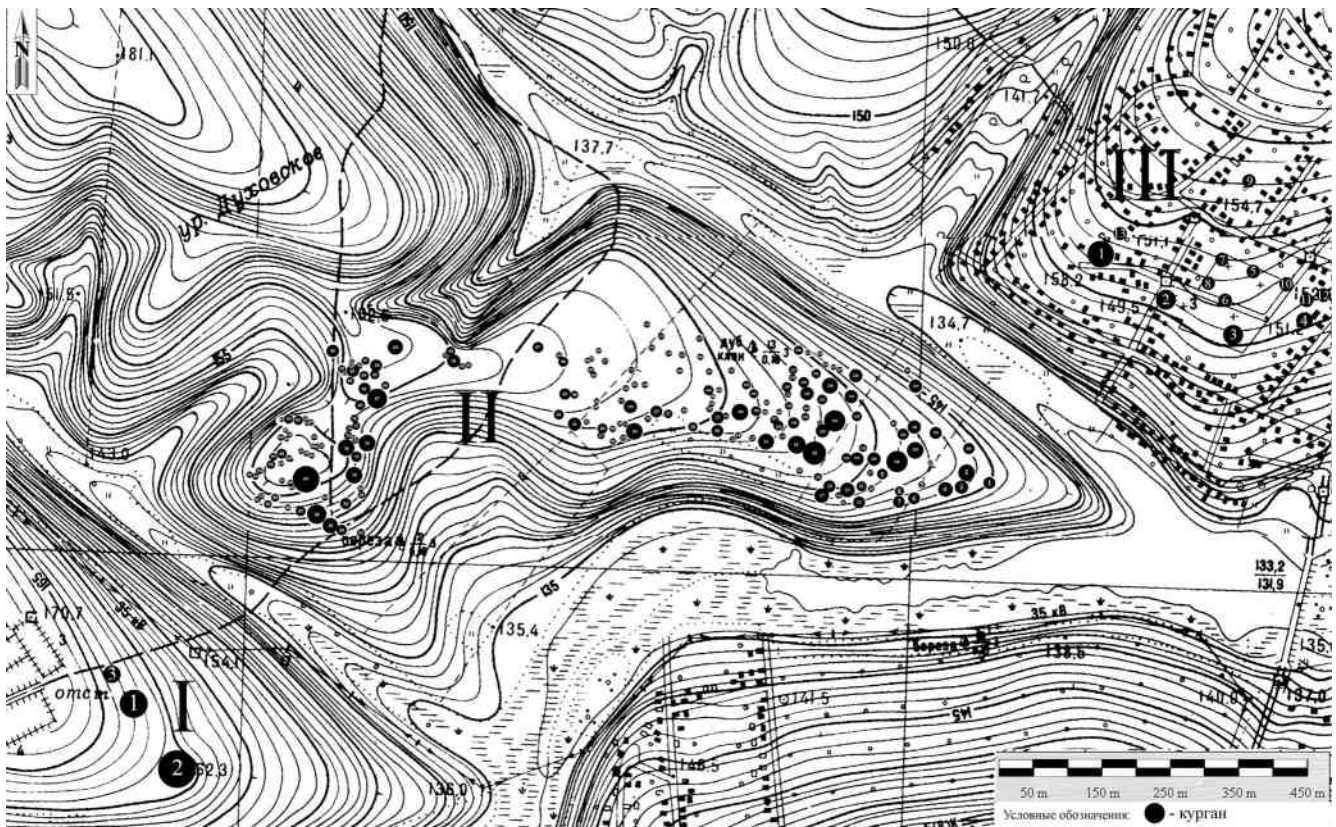

Фото та план поховальної конструкції кургану № 4 Душовської групи. 2017.

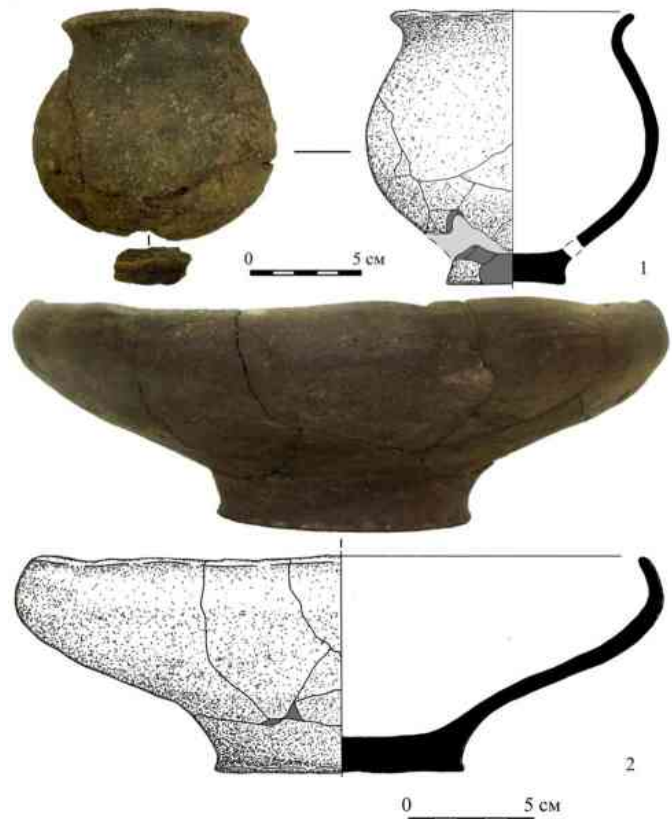

Загальний план Люботинського могильника (I – Караванська група, II – Центральна група, III – Дуниовська група).

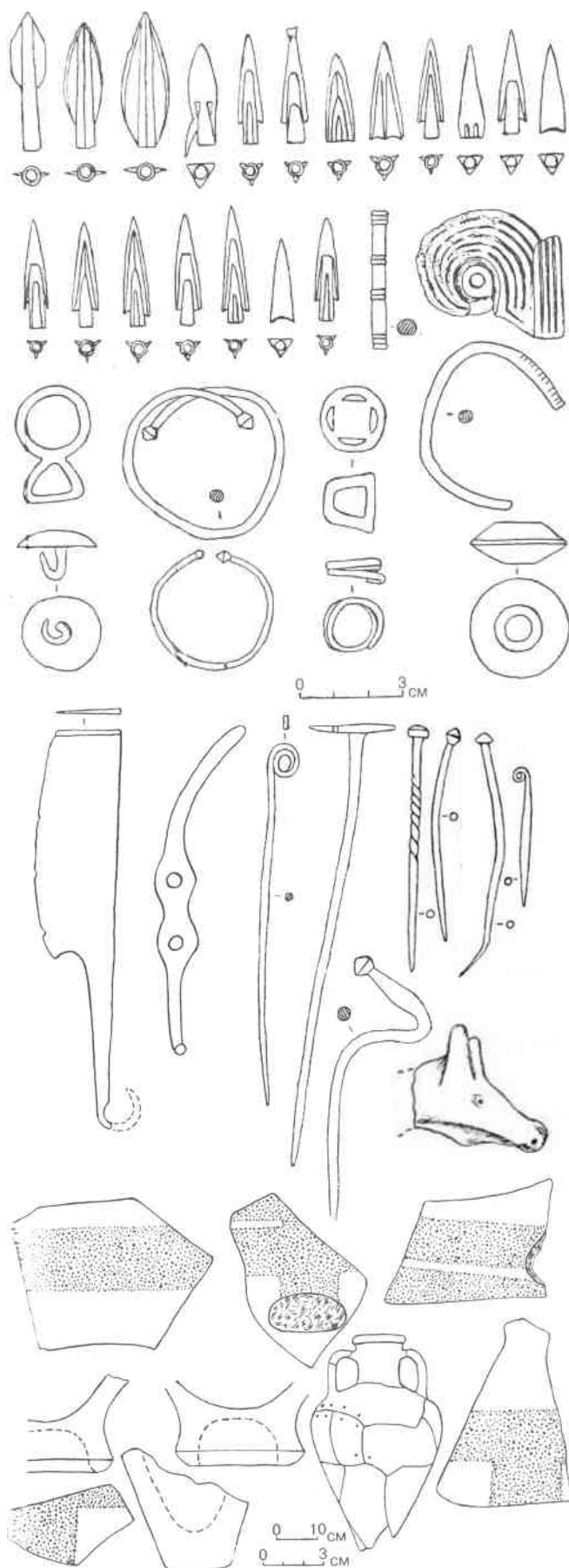
Визначним здобутком Б. Шрамка є не тільки проведення масштабних археологічних досліджень пам'яток ранньої залізної доби на новому методологічному рівні, а і те, що він пов'язав за нративними джерелами населення сіверськодонецького варіанту скіфської доби із іменем їх носіїв — меланхленами.

Окрім вчених ХДУ ім. О. М. Горького, дослідженням археологічних пам'яток навколо м. Люботина займався Харківський загін Скіфської експедиції ІА АН УРСР під керівництвом співробітника Ін-ту історії матеріальної к-ри АН СРСР П. Ліберова. Так, під час розкопок городища біля с. Городище («Куколівського»), вчений вперше дослідив городище «Чернецький Яр» (доба раннього заліза). Пізніше, у 2002 було обстежено і знято його план В. Окатенком і А. Корохіною у складі Сіверсько-Донецької археологічної експедиції ХНУ ім. В. Н. Каразіна під керівництвом Ю. Буйнова.

У 90-х рр. 20 ст. відбулося поновлення наукових досліджень археологічних пам'яток на південній околиці м. Люботина, яке пов'язано з такими археологами, як Ю. Буйнов та О. Бандуровський. Дослідники обрали об'єктом розкопок давні поховання. У 1993—94 археологічна експедиція ХДУ ім. О. М. Горького під керівництвом Ю. Буйнова разом із Люботинським історико-краєзнавчим музеєм (керівник О. Бандуровський) провела масштабні археологічні розкопки — дослідила 22 поховання. Інтерес науковців саме до цієї групи пам'яток обґрунтований тим, що кургани потребували, насамперед, охоронних/рятівних заходів, які були викликані діяльністю «сучасних

Кераміка із кургана № 4 Дуниовської групи.

Артефакти з розкопок «Люботинського» («Шеєрманівського») городища.

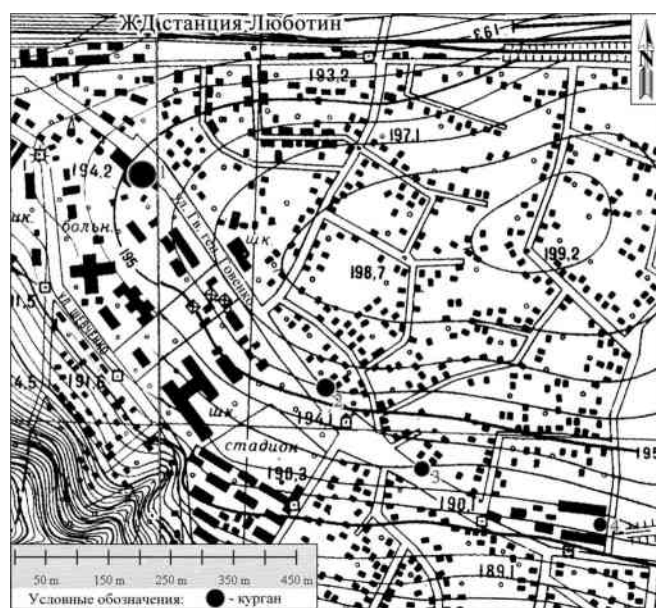
грабіжників», що набула розмаху у 90-х рр. 20 ст.

Головним здобутком Ю. Буйнова та О. Бандуровського було дослідження і введення в науковий обіг великої кількості інформації щодо: Соломахівської групи курганів, Гіївської, та групи курганів біля с-ща Барчани («Раднаркомівська») — «Великого Люботинського могильника». Їх праця, поміж іншим, також була спрямована на доповнення і обґрунтування теорії походження сіверсько-донецького населення скіфської доби, висунутої їхнім вчителем Б. Шрамком.

На поч. 21 ст. принцип наукового дослідження було доповнено у зв'язку із прийняттям нового пам'яткоохоронного законодавства. Зростання економіки призвело до масштабної активізації господарської діяльності, яка призводила до руйнування археологічної спадщини. В той же час пам'яткоохоронна діяльність все більше закріплювалася в археологічній науці: розвиток самої потреби охорони пам'яток призвів до створення окремих експедицій, які спеціалізувалися на проведенні масштабних охоронних досліджень різночасових археологічних об'єктів.

2005 науковими співробітниками ДП ОАСУ «САС» С. Задніковим, І. Голубевою та С. Берестневим виявлено нове поселення «Лахтіна» (доба раннього заліза). У 2006 С. Задніковим, під час проведення наукової археологічної експертизи земельної ділянки, було виявлено поселення по вул. 8 Березня (доба раннього заліза). Під керівництвом І. Шрамко тут було проведено археологічні розкопки. У 2007 охоронні археологічні дослідження продовжено під керівництвом І. Голубевою. Було виявлено уламки глиняних горщиків, господарську яму та вогнище. Того ж року біля пров. Прудного та вул. Челюскіна С. Задніковим було виявлено поселення доби бронзи.

Ще одним яскравим проявом пам'яткоохоронної роботи стало створення окремих напрямків діяльності, яка поєднує в собі археологічну та юридичну

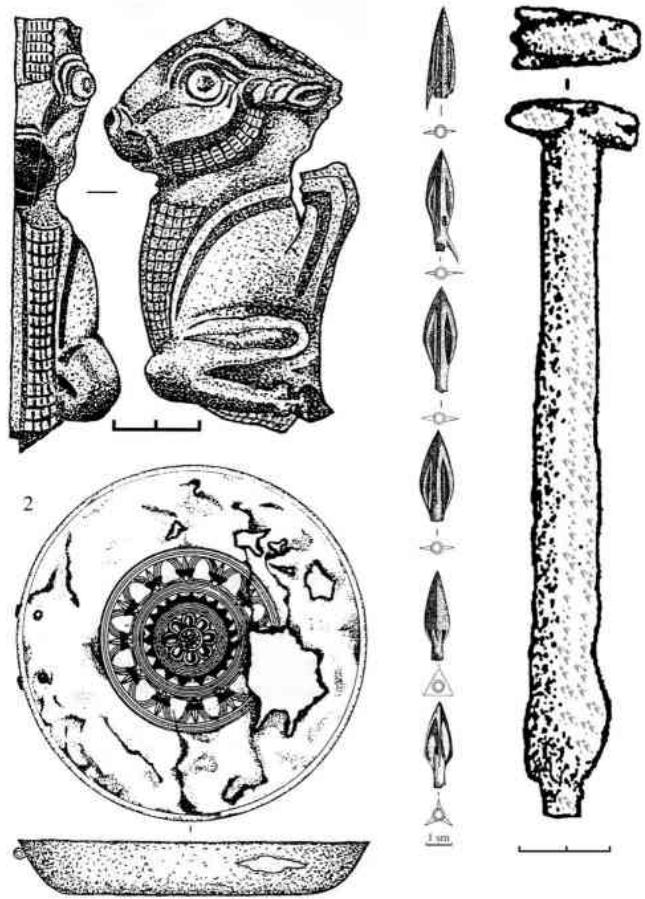

План розташування курганів вздовж вул. Гвардій-генерала Гавенка Л. А.

науки, в першу чергу, паспортизація (уніфікація накопичених знань як про унікальність конкретної пам'ятки, так і про типові риси археологічних об'єктів) та визначення охоронних заходів. Дана діяльність впроваджується ОКЗ «ХНМЦОКС», а охороною археологічних об'єктів займається відділ пам'яток археології.

У 2015—16 співробітниками ОКЗ «ХНМЦОКС» було проведено інвентаризацію пам'яток археології (складання планів, визначення сучасного стану їх збереженості, тощо), історії та монументального мистецтва Люботинської міської ради.

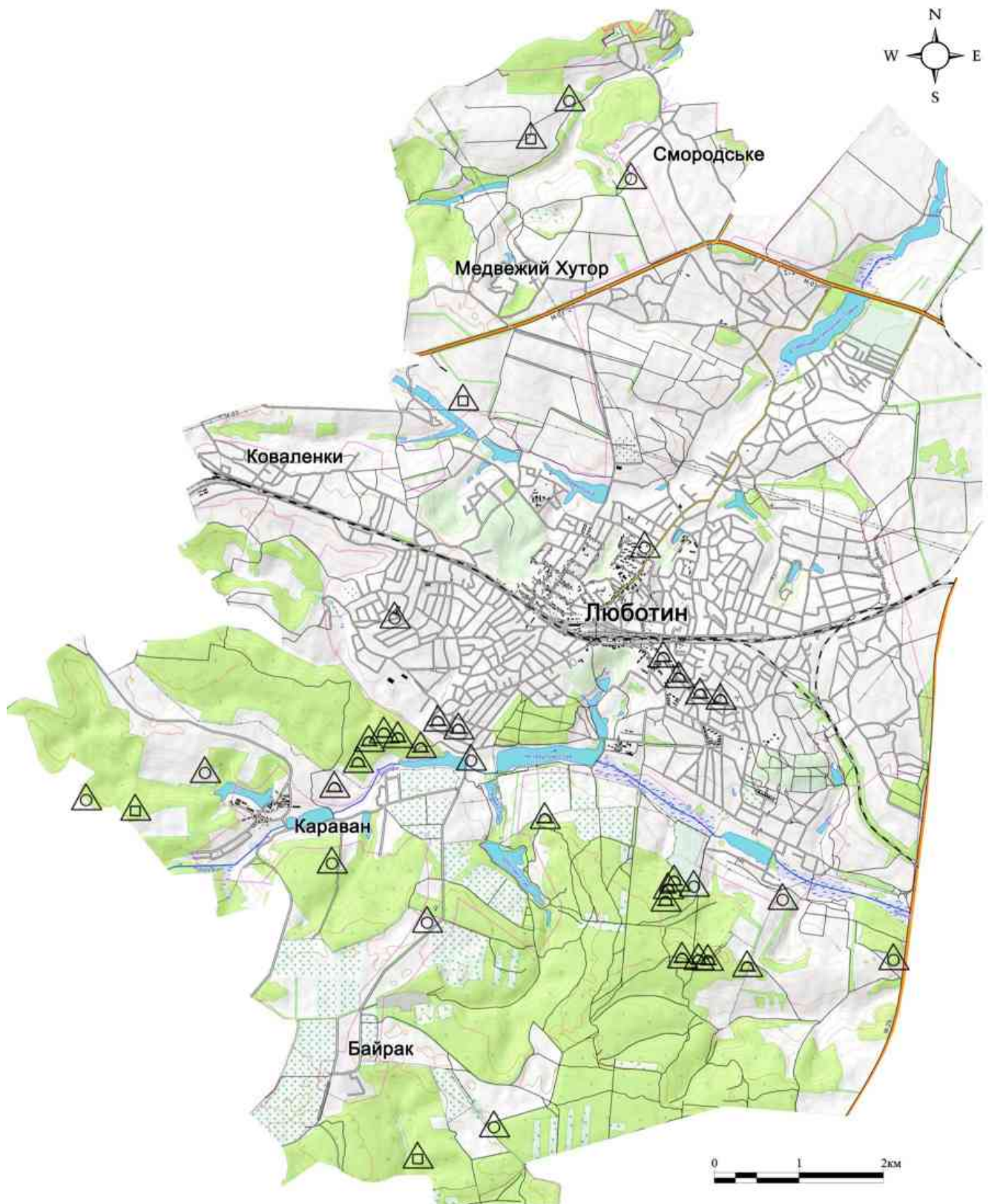
Наукові дослідження на території м. Люботин у 2013 пов'язані з іменем В. Окатенка, керівника експедиції, наукового співробітника ДП «НДЦ «ОАСУ» ІА НАНУ, чий щорічні дослідження із залученням новітніх технологій спрямовані на вивчення поховальних пам'яток Люботинського курганного могильника та його округи. Мета цих досліджень — вивчення матеріальної культури, соціальної неоднорідності похованих, їх звичаї, а також коригування регіональної хронології (виділення етапів функціонування некрополю, тобто роз'єднання поховань часів повернення із Передньозазіських походів кін. 7 — поч. 6 ст. до н. е. і поховання серед. 6 ст. до н. е., здійснені вже після масового заселення зазначеного регіону). Починаючи із 2013 Лісостеповою скіфською експедицією проведено низку суцільних археологічних розвідок на територіях Люботинської міської ради, які зосереджені здебільшого навколо «Закозарівського» («Смородського»), «Люботинського», «Караванського» та городища «Чернечий Яр». Внаслідок проведених

Артефакти з кургану № 2 Караванської групи Люботинського могильника.

Поселення «Прудний». Вигляд з південного заходу. Аерофотозйомка 2020.

Умовні позначення:

△ - городище △ - поселення △ - курганний могильник або курган

Карта-схема розміщення об'єктів археологічної спадщини м. Люботин.

Фото дослідження кургану № 4 Дубницької групи. Аерофотозйомка 2017.

робіт було уточнено дані про існуючі та відкрито цілий ряд нових археологічних об'єктів і здобуто різноманітний археологічний матеріал, що доповнює наші знання про історію регіону.

Та на цьому історія вивчення археологічної спадщини не може бути закінченою. Динаміка міждисциплінарних методів цих досліджень буде розвиватися та щоразу по-новому розкриватиме археологічну спадщину нашого краю.

Таким чином, на основі археологічних досліджень є підтвердження, що понад 2,5 тис. років тому, за доби раннього залізного віку на цій території панували скіфи. Згодом цю місцевість заселили східні слов'яни, які досягли значного рівня розвитку землеробської культури.

З 10 ст. територія суч. Люботина входила до Переяславського князівства, яке наприкінці 13 — поч. 14 ст. розпалося у зв'язку з монголо-татарською навалою. Після затвердження золотоординських улусних володінь, по цій території було встановлено кордон між землями Великого князівства Литовського та володіннями хана Тохтамиша.

Після руйнувань, заподіяних кочівниками, велика територія басейну р. Сіверський Донець, у тому числі й м. Люботина, залишалася довгий час незаселеним краєм, який прозвали «Диким полем». Наприкінці 15 — поч. 16 ст. ця місцевість почала

поступово заселятися. Завдяки сприятливим природним умовам населення займалося бортництвом, полюванням, рибальством.

На поч. 17 ст. з метою попередження нападів на Московське царство, на «південних рубежах» було створено систему сторожової служби. Саме з її створенням можна знайти в документах згадку про місцевість суч. м. Люботина. Так, за наказом російського царя Івана IV (Грозного) боярин князь Воротинський, дяк Ржевський, князь Тюфякін і Юрій Булгаков отримали начальство над прикордонною лінією, в яку ввійшла територія суч. Люботина.

Слобода Люботин заснована у 50-х рр. 17 ст. вздовж берегів р. Люботинка козаками і селянами-біженцями, які тікали від феодального гніту із Правобережної України.

Центральною спорудою у Люботині була церква, будівництво якої, як відомо, було умовою отримання поселенням статусу слободи.

Першою церквою на території слободи була збудована у 1696 дерев'яна церква св. Параскеви П'ятниці. До 1730-х рр. церква вважалася головною святиною Люботина, стала ветхою. У 1741 подавалося прохання про будівництво нового П'ятницького храму, який втрачено через пожежу наприкінці 1740-х рр.

План генерального межування Харківської губернії.
Фрагмент із зображенням Люботина. Карта 1783—85.

У 1750 побудовано новий храм. Цей храм проіснував до 1805, коли було закладено фундамент нової цегляної церкви. Зведено без дзвіниці та освячено 18 верес. 1811 єпископом Слобідсько-Українським і Харківським Х. Сулимою в ім'я св. Параскеви. За поданням жертводавців храм було освячено в 1836 на честь Вознесіння Господнього, так що з того часу став Вознесенським. Переживши радянську владу, у 1992 храм повернуто громаді і переосвячено в 2010. Вознесенський храм є пам'яткою архітектури місцевого значення.

1708 Люботинська сотня Харківського полку ввійшла до складу Азовської губернії. У 1718 — Охтирський, Сумський та Харківський полки було передано у підпорядкування київському губернатору. З 1723 Люботинська сотня Харківського полку з ін. слобідськими полками перейшла у відання Військової колегії.

За переписом 1724, слобода мала 233 двори. За реєстром поміщиків Харківського полку у 1722 власниками земель у Люботині були: полковий отаман Смородський, капітан Черноглазов (9 дворів, 18 душ), полковник Абаза, його спадкоємці та полковий обозний Ковалевський. Прізвища ці подекуди зберігались у назвах хуторів: Смородський, Абазівка. У 1730 у слободі проживало 1502 жителі (842 чол. та 760 жін.), за соціальним складом: козаків — 245, підпомічників — 404, робітників та підданих 193 чол. З 1751 частина орних земель, сінокосів, лісу, яблуневий садок та млин на р. Люботинка було закріплено за підпрапорним С. Романовським.

Наприкін. 1750-х рр. Люботин стає сотенним містечком Харківського полку. Царським маніфестом від 28 лип. 1765 козацьке самоуправління на Слобожанщині було ліквідовано, і територія Слобідської

Вознесенський храм. Фото кін. 19 — поч. 20 ст.

України ввійшла до складу Слобідсько-Української губернії, яка, в свою чергу, поділялась на провінції, а кожна провінція — на 6 комісарств. Слободу Люботин з селами та хуторами було віднесено до Валківського комісарства Харківської провінції. У 1768 у слободі Люботин, за відомостями Валківського комісарського правління знаходилось 2 дерев'яні церкви та 239 дворів, які розташовувались по 9 вулицях і провулках.

У 1775 у зв'язку із об'єднанням Слобідсько-Української губернії з Воронезькою, і створенням генерал-губернаторства — змін в адміністративно-територіальному підпорядкуванні Люботина не відбулося.

З 1780, коли Слобідсько-Українську губернію було перетворено в Харківське намісництво, слободу було зараховано до Валківської округи Харківського намісництва.

У 1796 Харківське намісництво знову перетворено на Слобідсько-Українську губернію, при цьому Люботин увійшов у 1797 до її Харківського повіту. Всі повіти розділено на волості.

Протягом 18 ст. населення Люботина збільшилося у 2,5 рази.

У 1802 Валки стали знову повітовим містом, а слободу Люботин у складі Огульцівської волості було віднесено до Валківського повіту. Сільське управління очолювали виборні отамани.

У 1815 волосне правління перевели із Огульців до Люботина. З 1835 Люботин у складі Харківської губернії.

У 1804 поміщицьких будинків було вже 8, існували невеликі поселення та хутори (значна частина сьогодні у межах міста). Це хутори: Коротинський, Березівський, Олександрівський, Наумівський,

Петровський, Водяний, Шарівський, Гахів, Антонівський, Гурінов, Гарінков, Нестеренків, Соловйовий, Смородський, невеликі села Капітонівка та Альбошівка. Із землями волості межувало поміщицьке — с. Гіївка.

Першим офіційним господарем с. Гіївка (як і багатьох ін. сіл і земель нинішньої Слобожанщини) з серед. 17 ст. був полковник Харківського слобідського козацького полку Г. Донець, який заповів село сину — Ф. Донець-Захаржевському. Далі з 1770-х рр. господарями садиби Донець-Захаржевських були поміщики Т. Кропоткіна (дочка П. Донець-Захаржевської від першого шлюбу) та її чоловік — П. Щербінін. При цих власниках було зведено житлові дерев'яні споруди маєтку і дерев'яну церкву (1778).

9 квіт. 1802 М. Щербінін продав маєток майору Чернігівського полку — І. Познанському. Будівництво кам'яного палацу починається незабаром після 1820. У лип. 1821 Познанський віддав Гіївку своєму вихованцю, харківському літератору В. Масловичу, при якому було завершено будівництво палацу і кам'яного Свято-Миколаївського храму. У 1833, через ненадійний фундамент стіни храму дали тріщини, і В. Маслович вирішив розібрати, а потім заново побудувати храм. Будівництво нової кам'яної церкви почалося у 1838 і було закінчено вже після смерті В. Масловича, його дружиною — Н. Маслович, у 1841 (освячено храм у 1843). Але у 1881, його син — М. Маслович, через брак коштів для утримання маєтку, продав садибу Харківському генерал-губернатору, князю Д. Святополк-Мирському. У 1899 маєток переходить до рук П. Святополк-Мирського. Біля садиби було створено ландшафтний парк.

Каскад штучних ставків у ньому — один з перших проєктів штучних ставків у Харківській губернії. І на сьогоднішній день, ставки становлять каскад, які відгороджено один від одного греблями; найвищий Перший, найнижчий — Сьомий. Ставки живляться підземними джерелами.

Довгий час у с. Гіївка не було власного навчального закладу, хоч приходське попечительство існувало давно. У 1869 завдяки голові церковно-парафіяльного попечительства Й. Чуриліна та Харківського земства (с. Гіївка входило тоді до Коротичанської волості Харківського повіту) було відкрито народну школу, на відкриття якої було витрачено 900 руб. Приміщення школи було дерев'яним, вкрито соломомою та складалося із 3 кімнат: передньої, класу та кімнати для вчителя. Школа знаходилася на площі в центрі села, поряд з сільською управою. На її утримання земство виділяло щорічно 170 руб., а сільське товариство — 140 руб. Але цих коштів було замало. Тому залучались кошти місцевих меценатів. Надавала кошти на утримання Гіївської школи і Х. Алчевська.

Наприкін. 1893 сільське товариство обрало попечителем школи Д. Святополк-Мирського, який досить багато зробив для розвитку школи. Після його смерті піклувальницею школи стала К. Святополк-Мирська. Вона була частим гостем у школі, постійно була присутня на випускних іспитах,

Вигляд на садибу Святополк-Мирських.
Фото 2-ї пол. 19 ст.

Дмитро Іванович
Святополк-Мирський.
Фото поч. 20 ст.

Петро Дмитрович
Святополк-Мирський.
Фото поч. 20 ст.

Садиба Святополк-Мирських. Фото кін. 19 ст.

Службовий корпус. Фото кін. 19 ст.

Дерев'яна школа біля залізничної станції Люботин.
Фото кін. 19 — поч. 20 ст.

надавала значну допомогу в утриманні школи, поповненню її навчальними посібниками та книгами. Вона ж разом з Петром Дмитровичем сприяла й побудові нового приміщення для школи у 1905, яке збереглося й до цього часу (пам'ятка архітектури та історії місцевого значення).

Садиба Святополк-Мирських як родинна резиденція існувала до 1917. Після націоналізації там містився дитячий будинок. У 1930 було переплановано внутрішні приміщення палацу без збереження декору, змінено систему опалення: замість печей, що обігрівали масток, встановлено центральне опалення. У 1935 після пожежі перебудовано крило контори з метою улаштування пральні, майстерень, душових. Під час Другої світової війни (1939—45) палац зазнав значних пошкоджень, але будівлю було швидко відремонтовано. У 1946 для розміщення школи-інтернату, було добудовано флігель на декілька поверхів. На сьогоднішній день садиба покинута, але комплекс споруд мають статус пам'ятки архітектури національного значення.

У 1810 в слободі Люботин поміщицьких дворів було 16, військових обивателів — 396 дворів, поміщицьких малоросійських селян — 56 дворів. Важливе значення мали такі громадські споруди,

Паровозне депо на станції Люботин.
Фото 1890-х рр.

як волосне правління, поштова станція на головній вулиці (з 1734 утримувалось 4 коней, у 1802 — 18, у 1836 — 32).

Основною розвиненою галуззю сільського господарства в Люботині було землеробство. Основні культури, що вирощували — озиме та яре жито, пшениця, овес, ячмінь, гречка. У меншій кількості вирощували просо, горох.

Розвивалося у 19 ст. городництво, садівництво та бджільництво. Майже у кожного військового обивателя була своя пасіка. Найбільш прибутковим для жителів слободи Люботин було вирощування огірків, динь та кавунів, які збувалися на ярмарках в окрузі. У садках люботинців зустрічалися різні сорти яблунь, груш, вишень, слив, черешень, рідше — виноград, абрикоси. При неврожаї хліба сухі груші дрібно молотили і добавляли в муку, з якої пекли хліб.

Серед ремесел, які були розвинені в Люботині в 1-й пол. 19 ст. — ковальство, бондарство, ткацтво, чоботарство. Славилася слобода й своїми гончарами, яких у слободі було більше 20.

На поч. 19 ст. у Люботині з'являються перші промислові підприємства: у 1804 — 24 млини (з них 8 вітряних); 16 винокурних заводів на хут. Петровському, 2 на хут. Водяному, в селах

Майстерні поряд із паливними резервуарами біля станції Люботин. Фото 1890-х рр.

Пасажирська будівля на станції Люботин.
Фото 1880.

Вигляд через ставок на Свято-Миколаївський храм.
Фото кін. 19 — поч. 20 ст.

Капітонівка, Полупанівка, на хут. Соломахівка, 3 на хут. Караван статського радника Г. Шидловського та в Гіївці 6 заводів І. Познанського. Обладнання було найпростішим, працювали в основному взимку, для потреб економії, доки у 1837 поміщик Г. Шидловський не об'єднав 3 свої заводи в один, ставший чи не найбільшим у Валківському повіті. У 1843 цей завод і 2 млини перейшли у власність графа М. Орлова-Денисова. Новітнє обладнання і підвищення інтенсивності праці забезпечили Караванському заводу переваги, старі заводи були не в змозі конкурувати з ним і поступово припинили діяльність. У 1839 в Люботині працював кахельний завод, глину для якого брали поблизу Огульців.

Поширеним явищем було корчмарство. При в'їзді у слободу Люботин, праворуч Полтавського шляху знаходилось 2 шинки: колезького радника Карпова та Варфоломеевих, де продавали гаряче вино, пиво, вишнівку, мед та продукти харчування.

З 1846 у Люботині розпочинає діяльність перша народна школа — приходське училище. Воно було відкрито на кошти сільського товариства. До нього могли вступати діти всіх верств тодішнього суспільства, як дівчатка, так і хлопчики, але не менші віком 8 років, а дівчатка — не старше 11 років. За навчання дітей ніякої плати не вводилось, але, незважаючи на це, кількість дітей, що навчалися в школі, була незначною. Учні навчалися Закону Божому, письму, читанню та чотирьом першим діям арифметики.

Станом на 1864 у казенній слободі, центрі Люботинської волості Валківського повіту, мешкало 2711 осіб (1298 чол. та 1413 жін.), налічувалось 619 дворових господарств, існували православна церква, училище, етапне приміщення, відбувалось 2 щорічних ярмарки та базари.

У 1885 у власницький і колишній державній слободі, центрі волості, мешкало 2507 осіб, налічувалось 505 дворових господарств, існували — православна церква, школа, 3 постійних двори, 6 лавок, відбувались базари та 2 ярмарки на рік.

Наприкін. 19 — поч. 20 ст. природне середовище в околицях слободи значно мінялося: зменшилася лісистість, обміліли річки Мерефа і Люботинка,

Свято-Миколаївський храм.
Фото 2010-х рр.

з'явилися штучні водоймища (ставки 2-й, 3-й, 4-й, 5-й, 6-й, Порай-Кошиця (Перекошка), Джерелянський, Трушевий та ін.)).

Таким чином, у 1870—1917-х рр. планувальна структура зазнала теж серйозних змін — місто розширилося. На відстані 4,0 км на південь від слободи, влітку 1871 було відкрито залізничну станцію. 29 листоп. 1877 підписано акт «Про приймання в експлуатацію споруд паровозних майстерень на станції Люботин», які було споруджено в ході будівництва лінії Мерефа—Ворожба. Дата вважається днем народження локомотивного депо «Люботин».

1893 на станції Люботин почала діяти телефонна станція.

З'явилися нові поселення, діяли для дачників 2 товариства облаштування та благоустрою селищ для дачників — «Джерело» і «Водяне». Товариства мали на меті створення зразкових дачних поселень з елементами міського благоустрою для інтелігенції м. Харкова. За їх статутами, товариства планували майбутні поселення, прокладали прямі вулиці та розбивали квартали на дворові місця. Крім того, товариства мали опікуватись влаштуванням водогону, колодязів, водоймищ, фонтанів, парків, церков, лікарень, шкіл, громадських бібліотек, базарів та ін. споруд. Товариство влаштування та благоустрою селища «Джерело» згідно плану було розбито на 38 кварталів, 27 провулків та 3 вулиці. Вулиці та провулки були перпендикулярними, при плануванні залишались землі для громадських потреб, де пізніше були влаштовані базарна площа, парк, ставок, пляж, літній театр. Передбачалося будівництво школи, магазинів.

Планувальна структура цих селищ збереглася й до сьогодні. Назва «Джерело» зникає у 1930-х рр., за винятком вулиці та провулку Джерелянських. На межі 19—20 ст. з'являються перші назви найбільш значних вулиць: Беляєвська з'єднувала селище Яловенкове зі слободою Люботин, Деповська пролягала поблизу залізничної колії від Харківського напрямку до депо.

Поблизу станції спочатку виникає ряд хуторів: Яловенків, Рудьків, Трушевої, які розростаючись, з'єднуються в одне селище, яке згодом, вже у 20 ст. зливається зі Старим Люботином. За пристанційним

Люботинська пожежна команда. Фото поч. 20 ст.

селищем закріплюється топонім Яловенкове, від прізвища селянина, що у 1870-і рр. був власником цих земель.

У 1890 у Люботині побудовано Свято-Миколаївський храм та освячено на честь свт. Миколи Чудотворця та цариці Олександри, який підірвано німцями у 1943 під час Другої світової війни.

Протягом 19—20 ст. Люботин знаходився в підпорядкуванні кількох волостей Валківського і Харківського повітів, слобода лишалась волосним центром останнього.

Наприкін. 19 — поч. 20 ст. у Люботині діяло 2 винокурних заводу. Перший, у с. Караван, в 1871 разом з селами Старий та Новий Мерчик перейшов у власність Є. Духовського. Будинок управителя розміщувався при Караванській економії. Спирт із цього заводу постачався, зокрема, на Кубань і до Англії. Значну конкуренцію йому складав винокурний завод на хут. Московка поблизу с. Гиївка («Гиївський») колезького радника Ф. Сукачова. У 1881—82 завод придбав Д. Святополк-Мирський. Завод реконструювано у 1884, приміщення його було цегельно-дерев'яним та триповерховим. На заводі працювало 50 робітників, було 6 казанів по 4740 відер кожний. Спирт виготовляли в основному на продаж у Таврійську, Катеринославську та Полтавську губернії.

Управління другої залізничної дільниці у 1905.

Поблизу станції декілька бакалійних лавок належало С. Святополк-Мирському. У 1890-і рр. поблизу паровозного депо управлінням залізниці відкрито магазин «Люботинські комори».

1902 розпочала свою діяльність земська Люботинська міжповітова медична дільниця, а у 1908 відкрито першу в місті хлібопекарню та булочну.

1912 на південно-західній околиці пристанційного селища в 4 км від станції поблизу Півного ставка почав роботу новий цегляний завод Я. Величенка. Влаштована там у 1914 новітня кільцева піч використовувалась до 1975.

На поч. 20 ст. Люботин стає великим залізничним вузлом на Харково-Миколаївській залізниці.

Люботинські залізничники взяли найактивнішу участь у революційних подіях 1905—07. 11—15 (24—28) жовт. 1905 на станції Люботин відбувся загальний страйк і масовий мітинг проти російського царизму. Страйком керував Центральний страйковий комітет Харківсько-Миколаївської залізниці, очолюваний інженером-технологом, згодом відомим українським письменником (прозаїком, драматургом) Гнатом Хоткевичем.

На поч. груд. 1905 частина т. зв. Харківських дружинників виїхала на станцію Люботин, щоб підтримати повсталих робітників. 4 груд. 1905 у Люботині відбувся робітничий мітинг.

Десять днів у місті влада перебувала в руках революційних залізничників. Цей час на теренах Харківщини увійшов в історію революційної боротьби з царським самодержавством та створенням псевдодержавного формування під назвою «Люботинська республіка». 15 груд. 1905 повсталі забарикадували станцію, розібрали залізничну колію, повалили паровози і вагони на вихідних стрілках від м. Харкова і м. Полтави. З паровозів знімали і ховали важливі частини, створювали оборонні укріплення. Внаслідок цих дій рота солдатів 201-го Лебединського полку, а також інша рота, що прибула з Харкова, виявились безсилими перед повсталими робітниками і змушені були відступити, через неготовність до бойових дій.

16 груд. з Харкова до Люботина прибув великий загін козаків і жандармерії. Протягом 17—19 груд. 1905 робітники і селяни чинили опір царським військам. 18(30) груд. 1905 урядові війська з м. Харкова здійснили запеклий артобстріл станції Люботин,

і повстання було придушено. 120 учасників повстання було вбито й поранено.

Революційні традиції 1905 трудящі Люботина продовжили і розвинули в наступних подіях визвольних змагань (1917—21).

1911 — створено Люботинське Товариство освіти.

1912 на станції Люботин було введено в експлуатацію централізоване управління стрілками із застосуванням електрожелезової сигналізації Вебба-Томпсона.

У роки Української революції (1917—21) радянську окупаційну владу в Люботині вперше було встановлено в груд 1917. В цей час більшовики побудували заслон на станціях Ворожба—Люботин—Павлоград—Синельникове для протистояння донським військам генерала О. Каледіна. У лип.-серп. 1918 під час Першої світової війни, місцеві залізничники брали участь у т. зв. Всеукраїнському страйку залізничників 1918.

На поч. квіт. 1918, у місто ввійшла окрема Запорізька дивізія Української держави. 4 квіт. 1918 після часткового звільнення міста та захоплення залізничної станції, дивізія розділилась на 2 групи: Харківська і Слов'янська (Харківська під керівництвом П. Болбочана звільняла м. Харків, через м. Мерефа, а Слов'янська вирушила звільняти Донбас від більшовиків). У листоп. 1918 в Люботин вдруге ввійшли війська Директорії УНР.

5—6 січ. 1919 відбулися бої за станцію Люботин, після чого П. Болбочан повідомив С. Петлюру про здачу м. Люботина, і війська Директорії відступили до м. Полтави. У серед. січ. 1919 містом оволоділи більшовицькі війська, у черв. — ЗСПР, у груд. цього ж року було встановлено радянську владу.

На поч. 20 ст. в Люботині були вже школи 5 типів: земські народні училища, відомчі навчальні заклади (залізничне училище), гімназія, церковно-парафіяльні школи, приватні навчальні заклади. Всього в Люботині та селах, які згодом злилися з містом, у цей період існувало 13 навчальних закладів.

У квіт. 1919 у кол. маєтку Порай-Кошиців було відкрито перший дитячий будинок. Влітку 1920 у цьому ж приміщенні було влаштовано дитячу колонію на час літніх канікул. На сьогоднішній день збереглися 2 будівлі. У одній з них й дотепер розміщується дитячий садок.

В кол. палаці Святополка-Мирського теж було розміщено дитячий будинок. Плодово-декоративний сад, що прилягав до маєтку, було передано створеному в 1921 радгоспу «Соломахівка».

У Люботині, в селах і районах області, як і в усій країні, в 1929—30-х рр. розгорнувся масовий колгоспний рух. Нове колгоспне життя допомагали будувати селянам і люботинські залізничники. Вони ремонтували для колгоспів сільськогосподарські машини, проводили агітаційну і культурно-освітню роботу, допомагали у сівбі та в збиранні врожаю.

Залізничний вузол одержав потужні паровози і великовантажні вагони, запроваджено автозчеплювання, автоблокування, створено нову ремонтну базу в паровозному депо.

Впродовж 1920—30-х рр. адміністративний статус міста зазнав змін. Протягом 1918—22-і рр. Любо-

Дворовий фасад службового будинку у кол. маєтку Порай-Кошиців по вул. Гагаріна, 4. Фото 2016.

тин — волосний, з у 1923—30-і рр. — районний центр Харківської округи. 6 груд. 1928 Люботин віднесено до категорії селищ міського типу, з 19 жовт. 1938 — місто.

Голодомор 1932—33 зачепив місто не так сильно, як, наприклад, ін. села Харківської області, але кількість померлих мешканців міста перевищувала кількість народжених. За спогадами очевидців, багато люботинців працювали на залізниці та отримували пайок, який ділили між усіма членами родини. Це давало якусь надію вижити у цей складний час. Але остаточну кількість загинув у м. Люботині не з'ясовано. У 1994 по вул. Слобожанській, біля будинку бібліотеки було відкрито пам'ятний знак жертвам Голодомору.

За переписом 1939 у м. Люботині було 26399 чол., третина з них працювала на підприємствах промисловості і залізничного транспорту.

З поч. німецько-радянської війни (1941—45) виявилось важливе стратегічне значення Люботина як залізничного вузла, через який в тил країни евакуювали устаткування з фабрик та заводів, продовольство, матеріальні та культурні цінності, велику кількість людей.

20 жовт. 1941 місто було окуповано нацистами. Розпочалися масові репресії проти населення.

19 лют. 1943 у ході боїв у районі м. Харкова частинами 25-ї гвардійської стрілецької дивізії під командуванням полковника П. Казакевича звільнено м. Люботин.

8 берез. 1943 на підступах до Харкова в районі Старого Люботина відбувся надзвичайно напружений бій між воїнами 303-ї стрілецької дивізії (57-а армія, Воронезький фронт) та відбірними нацистськими військами. У бою загинула одна із рот 849-го стрілецького полку.

У ході Курської наступальної операції 23 серп. 1943 було звільнено м. Харків. Наприкін. серп. — поч. верес. 1943 великі жорстокі бої довелося вести Степовому фронту. Нацистське командування, боячись оточення свого військового угруповання на Донбасі, перекинуло проти наступаючих радянських військ ряд дивізій з ін. напрямків. У ході запеклих боїв німці створили захисні рубежі по берегах річок

Невідома вулиця в околицях Старого Люботина.
Фото 1940.

Мерефа, Уди, Мжа, Ворскла. Вони перетворили у сильні вузли опору Люботин, Валки, Красноград, Мерефу та ін. населені пункти.

Долаючи жорстокий опір ворога, відбиваючи численні контратаки німецьких військ, частини 84-ї Харківської стрілецької дивізії, 301-ї стрілецької дивізії 9-го стрілецького корпусу, 382-го стрілецького полку 303-ї стрілецької дивізії, 636-го стрілецького полку 160-ї стрілецької дивізії, 564-го стрілецького полку 195-ї стрілецької дивізії 26 серп. 1943 підійшли до околиць м. Люботина. Бої за місто тривали 3 дні. Місто було звільнено від нацистських окупантів 29 серп. 1943 силами 53-ї армії, 3-ї танкової, 1-ї гвардійської, 21-ї та 3-ї армій різних фронтів.

За весь період окупації з міста на каторжні роботи до Німеччини було вивезено 980 юнаків та дівчат. За 2 роки окупації від рук нацистів загинуло 912 жителів Люботина.

У 1943, після звільнення міста, у всіх школах м. Люботина містилися шпиталі. Заняття у школах розпочалися у жовт.-листоп. 1943. Залізничним школам допомагали підприємства залізниці. Найскладнішим було питання відновлення Гиївської школи, яка була майже повністю зруйнована прямим попаданням снаряду. Повністю її було відновлено лише до поч. нового навч. року 1943—44. Також було зруйновано і спалено 207 приватних будинків, напівзруйновано 246 будинків і частково зруйновано 503 будинки.

Сотні люботинців було нагороджено орденами та медалями, серед яких Герої Радянського Союзу: І. Абдулов, М. Денчик, П. Казакевич, І. Машир, Ю. Чепіга, П. Шпилько.

Повністю паровозне депо було відремонтовано у черв. 1944. Досить швидко було відновлено ковбасну та ткацьку фабрики, млин, частково пошкоджений водогін, приватні будинки. У 1944 насаджено дерева, які було знищено в період нацистської окупації у Гиївському парку, Водянському парку, поблизу лікарні та на вулицях. Процес відновлення міста тривав до 1950. Швидкими темпами у повоєнні роки проходила електрифікація міста, яку було повністю закінчено до поч. 1960-х рр.

Більшість пам'яток міста — це братські могили радянських воїнів періоду німецько-радянської війни (1941—45). У 1946 було розпочато перепоховання останків воїнів РСЧА із первісних поодиноких могил до загальних братських, встановлення обелісків та пам'ятних знаків. Робота із облаштування територій братських могил продовжується люботинцями й на сьогодні.

У 1950 у місті діяли 2 міських дитячих садочки: постійний та сезонний у радгоспі «Люботинський».

У 1932 в Люботині виникла ткацька артіль, що входила тоді до системи промкооперації. У 1960 артіль реорганізовано у державну ткацьку фабрику, що виробляла тканину для спецвзуття робітників, які працювали на шахтах. Спочатку устаткування фабрики складалося з дерев'яних ткацьких та ін. малопродуктивних верстатів. У 1960-х рр. вона стала справжнім промисловим підприємством, змінився також й асортимент виробів фабрики. Красиві різнобарвні ковдри фабрики відомі далеко за межами Харківщини. Нові високопродуктивні механічні верстати типу АТ-175 дали можливість підвищити продуктивність праці у 4 рази.

Замінили важку ручну працю машини і на цегляному заводі, який перетворився у велике технічно оснащене підприємство будівельної індустрії. Став до ладу у ті ж роки і ряд підприємств харчової промисловості, зокрема комбінат для переробки фруктів, маслозавод, олійниця та ін.

Великі зміни в 60-х рр. 20 ст. сталися і в сільському господарстві. Розташовані навколо Люботина радгоспи «Комунар», «Люботинський», «Березовський» вирости у механізовані сільськогосподарські підприємства, які спеціалізувались на виробництві фруктів, городини та продуктів тваринництва.

У Люботині в цей час розгорнулося велике житлове будівництво (комунальне та індивідуальне). У 1961—63-х рр. за рахунок особистих заощаджень трудящих і державних кредитів житлова площа в місті зросла на 26 тис. кв. м.

Велика увага приділялась впорядкуванню міста. Водопостачання населення збільшилось, порівнюючи із довоєнним часом у 2,5 рази. Люботин було повністю електрифіковано, радіофіковано, у побут населення ввійшло телебачення.

Місто мало 2 лікарні, 2 поліклініки, 5 медпунктів, їх було забезпечено найновішим обладнанням. У 1960-і рр. у місті та його околицях працювали 4 середні школи, 5 восьмирічних і 2 школи-інтернати. У них навчалися 6 тис. учнів та викладали понад 300 вчителів.

На поч. 70-х рр. 20 ст. у Люботині працювало 5 середніх, 4 восьмирічних, 1 початкова (хут. Коваленки) та 2 школи-інтерната, вечірня школа та залізничне училище.

В умовах незалежності, 3 лют. 1993 Верховна Рада України прийняла постанову про віднесення Люботина до категорії міст обласного підпорядкування.

Відомі уродженці Люботина: О. Бутенко (1860—?) — незрячий кобзар; П. Гіренко (1911—90) —

Герой Соціалістичної Праці; Олекса Марченко (1937—2010) — поет, член НСПУ; Плужанин Анатоль Крашаниця (псевд. А. Крижаний) (1904—84) — український журналіст; С. Шумицький — український поет; Ф. Балавенський (1865—1943) — український скульптор.

У 1866 в Люботині жив український письменник В. Мова (Лиманський) (1842—91), тут він написав поему «Ткачиха», перекладав «Слово о полку Ігоревім».

На поч. 1920-х рр. у школі Старого Люботина (тепер Люботинська ЗОШ № 5) працювала вчителькою українська письменниця та поетеса — Н. Забіла (1903—85).

У 2005 в центральному парку Люботина біля братської могили радянських воїнів відкрито Меморіальний комплекс загиблим воїнам-люботинцям під час Другої світової війни. У 2014 меморіал доповнено пам'ятними знаками на честь загиблих Героїв Радянського Союзу, ліквідаторів аварії на ЧАЕС, воїнів-афганців.

Рішенням 15 сесії 5 скликання Люботинської міської ради № 758 від 30 верес. 2008 було затверджено символіку (прапор, герб) міста.

У 2014 розпочалася військова агресія РФ проти України. На території України було розпочато проведення АТО (з 2018 — ООС). Декілька жителів та уродженців міста взяли участь у військових подіях на сході України. На території міста є могила, а також меморіальна дошка загиблому воїну, герою АТО — О. Загудаєву (1962—2014). Також у місті планується встановлення відповідного пам'ятного знаку.

Герб м. Люботина

На сьогоднішній день виробничий потенціал міста складають 5 могутніх промислових підприємств: Караванський спиртозавод, ТОВ «Караванський завод кормових дріжджів», ВАТ «Люботинський завод «Продтовари»», ВАТ «Люботинський хлібозавод», ТОВ фірма «Лазурит», ТОВ фірма «Люботин ЛТД».

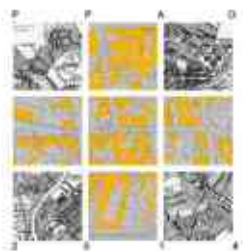
У місті працює Люботинський міський краєзнавчий музей. Також існує 7 бібліотек, які входять до Люботинської централізованої бібліотечної системи,

Загальний вигляд пішохідного моста біля залізничної станції Люботин. Фото 2016.

ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ ОПОРНИЙ ПЛАН
МІСТА ЛЮБОТИН ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(НА ПІДСТАВІ КОМПЛЕКСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА РОЗРОБЛЕННЯ
СПЕЦІАЛЬНОЇ НАУКОВО-ПРОЕКТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ)

ТОМ 2
КРЕСЛЕННЯ

Історико-архітектурний опорний план м. Люботина.
Обкладинка, Т. 2.

яку створено 1993. У місті базується ФК «Люботин», який представляє місто у чемпіонатах Харківської області. Побудовано стадіон «Олімпієць» (кол. назва Локомотив), який вміщує 1300 глядачів. У місті працюють відділ поліції, міський суд, 7 шкіл, 4 дитячі дошкільні заклади, Будинок дитячої і юнацької творчості, залізничний ліцей, технічна школа, музична школа. Одна з небагатьох цікавинок міста — критий пішохідний залізничний міст (відкрито у 2002), довж. 260 м, який є найдовшим в Європі.

За своїми особливостями м. Люботин має унікальну історію та цікаві об'єкти культурної спадщини, що збереглись донині. Так у м. Люботин налічується всього 29 пам'яток культурної спадщини. З них — 5 пам'яток національного значення (4 пам'ятки архітектури із комплексу споруд заміської садиби, 1 пам'ятка археології) та 24 пам'ятки місцевого значення (2 пам'ятки архітектури, 5 пам'яток археології, 17 пам'яток історії (з них 1 комплексна історії та архітектури). 3 щойно виявлених об'єктів археології.

Люботин став першим населеним пунктом Харківщини, який отримав розроблений і затверджений у відповідності до чинного законодавства «Історико-архітектурний опорний план м. Люботин Харківської області» (на підставі комплексних досліджень культурної спадщини та розроблення спеціальної науково-проектної документації). Наказом МКУ від 18.06.2018 № 560 затверджено межі та режими використання історичних ареалів та зон охорони пам'яток м. Люботина.

Поява нових об'єктів, або виявлення раніше невідомих у цьому регіоні, в подальшому може стати своєрідним підґрунтям до більш широких та нових досліджень. Все це стає вагомим внеском у збереженні історичної пам'яті і національної свідомості, значним явищем в історико-культурному розвитку міста.

Василь Білоцерківський,

Лариса Колесникова,

Ярослав Ліхолетов,

Віталій Окатенко.

Будівля залізничного вокзалу. Фото 2017.

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ М. ЛЮБОТИНА

1. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ПОХОВАНЬ ВОЇНІВ, ЗАГИБЛИХ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1941—43 (іст.). Вул. Військова, на око- лиці міста.

Поховано 163 воїна РСЧА зі складу: 84-ї стрілецької дивізії (53-а армія, Степовий фронт), 300-ї стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт), 113-го медико-санітарного батальйону 78-ї стрілецької дивізії та ін. військових підрозділів Степового фронту, які загинули в боях при обороні та визволенні міста від нацистських окупантів у жовт. 1941 та у 1943. Відомо 18 прізвищ.

1948 на братській могилі встановлено цегляний обеліск у формі зрізаної піраміди (вис. 2,5 м). На поч. 2000-х рр. пам'ятник замінено на залізобетонну стелу (2,5 × 2,92 × 0,2 м) трапецієподібної форми із вирізаним у центрі наскрізь хрестом, яка розташована на триступінчастих залізобетонних сходах (0,46 × 4,85 × 4,3 м), облицьованих гранітними плитами. На стелі — залізобетонна плита (1,48 × 0,85 × 0,76 м) із меморіальною пластиковою дошкою (0,65 × 0,45 м) та переліком прізвищ похованих.

Позаду стели розташовується залізобетонна інформаційна стела (1,65 × 8,16 × 0,41 м) із присвятним текстом та стела (ліворуч) із меморіальними пластиковими дошками (0,64 × 0,44 м) із переліком прізвищ похованих.

По периметру території (27 × 15 м) розміщується 54 кенотафи, які складаються з горизонтальної (0,3 × 1,2 × 0,6 м) та вертикальної (0,45 × 1,2 × 0,12 м) плит. На вертикальній плиті закріплено пластикову дошку (0,3 × 0,17 м) із зображенням 2 гвоздик.

Пам'ятка оточена металевою огорожею.

Вікторія Нарожна,
Галина Шрамко.

1. Меморіальний комплекс поховань воїнів, загиблих в роки Другої світової війни. Загальний вигляд.

1. Центральна стела меморіального комплексу.

2. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43, 2007 (іст.). Вул. Полтавський Шлях, 48. Біля школи № 5.

Поховано 251 воїна РСЧА зі складу 113-ї та 195-ї танкових бригад 15-го танкового корпусу (3-я танкова армія, Воронежський фронт); 84-ї та 252-ї стрілецьких дивізій (53-а армія, Степовий фронт); 300-ї стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні та визволенні міста від нацистських окупантів у жовт. 1941, лют., серп. 1943.

Відомо 144 прізвища.

У 1975, замість пам'ятника 1951, на могилі встановлено скульптурну групу із мармурової крихти «Воїн з дівчиною» (вис. 3,5 м) на квадратному залізобетонному постаменті (1,0 × 1,21 × 1,33 м), облицьованому цементом. Позаду пам'ятника розташована прямокутна стела (1,05 × 2,5 × 0,3 м) із мармурової крихти з датами війни на прямокутному залізобетонному постаменті (1,25 × 3,3 × 0,61 м). На стелі 2 меморіальні мармурові дошки (1,0 × 0,75 м) із присвятним текстом та

2. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

2. Могила-допоховання.

3. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

4. Братська могила радянських воїнів. Вигляд збоку.

переліком прізвищ похованих. Стела і пам'ятник розміщені на залізобетонному триступінчатому стилобаті (0,4 × 8,5 × 4,58 м), облицьованому цементом.

Праворуч від пам'ятника ще одна братська могила (2,2 × 1,8 м), яку створено у 2007 внаслідок перенесення останків воїнів РСЧА, які знаходились біля Старолюботинського ставка. На могилі встановлено залізобетонну вертикальну плиту (0,65 × 1,2 × 0,6 м), на якій закріплено пластикову дошку (0,18 × 0,3 м) із зображенням гвоздик та залізобетонної горизонтальної надмогильної плити (0,2 × 1,2 × 0,65 м).

Вікторія Нарожна,
Галина Шрамко.

3. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943 (іст.). Біля залізничної платф. Водяне.

Поховано 74 воїнів РСЧА зі складу 50-го гвардійського стрілецького полку 15-ї гвардійської стрілецької дивізії (7-а гвардійська армія, Воронежський фронт); 182-го гвардійського стрілецького полку 62-ї гвардійської стрілецької дивізії (3-я танкова армія, Воронежський фронт); 2-ї повітряної армії (Воронезький фронт); 53-ї армії (Степовий фронт), які загинули в боях при обороні та визволенні міста від нацистських окупантів у лют.-берез., серп.-верес. 1943. Відомо 13 прізвищ.

1954 на братській могилі встановлено обеліск у формі зрізаної піраміди (0,39 × 0,34 × 1,4 м) із сірого граніту на прямокутному постаменті (0,45 × 0,48 × 0,58 м) з того ж матеріалу та на прямокутній бетонній основі (0,92 × 0,92 × 0,21 м). Могила (5,2 × 2,0 × 0,11 м) обмежено залізобетонними плитами.

На постаменті вигравіювано присвятний напис. Перед основою обеліска розташована прямокутна гранітна надгробна плита (0,63 × 0,4 м) із присвятним написом.

Навколо поховання металева огорожа, влаштовано заасфальтовані доріжки.

Вікторія Нарожна,
Галина Шрамко.

4. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943 (іст.). Майд. Княжий.

На околиці міста, на відстані 150 м від садиби князів Святополк-Мирських у північному напрямку.

Поховано 98 воїнів РСЧА зі складу 84-ї, 116-ї та 252-ї стрілецьких дивізій (53-я армія, Степовий фронт); 223-ї стрілецької дивізії (46-а армія, Степовий фронт — пізніше Південно-Західний фронт); 233-ї стрілецької дивізії (2-й Український фронт) та ін. з'єднань Південно-Західного, Степового та Воронежського фронтів, які загинули в боях при обороні та визволенні м. Люботина від нацистських окупантів у серп.-верес. 1943. Відомо 33 прізвища.

1952 на братській могилі встановлено залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом» (вис. 2,5 м) на прямокутному постаменті, який обшитий металом (1,11 × 1,15 × 1,79 м) та розміщений на трапецієподібній основі (2,13 × 2,13 × 1,35 м) із мармурової крихти.

Обабіч постаменту закріплено 2 меморіальні гранітні дошки (0,4 × 1,0 м) із прізвищами загиблих. З чолового боку

4. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

постаменту розташовано 3 меморіальні гранітні дошки (0,84 × 0,6 м; 0,3 × 0,75 м) із переліком прізвищ загиблих воїнів та присвятними написами.

Вікторія Нарожна,
Галина Шрамко.

5. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943 (іст.). Вул. Московська, 48. Біля ЗОШ № 6.

У могилі поховано 4 воїни: Грищенко А., майор Грищенко Г., Грищенко О. та невідомий солдат.

5. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

5. Меморіальна дошка на обеліску.

На братській могилі встановлено металевий обеліск (1,3 × 0,42 × 0,4 м) у формі піраміди. З чолового боку пам'ятника закріплено металеву дошку (0,17 × 0,25 м) із переліком прізвищ похованих.

Навколо братської могили встановлено металеву огорожу (0,54 × 2,58 × 3,52 м).

Світлана Бахтіна.

6. БРАТСЬКА МОГИЛА ЖЕРТВ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1943

(іст.). Вул. Полтавський Шлях, міське кладовище № 6, сект. № 2.

У берез. 1943, після невдалої спроби воїнів 303-ї стрілецької дивізії 57-ї армії Воронежського фронту звільнити м. Люботин, було відновлено нацистський окупаційний режим. Розпочалися масові арешти, репресії та грабїж населення. За найменшу непокору розстрілювали, вішали і палили. Не всі мешканці змогли пережити ці трагічні події. 6 мешканців м. Люботина: В. Мінько, С. Мінько, Я. Мінько, К. Нечипоренко, М. Нечипоренко, С. Нечипоренко загинули внаслідок нацистської окупації у берез. 1943. Поховані у братській могилі на міському кладовищі.

У 1950-х рр. на братській могилі вста-

6. Братська могила жертв нацистської окупації. Загальний вигляд.

6. Меморіальна дошка на обеліску. Фрагмент.

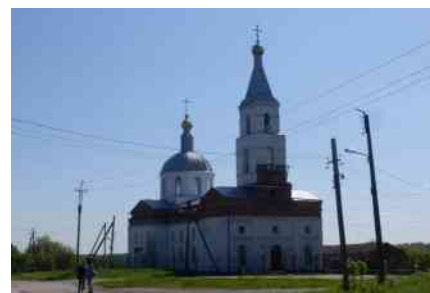
новлено металеву гробницю ($0,13 \times 53 \times 1,2$ м) та металевий обеліск ($0,9 \times 0,3(0,09) \times 0,3(0,09)$ м) на двоступеневому постаменті: нижня частина ($0,12 \times 0,6 \times 0,6$ м), верхня ($0,13 \times 0,5 \times 0,5$ м), пофарбованому у чорний колір. Вгорі обеліска вмонтовано металеву червону зірку (вис. 0,06 м). З чолового боку металева меморіальна дошка ($0,7 \times 0,4$ м) із присвятним написом та переліком прізвищ загиблих.

Лідія Чувпило.

7. ВОЗНЕСЕНСЬКА ЦЕРКВА 1811, 1836 (архт., іст.). Вул. Полтавський Шлях, 43. У північній частині міста, у розрізненій одноповерховій забудові, на перетині вулиць Полтавський Шлях та Слобожанська. Головним (західним) фасадом звернена до невеликої площі. Замикає перспективу вул. Слобожанської.

Автора проєкту не встановлено. Храм побудовано у класичних формах. Розміри 40×20 м. Цегляний, з одним куполом, хрестовий у плані, тричасний, із тригранною апсидою. Поєднаний притвором з двоярусною дзвіницею над бабинцем. Основний об'єм двоповерховий, розчленований простими пілястрами і міжповерховим карнизом. Вікна і двері першого поверху — півциркульного завершення, на головному фасаді оздоблені пілястрами та архівольтами. Такими ж елементами прикрашено віконні прорізи барабану та дзвіниці храму. Вікна другого поверху основного об'єму невеликі, прямокутні, обрамування відсутні. Пластика бокових фасадів посилена масивними ризалітами. Барабани куполу і невеликої баньки виконано у вигляді восьмигранників; двоярусна дзвіниця разом з шатровим завершенням — чотиригранні, покриті металом, бані позолочено.

За переписом 1724 до храму було приписано 233 двори, а роком пізніше почали вестися парафіяльні метрики. Суддею Харківського слобідського козацького полку О. Черноглазовим, який проживав тут же, у 1741 подавалося прохання про будівництво нового П'ятницького храму. Зведений новий дерев'яний проіснував лише кілька років та був знищений пожежею. У 1750 знову побудовано новий храм, на момент закінчення будівництва якого дарований антимінс за підписом єпископа Білгородського і Обоянського Й. Горленка «В храм св. мч. Параскеви у

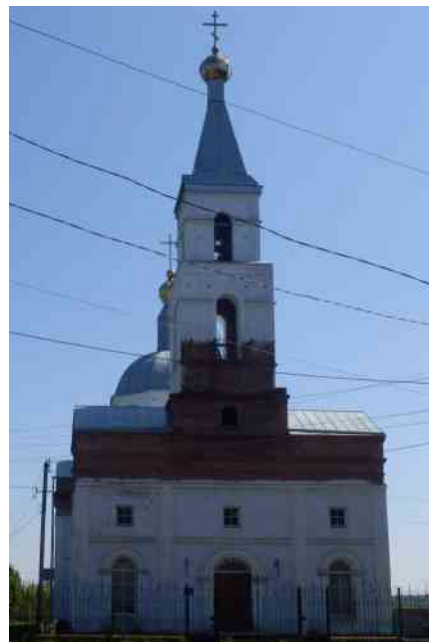

7. Вознесенська церква. Загальний вигляд. Фото 2016.

с. Люботин». 3 1792 священиком був Ф. Литинський.

Цей храм проіснував до 1805, коли було закладено фундамент нової цегляної церкви, яку зведено без дзвіниці. Освячено 18 верес. 1811 єпископом Слобідсько-Українським і Харківським Х. Сулимою в ім'я св. Параскеви. Церкву прикрасив багатий іконостас, кошти на який збирали всім селом. Найбільші пожертви: селянин І. Вовченко — 2000 руб. асигнаціями, поміщиця Т. Абаза — 1000 руб., казенний селянин Г. Даниленко — 500 руб. У 1838 казенний селянин Т. Кононенко жертвував 600 руб. на срібну золочену ризу, виготовлену на замовлення у Москві, 270 руб. — на ікону св. мч. Параскеви та 600 руб. — на хоругви. За бажанням жертводавців храм освячено в 1836 на честь Вознесіння Господнього, так що з того часу став Вознесенським.

У ті роки в Люботинському храмі зберігалася старовинна курська ікона Знаміння Божої Матері, внесена у 1820 священиком Ф. Литинським, яку він

7. Загальний вигляд. Фото 2016.

7. Купол храму. Фото 2016.

7. Вигляд із західного боку. Фото 2016.

7. Фрагмент бічного (північного) фасаду. Фото 2016.

7. Фрагмент інтер'єру.

7. Фрагмент головного фасаду. Парадний вхід. Фото 2016.

отримав від поміщиці Фесенкової. З 1820 священиком був С. Свєцький, який приймав у храмі імператора Олександра I, що був проїздом у Люботині. З 1843 священиком був Г. Томашевський. Завдяки його старанням відкрито однокласне церковно-парафіальне училище (1846), розширено притвор з надбудованою кам'яною двоярусною дзвіницею (1866). У 1858 територію храму оточено цегляною огорожею. У такому вигляді храм проіснував до поч. 20-х рр. 20 ст. У 1921, як і багато ін. культових споруд, закрито за постановою міської влади. Цінне майно: ікони, церковне начиння — частково було розкрадено, частково спалено на церковному подвір'ї. До 1936 церква не використовувалася, потім рішенням місцевої влади в приміщеннях церкви розмістився клуб з гуртком політпросвіти. Під час нацистської окупації (1941—43) храм використовувався як стайня, а дзвіниця — як спостережний пункт. Частину стін було розібрано на будівельний матеріал. У післявоєнний радянський період до пожежі 1950 у церкві розміщувався цех по виробництву вати харківського промкомбінату, потім олійниця, шкуродерня та багато ін. У 1959 знесено куполи церкви, розібрано цегляна підлога трапезної і вітаря та замінено на фанерну, влаштовано другий поверх, зовні з'явилися дисонуючі прибудови. У 1992 храм повернуто церковній громаді, після чого з 1998 розпочалися реставраційно-відновлювальні роботи храму. 7 лип. 2010 храм освячено, але ремонтні роботи тривають дотепер. Вознесенська церква, частково втративши свою автентичність, окремі характерні риси, у цілому являє собою тип розповсюджені у Харківщині у 19 ст. культової споруди. Її двоярусний об'єм характеризується пропорційним ладом, баштовістю силуету та домінує в оточуючій забудові. Територія храму на теперішній час оточена металевою кованою огорожею.

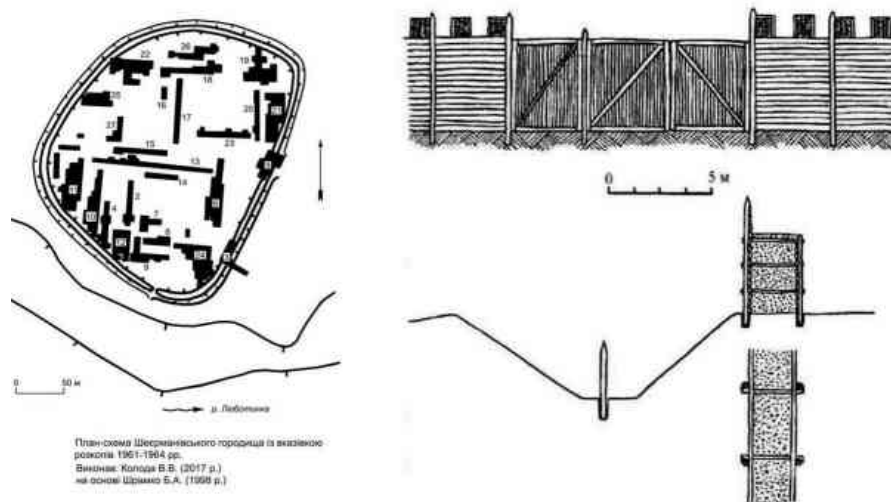
Олена Конакова.

8. ГОРОДИЩЕ «ЛЮБОТИНСЬКЕ» («ШЕЄРМАНІВСЬКЕ»), 6—4 ст. до н. е. (археол.). Напологому схилі лівого берега р. Люботинка (права прит. р. Уди), на північно-західних околицях міста, впритул до житлової зони.

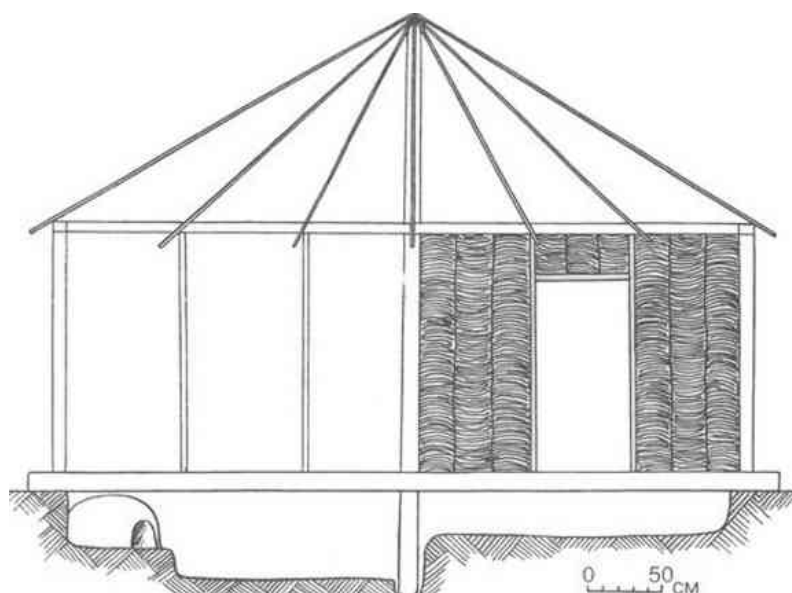
Уперше згадується Д. Багалієм 1902 у пояснювальному тексті до археологічної карти Харківської губернії, яка була представлена на 12 Археологічному з'їзді (1902, Харків).

Короткий опис городища поблизу хут. Шеєрмана дав у 1930-і рр. М. Фукс, І. Ляпушкін на поч. 1960. У 1951—52 городище обстежив Б. Шрамко, який зібрав підйомний матеріал та створив його інструментальний план. У 1961—64 експедиція ХДУ ім. О. М. Горького провела стаціонарні розкопки, заклавши по всій площі пам'ятки 27 розкопів заг. площею 7190 кв. м, що дозволило отримати матеріали для характеристики скіфського етапу ранньої залізної доби у лісостеповій зоні Сіверського Дінця. Провели візуальний огляд Г. Охріменко, І. Білько під час інвентаризації у 2015. Площа — 5,5 га. Територія городища складається з єдиного двору, округлого в плані форми, який охоплений одиначною системою захисних споруд за системою «рів — ґрунтовий вал». Зафіксовано дві пройми в'їзду на територію городища: із південного боку (від річки) та зі сходу. Довжина захисної лінії — 0,8 км. Заг. довжина двору, що тягнеться із півдня на північ — 0,27 км, зі сходу на захід — 0,225 км. Вздовж валів простежуються зольники. Лінія оборони практично зруйнована і виділяється глинистою лінією під час оранки. Потужність культурного шару: 0,4—0,6 м, насичений знахідками скіфського часу ранньої залізної доби: знаряддя праці, зброя, прикраси, культові та побутові речі (ліпна кераміка представлена фрагментами з характерним для означеного часу орнаментом у вигляді наскрізних проколів під відігнутим вінцем, край якого прикрашений косими відбитками прута чи пальцевими вдавненнями, залізними шлаками). Значною мірою представлена імпортна амфорна тара.

Виявлено залишки 18 житлових садиб. Вони представлені двома типами будівель: заглиблені (землянки та напівземлянки) з глинобитними печами та наземні каркасного типу (їх стінки з жердин та прутів обмазувалися глиною). Культурна приналежність — сіверськодо-нещєке населення скіфської доби.

8. Схема Люботинського городища та реконструкція захисних споруд (за Б. Шрамком).

8. Реконструкція житла № 4 з розкопу № 4 на Люботинському городищі, 1961 (за Б. Шрамком).

Територія городища частково відведена під ферму, або розорюється.

Віталій Окатенко,
Галина Охріменко,
Геннадій Свистун.

9. ЗАМІСЬКА САДИБА СВЯТО-ПОЛК-МИРСЬКИХ, 1820—70, 1905

(архит., сад.-парк. мист., іст.). Майд. Княжий, 11/22, 16/19, вул. Нове Життя, 26, вул. Садова, 31-а.

Палацово-парковий ансамбль замиської садиби в кол. сл. Гіївка (нині м. Люботин), відноситься до періоду поширення на території Слобожанщини провінційних садибних комплексів замиських дворянських маєтків, які отримали характерні для романтичних архітектурних ансамблів стильові ознаки класицизму і псевдоготики.

Відповідно до ідеології романтизму, замиські маєтки створювалися в живописному природному оточенні і будувалися за відомою схемою: в ансамбль садиби входили головний будинок (палац) в оточенні парку, комплекс служб і господарських будівель, окремо розташований культовий комплекс. До складу архітектурного ансамблю садиби включені будівлі, що зберегли різну ступінь архітектурно-стильової цілісності композиційного рішення: двоповерховий палац садиби (1820—41, прибудови 1870-і рр.), одноповерховий службовий корпус з кутовою ротондою (1820-і рр.), пейзажний парк (1820—70), Свято-Миколаївська церква (1838—43), будівля школи (1905).

Територія замиської садиби розташована по схилах р. Мерефа з Гіївським ставком в її долині. На пологому схилі

південної орієнтації — палацово-парковий комплекс, на протилежному підвищеному схилі — Свято-Миколаївська церква з похованнями історичних особистостей, пов'язаних зі славетною історією м. Люботина та с. Гіївка. Загальна структура ансамблю сформована у відповідності формування характерних для замиського будівництва класицизму принципів організації палацово-паркових ансамблів. Палац замиської садиби і доміанта Миколаївської церкви формують головну вісь просторової композиції архітектурного ансамблю. По схилу від південного фасаду палацу було влаштовано регулярний партер, що наразі зберіг просторові межі та 2 алеї, які сходять до ставка. Службовий флігель з кутовою ротондою займає ділянку кварталу на південь від палацу. Пейзажний парк, що оточував палац з трьох боків, розташований у північній та східній частині території садиби. Підсобне господарство власника маєтку Д. Святополк-Мирського містилося за ставком, у східній частині Гіївки (споруди не збереглися). Видові розкриття з включенням архітектурних споруд садиби сприймаються на тлі сільського та природного ландшафту, що є характерною ознакою пейзажної композиції замиських ансамблів Слобожанщини поч. 19 ст.

Першим власником садиби у с. Гіївка, як і багатьох ін. сіл і земель Слобожанщини серед. 17 ст., був полковник Харківського Слобідського козачого полку Григорій Донець. Він передав у власність с. Гіївка своєму сину Ф. Донець-Захаржевському. Той, у свою чергу, відписав Гіївку доньці Параскеві як посаг. Вона кілька десятиліть була власницею маєтку, спочатку як дружина князя Я. Кропоткіна, а з серед. 1740-х рр. — як дружина військового бригадира Спичинського. У с. Гіївка в 1773 проживало 630 жителів (294 чол. та 336 жін.). За соціальним складом населення складалося: підданих — 617 чол., духовного стану — 13 чол. Наприкін. 1770-х рр. власниками садиби Донець-Захаржевських були Т. Кропоткіна (дочка П. Донець-Захаржевської від першого шлюбу) та її чоловік — П. Щербінін (ймовірно, брат першого харківського губернатора Є. Щербініна). У 1778 у с. Гіївка з'явилась дерев'яна Свято-Миколаївська церква. До цього з 1722 гіївчани відвідували церкву Св. Ганни у Ржавці. 9 квіт. 1802 маєток разом з дерев'яним панським будинком на р. Мерефа вперше було продано

9. Схематичний план розташування будівель заміської садиби Святополк-Мирських.

9. Північний фасад палацу. Фото 1970-х рр.

9. Вигляд схилу ставу зі Свято-Миколаївською церквою. Фото поч. 20 ст.

9. Загальний вигляд службового корпусу. Фото 1986.

сином Щербініних Миколою — майору Чернігівського полку І. Познанському (1762—1833). Зведення першого палацу належить одному із нащадків полковника Г. Донця. У маєтку існував дерев'яний панський будинок, 4 млина на р. Мерефа і 1 на р. Московка винокурний завод (на 5 котлів; а в рік — на 2000 відер гарячого вина), і ще 5 винокурень, що здавались у найм. З ім'ям цього власника пов'язана закладка кам'яних споруд маєтку і церкви на поч. 1820-х рр. І. Познанський відписав садибу в 1821 своєму вихованцю, літератору і видавцю першого в Україні сатиричного журналу «Харьковский Демокритъ», надвірному раднику (31.12.1821) і кавалеру ордена «Св. Анни» III ст. (13.06.1826) Василю Григоровичу Масловичу, який завершив будівництво палацу і кам'яного Свято-Миколаївського храму.

Храм зводився на кошти І. Познанського за проектом, який затверджено в 1820. У жовт. 1833 виявились недоліки у споруді, через ненадійний фундамент стіни храму дали тріщини. В. Маслович вирішує його розібрати і наново звести. За свідченням історичних джерел храм відбудовувався за тим же зразком. У зв'язку зі смертю І. Познанського в 1833, його родина мала значні матеріальні проблеми через розпочату родинною небіжчика тяжбу за спадок. На завершення будівництва церкви і палацу В. Масловичу довелося взяти позику у 12900 руб. сріблом. Будівництво нової церкви почалося у 1838 і було завершено вже після смерті В. Масловича його дружиною Надією Дмитрівною у 1841, із освяченням храму в 1843.

Протягом 1820—40-х рр. садиба отримала закінчений вигляд: в 1820-х рр. зведено головний будинок і службовий флігель з ротондою, через 13 р. остаточно перебудовано храм. Споруди були пов'язані між собою дерев'яним мостом через ставок (міст не зберігся). За два десятиліття після офіційного відкриття палац було частково реконструювано.

У серед. 19 ст. величезний ландшафтний парк надав маєтку закінчених рис. У 1870-х рр. палац було розширено прибудовою крил-флігелів, зведено будівлю контори, оранжерею пристосовано під портретну галерею, пізніше тут було влаштовано житлові приміщення.

У 1881 син В. Масловича Микола змушений був продати маєток у зв'язку із неможливістю його утримувати. Власником став новопризначений Харківський генерал-губернатор князь Д. Святополк-Мирський (1825—99). Через 3 р. М. Масловичу вдалося викупити садибу, але потім знову був вимушений продати Д. Святополк-Мирському, який після

відставки в 1881 оселився у Гіївці. При нових власниках маєток добудовують, розвиваючи присадибний парк.

У 1884 М. Маслович прохав князя продати йому дворове місце в центрі Гіївки поруч з палацом. За 700 руб. сріблом Святополк-Мирський прохання виконав, хоча Масловичам не вдалося там розбудуватися і вони знову продали цю ділянку в 1891.

У серед. 19 ст. маєток в Гіївці входив до п'ятірки краших садиб Харківської губернії. У 1875 генерал-лейтенант Вітківський розшукував у Харківській губернії місце в якості резиденції літнього відпочинку великого князя М. Романова. Маєток було оцінено як найбільш придатне місце по всім вимогам: з усіх боків оточено гаєм, з четвертого боку межував із селом і великим ставком із гарною водою та природним оточенням.

Після смерті князя Дмитра Івановича, у 1899 маєток успадкував Петро Дмитрович Святополк-Мирський, який у с. Гіївка займався поліпшенням умов життя селян. При ньому була побудована нова школа (1905), аптека і лікарня, він особисто опікувався Свято-Миколаївським храмом, перебуваючи його старостою.

Садина на р. Мерефа при Святополк-Мирських існувала до 1917. У приміщенні палацу розмістився заснований 26 квіт. 1921 дитячий будинок імені Т. Г. Шевченка, згодом Люботинська допоміжна школа-інтернат № 1. Всі подальші перебудови Гіївського комплексу велися без урахування його історико-культурної цінності, а з міркувань господарської доцільності. У 1930-і рр. було переплановано внутрішні приміщення палацу без збереження декору, змінено систему опалення: замість печей, що обігрівали маєток, встановлено центральне опалення. У 1935 після пожежі перебудовано крило контори з метою улаштування пральні, майстерень, душових. Під час Другої світової війни (1939—45) палац зазнав значних пошкоджень. У 1946 будівлю було відремонтовано та пристосовано для розміщення школи-інтернату, яка існувала в палацових корпусах до 1995.

Будівля садибної контори, що слугувала місцевим клубом до 2006, значно постраждала під час пожежі. Історичні споруди контори та школи на цей час не використовуються. Палац та Свято-Миколаївська церква потребують ремонтно-реставраційних робіт.

Олена Конакова,
Владислав Прилуцький,
Катерина Черкасова.

9. Вигляд південного фасаду палацу. Фото 2013.

9. Службовий корпус з ротондою. Фото 2011.

9. Загальний вигляд школи. Фото 2017.

9.1. Будинок школи, 1905 (архіт., іст.).
Вул. Нове життя, 26.

Побудовано будівлю школи на території кол. с. Гиївка на ділянці історичної забудови по вул. Нове Життя, що зі сходу огинала території кол. заміської садиби Святополк-Мирських. Заснована у 1869 завдяки діяльності купця Й. Чуриліна, меценатству М. Масловича, педагога Х. Алчевської та родини Святополк-Мирських. Приватна школа існувала під наглядом М. Щепінського. Існуюча двоповерхова споруда побудована у 1905 за кошти Харківського повітового земства, сільського товариства та пожертв приватних осіб. Архітектор невідомий. У просторі ділянки школи в глибині двору в той час побудовано 3 житлові будинки для вчителів (не збереглися). П. Святополк-Мирський займався поліпшенням умов життя гиївських селян. При ньому було відкрито нові приміщення школи, аптеки, лікарні. Будівництво школи співпадає з реконструкцією палацового комплексу заміської садиби, благоустроєм території села та парку.

9.1. Будинок школи. Загальний вигляд.
Фото 2019.

Будівля школи еkleктична по архітектурі, складається з двох одноповерхових і одного двоповерхового об'єму, об'єднаних в асиметричну композицію. У ньому влаштовано 3 навчальних приміщення, приміщення для вчителів, кухня. Планування коридорне. Побудовано з цегли, кути будівлі рустовані, торці завершують трикутні фронтони. Будівля школи має історико-культурне значення, як добре збережений приклад одного із перших навчальних закладів міста.

На західному фасаді будівлі встановлено меморіальну дошку з іменами вихованців школи, які визволяли м. Люботин. З 1996 не використовується.

Вікторія Нарожна,
Катерина Черкасова.

9.2. Палац заміської садиби, 1820—41, 1870-і рр. (архіт., іст.). Майдан Княжий, 16/19.

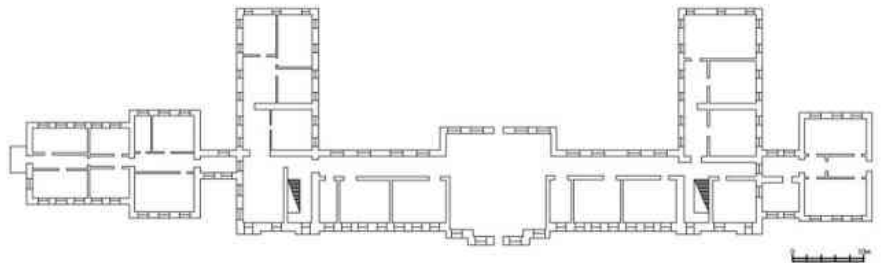
Центральна будівля із комплексу споруд заміської садиби побудована на місці дерев'яного панського будинку кін. 18 ст. (не зберігся). У відповідності до ідеології романтизму існуючий палацовий комплекс формує центральну частину ансамблю садиби із застосуванням класицистичного прийому створення композиційної та візуальної цілісності архітектурного простору, сельбищного та природного ландшафту. Головна вісь просторової композиції ансамблю орієнтована на доміную, розташованого на протилежному схилі долини р. Мерефа Миколаївського храму. На першому етапі будівництва палацу в 1820—40-і рр. зведено одноповерховий об'єм палацу з високим фігурним фронтоном, який об'єднано з бічними двоповерховими корпусами одноповерховими переходами. План будівлі П-подібної конфігурації має коридорну систему планування. За рахунок великих арочних вікон внутрішній простір палацу максимально розкрито на сельбищний ландшафт і природне оточення. Палац побудований в стилі класицизму з елементами псевдоготики. Автор проєкта палацу невідомий.

На поч. 20 ст., за оцінкою Г. Лукомського, це був «огромный одноэтажный дом, плоский с поднимающимися боковыми частями, украшен стрельчатыми окнами. Соединения с боковыми крыльями состоят как бы сплошь из огромных окон до полу, что дает массу света и придает французский характер фасаду здания (Grand Trianon)». Стиль класицизм простежується в характері архітектури одного із збережених одноповерхових флігелів з кутовою ротондою,

9.2. Південний фасад палацу. Фото 1986.

що була завершена пологим куполом; в організації регулярного партеру перед південним фасадом палацу; в елементах благоустрою верхньої садової тераси (збереглися); в елементах декору головного фасаду. Симетрична композиція палацу була продовжена на другому етапі будівництва в 2-й пол. 19 ст. Архітектурне рішення двоповерхових корпусів було стилізовано в дусі архітектури основної частини палацу. Будівлю палацу з підвалом у західному крилі, виконано з високоякісної червоної цегли, фасади потиньковані. Перекриття плоскі, у підвалі — у вигляді склепінь. Первісне планування палацу змінено багаторазовими реконструкціями, викликаними зміною власників і функціональним використанням. Початку головна галерея палацу довжиною 43,9 м використовувалась як зимовий сад, пізніше було перебудовано під виставкову залу. Парадний вхід до палацу розташовувався по головній вісі північного фасаду з боку двору. На південному садовому фасаді існував традиційний для палацових будівель класицизму вихід на садову терасу зі спуском у регулярну частину саду. Початковий обсяг палацового комплексу відрізняється від прибудованих двоповерхових корпусів монументальністю композиції, ускладненням декору з пілястрами, що підтримують карниз з парпетом. Елементи декоративного оздоблення південного фасаду відновлені на основі збережених фрагментів.

9.2. План палацу заміської садиби, 2020.

9.2. Реконструкція південного фасаду з прибудовами 1870-х рр.

9.2. Фрагмент північного фасаду західного корпусу. Фото 2013.

До західного торцевого фасаду у 2-й чв. 20 ст. прибудовано великий корпус школи-інтернату. У 1946 здійснювався капітальний ремонт будівлі. 2006 у палаці сталась пожежа, але будівля значно не постраждала.

Тривалий час палац не використовується. На сьогоднішній день його стан аварійний.

Олена Конакова,
Катерина Черкасова.

9.2. Фрагмент західного крила головного фасаду. Фото 2016.

9.2. Фрагмент інтер'єру приміщення 1-го поверху. Фото 2016.

9.2. Фрагмент інтер'єру приміщення 2-го поверху. Фото 2016.

9.2. Фрагмент центральної частини головного фасаду. Фото 2013.

9.2. Фрагмент підвального приміщення. Фото 2016.

9.2. Фрагмент галереї. Фото 2013.

9.3. Пейзажний парк, 19 ст. (сад.-парк. мист.). Майд. Княжий, 16/19.

Закладений у період формування замиської палацової садиби у с. Гіївка у 1820-х рр. на базі існуючої дубрави. Створювався протягом кількох десятиків років.

Парк займає ділянку зі спокійним рельєфом, що має ухил у північно-східному напрямку до ставка «Жабник». У даний час територія парку обмежена: із заходу — вул. Гіївською, з півночі — вул. Тарасівською, з північного сходу автотрасою, зі сходу — вул. Нове Життя. В оточенні парку переважає одноповерхова забудова садибного типу. Ландшафт сформований на основі місцевих порід рослинності, переважно дубу. Ставок «Жабник» влаштований у заплаві р. Камишуватої (прит. р. Мерефа). Докладних відомостей про композицію садово-паркового пейзажу у часи створення замиської садиби не збереглося. Відомо, що на території парку не існувало будь-яких значних паркових споруд. Всі стежки в парку були ґрунтові і посипалися піском. На території була облаштована велика, близько 40 м в діаметрі кругла галявина із посадками ялин по периметру, на якій влітку розставляли столи і лави для відпочинку. Було також прокладено зручні для прогулянок паркові дороги із полянами і майданчиками для ігор.

Первісне планування паркових доріг простежується в центральній зоні, де наявні відкриті простори, сформовані куртинами дерев місцевих порід. У напрямку вул. Камишуватої паркову територію розділяє пішохідна алея, яка з'єднує комплекс палацових споруд із парком. Ступінь збереження рослинності добра. Первісне планування та елементи благоустрою території пейзажної частини парку наразі не встановлено. Збережені масиви зелених насаджень вимагають додаткового обстеження і санітарних розчисток.

Регулярний партер перед будинком палацу зберіг ознаки терасування першого

етапу існування садиби. Збереглася головна алея з рядовими посадками дерев та кущів вздовж осі ансамблю. Територія партеру похило спадає до ставка від південного фасаду палацу. Особливості просторової композиції замиської садиби простежуються у створенні ефекту зміщення візуальних планів сприйняття архітектурних пейзажів на тлі сельбища та природного оточення. Найбільшої деградації рослинність та пейзажі парку отримали протягом 20 ст. Особливості пейзажної композиції паркового простору потребують додаткового дослідження.

Олена Конакова,
Катерина Черкасова.

9.4. Свято-Миколаївська церква, 1838—43 (архит., іст.). Вул. Садова, 31-а.

Розташована на підвищеному березі долини р. Мерефа, в основі якої був влаштовано великий ставок. Для зв'язку створеного родинного храму та розташованих на протилежному березі ставка палацу замиської садиби власником маєтку було збудовано дерев'яний міст. Перший дерев'яний Миколаївський храм на березі ставу було зведено в 1778. У жовт. 1833 В. Маслович із архітекторами оглянули Миколаївську церкву поблизу маєтку, на другому березі ставу, яка будувалася з 1820 на кошти І. Познанського замість ветхого дерев'яного. Вважалося, що фундаменти не відповідають нормам, тому було запропоновано храм розібрати і збудувати такий же, але за всіма будівельними правилами. Роботи йшли повільно, у Масловича на це не вистачало коштів. Відомо, що храмом зайнялися у 1838, а будівництво його було закінчено вже після смерті В. Масловича його дружиною Н. Перичевою.

Нинішній цегляний храм збудовано у 1843 в стилі класицизму. Належить до типу хрестоподібних у плані, одноглавих церков із трьохярусною дзві-

9.4. Миколаївська церква.
Загальний вигляд. Фото 2016.

ницею над західним притвором і квадратною в плані апсидою. Циліндричний барабан з куполом спирається на підпружні арки. В інтер'єрі підкупольного простору розташовувався напівкруглий двоюрисний іконостас в стилі класицизму з елементами декору візантійського орнаменту (не зберігся). Зовнішні фасади храму декоровані плоскими спареними пілястрами доричного ордера та широким фризом з тригліфами. Торцеві фасади притворів храму та апсиди завершують трикутні фронтони. Нижня частина фасадів храму виділена дощатим рустом, характерним для будівель раннього класицизму. Насиченість архітектурними елементами не переважає відносно невеликий об'єм храму.

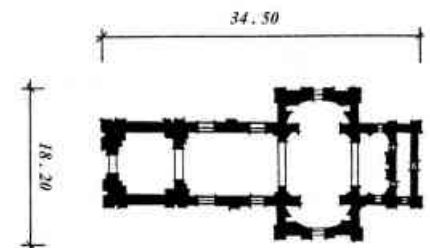
1890 церковним старостою було обрано Д. Святополк-Мирського (1824—99). Він достатньо багато зробив для покращення матеріального стану церкви. Будівля почала опалюватись з 1891, придбана садибна ділянка та побудовані

9.3. Яблуневий сад старого парку.
Фото 2016.

9.4. Загальний вигляд Свято-Миколаївської церкви. Фото 2016.

9.4. План Свято-Миколаївської церкви, 1986.

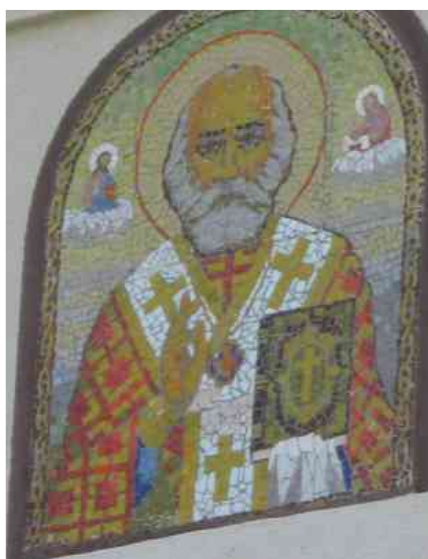

9.4. Інтер'єр храму.
Фото 2013.

будинки для священників. У 1893—94 іконостас розширено та позолочено, організовано церковний хор. Княгиня К. Святополк-Мирська у 1892 подарувала нове богослужбове облачення священнику і диякону.

З 1893 церковним старостою став князь П. Святополк-Мирський (1857—1914). Біля Миколаївської церкви у 1899 був похований батько Петра Дмитровича — Дмитро Іванович Святополк-Мирський. Згодом тут було створено родинне поховання.

У період визвольних змагань (1917—21) масток було розграбовано. У 1922 церковне майно храму націоналізовано, знято і вивезено дзвони. У 1928 Миколаївську

9.4. Мозаїка Свт. Миколая над входом до храму головного фасаду.
Фото 2013.

церкву було закрито. Храмівий іконостас було розламано, ікони втрачено. У 1930-і рр. церква використовувалася як зерносховище. Під час нацистської окупації м. Люботина (1941—43) у церкві було продовжено релігійні служби. У храмових спорудах влаштувався військовий опорний пункт німецьких військ. В той час споруда зазнала значних руйнувань. Після закінчення Другої світової війни у ній знову містився склад. У післявоєнний період остаточно загинули настінні розписи. Відновлювальні роботи у 1990-х рр. було проведено без збереження автентичних будівельних матеріалів купольного завершення, що свідчить про остаточну втрату залишків розписів інтер'єру. З 1995 після реєстрації релігійної громади розпочалося поступове відновлення Свято-Миколаївського храму.

Олена Конакова,
Катерина Черкасова.

9.4.1. Родинне поховання Дена О. В. та Дена М. В., 1904—05 (іст.). Вул. Садова 31-а, біля Свято-Миколаївського храму.

Ден Олександр Володимирович (1877—1904) — кавалерійський поручик. Син міністра В. Дена і княжни Н. Святополк-Мирської, лейтенант військово-морського флоту Російської імперії, онук Д. Святополк-Мирського.

У 1897 — корнет у 44-му драгунському Нижегородському полку. Пізніше переведений на службу до 2-го Дагестанського кінного полку.

Загинув під час російсько-японської (1904—05) війни від тифу в м. Харбіні (Манчжурія, Китай).

Ден Микола Володимирович (1879—1905) — лейтенант гвардійського екіпажу ескадронного броненосця «Імператор Олександр III», загинув у Цусімській битві.

Цусімська битва [14(27) — 15(28) трав. 1905 в районі о. Цусіма (Японія)] між Російською 2-ю Ескадрою Тихоокеанського флоту під командуванням віце-

9.4.1. Родинне поховання Дена О. В. та Дена М. В. Загальний вигляд. Фото 2016.

9.4.1. Стела з написом на могилах.

9.4.1. Могила Дена О. В.

9.4.1. Могила Дена М. В.

адмірала З. Рожественського і об'єднаним флотом імператорської Японії під командуванням адмірала Х. Того. В цій вирішальній битві російсько-японської війни (1904—05) було потоплено ескадрений броненосець «Імператор Олександр III», до складу якого входив Гвардійський екіпаж у кількості 867 чол. (командир — капітан 1-го рангу Н. Бухвостов). Всі члени екіпажу загинули. Похований біля могили свого брата О. Дена.

У роки Української революції (1917—21) надгробні плити було знищено.

18 груд. 2010 відбулося відкриття поновлених надгробків на могилах завдяки ентузіастам і благодійному фонду «Честь та гідність», який очолює І. Масалов, при сприянні міської адміністрації м. Люботин, а також громадських організацій.

На могилах покладено однакові надгробні плити (0,4 × 1,5 × 0,7 м). Надгробок складається з 2 плит: нижня — основа з чорного граніту, верхня з білого мармуру з вигравіюваним чотирикінцевим хрестом та присвятним написом. Написи та хрест пофарбовано золотистою фарбою.

Біля надгробків встановлено інформативну дошку у вигляді відкритої книги з чорного граніту, яку встановлено на невеликий постамент. За дошкою височіє хрест на постаменті з мармуру. Навколо поховання — декоративна металева огорожа (вис. 0,6 м). Територію викладено тротуарною плиткою.

Ярослав Ліхолетов,
Юрій Палкін,
Єлизавета Суховерша.

9.4.2. Родинне поховання Святополк-Мирського Д. І. та Святополк-Мирського П. Д. 1899, 1914 (іст.). Вул. Садова 31-а, біля Свято-Миколаївського храму.

Святополк-Мирський Дмитро Іванович [13.10.1824 (1826) м. Санкт-Петербург, Російська імперія (нині РФ) — 18.01.1899 м. Ніцца, Франція] — князь, військовий і державний діяч, генерал-ад'ютант (1866), генерал від інфантерії (1873), учасник Кримської (1853—56) і російсько-турецької (1877—78) війн, в. о. командуючого військами Харківського військового округу (1881) та тимчасового Харківського генерал-губернатора (1882), кавалер ордена св. Андрія Первозванного (1895).

Народився в княжій сім'ї. Закінчив приватний учбовий заклад. 1841 розпочав військову службу на Кавказі юнкером. У січ.-берез. 1851 знаходився на лівому фланзі Кавказької лінії, був учасником кампаній проти аварського вождя Хаджи-Мурата, Талгики і Шаміля. Отримав звання капітана (1851), майора (1852), підполковника (1853).

1855 — під час Кримської війни (1853—55) призначений командиром 2-го батальйону Одеського єгерського полку. З верес. того ж року — командир піхотного Чернігівському полку, брав

участь у битві на Чорній річці у Криму, де був тяжко поранений.

Після закінчення війни повернувся на Кавказ. Призначений восначальником Кумикського округу та одночасно командир полку. 12 квіт. 1859 підвищений у чині до генерал-майора, призначений начальником штабу військ Прикаспійського краю. 1861 присвоєно звання генерал-лейтенанта і призначено начальником Терської обл. В 1863—67 — кутаїський генерал-губернатор. 1868 — помічник головнокомандувача Кавказької армії. 3 черв. 1866 — генерал-ад'ютант, із серп. 1873 — генерал від інфантерії. 3 груд. 1869 — дійсний член і почесний голова Кавказького відділення Російського географічного товариства. 3 1876 — помічник намісника Кавказу. Під час російсько-турецької війни (1877—78) був головнокомандуючим Кавказької армії, брав участь в штурмі м. Карса (Туреччина).

1880 — член Державної ради. Вів активну просвітницьку і філантропічну діяльність. У 1881—82 виконував обов'язки командуючого військами Харківського військового округу і одночасно Харківського генерал-губернатора. В 1887 обрано головою Харківського товариства сільського господарства.

Нагороджений орденами: повний кавалер ордена св. Володимира (1848, 1860, 1861, 1879); орден св. Анни 3-го ст. (1849), 2-го ст. (1854), 1-го ст. (1859); орден св. Георгія 4-го ст. (1856); орден Білого Орла (1863); орден св. Олександра Невського (1866); орден св. Георгія; орден Святого Андрія Первозванного (1895); французький орден Почесного Легіону.

Помер в м. Ніцца (Франція) в період лікування. Похований в с. Гіївка (тепер територія м. Люботина) біля Свято-Миколаївського храму.

Під час Української революції (1917—21) могилу було знищено, надгробну плиту розбито.

Святополк-Мирський Петро Дмитрович [18(31).08.1857, Владикавказ, Російська імперія (нині РФ) — 16(29).05.1914, Санкт-Петербург, Російська імперія (нині РФ)] — князь, військовий і державний діяч, генерал-лейтенант (1901), генерал-ад'ютант, міністр внутрішніх справ Російської імперії.

Народився в сім'ї княжого походження. Закінчив курс у Пажеському корпусі (1875) та генеральний штаб у Миколаївській академії. Служив у лейб-гвардії Його Величності гусарського полку. Брав участь у російсько-турецькій війні (1877—78). У 1881 закінчив Академію

9.4.2. Родинне поховання Святополк-Мирського Д. І. та Святополк-Мирського П. Д. Загальний вигляд.

9.4.2. Інформативна стела. Загальний вигляд.

Генерального штабу, у цьому ж році отримав звання підполковника і займав різні командні і штабні посади: командир батальйону в піхотному полку, офіцер штабу Одеського військового округу із прикомандируванням до Чугуївського табірному збору, начальником штабу 3-ї гренадерської дивізії. У 1893 призначений харківським повітовим предводителем дворян. У 1895 призначений Пензенським губернатором. 1897 — Катеринославським. У 1900 П. Святополк-Мирський — заступник міністра внутрішніх справ Д. Сипягіна і командувач окремого корпусу жандармів. Із січ. 1905 — у відставці. Нагороджений орденами: св. Анни 4-го ст. (1877), св. Анни 3-го ст. (1877), св. Анни 2-го ст. (1888), Анни 2-го ст. (1899), св. Володимира 3-го ст. (1877), св. Станіслава 1-го ст., французький орден Почесного Легіону, св. Андрія Первозванного (1895) та ін. У Гіївці П. Святополк-Мирського було обрано церковним старостою (1890—

14), де за його ініціативою побудовано школу, лікарню, будинки для священників та аптеку, які діяли протягом 20 ст. Помер 16 (29 за нов. ст.) трав. 1914. Похований в с. Гіївка (тепер територія м. Люботин) біля Свято-Миколаївського храму поряд з могилою свого батька. Первісний надгробок не зберігся. 18 груд. 2010 відбулося відкриття відновлених могил і надгробків завдяки діям ентузіастів благодійного фонду під керівництвом І. Масалова «Честь і гідність». Нові надгробні плити (0,4 × 1,5 × 0,7 м) із сірого граніту зроблено за зразком старих. Перед могилами встановлено інформативну плиту, якою замінено первісний хрест. Родинне поховання оточено декоративною металевою огорожею (вис. 0,6 м), пл. 11,2 кв. м. Територію викладено тротуарною плиткою. Навколо висаджено дерева.

Ярослав Ліхолетов,
Юрій Палкін,
Єлизавета Суховиша.

9.4.3. Могила подружжя Чекалових 1898, 1907 (іст.). Вул. Садова, 31-а. Біля Свято-Миколаївського храму.

Чекалов Євген Іванович (?—2.08.1898) — землевласник Валківського пов. Священник приходської школи с. Гіївка Харківського пов. (тепер м. Люботин, Харківська обл.).

Верес. 1886—98 — священник Свято-Миколаївської церкви.

Сан священника прийняв у похилому віці.

Він здійснював богослужіння в приходській церкві, для залізничників на ст. Люботин (коли там не було власної церкви) щонеділі і в святкові дні. Окрім того, він навчав грамоті дітей своїх прихожан, завжди допомагав бідним. Такою діяльністю заслужив повагу у місцевого населення.

Чекалова Єлизавета Миколаївна (?—1907) — дружина.

Для сім'ї Чекалових було побудовано житловий будинок, який на сьогоднішній день втрачено.

9.4.3. Могила подружжя Чекалових. Загальний вигляд. Фото 2016.

1907 на могилі було встановлено надгробок за кошти доньки Чекалових. Нині залишився постамент кубічної форми (0,52 × 0,53 × 0,48 м) з лабрадориту, що міститься на основі із сірого граніту. На постаменті вигравіювано присвятні написи. Хрест, фото відсутні.

Могила займає ділянку заг. пл. 0,64 кв. м.

Ярослав Ліхолетов,
Юрій Палкін.

9.5. Службовий корпус, 1820-і рр. (архіт.). Майд. Княжий, 11/22.

Одна з пам'яток, що входить до комплексу споруд замиської садиби. Побудована на поч. 1820-х рр. Займає кутову частину кварталу вздовж майд. Княжого, симетричного головної осі палацового комплексу, зафіксованого розташуванням Г-подібної в плані будівлі з домінуючою в об'ємі ротонди із пологим куполом. Можливість існування аналогічної по архітектурі споруди в протилежному кварталі центральної частини садиби (можливо незбудованої або втраченої), підтверджується історичними аналогіями, відомостями історичних джерел про зміну власника маєтку та відсутністю фінансування. Призначалась для розташування контори садиби. Будівля одноповерхова, цегляна, з розвиненим підвалом, що став цокольним рівнем південного крила корпусу, розташованого на зниженому рельєфі ділянки. Будівля виконана в стилі класицизму.

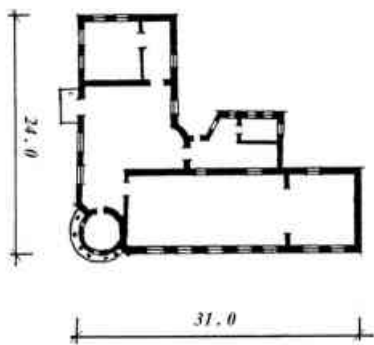
Купольне завершення ротонди підтримували колони, виконані з використанням спрощеного тосканського ордеру. Фасади бічних крил будівлі з аттиком вирішені симетрично. Входи організовано по осі крил, в площині стіни північного корпусу збереглося оздоблення фасаду. Вхід до будинку виділено дощатим рустом із імітацією замкового каменю. Перекриття крил будівлі плоскі, дерев'яні, купольної ротонди — дерев'яний звід. Стіни тиньковані, пофарбовані. У ротонді було розташовано двохсвітну залу. Стіни зали були прикрашені каннелюрованими пілястрами іонічного ордеру із профільованими тягами і декором класицистичного орнаменту. Перебудови та перепланування службового корпусу відбувались у 1870-х рр. та 1936, під час яких було порушено цілісність архітектурно-стилістичного рішення фасадів ротонди і південного корпусу: було розширено вікна ротонди

по першому ярусу, спрощено декор західного фасаду, влаштовано новий дах. Після закінчення німецько-радянської війни (1941—45) у будівлі містився клуб. Будівля контори тривалий час не використовувалася, що призвело до її значних руйнувань. Перебуває в аварійному стані. На теперішній час втрачено покрівлю, фрагменти стін, декор, внутрішнє оздоблення, віконні та дверні заповнення.

*Олена Конакова,
Катерина Черкасова.*

9.5. Будівля службового корпусу з ротондою із західного боку. Фото 2011.

9.5. План службового корпусу. 1977.

9.5. Фрагмент декору ротонди. Фото 2011.

10. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). Вул. Гвардії-генерала Гавенка Л. А., буд. № 8, біля проїжджої частини.

Виявив Г. Свистун у 2017. Провели візуальний огляд В. Окатенко і Г. Свистун під час проведення археологічних розвідок у 2017.

Вис. 0,8 м, діам. 42 × 40 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено.

Північно-східний сектор кургану під тротуаром та асфальтованою дорогою. Південно-західний — частково під забудовою поліклініки АТ «Укрзалізниця».

*Іван Білько,
Віталій Окатенко.*

11. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). Вул. Гвардії-генерала Гавенка Л. А., буд. № 29, біля проїжджої частини.

Виявив Г. Свистун у 2017. Провели візуальний огляд В. Окатенко і Г. Свистун під час проведення археологічних розвідок у 2017.

Вис. 1,8 м, діам. 28 × 30 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено.

Північно-східний сектор під садом і городом. Південно-західний майже повністю знесено.

*Іван Білько,
Віталій Окатенко.*

12. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). Вул. Гвардії-генерала Гавенка Л. А., буд. № 39, біля проїжджої частини.

Виявив Г. Свистун у 2017. Провели візуальний огляд В. Окатенко і Г. Свистун під час проведення археологічних розвідок у 2017.

Вис. 0,4 м, діам. 22 × 24 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Північно-західний сектор під городами і теплицею. Південно-західний деформований, встановлено бетонний стовп.

Іван Білько,
Віталій Окатенко.

13. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). Вул. Гвардії-генерала Гавенка Л. А., буд. № 49, біля проїжджої частини.

Виявив Г. Свистун у 2017. Провели візуальний огляд В. Окатенко і Г. Свистун під час проведення археологічних розвідок у 2017.

Вис. 0,4 м, діам. 18 × 20 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено.

Поверхня засаджена деревами і кущами. У східній полі облаштовано оглядову яму для автомобілів.

Іван Білько,
Віталій Окатенко.

14. Дослідження Центральної групи Люботинського могильника: пляма поховання в кургані № 5 (зверху); поховальна яма кургану № 1 (знизу). Фото 2020.

14. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 7—4 ст. до н. е. («Центральна»; «Дуншовська»; «Соломахівська»; «Гіївська» і курганна «група біля Барчанів» Люботинського могильника) (археол.). На південних околицях м. Люботина, у верхів'ях р. Мерефа (права прит. р. Мжа) в центрі Сіверськодонецької групи пам'яток скіфського часу Дніпровського Лісостепоного Лівобережжя.

Люботинський курганний могильник є одним з найбільших некрополів у басейні р. Сіверський Донець. За М. Бречка 1939 і Б. Шрамком 1983, його чисельність складає більше ніж 450 насипів. Могильник складається із 3 груп: Центральної, Дуншовської та Караванської, що розкинулися поміж м. Люботин і с-щем Караван на підвищеній місцевості. Крім того, ряд дослідників відносять до «Великого Люботинського могильника»: Соломахівську групу (за 2,0 км на південній околиці м. Люботина в урочищі Соломахівка), Гіївську (в 1,0 км на південь від південно-східної околиці Люботина), та групу курганів біля Барчанів (за 1,0 км на південний захід від с-ща Барчани, біля залізничної ст. Люботин-Західний (кол. ст. Раднаркомівська), що територіально розташовані на землях Люботинської міської ради.

Могильник уперше згадується Д. Багалієм у 1902 у пояснювальному тексті до археологічної карти Харківської губернії, яка була представлена на

12 Археологічному з'їзді (1902, Харків). Його дослідження триває вже близько ста років і пов'язане з іменами співробітників або вихованців Харківського університету: С. Семенова-Зусера, І. Луцкевича, Б. Шрамка, Ю. Буйнова, О. Бандуровського, В. Окатенка. Дослідження найбільшої Центральної групи розпочалися у 1924—25 під час практичних занять з археології студентів університету (1-2 кургани). Пізніше, у 1938—39 розкопки проводила експедиція на чолі з проф. С. Семеновим-Зусером і І. Луцкевичем. Було досліджено 2 кургани. З 1945 дослідження було доручено аспірантові Б. Шрамку. Останній розкопав тут 5 насипів і ще 3 кургани 1950. У 1962 Б. Шрамко ще раз повернувся до розпочатих досліджень і провів розкопки вже 10 поховань. Один з курганів був вис. 5,5 м. Всі поховання, як зазначає дослідник, було пограбовано.

Після тридцятирічної перерви дослідження на могильнику було поновлено співробітниками ХНУ ім. В. Н. Каразіна і Люботинського краєзнавчого музею під керівництвом Ю. Буйнова. Експедиція дослідила 5 поховань Центральної і обстежила 2 кургани Караванської групи. У 1999 один із курганів

було досліджено Мерчанською археологічною експедицією під керівництвом О. Бандуровського.

У 2013, 2016, 2017—18 і 2020 розкопки на Люботинському могильнику продовжила Лісостепова скіфська експедиція ДП «НДЦ «ОАСУ» ІА НАНУ під керівництвом В. Окатенка. У процесі робіт було складено ретельний план могильника, розкопано 5 курганів Центральної групи. Всі насипи мали по 1 могилі, а орієнтовані меридіонально поховання були в ямах із «заплечиками». Досліджені поховання можна датувати у межах кін. 6 — 5 ст. до н. е. Окрім Центральної групи було додатково

14. Ю. Буйнов під час досліджень кургану № 3 Нижньогіївської групи. Фото 1994.

досліджено 2, пограбовані №1-2 (кін. 7 — поч. 6 ст. до н. е.) та 1 виявлений курган №3 із впускним похованням (6 ст. до н. е.) Караванської групи, і вперше досліджений 1 курган №4 Дуншовської курганної групи (кін. 7 — поч. 6 ст. до н. е.). Слід зазначити, що як і у попередніх дослідженнях, всі кургани було пограбовано ще у давнину.

Охоронні роботи на «Соломахівській»; «Гийвській» групах і курганах «біля Барчанів» проводилися у 1993—94 археологічною експедицією ХНУ ім. В. Н. Каразіна під керівництвом Ю. Буйнова разом із Люботинським краєзнавчим музеєм (директор О. Бандуровський). Під час роботи експедиції досліджено 4 кургани в Соломахівській групі, 10 — у Гийвській (6 — Верхньогийвська і 4 — Нижньогийвська) і 2 кургани біля с-ща Барчани, залізнична ст. Люботин-Західний (кол. ст. Раднаркомівська). Здебільшого поховання було пограбовано.

Провели візуальний огляд та фотофіксацію Г. Охріменко, І. Білько, В. Дідик під час інвентаризації у 2015—16.

Зважаючи на дослідження попередніх років і нові матеріали поховання Люботинського могильника можна впевнено відносити до різних соціальних прошарків давнього населення, які було побудовано з кін. 7 — 4 ст. до н. е. та охоплюють увесь період існування сіверськодонецьких пам'яток за скіфської доби.

Більша частина курганів вкрита лісом або задернована.

Віталій Окатенко,
Галина Охріменко.

15.1. Меморіальний комплекс на честь загиблих люботинців. Загальний вигляд.

15.1. Братська могила радянських воїнів. Фрагмент.

15. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС НА ЧЕСТЬ ЗАГИБЛИХ ЛЮБОТИНЦІВ 1943, 1996, 2014 (іст.). Вул. Шевченка, парк.

Складається з братської могили радянських воїнів, пам'ятних знаків Героям Радянського Союзу, жертвам Чорнобильської катастрофи та загиблим воїнам-афганцям.

15.1. Братська могила радянських воїнів 1943 (іст.). Вул. Шевченка, парк.

У центрі меморіального комплексу розміщено братську могилу, в якій поховано 197 воїнів РСЧА зі складу 300-ї стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт), 303-ї стрілецької дивізії, 113-ї танкової бригади (57-а армія, Степовий фронт); 382-го стрілецького полку 84-ї стрілецької дивізії (53-а армія, Степовий фронт); 252-ї (53-а армія, Степовий фронт); 636-го стрілецького полку 160-ї стрілецької дивізії (3-я танкова армія, Воронежський фронт); 564-го стрілецького полку 195-ї стрілецької дивізії (1-а гвардійська армія, Південно-Західний фронт); 301-ї стрілецької дивізії (21-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні та визволенні міста від нацистських окупантів у лют., серп. 1943. Відомо всі прізвища.

1954 на могилі встановлено залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом» (вис. 3,5 м). На залізобетонному постаменті (2,0 × 1,32 × 1,43 м) та на двоступінчатій прямокутній залізобетонній основі: нижня сходинка (0,62 × 2,48 × 2,33 м), верхня сходинка (0,92 × 1,79 × 1,92 м), облицьованих гранітними пли-

15.1. Могила невідомого солдата.

тами. З чолового боку постаменту металева меморіальна дошка (0,84 × 0,44 м) з присвятним текстом. Перед пам'ятником на гранітному п'єдесталі (0,15 × 1,32 × 1,32 м) металева традиційна п'ятикутна зірка (діам. 0,75 м) у вигляді вічного вогню.

Праворуч від вічного вогню — могила невідомого воїна, на якій покладено сіру гранітну плиту (0,1 × 1,51 × 0,6 м) з присвятним текстом. 2005 територію довкола пам'ятника упорядковано. З тилового боку братської могили півколом розміщено 5 залізобетонних стел (1,7 × 7,0 × 0,95 м; діам. півкола — 11 м). До вертикальної частини стели прикріплено 50 пластикових дощок (0,75 × 0,45 м), до нижньої скісної горизонтальної частини стели — 10 пластикових дощок (0,37 × 0,45 м) з присвятними текстами та прізвищами похованих, жертв нацизму, воїнів-визволителів та земляків.

На вході до меморіального комплексу містяться 2 залізобетонні трикомпонентні стели (2,3 × 7,0 × 2,0 м), облицьовані гранітними плитами. На лівій стелі закріплено пластиковий орден Вітчизняної війни, а на правій — орден Перемоги.

Галина Шрамко,
Вікторія Нароженя.

15.2. Пам'ятні знаки Героям Радянського Союзу, 2014 (іст.). Вул. Шевченка, парк. Ліворуч від братської могили радянських воїнів.

У 2014 встановлено з метою вшанування пам'яті воїнів — уродженців та захисників м. Люботина під час Другої світової війни (1939—45), яким присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

15.2. Пам'ятні знаки Героям Радянського Союзу. Загальний вигляд.

6 пам'ятних знаків у вигляді стел ($1,2 \times 0,6 \times 0,8$ м) із чорного граніту на постаменті ($0,2 \times 0,7 \times 0,2$ м) з того ж матеріалу, розташовані в ряд однакової форми. З чолового боку угорі стел вигравіювано зображення ордена Червоної Зірки, внизу фотопортрети Героїв Радянського Союзу та присвятні написи.

Абдулов Іван Пилипович (1922—43) — Герой Радянського Союзу (1943), єфрейтор.

З 1942 Абдулов перебував на фронтах Другої світової війни. Був снайпером 849-го стрілецького полку 303-ї стрілецької дивізії (3-я танкова армія, Воронезький фронт). В оборонних боях знищив 298 нацистів, в т. ч. 5 снайперів і 11 офіцерів. Навчив снайперській справі 27 чол.

11 берез. 1943 у районі м. Люботина потрапив до оточення та замінив пораненого командира. Протитанковими гранатами підбив 2 ворожих танка і загинув

в цьому ж бою.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 жовт. 1943 І. Абдулову присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

У 1979 було встановлено пам'ятник І. Абдулову у центральному парку м. Люботина.

Денчик Микола Федорович (1920—96) — Герой Радянського Союзу (1944), гвардії старший лейтенант.

На фронтах Другої світової війни з черв. 1941. Заступник командира ескадрильї 64-го гвардійського винищувального авіаційного полку 4-ї гвардійської винищувальної авіаційної дивізії 1-го гвардійського винищувального авіаційного корпусу (15-а повітряна армія, Брянський фронт).

Зробив 63 бойових вильотів, особисто збив у 18 повітряних боях 13 літаків противника й 3 — в групі.

Указом Верховної Ради СРСР від 4 лют. 1944 М. Денчику присвоєно звання

Героя Радянського Союзу.

З 1946 мешкав у м. Харкові, помер 24 серп. 1996. Похований на міському кладовищі № 2.

Нагороджений трьома орденами Червоного Прапора (1942, 1943, 1945), двома Вітчизняної війни 1-го ст. (1943, 1985) і медалями.

Казакевич Павло Костянтинович (1904—43) — Герой Радянського Союзу (1943), гвардії полковник.

На фронтах Другої світової війни з 1939. Особливо відзначився при звільненні обласного центру України — м. Харкова. Полковник Казакевич — командир 81-го гвардійського стрілецького полку 25-ї гвардійської стрілецької дивізії (40-а армія, Воронезький фронт) загинув у бою 15 лют. 1943. Похований у братській могилі в смт Вільшани (Дергачівський р-н, Харківська обл.).

Нагороджений орденом Леніна, орденом Червоного Прапора, Червоної Зірки.

15.2. Пам'ятний знак Абдулову І. П.

15.2. Пам'ятний знак Денчику М. Ф.

15.2. Пам'ятний знак Казакевичу П. К.

Машир Іван Васильович (1910—81) — Герой Радянського Союзу (1943), лейтенант.

Учасник Другої світової війни з жовт. 1941. Командир взводу батареї 45 мм гармат 382-го стрілецького полку, 84-ї стрілецької дивізії (53-я армія, Степовий фронт). Ст. сержант Машир Іван Васильович відзначився в бою 18—23 серп. 1943 в районі с. Наумівка (Белгородська обл., РФ), біля с. Безруки (Дергачівський р-н, Харківська обл.), а також у визволенні східної частини м. Люботин.

15.2. Пам'ятний знак Маширю І. В.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 1 листоп. 1943 І. Маширю присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Нагороджений орденом Леніна, медалями.

1946 І. Машир пішов у званні лейтенанта у запас. Похований у с. Дачне (Мар'їнський р-н, Донецька обл.).

Чепіга Юрій Якович (1918—91) — Герой Радянського Союзу (1945), штурман, майор, Почесний громадянин м. Люботина (1985).

Штурман 952-го штурмового авіаційного Оршанського Червонознаменного ордену Кутузова полку 311-ї штурмової авіаційної Червонознаменної дивізії (1-а повітряна армія, 3-й Білоруський фронт).

До 10 квіт. 1945 виконав 140 бойових вильотів, у повітряних боях збив 3, на аеродромах спалив 20 ворожих літаків, знищив 30 танків і 10 самохідних знарядь, 300 автомашин, до 1000 ворожих солдат та офіцерів.

Після закінчення німецько-радянської війни (1941—45) служив у ВПС, з 1953 — у запасі. Похований на кладовищі м. Туапсе (Краснодарський край, РФ). Нагороджений орденом Леніна, трьома

15.2. Пам'ятний знак Чепізі Ю. Я.

орденами Червоного прапора (двічі у 1942, 1945), орденами Олександра Невського (1945), Вітчизняної війни 1-го ст. (1985), медалями. 9 квіт. 1985 присвоєно звання Почесного громадянина м. Люботина.

Шпилько Павло Іванович (1912—68) — Герой Радянського Союзу (1945), гвардії майор.

Командир артилерійського дивізіону 23-ї гвардійської мотострілкової бригади 6-го гвардійського танкового корпусу (3-я гвардійська танкова армія, 1-й Український фронт).

У квіт. 1945 в боях при форсуванні річок Нейсе і Шпре та при штурмі м. Берлін (Німеччина) проявив високу майстерність в управлінні вогнем й маневрі дивізіону, особисту мужність, забезпечив високі темпи наступу підрозділів бригади.

15.2. Пам'ятний знак Шпильку П. І.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 27 черв. 1945 П. Шпильку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна, медалями.

Похований на кладовищі у м. Бологое (Тверська обл., РФ).

Територію навколо пам'ятних знаків викладено тротуарною плиткою.

Лариса Колесникова,
Єлизавета Суховерша.

15.3. Пам'ятний знак жертвам Чорнобильської катастрофи, 1996 (іст.).

Вул. Шевченка, парк. Праворуч від братської могили радянських воїнів.

Відкрито у 1996 з приводу 10-ї річниці від дня аварії на Чорнобильській АЕС, яка відбулась 26 квіт. 1986. З перших днів цієї техногенної катастрофи ряд організацій, підприємств Люботина направили представників своїх трудових колективів на боротьбу з її наслідками. Харківським РВК було призвано понад 100 люботинців, з них значна частина за роки після аварії померли, інші — залишилися інвалідами.

15.3. Пам'ятний знак жертвам Чорнобильської катастрофи. Загальний вигляд.

15.3. Меморіальна дошка. Фрагмент.

Пам'ятний знак складається із арки та стели. Металева арка (3,12 × 1,89 × 0,5 м) жовтого кольору, вгорі закріплено гранітний дзвін. В середині арки розташовано стелу (1,93 × 0,8 × 0,14 м) із мармурової крихти сірого кольору.

З тилового боку стелу з'єднано із аркою металевим тросом. З чолового боку стели металева дошка (0,67 × 0,47 м) з присвятним написом, внизу зображення лаврової гілки.

Територію навколо пам'ятника викладено тротуарною плиткою.

Лариса Колесникова.

15.4. Пам'ятний знак воїнам-афганцям, 2014 (іст.). Вул. Шевченка, парк. Праворуч від пам'ятного знаку жертвам Чорнобильської катастрофи.

На сьогоднішній день у м. Люботині проживає бл. 90 учасників бойових дій в Афганістані.

6 містян загинуло на чужій афганській землі, 2 повернулися інвалідами.

2014 біля меморіального комплексу на честь загиблих у роки Другої світової війни (1939—45) у центральному парку було відкрито пам'ятний знак загиблим воїнам-афганцям.

Пам'ятний знак у вигляді кам'яної гранітної брили (1,0 × 1,88 × 0,23 м) на прямокутному постаменті (0,35 × 1,0 × 0,3 м). Чоловий бік полірований, вгорі вирізьблено зображення афганських гір, а праворуч — автомат АК-47. У центральній частині вигравіювано фотопортрети 6 воїнів та присвятні написи.

Ярослав Ліхолетов.

16. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ЗАГИБЛИМ ВИПУСКНИКАМ ШКОЛИ 1985—86 (іст.). Вул. Шевченка, 19.

На території Люботинської гімназії № 1. У 1985 відкрито до 52-ї річниці визволення м. Люботина від нацистських окупантів та присвячений випускникам школи, які загинули у роки німецько-радянської війни (1941—45).

У жовт. 1884 на вузловій станції Люботин правління Харківсько-Миколаївської залізниці було відкрито перший на залізниці навчальний заклад — Люботинське залізничне двокласне училище, яке з 1920 — Люботинська семирічка № 1, що підпорядковувалась управлінню Південної залізниці (до 1961). З 1966 середня загальноосвітня трудова політехнічна школа з виробничим навчанням № 1 стає Люботинською СШ № 1. Згодом змінює ще декілька назв: Люботинська ЗОШ І-ІІІ ст. № 1 (з 1991), Люботинська гімназія № 1 (з 2004).

Меморіальний комплекс складається зі стели, пілону з барельєфом та плити з меморіальною дошкою, присвяченої воїну-афганцю В. Давидову (1966—86),

15.4. Пам'ятний знак загиблим воїнам-афганцям. Загальний вигляд.

який загинув у ДРА під час радянсько-афганської війни (1979—89).

У центральній частині меморіалу на майданчику, облицьованому гранітними плитами, встановлено пілон (вис. 3,0 м) з металу, вгорі якого вмонтовано барельєф із залізобетону (вис. 0,6 м) із зображенням 2 солдатів та жінку у військовій формі. Перед пілоном — квітник, окреслений гранітним бордюром.

З тилового боку міститься трапецієподібна цегляна стела (вис. 2,0 м), облицьована гранітними плитами. На стелі закріплено 3 металеві дошки з присвятними написами.

У 1986, напроти стели з пілоном, встановлено пам'ятний знак В. Давидову у вигляді прямокутної плити з мармурової крихти. З чолового боку закріп-

16. Пілон з барельєфом. Фрагмент.

16. Меморіальний комплекс загиблим випускникам. Загальний вигляд.

16. Меморіальна дошка В. Давидову. Фрагмент.

лено меморіальну металеву дошку з присвятним написом та зображенням п'ятикутної зірки, лаврових гілок.

Територію навколо меморіального комплексу заасфальтовано, влаштовано квітники та висаджено зелені насадження.

Лариса Колесникова.

17. МОГИЛА ДАВИДОВА В. І., 1986
(іст.). Вул. Злагоди. Міське кладовище № 1.

Давидов Валерій Іванович [14.09.1966, м. Шахтинськ, Карагандинська обл. (РФ) — 27.02.1986, ДРА] — рядовий, учасник бойових дій в Афганістані. Народився у робітничій родині. Закінчив Люботинську СШ № 1. Працював на спорткомбінаті «Динамо» у м. Харкові.

29 жовт. 1984 призваний до лав Радянської армії Харківським РВК. Пройшов курс військової підготовки з техніки ведення бою в гірській і пустельній місцевості в Середній Азії. Служив навідником кулемета мотоманеврової групи в 117-му Московському прикордонному загоні Середньоазіатського прикордонного округу (в/ч 2033). Наступного року направлений до Афганістану.

23 рази брав участь у бойових рейдах, розвідках. Загинув 27 лют. 1986 під час проведення бойового рейду в пров. Тахор (ДРА) при черговій атаці противника від вибуху гранати.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

Його іменем було названо восьмирічну школу у смт Пісочин (Харківська обл.). На могилі встановлено стелу (вис. 1,5 м) та плиту із чорного граніту. З чолового боку стели вигравіювано погрудний фотопортрет у військовій формі із орденом Червоної Зірки та присвятний напис.

17. Могила Давидова В. І.
Загальний вигляд.

У нижній частині стели вигравіювано гори та бойовий вантажний автомобіль. Поряд зі стелою невеликий металевий хрест чорного кольору із металевою дошкою та присвятним написом. Навколо могили встановлено металеву огорожу.

Ярослав Ліхолетов.

18. МОГИЛА ЗАГУДАЄВА О. В., 2014
(іст.). Вул. Злагоди. Міське кладовище № 1.

Загудаєв Олександр Володимирович (15.04.1962, м. Люботин, Харківська обл. — 12.11.2014, м. Щастя, Новоайдарівський р-н, Луганська обл.) — ст. сержант ЗСУ, учасник війни в ДРА, учасник ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, учасник АТО.

1977 закінчив Люботинську восьмирічну школу № 6 (тепер Люботинська ЗОШ І-ІІІ ст. № 6). У лют. 2015 на головному фасаді будівлі встановлено меморіальну дошку. Згодом навчався у Харківському ПТУ на столяра. 1981—83 — служба в лавах Радянської армії, спочатку служив у ДРА (1 рік), потім у м. Кушка Туркменської РСР (тепер — Туркменістан). Після виходу ст. сержанта О. Загудаєва в запас працював на Харківському «ЗБК — 4» столяром-станічником 5-го розряду, пізніше на заводі «Гідроапарат». З 5 по 23 черв. 1987 брав участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС (3-й енергоблок), отримавши дозу опромінення 9,75 бер. З початком російсько-української війни пішов добровольцем (21 серп. 2014) в армію (в/ч 0501 — 92 ОМБр), отримавши посаду командира евакуант. Захищав підступи до електростанції у м. Щастя на Луганщині. 12 листоп. 2014 за 200 м від Луганської ТЕЦ (м. Щастя) потрапив під щільний міноартилерійський вогонь ворожих мінометів і РСЗВ «Град» і, отримавши осколкове поранення в голову, загинув. Нагороджений: медаллю «Захисник Вітчизни» (2007), за наказом № 282 від 23 трав. 2015 Президента України орденом «За мужність III ст.» (посмертно). Могилу обмежено бордюром з граніту габро та встановлено пам'ятник у вигляді скісної стели (вис. 1,4 м) з того ж матеріалу. У верхньому правому куту стели закріплено восьмикінцевий хрест. З чолового та тильного боків вигравіювано фотопортрети загиблого військовослужбовця із присвятними написами.

18. Могила Загудаєва О. В.
Загальний вигляд.

18. Могила Загудаєва О. В.
Стела з тильного боку.
Фрагмент.

Територію викладено гранітними плитами та обмежено гранітними блоками. Влаштовано квітник.

Анатолій Троян.

19. МОГИЛА ОМЕЛЬЧЕНКА С. М., 1987 (іст.). Вул. Злагоди. Міське кладовище № 1.

Омельченко Сергій Миколайович (15.02.1967, м. Люботин, Харківська обл. — 28.07.1987, ДРА) — мол. сержант, учасник бойових дій в Афганістані.

Народився у робітничій родині. Закінчив Люботинську СШ № 4. Працював слюсарем на Люботинській ткацькій фабриці.

24 черв. 1986 призваний до лав Радянської армії Харківським РВК. У тому ж році направлений до Афганістану.

Неодноразово брав участь у бойових рейдах, розвідках. Загинув під час чергування, від обстрілів сторожової застави, потрапивши під кулеметну чергу противника.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

На могилі встановлено стелу (вис. 1,5 м) та плиту із чорного граніту. З чолового боку стели вигравіювано фотопортрет та присвятний напис. У нижній частині стели вигравіювано символ вічного вогню та 2 квітки гвоздики.

Навколо могили встановлено металевий паркан (вис. 1,2 м).

19. Пам'ятний знак Омельченку С. М. Загальний вигляд.

На стелі закріплено металеву меморіальну дошку (0,24 × 0,32 м) з вигравіюваним присвятним написом.

Ярослав Ліхолетов,
Володимир Путятін.

29 верес. 1983 призваний до лав Радянської армії. У берез. 1987 направлений до Афганістану.

Служив у роті зв'язку 70-ї гв. окремої мотострілецької бригади, яка базувалася у Кандагарі. Був водієм командно-штабної машини Р-145 БМ «Чайка». Брав участь у кількох боях. 17 лип. 1984 екіпаж БТР потрапив під обстріл. Загинув під час обстрілу від кульового поранення в голову.

Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

20. Могила Савченка О. Д. Загальний вигляд.

На могилі встановлено плиту (0,07 × 1,3 × 0,7 м) із чорного граніту та скісну стелу (1,3 × 0,15 × 0,3(0,5) м) на прямокутному постаменті (0,18 × 0,35 × 0,8 м) з того ж матеріалу. З чолового боку стели вигравіювано фотопортрет, праворуч — орден Червоної Зірки та присвятний напис. У нижній частині стели — 2 квітки гвоздики.

Ярослав Ліхолетов.

19. Могила Омельченка С. М. Загальний вигляд.

Наприкін. 1980-х рр. за фінансування та ініціативи керівництва Люботинської СШ № 4, на її території було встановлено пам'ятний знак у вигляді скісної стели (0,9 × 0,6 × 0,12 м) із мармурової крихти, яка розміщена на бетонному постаменті у вигляді п'ятикутної зірки (2,38 × 0,05 м).

20. МОГИЛА САВЧЕНКА О. Д., 1984 (іст.). На міському кладовищі.

Савченко Олександр Дмитрович [30.08.1965, Харківська обл., Готвальдський р-н, смт Таранівка (тепер Зміївський р-н, с. Таранівка) — 18.07.1984, Кандагар, ДРА] — рядовий, учасник бойових дій в Афганістані.

Народився у селянській родині. Переїхав до м. Люботина, де закінчив Люботинську СШ № 5. На фасаді будівлі, праворуч від центрального входу встановлено меморіальну дошку із висіченим фото та присвятним написом. Згодом навчався у ПТУ. Працював слюсарем на Харківському приладобудівному заводі імені Т. Г. Шевченка.

20. Меморіальна дошка Савченку О. Д. Загальний вигляд.

21. МОГИЛА ХОМИЧА С. О., 1983 (іст.). Вул. Полтавський Шлях. На міському кладовищі № 6, сект. № 2.

Хомич Сергій Олександрович (07.09.1964, Харківська обл., м. Люботин — 08.01.1983, ДРА) — рядовий, учасник бойових дій в Афганістані.

Народився у селянській родині в м. Люботин, де закінчив (1980) Люботинську СШ № 5. На фасаді будівлі, праворуч

від центрального входу встановлено меморіальну дошку із висіченим фото та присвятним написом.

21. Меморіальна дошка.
Загальний вигляд.

Працював слюсарем на заводі Бермін-води.
29 верес. 1982 призваний до лав Радянської армії Харківським ОРВК та направлений до Владикавказу, де проходив курс молодого бійця та гірську підготовку. У листоп. 1982 направлений до м. Кандагару (Афганістан).
31 груд. 1982 був тяжко поранений під час чергування на бойовому посту. Помер від ран 8 січ. 1983.
Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

21. Могила Хомича С. О.
Загальний вигляд.

На могилі встановлено плиту ($0,07 \times 1,33 \times 0,71$ м) із граніту та скісну стелу ($1,43 \times 0,2 \times 0,37$ (0,59) м) на прямокутному постаменті ($0,42 \times 0,46 \times 0,9$ м) з того ж матеріалу. З чолового боку стели закріплено металокерамічний фотопортрет, ліворуч викарбовано шестикінцевий хрест, праворуч — червона зірка та присвятний напис. У нижній частині стели вигравіювано 2 квітки гвоздики.

Навколо поховання встановлено металеву огорожу (вис. 1,05 м).

Ярослав Ліхолетов.

22. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК АБДУЛОВУ І. Ф., 1973 (іст.). Вул. Слобожанська, центральний парк.

Відкрито у 1973. Автор невідомий.
Абдулов Іван Пилипович (1922—43) — Герой Радянського Союзу (1943), учасник німецько-радянської війни (1941—45), сфрейтор.

Після загибелі всього командного складу роти 849-го стрілецького полку 303-ї стрілецької дивізії (3-я танкова армія, Воронежський фронт) в оточенні між роз'їздом Майський і Старим Люботином, на західних околицях м. Люботина й смт Буди, у берез. 1943, сфрейтор І. Абдулов взяв на себе командування. Ручними гранатами він знищив 2 ворожих танки та 35 нацистів вогнем з автомату, що сприяло прориву з кільця оточення. У цьому ж бою І. Абдулов загинув. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 жовт. 1943 І. Абдулову присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

22. Пам'ятний знак Абдулову І. Ф.
Загальний вигляд.

Пам'ятний знак у вигляді асиметричної стели ($2,2 \times 1,4 \times 0,4$ м) із залізобетону та полірованого чорного граніту, яка розташована на прямокутному залізобетонному постаменті ($0,35 \times 1,45 \times 1,05$ м) та на земляному підвищенні ($4,0 \times 4,5$ м), викладеному тротуарною плиткою. З чолового боку стели присвятний напис.

Лариса Колесникова.

23. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРУ 1932—33, 1994 (іст.). Вул. Слобожанська, біля будинку центральної міської бібліотеки.

Встановлено у 1994, один із перших пам'ятних знаків на Харківщині з приводу 60-ї річниці Голодомору 1932—33, з метою вшанування пам'яті померлих мешканців Люботина. Остаточну кількість загиблих у м. Люботин не з'ясовано.

23. Пам'ятний знак жертвам Голодомору 1932—33. Загальний вигляд.

23. Фрагмент напису на стелі.

Пам'ятний знак у вигляді прямокутної стели ($1,85 \times 0,53 \times 0,15$ м) з сірого граніту на постаменті ($0,25 \times 1,0 \times 0,4$ м) з того ж матеріалу. З чолового боку стели вигравіювано присвятний напис. Розташований у сквері. Навколо влаштовано квітники.

Любов Каракаптан,
Лариса Колесникова.

24. ПАМ'ЯТНИК ЗАГИБЛИМ ВОЇНАМ-АФГАНЦЯМ, 1993 (мист.). Вул. Слобожанська, сквер.

Скульптор В. Агібалов. Вис. пам'ятника — 1,55 м.

Відкрито у 1993 на честь загиблих воїнів-афганців м. Люботина з приводу 4-ї річниці від дня закінчення радянсько-афганської війни (1979—89) за ініціативи Асоціації воїнів-інтернаціоналістів при Харківській райраді. 115 громадян м. Люботина брали участь у цій війні. 5 з них, які загинули на території ДРА та нагороджені орденом Червоної Зірки (посмертно), поховані на міських кладовищах м. Люботина.

Пам'ятник у вигляді скульптурної групи ($1,55 \times 2,8 \times 1,5$ м) із залізобе-

тону, пофарбованої у сірий колір, яку встановлено на бетонному плінті ($0,15 \times 0,6 \times 2,2$ м) та на майданчику ($7,0 \times 25$ м), викладеному декоративною бруківкою, обмеженого бетонним бордюром. Група складається з 2 воїнів. Один з них підтримує на колінах загиблого товариша, який усвідомлює безповоротну втрату бойового друга, закривши у відчаї голову долонями. Загіблий солдат неприродно закинув голову. Драматизм події краще сприймається у погляді з торцевого боку, коли видно одночасно зацікавлені обличчя загиблого героя і туга живого побратима. Пам'ятник виконано в реалістичному стилі.

24. Пам'ятник загиблим воїнам-афганцям. Загальний вигляд.

24. Пам'ятник загиблим воїнам-афганцям. Фрагмент скульптурної групи.

У підніжжя скульптурної групи встановлено меморіальну дошку ($0,4 \times 0,6$ м) з чорного полірованого граніту. На дошці висічено імена 5 загиблих воїнів-афганців, уродженців Люботина. Територія поруч пам'ятника викладена бруківкою. Навколо паркова зона.

Любов Каракаптан,
Володимир Путьятін.

25. ПЕЙЗАЖНИЙ ПАРК, поч. 19 ст. (сад.-парк. мист.). Вул. Шевченка.

Ділянка кол. замиської садиби була розташована на рельєфі підвищеного схилу р. Мерефа в оточенні діброви. Побудована на поч. 19 ст. у стилі класицизму. Північна межа садиби з аркою парадного входу та огорожею (розібрана у 1980-і рр.) розташовувалась вздовж суч. вул. Шевченка. Активне будівництво на цій території пов'язано з прокладкою в 1870-і рр. залізничної магістралі і будівництвом пристанційного селища вздовж залізниці. Протягом 1879—92-х рр. Д. Святополк-Мирський скуповує у різних власників землі в околицях Люботина, куди входила і ділянка замиської садиби. Вирубка лісу впродовж 19 ст. спричинила зміни природних умов, тож падіння рівня води в р. Мерефа змусило землевласників, перш за все С. Святополк-Мирського, влаштовувати штучні ставки і водогін. Створений каскад із 7 ставків, являє собою єдиний природний комплекс із лісовими масивами, що оточують територію парку із півдня і південного заходу (тепер землі Люботинського лісового господарства). Ставки живляться підземними джерелами. Освоєння території почалося у період формування в районі Люботина підприємств сільськогосподарського та виробничого призначення капіталістичного типу. На території маєтку площею бл. 300 га було організовано велике економічне господарство. До комплексу складовими частинами увійшли території з системою ставків, що вдовольняли потреби залізничного господарства і житлового селища у воді, впорядкована паркова зона площею бл. 45 га, створені ділянки плодових

садів («Промислові сади»), розташовані на південь від каскаду ставків. Каскад з 7 відокремлених греблями ставків було створено за австрійським проектом одним із перших у Харківській губ. Семен Миколайович Святополк-Мирський закінчив формування паркової зони пл. 40 дес. (43,7 га), т. зв. «Парк Швейцарія». Каштанова алея в 2 ряди йшла від палацу до греблі між Першим і Другим ставками. Біля Першого ставка існував, ймовірно з поч. 19 ст., природний амфітеатр, який рівними ярусами було засаджено дубами. При прокладанні залізниці землю брали біля Першого ставка, яку вивозили і засипали ярусною дорогою, що згодом утворила алеї. Над Другим ставком засаджено сосновий ліс. Останній власник садиби князь С. Святополк-Мирський в 1916 був похований в парковій зоні в невеликій капличці з хрестом, біля Першого ставка. У 1918 після пограбування поховання княгиня Л. Святополк-Мирська забрала труну з тілом покійного і покинула Люботин.

У 1919 в кол. будинку С. Святополк-Мирського організовано пролеткульт. При ньому діяли секції: лекційна, мистецтва, спорту, бібліотека, читальня та художній музей, куди передали картини з націоналізованих помешкань люботинців, «Люботинська радянська їдальня», де харчувалися найбідніші жителі та солдати. Двоповерховий садибний будинок значно постраждав у період Другої світової війни (1939—45). Після війни відновлено в один поверх. Від воріт садиби до іподрому (тепер стадіон «Олімпієць») збережено широку алею, обсажену тополями, другу алею прокладено паралельно залізниці. При-

25. Пейзажний парк, поч. 19 ст. Загальний вигляд.

легла до будинку частина парку мала розчищені доріжки, вздовж яких росли квіти й кущі троянд, шипшини, бузку. Парк став місцем проведення свят.

У повоєнний період міською владою значна увага приділялася благоустрою, відновленню громадських споруд, розвитку інфраструктури. У 2-й пол. 1940-х рр. склалися плани озеленення міста, щорічно висаджувались тисячі кущів і дерев. У трав. 1946 відновив роботу будинок відпочинку «Медик». На місці «Промислових садів» розташовувалися сади радгоспу «Люботинський». У зв'язку з тим, що 150 га зелених насаджень міста знаходились у підпорядкуванні різних власників, у лют. 1954 Люботинська міська рада зелені масиви: міський парк (26 га), лісопаркові масиви радгоспу «Люботинський» (59 га), Водянський та Гіївський парки (25 га), лісокультури у с. Джерело (30 га), парк будинку відпочинку визнала недоторканим фондом зелених насаджень міськради.

На сьогоднішній день на території парку проводяться культурно-мистецькі масові заходи.

Катерина Черкасова.

26. ПОСЕЛЕННЯ «ГІЙВКА-1», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е. (археол.). На південно-східній околиці міста, за 0,6 км на південний схід від Свято-Миколаївського храму, за 0,15 км на південь від Крутого провулку. Виявив В. Окатенко у 2020. Провели візуальний огляд В. Окатенко та І. Білько під час археологічних розвідок у 2020. Розміри поселення: 200 × 140 м. На поселенні розташовано 2 зольника. Вис. 0,2 м, діам. 20—25 м. На поверхні поселення знайдено трилопатеве вістря

стріли 6 ст. до н. е., раковина (лат. *Sur-gaea*) та фрагменти ліпленої кераміки.

26. Знахідки з поселення «Гіївка-1»: вістря стріли; раковина (лат. *Sur-gaea*).

Розкопки не проводилися. Культурна приналежність — сіверськодокецьке населення скіфської доби. Розорюється.

Іван Білько,
Віталій Окатенко.

27. ПОСЕЛЕННЯ «ГІЙВКА-2», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е. (археол.). На південно-східній околиці міста, за 0,55 км на південний захід від Свято-Миколаївського храму, на території садового товариства. Виявив В. Окатенко у 2020. Провели візуальний огляд В. Окатенко та І. Білько під час археологічних розвідок у 2020. Розміри: 60 × 50 м. Розкопки не проводилися. Культурна приналежність — сіверськодокецьке населення скіфської доби. Задерновано. Через поселення проходить дорога, яка вкрита щебнем та ЛЕП.

Іван Білько,
Віталій Окатенко.

26. Поселення «Гіївка-1». Вигляд з південного заходу. Аерофотозйомка 2020.

28. ПОСЕЛЕННЯ «ЛАХТІНА», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е. (археол.). На краю високої надзаплавної тераси правого берега р. Мерефа — прит. р. Мжа, біля південно-східної околиці м. Люботин. Центральна частина поселення знищена під час будівництва автошляху Харків—Сімферополь. Виявили наукові співробітники ДП ОАСУ «САС» С. Задніков, І. Голубева та С. Берестнев у 2005. Провели візуальний огляд В. Дідик, І. Білько під час інвентаризації у 2016. Площа 9,0 га.

28. Поселення «Лакхтіна». Вигляд зі сходу.

Розкопки не проводилися. Культурна приналежність — сіверськодокецьке населення скіфської доби. Поверхня поселення розорюється. На сьогоднішній день поселення знаходиться між територіями Люботинської міськради та Будянської селищної ради Харківського р-ну.

Олена Бабич,
Владислав Резніков.

29. ПОСЕЛЕННЯ «ЛЮБОТИН, 8 БЕРЕЗНЯ», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е. (археол.). Вул. 8 Березня. Виявлено співробітником ДП ОАСУ «Слобідська археологічна служба» ІА НАН України С. Задніковим у 2006 під час проведення наукової археологічної експертизи земельної ділянки. У 2006 проведено охоронні наукові археологічні дослідження під керівництвом І. Шрамко та закладено 5 шурфів. У 2007 у північно-східній частині поселення було проведено охоронні археологічні дослідження під керівництвом

29. Поселення «Люботин, 8 Березня». Вигляд зі сходу.

І. Голубевої та проводилось шурфування.

Розміри поселення: 100 × 50 м.

Потужність культурного шару 0,3—0,5 м.

Виявлено уламки глиняних горщиків, господарську яму та вогнище.

Культурна приналежність — сіверсько-донецьке населення скіфської доби.

Частина поселення знаходиться під забудовою, інша використовується під городи.

Ярослав Ліхолетов.

30. ПОСЕЛЕННЯ «ПРУДНИЙ», 2 — поч. 1 тис. до н. е. (археол.). У південній частині м. Люботин. З півночі межує з пров. Прудним та зоною житлової забудови — присадибними ділянками. Із заходу проходить вул. Челюскіна, за якою знаходиться болото та ставок «Прудний». Зі сходу та півдня від поселення розташовано болото та приватні городи.

Під час проведення археологічної експертизи виявив, заклад шурфи С. Задніков у 2006.

Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016.

30. Поселення «Прудний». Вигляд із заходу. Аерофотозйомка 2020.

Площа 0,9 га. Розкопки не проводилися.

Частина поверхні поселення під приватною забудовою, частково задерновано та засаджено лісом.

Олена Бабич.

31. ПОСЕЛЕННЯ «РЕВЧИК», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е. (археол.). На перехресті вул. Глінки та вул. Всеволода Нестайка.

Виявив В. Окатенко у 2020. Провели візуальний огляд І. Білько та В. Окатенко під час археологічних розвідок у 2020.

Розміри: 170 × 70 м. На поселенні зафіксовано 2 зольники. Вис. 0,2—0,6 м; діам. 20—35 м. На поверхні зібрано чисельну колекцію ліпленого та гончарного посуду: вінця горщиків та мисок, прясла, уламки амфор, тощо.

30. Схема розташування поселення «Прудний» та навколишніх пам'яток.

31. Поселення «Ревчик». Загальний вигляд. Аерофотозйомка 2020.

Розкопки не проводилися. Культурна приналежність — сіверськодокецьке населення скіфської доби. Більша частина поселення задернована. Зольник № 2 — розорюється.

Іван Білко,
Віталій Окатенко.

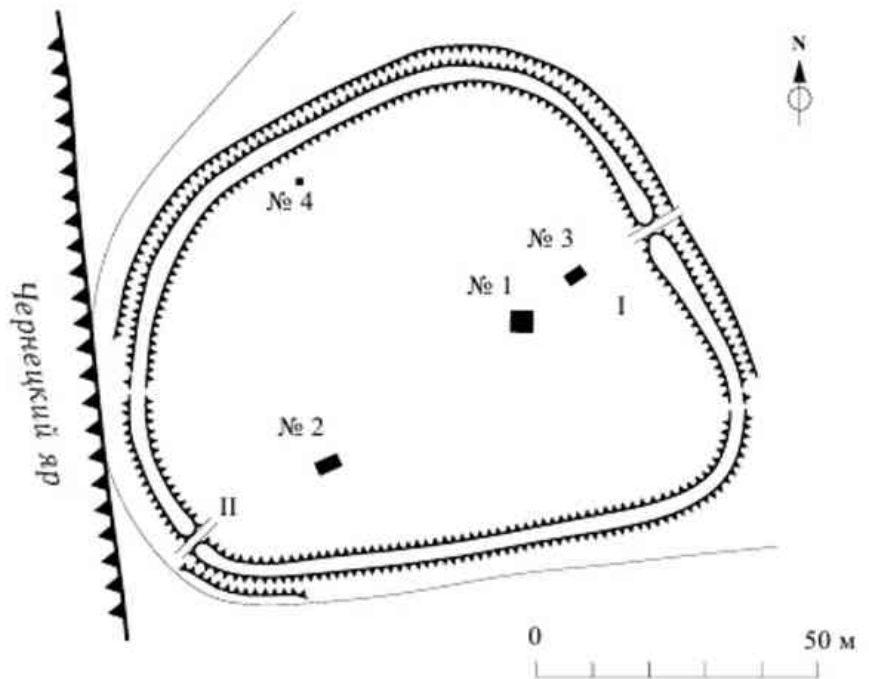
с-ще Байрак,
Люботинська міськрада

32. ГОРОДИЩЕ «ЧЕРНЕЧИЙ ЯР» (ЧЕРНЕЦЬКИЙ ЯР), доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е. (археол.). За 1,0 км на схід від селища.

Вперше обстежено П. Ліберовим за вказівкою місцевих жителів у 1953. Дослідником було закладено 2 шурфи № 1-2 на площі 24 кв. м. У 2002 городище було обстежено і складено його план В. Окатенком та А. Корохіною у складі археологічної експедиції ХНУ ім. В. Н. Каразіна під керівництвом Ю. Буйнова, що у 2001—03 досліджувала городище в уроч. «Городище» («Куколівське»). Форма городища здебільшого відповідає формі миса. Оборонними спорудами (вал-рів) охоплена вся площа цього поселення, яка складає 0,7 га. Заг. довжина його валів складає бл. 333 м. На сході висота валу від дна рва складає 1,9 м за шириною рва біля 4,0 м, а на півдні — 2,6 м. Найменший за висотою вал зараз знаходиться в південно-східній частині пам'ятки, де він сягає 0,94 м. На сьогоднішній день вал у двох місцях переривається лісовою стежкою, яка тут проходить. Серед знахідок у П. Ліберова — нечисленний ліпний керамічний посуд, пряслиця, тощо. У додатково закладених шурфах № 3-4 — археологічний шар не виразний.

32. Городище «Чернечий Яр». Вигляд з півночі.

32. План городища «Чернечий Яр» (за В. Окатенко).

На поверхні зустрічаються поодинокі фрагменти ліпної кераміки раннього залізного віку.

Культурна приналежність — сіверськодокецьке населення скіфської доби. Територію пам'ятки повністю вкрито лісом.

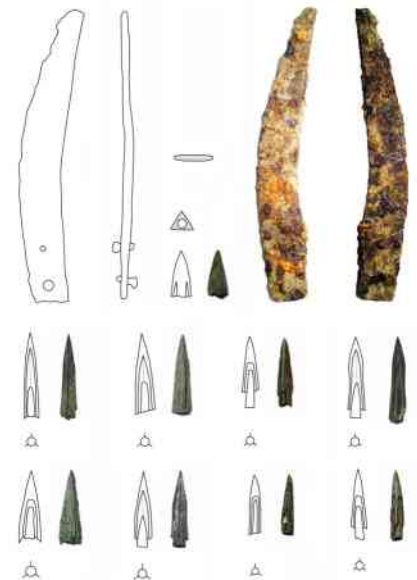
Ярослав Ліхолетов,
Віталій Окатенко.

33. ПОСЕЛЕННЯ «ЧЕРНЕЦЬКЕ», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е. (археол.). За 1,4 км на південний схід від околиці селища, ліворуч ґрунтової дороги з с-ща Байрак в с. Бистре, за 0,9 км на схід від городища «Чернецький Яр», в лісі.

Виявили В. Окатенко та А. Корохіна в 2002. Зняв план і провів шурфування В. Окатенко під час археологічних розвідок 2013. Провели візуальний огляд В. Окатенко та І. Білко під час археологічних розвідок у 2020.

Розміри: 230 × 160 м. На поселенні розташовано 15 зольників. Вис. 0,2—0,4 м; діам. 18—35 м. Потужність культурного шару 0,15—0,55 м. На території поселення знайдено: залізний ніж із горбатою спинкою і 2 заклепки на місті рук'я, 2 трилопатеви вістря стріл зі схованою втулкою, глиняне прясло та уламки ліпної кераміки скіфського часу із характерними зачіпками та проколами. Крім цього на поверхні найбільших зольників № 1 та № 2 було знайдено, ще 7 наконечників стріл. Серед яких одне — базисне зі

схованою втулкою та 6 трилопатеви, струнких пропорцій зі схованою чи короткою виступаючою втулкою. На ін. зольних насапах зустрічається різноманітний місцевий ліплений посуд, кістки свійських і диких тварин та ін. господарські відходи.

33. Поселення «Чернецьке». Знахідки металевих виробів: лезо ножа і вістря стріл.

Розкопки не проводилися. Культурна приналежність — сіверськодокецьке населення скіфської доби. Задерновано. Під лісом.

Іван Білко,
Віталій Окатенко.

с-ще Караван,
Люботинська міськрада

34. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943 (іст.). Вул. Заводська. Неподалік від школи.

Поховано 31 воїн РСЧА зі складу 116-ї стрілецької дивізії (53-а армія, Степовий фронт), які загинули в боях при визволенні селища від нацистських окупантів у серп.-верес. 1943. Відомо 31 прізвище.

1967 на братській могилі встановлено залізобетонну скульптуру «Воїн з автоматом» (вис. 2,5 м) на цегляному прямокутному постаменті (2,25 × 1,03 × 0,8 м), облицьованому цементом.

34. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

Довкола постаменту розташовується залізобетонний прямокутний парапет (3,81 × 4,63 × 0,4 м), на якому 2 залізобетонні траурні вази (вис. 0,7 м). На постаменті закріплено 2 меморіальні дошки (мармур 0,8 × 0,9 м; мармурова крихта 0,4 × 0,58 м) з присвятим текстом та переліком прізвищ похованих. Постамент та парапет розташовані на залізобетонному прямокутному двоступінчатому стилобаті (6,0 × 5,0 × 0,35 м).

Вікторія Нарожна,
Галина Шрамко.

35. ГОРОДИЩЕ КАРАВАН («КАРАВАНСЬКЕ» ГОРОДИЩЕ), 6 — 4 ст. до н. е. (археол.). За 0,86 км на захід від с-ща Караван. На мису біля яру Ржавий, який примикає до першого Люботинського ставка.

Складається з головного дворища площею 1,42 га та передгороддя площею 1,78 га, які захищені ґрунтовими валами та ровами з напільної сторони.

Заг. площа пам'ятки складає 3,2 га. Досліджувалося Б. Шрамком у 1955. Досліджено на площі 237 кв. м. Виявлені залишки житла та жертovníка, який свідчить про сільськогосподарський культ; насичений знахідками потужний культурний шар.

35. Напільний вал. Вигляд з півночі.

Серед знахідок можна відмітити ліпний керамічний посуд, глиняні зооморфні статуєтки, знаряддя праці та наконечники стріл, глиняні та скляні намиста. Оборонні споруди мали пропечену серцевину як конструктивний елемент, що сприяв збільшити їх міцність.

Територія пам'ятки знаходиться під лісом.

Віталій Окатенко,
Геннадій Свистун.

36. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, («Караванська група» Люботинського могильника), кін. 7 — 6 ст. до н. е. (археол.). На високому плато лівого берега р. Мерефа між с-щем Караван і м. Люботин, на південний-захід від Центральної курганної групи Люботинського могильника.

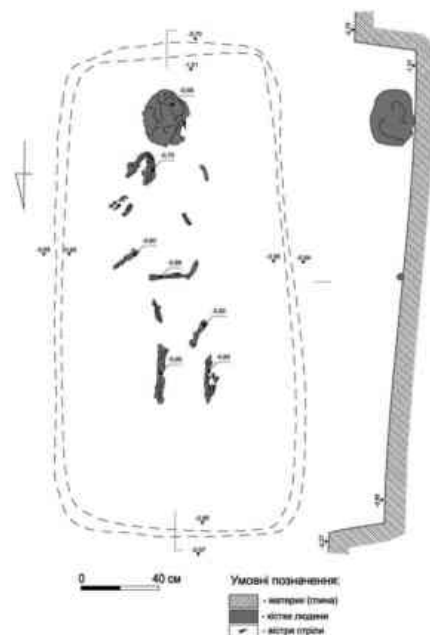
Вперше охоронні роботи проводили Ю. Буйнов, О. Бандуровський, А. Дегтяр у 1993—94.

Планомірні розкопки курганів № 1-3 проводились Лісостеповою скіфською експедицією ДП ОАСУ «Слобідська археологічна служба» під керівництвом В. Окатенка у 2013, 2016 і 2018. Крім того, візуальний огляд у 2016 провели В. Дідик і І. Білько.

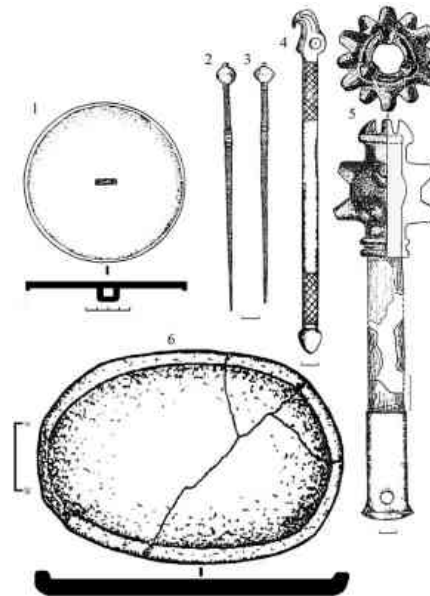
У 2013 і 2016 проводились додаткові дослідження курганів № 1-2. З'ясувалося, що з 6 розташованих ланцюжком насипів, які фіксувалися багатьма археологами, давніми похованнями у дійсний час підтвердилися лише 2, а ін. насипи являли собою залишки розгорнутих і розораних курганів. Ймовірно, у минулому тут була невелика курганна група. Кургани №1-2 — найдавніші поховання

у басейні Сіверського Дінця, які було пограбовано у 1993. Зібрана у той час інформація опублікована у багатьох роботах О. Бандуровського, Ю. Буйнова та Є. Черненка і стосується здебільшого атрибуції поховального інвентарю. Проте повної інформації щодо поховального обряду курганів № 1 і № 2 не надається.

Так, під час досліджень 2013—16 було повністю досліджено залишки насипу кургану № 1 (отримав назву «Люботинський»), поховальну конструкцію, рештки небіжчиків вкриті реальгаром та давній грабіжницький лаз.

36. Курган № 3 Караванської групи Люботинського могильника: 1 — план і стратиграфічний профіль поховання 2 (за В. Окатенком, 2018).

36. Знахідки з кургану № 1.

36. Впускне поховання кургану № 3 Караванської групи. Фото 2018.

36. Розчистка кургану № 3 в траншеї караванської групи. Фото 2018.

Насип кургану № 2 на момент початку робіт було повністю зруйновано. У насипу фіксувалися фрагменти грубої за якістю та орнаментациєю ліпної кераміки (вінці черпака, стінка з геометричним орнаментом та денце горщиків). Поховальна яма мала прямокутну форму, була розташована у центрі та орієнтована за лінією північний схід-південний захід. Для спорудження гробниці на дні ями вздовж стін довкола була вирита канавка. Стіни було обкладено впущеними у канавку вертикальними горбильми, зверненими випуклими сторонами до поховальної камери. У середній частині поховання, ближче до східної стінки, у підлогу було врито 2 круглі опорні стовпи. Однак встановлено, що тогочасна підлога могили була глиняною та вкритою органічною підстилкою. Усі речі поховального інвентарю і кістки небіжчика були зрушені з первинних місць під час «сучасного» пограбування, а рештки верхньої частини амфори, зафіксовані в північно-східній частині могили у канавці, імовірно залишені ще давніми грабіжниками. Крім верхньої частини мілетьської амфори, серед рештків поховального інвентарю знайдено 8 золотих нашивних бляшок, прикрашених пуансонним орнаментом, 2 фрагменти

срібного ритону з елементами орнаменту, 5 масивних бронзових вістрів стріл (дволопатеві і трилопатеві з шипом), надто корозійний залізний стрижневидний трьохпетельчатий псалій з верхнім загнутим кінцем, на якому знаходиться грибовидне закінчення, уламок з обох боків чорнолощеної канелюрованої стінки ліпного черпака, рештки скелетів та ін.

2017 в результаті роботи із картографічними матеріалами було знайдено місцезнаходження ще одного кургану № 3. У 2018 проведено його розкопки. Під курганом було зафіксовано 2 поховання скіфського часу. Обидва орієнтовані за сторонами світу, довгою віссю по лінії північ-південь. Судячи із залишків кістяків, у 2 похованнях небіжчиків було покладено головою на південь. Поховальний інвентар знайдено лише в похованні № 2. Це бронзові трилопатеві наконечники стріл, характерних для скіфських комплексів кін. 7 — 6 ст. до н. е. Таким чином, зважаючи на новий датуючий матеріал та враховуючи вже добре атрибутований інвентар, ці поховання Люботинського могильника на р. Сіверський Донець можна впевнено віднести до часів другої хвилі повернення номадів з Передньої Азії, про які нам оповідає батько історії Геродот.

Віталій Окаренко.

37. МОГИЛА ТИЖНЕНКА С. В., 1984 (іст.). Пров. Дуншовський. На селищному кладовищі, північний схід, 2-й ряд, 3 місце.

Тижненко Сергій Володимирович (29.09.1961, Харківська обл., м. Люботин — 28.11.1988, ДРА) — гвардії сержант, учасник бойових дій в Афганістані.

Народився у робітничій родині. Закінчив

Люботинську СШ № 2. На фасаді будівлі, праворуч від центрального входу встановлено меморіальну дошку із висіченим фото та присвятним написом. Працював помічником машиніста на Південній залізниці в Люботині.

37. Меморіальна дошка. Загальний вигляд.

29 жовт. 1983 призваний до лав Радянської армії, пізніше направлений до Афганістану.

Брав участь у кількох бойових операціях. 1 груд. 1984 помер від тяжкої хвороби під час одного з бойових виходів. Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

Похований у с-щі Караван.

37. Могила Тижненка С. В. Загальний вигляд.

На могилі встановлено металеву гробницю (0,15 × 0,42(0,5) × 1,65 м) та металевий обеліск сірого кольору (0,95 × 0,3 (0,14) × 0,40 (0,2) м) на постаменті (0,25 × 0,41 × 0,5 м) з того ж матеріалу. Обеліск увінчує металева зірка червоного кольору (вис. 0,2 м) та закріплено металеву дошку з іменем та датами життя.

Ярослав Ліхостетов.

38. ПОСЕЛЕННЯ «ЛІСГОСП», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е. (археол.). За 1,8 км на південь від дамби ставка Певний, за 0,75 км на північ від Люботинського лісництва, праворуч дороги з м. Люботин у с-ще Байрак, біля ботанічної пам'ятки природи «Великий ліс».

Виявив В. Окатенко у 2020. Провели візуальний огляд В. Окатенко та І. Білько під час археологічних розвідок у 2020. Розміри: 230 × 160 м. На поселенні зафіксовано 4 зольники. Вис. 0,2—0,4 м; діам. 18—35 м. На поверхні поселення знайдено кам'яний розтироч, фрагмент глиняної обмазки, уламок «хлібця», прясла, фрагмент античного гончарного посуду та місцевої ліпної кераміки.

38. Поселення «Лісгосп». Вид з заходу. Аерофотозйомка 2020.

Розкопки не проводилися. Культурна приналежність — сіверськодонецьке населення скіфської доби. Більша частина поселення розорюється, північний край — під лісом.

Іван Білько,
Віталій Окатенко.

39. ПОСЕЛЕННЯ «РЖАВИЙ ЯР», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е. (археол.). Біля балки Ржавий Яр, за 0,75 км на захід від Караванського спиртозаводу та за 0,2 км на північний захід від західної межі Караванського ставка.

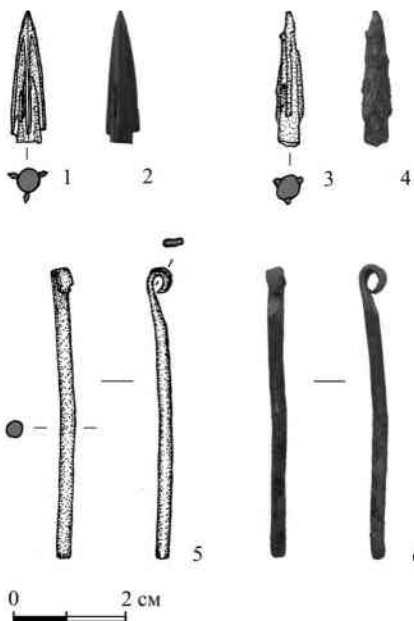

39. Поселення «Ржавий яр». Вид з північного сходу. Фото 2020.

Виявив В. Окатенко у 2020. Провели візуальний огляд В. Окатенко та І. Білько під час археологічних розвідок у 2020. Зафіксовані уламки кераміки скіфського часу, деякі з них були прикрашені геометричним орнаментом. Розміри: 400 × 150 м. Розкопки не проводилися. Культурна приналежність — сіверськодонецьке населення скіфської доби. Розорюється.

Іван Білько,
Віталій Окатенко.

40. ПОСЕЛЕННЯ «ОЛЬХОВЕ», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е. (археол.). На південній околиці селища, в ур. Ольхове, в лісі, за 0,13 км на південь від вул. Підлісної. Виявив та зняв план В. Окатенко у 2019. Провели візуальний огляд В. Окатенко та І. Білько під час археологічних розвідок 2020.

40. Фрагменти бронзових виробів.

Розміри: 460 × 390 м. На поселенні розташовано 26 зольників. Вис. 0,3—1,8 м; діам. 8—30 м. На поверхні зольників зафіксовані фрагменти ліпного посуду скіфського часу (окрім стінок знайдено кілька вінець, прикрашених пальцевими вдавненнями по краю і проколами). Знайдено кістки тварин і каміння зі слідами обробки, бронзові трилопатеві наконечники стріл, бронзова посохоподібна булавка та залізна проколка. Розкопки не проводилися. Культурна приналежність — сіверськодонецьке населення скіфської доби.

Більша частина поселення задернована та вкрита лісом. Зольник № 12 — розорюється.

Іван Білько,
Віталій Окатенко.

41. СЕЛИЩЕ «ПІДЛІСНЕ», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е. (археол.). За 1,2 км на захід від с-ща Караван, в ур. Гороб'ївка, на високому корінному правому березі р. Мерефа. Відкрив під час розвідок Б. Шрамко у 1955, провели візуальний огляд І. Білько та В. Дідик під час інвентаризації у 2016. Розкопки не проводилися. Потужність культурного шару та площу поселення не встановлено. Підйомний матеріал складала ліпна кераміка, кістки тварин та пряслиця скіфського часу.

На території поселення знаходиться 16 зольників. Діам. 20—40 м, зольники № 6 — вис. 1,5 м, № 8 — вис. 1,0 м. Форма — округла.

Потужність культурного шару та площу поселення не встановлено. Розкопки не проводилися. Культурна приналежність — сіверськодонецьке населення скіфської доби.

Ярослав Ліхолов,
Геннадій Свистун.

42. ШКОЛА, В ЯКІЙ НАВЧАВСЯ ШУМИЦЬКИЙ С. В. (іст.). Вул. Заводська, 16.

На поч. 30-х рр. 20 ст. у центрі селища було збудовано клуб та семирічну школу. Повний цикл будівництва було закінчено після німецько-радянської війни (1941—45). У 1986 розпочато будівництво нового корпусу, який об'єднали з існуючим старим. У 1988 школа стала середньою. На сьогоднішній день — Караванська ЗОШ І-ІІІ ст.

У цій школі навчався:

1952 — Шумицький Станіслав Васильович (1937—74) — український журналіст, поет, член Спілки письменників СРСР та Спілки журналістів СРСР. Народився у робітничій сім'ї у м. Саратові (РФ). У 1940-х рр. після початку німецько-радянської війни (1941—45), проживали у с. Гути та смт Коломак Харківської обл. У 1949 разом із родиною переїхав на постійне проживання до с. Караван (нині с-ще). Після закінчення 7-річної школи починає писати вірші. Допомігав молодому поету В. Сосюрі, якому С. Шумицький присвятив збірку «Поет». Про Люботин та Караван, природу залишилися поезії під назвою «Люботин», «Караван»,

«Рідному місту», «Хвилюнка», «Околиця» тощо. Пізніше закінчив екстерном середню школу у смт Малинівка Чугуївського р-ну. Деякий час навчався у ХДУ ім. О. М. Горького (тепер ХНУ ім. В. Н. Каразіна). Працював у редакції газет: районна газета Дергачів (Харківська обл.), районна газета Обухова (Київська обл.), «Вечірній Харків», «Молодь України», тощо. 7 лют. 1964 був прийнятий у Харківську спілку письменників. 6 лип. 1964 затверджений Спілкою письменників України. З цього часу вийшло 3 збірки поета — «Ознака вірності» (1963), «Сорок ударів серця» (1966), «Герої приходять у пісню» (1971). У 1974 С. Шумицький під час відрядження загинув при нез'ясованих обставинах.

42. Меморіальна дошка С. Шумицькому. Загальний вигляд.

У 2007 встановлено меморіальну дошку на фасаді Караванської ЗОШ. Меморіальна дошка із граніту із викарбуваним фото та присвятним написом.

Ярослав Ліхолетов.

с. СМОРДСЬКЕ,
ЛЮБОТИНСЬКА МІСЬКРАДА

43. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943 (іст.). На захід від перехрестя вул. Вільшанської, Тельмана та пров. Вільшанського. У сквері. У 2 братських могилах поховано воїнів РСЧА зі складу 53-ї армії (Степовий фронт), які загинули в боях при визволенні села від нацистських окупантів у серп. 1943. Загальну кількість похованих не з'ясовано. Відомо 20 прізвищ. 1965 на братській могилі встановлено залізобетонну скульптуру «Воїн з вінком» (вис. 2,5 м) на прямокутному двоступінчастому залізобетонному поста-

менті, обшитому металом. Верхня частина (1,0 × 1,3 × 1,3 м), нижня — (0,4 × 1,64 × 1,59 м). У верхній частині постаменту закріплено меморіальну мармурову дошку (0,55 × 0,43 м) з присвятним написом. Під нею пластикова меморіальна дошка (0,55 × 0,94 м) із присвятним текстом та переліком прізвищ похованих.

43. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

Довкола є огорожа сусідніх об'єктів. До братської могили веде доріжка викладена тротуарною плиткою. Частина території задернована.

Вікторія Нарожна,
Галина Шрамко.

44. ГОРОДИЩЕ «ЗАКОЗАРІВСЬКЕ» («КОСТЕНКИ», «СМОРОДСЬКЕ»), доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е. (археол.). За 0,54 км на захід від с. Смородське, на схилі лівого берега балки Солонці (з якого бере витoki р. Березівка), напроти впадіння в нього з правого боку балки Широкий Яр. Перші відомості за матеріалами Імператорського Московського археологічного товариства, зібраними у 1888 через місцевих священиків.

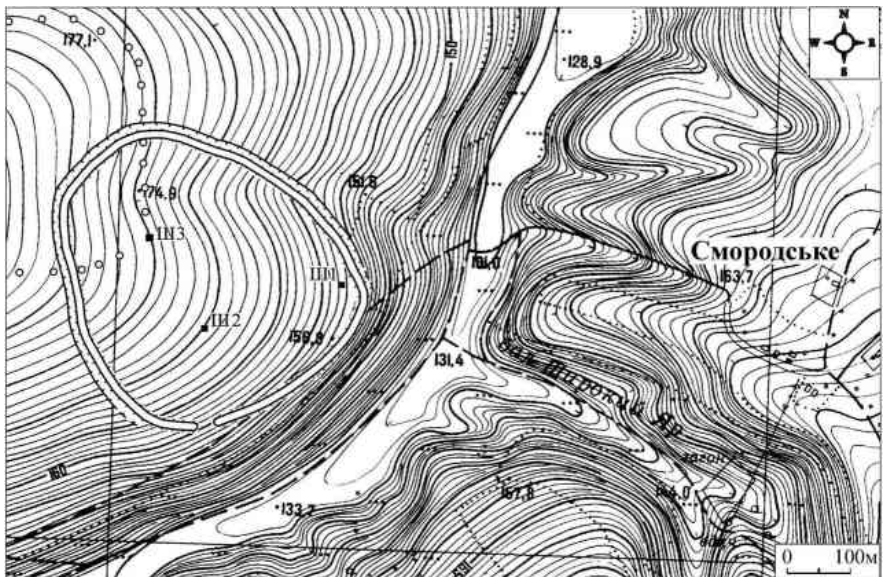
Уперше згадується Д. Багалієм у 1902 у пояснювальному тексті до археологічної карти Харківської губернії, яка була представлена на 12 Археологічному з'їзді (1902, Харків). Вперше докладний науковий опис Закозарівського городища і відніс його до скіфського часу серед інших укріплень регіона зробив М. Фукс у 1930.

У післявоєнну добу вже на новому рівні знань розвідки вказаного поселення провів у 1951 Б. Шрамко. У 2010 І. Шрамко і С. Задніковим тут було складено орієнтовний план городища і закладено шурф № 1. Під час археологічних розвідок у 2015 з метою з'ясування наявності культурних нашарувань та встановлення загальної характеристики ґрунтових відкладень В. Окатенком було виконано шурфування № 2-3 у різних місцях поселення та уточнено його план.

Аерофотозйомку і візуальний огляд у 2020 виконали В. Окатенко, І. Білько, та Р. Зимовець. Дослідниками зафіксовано обпалені прошарки у ґрунтових валах, що утворюють ядро конструкції. Городище має підпрямокутну форму. Заг. площа сягає 15,1 га.

44. Городище «Закозарівське» (Смородське). Загальний вигляд. Аерофотозйомка 2020.

44. Городище «Закозарівське». Вигляд з південного сходу.

Заг. довжина валів сягає бл. 0,42 км. Планомірні розкопки не проводились. На поверхні зустрічаються поодинокі фрагменти ліпної кераміки раннього залізного віку. Хронологічна позиція городища і його функціональне призначення потребує подальших досліджень. Культурна приналежність — сіверсько-донецьке населення скіфської доби. Городище розорюється.

Роман Зимовець,
Віталій Окатенко,
Геннадій Свистун.

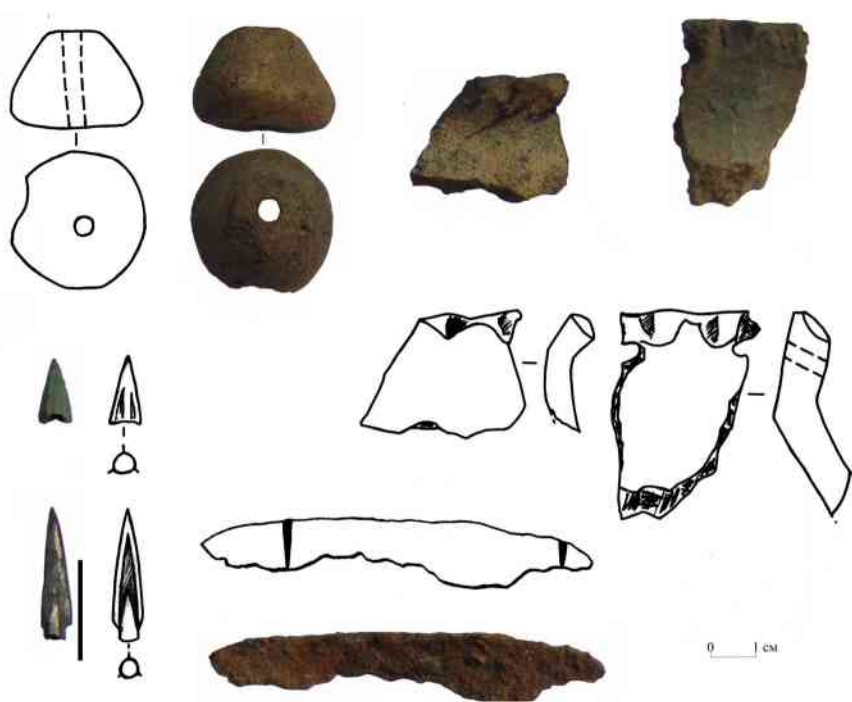
45. ПОСЕЛЕННЯ «СМОРОДСЬКЕ-1», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е. (археол.). За 0,65 км на північний захід від околиці села та за 0,4 км на північний схід від городища «Закозарівське» (Смородське), на схилі лівого берега балки Солонці (витоки р. Березівка), на північно-східному краю вододільного плато.

45. Загальний вигляд зольника.
Аерофотозйомка 2020.

Виявив В. Окатенко та К. Пеляшенко у 2006. Провели візуальний огляд: В. Окатенко під час археологічних розвідок 2015; І. Білько, Р. Зимовець та В. Окатенко під час археологічних розвідок у 2020.

Розміри: 200 × 150 м. На поселенні розташований зольник. Вис. 0,5 м; діам. 30 м. На поверхні зольника було зібрано артефакти: вістря бронзових стріл — базисного типу та трилопатевого; глиняні прясла, «хлібці», лезо залізного ножа і фрагменти ліпних та гончарних керамічних посудин. Серед уламків античної кераміки зафіксовано фрагменти стінок посудин з 2 лініями бурого кольору. Вінця посудин мають нігтьові защепи по краю та наскрізні проколи під ними. На денцях спостерігаються відбитки зернин. Серед уламків античної кераміки зафіксовано фрагменти вінця і стінки посудин з 2 лініями бурого кольору. За морфологічними ознаками їх можна віднести до протофасоських

45. Фрагменти знахідок.

і клазоменських амфор кін. 6 — поч. 5 ст. до н. е.

Розкопки не проводилися. Культурна приналежність — сіверськодонецьке населення скіфської доби. Розорюється. Північно-східну частину поселення пошкоджено землерийною технікою та задерновано.

Іван Білько,
Роман Зимовець,
Віталій Окатенко.

46. ПОСЕЛЕННЯ «СМОРОДСЬКЕ-2», доба раннього заліза, 6—3 ст. до н. е. (археол.). На південно-західній околиці с. Смородське, біля вул. Аграрної, поряд

з промисловою сонячною електростанцією.

Виявив В. Окатенко у 2020. Провели візуальний огляд І. Білько та В. Окатенко під час археологічних розвідок у 2020. Розміри: 220 × 180 м. На поселенні зафіксовано 2 зольники. Вис. 0,3 м; діам. 25—30 м.

Розкопки не проводилися. Культурна приналежність — сіверськодонецьке населення скіфської доби.

Розорюється. Північно-західна частина поселення під електростанцією, задернована.

Іван Білько,
Віталій Окатенко.

46. Уламки стінок клазоменських античних амфор покриті бурим лаком.

Герб Приморского края

НАРИС ПРО М. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ І ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН

Первомайський район (засн. у 1923, до 1965 мав назву Олексіївський) розташовується на південному заході Харківської області.

Територія становить 1256,1 кв. км (м. Первомайський — 30,8 кв. км, Первомайський район — 1225,3 кв. км). Чисельність наявного населення на 1 січ. 2020 становить м. Первомайський — 29357, Первомайського району — 14747. Адміністративним центром району є м. Первомайський (до 1952 — с-ще Лихачове) — місто обласного підпорядкування, яке розташоване на відстані 86 км від м. Харкова та 585 км від столиці України — м. Києва. Район налічує 59 населених пунктів. 30 черв. 2019 створено Олексіївську сільську ОТГ (з 7 сілрад).

Територія м. Первомайський та Первомайського району розкинулася на водорозділі річок Орелі та Береки. Оріль (ліва прит. р. Дніпро) починається біля с. Єфремівка. Довжина річки 320 км, а в межах району — 16 км.

Назва річки Оріль (Єрель) пов'язана з половецькою мовою і тлумачиться як «звивиста», «крива». Відома давньоруська назва цієї річки — Уголь, тобто «кут», тому що вона впадає в р. Дніпро під гострим кутом.

Первомайський район на півдні межує з Лозівським районом, на півночі — з Нововодолазьким і Зміївським, на сході — з Балаклійським, на заході — з Сахновщинським і Кегичівським районами Харківської області.

Рельєф рівнинний, пересічений ярами та балками. Поблизу с. Берека, залізничних станцій Трійчате та Новоберецьке починаються ліси, які йдуть суцільними масивами до Зміївського району. Вони займають 8177 га. У цих лісах ростуть дуб, сосна, липа, клен та ясен. Водяться дикі кози, зайці, вовки, борсуки та лисиці. Район характеризується помірно-континентальним кліматом. Є також об'єкти природно-заповідного фонду: частка Державного національного парку «Гомільшанські ліси» — 1991 га, 5 заказників місцевого значення. Слід відзначити, чорноземні ґрунти, які сприяють інтенсивному розвитку сільського господарства, є головним заняттям населення району. Не обділена земля району і природними копалинами. Основними корисними копалинами є горючий газ (Єфремівський газоконденсатний поклад), кам'яна сіль та сировина для промисловості будівельних матеріалів.

На території Первомайського району проходять важливі магістралі: магістральний газопровід Шебелинка—Диканька—Київ, магістральний газопровід Шебелинка—Дніпропетровськ—Кривий Ріг—Одеса, магістральний газопровід «Союз», автомобільна магістраль — Мерефа—Павлоград.

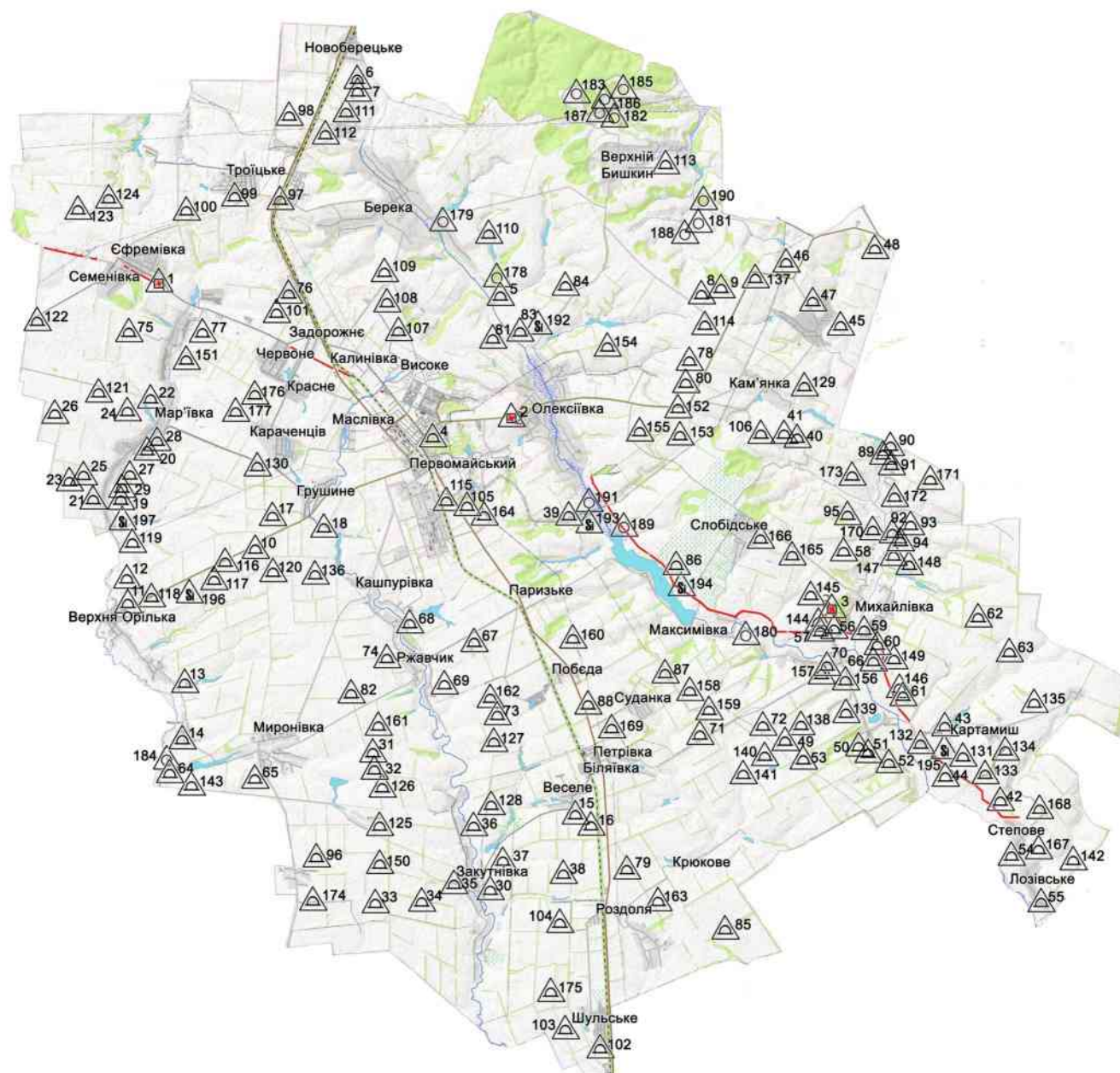

Загальний вигляд м. Первомайський. Аерофотозйомка 2018.

Початок фахового археологічного дослідження було розпочато наприкін. 19 — поч. 20 ст. розкопками професора А. Покровського курганів на околицях с. Роздолля та с. Одрадове. У межах сільської округи Одрадового у курганній групі «Рядові» розкопано 6 насипів. Докладної інформації про супровідний інвентар у своїй доповіді дослідник з невідомих причин не подав. Вірогідно, поза похованих дозволяє віднести ці поховання до бронзової доби. Біля с. Роздолля розкопано 3 кургани. В одному з них виявлені золоті та бронзові вироби роботи давньогрецьких майстрів. Поховання могло належати знатному скіфському воїну. В одному із курганів виявлено поховання сарматського часу з бронзовим дзеркалом та парою глиняних курильниць.

Помітним науковим та культурним явищем, що суттєво вплинуло на розвиток археології Слобожанщини став 12 Археологічний з'їзд, проведений в 1902 у м. Харкові. Напередодні з'їзду Д. Багалій зібрав значні матеріали про старожитності південної частини кол. Зміївського повіту, до якого входила вся суч. територія Первомайського району. Отримані дані він відобразив на археологічній мапі та текстових примітках до неї. Серед індивідуальних знахідок Д. Багалієм було названо кам'яний молот бронзової доби із околиць Одрадового та кам'яну бабу біля с. Красиве.

Впродовж 1-ї пол. 20 ст. жодних археологічних розкопок та пошукових робіт на території Первомайщини не проводилось. Позитивні зміни розпочались у 1954—55, коли дослідник П. Ліберов провів маршрутні розвідки з метою пошуку старожитностей скіфського часу. Його експедицією оглянуто плин р. Берека, зафіксовано кущ поселення бронзової доби навколо с. Берека, окремі пункти бронзового часу біля с. Зеленівка, також зафіксовано ранньосередньовічні поселення біля с. Максимівка, с. Михайлівка, с. Красиве.

Умовні позначення:

- фортеці Української лінії
- польові укріплення Української лінії
- курганні могильники, кургани
- поселення
- випадкові місцезнаходження доби палеоліту та мезоліту

Карта-схема розміщення об'єктів археологічної спадщини Первомайського району.

У 1956 окремі поселення доби бронзи в околицях с. Берека виявив Б. Шрамко.

Окремої уваги заслуговує довготривала краєзнавча та пошукова археологічна робота вчителя середньої школи с. Верхній Бишкін Т. Щетиніна. Під орудою талановитого сільського педагога було створено шкільний краєзнавчий гурток. У 1960—80-х рр.

гуртківці провели щільні археологічні пошуки навколо околиць свого села. Ними були виявлені раніше не відомі поселення від доби бронзи до козацького часу.

У 1970 біля с. Верхній Бишкін Б. Шрамко, В. Андрієнко та В. Михєєв провели археологічні розвідки, внаслідок яких було знайдено залишки

селища салтівської доби (8—10 ст.) із залишками горнів для виплавки заліза. Також знайдені римські монети імператора Адріана (117—38) та сестерцій Риміталка (132—36).

Результативні археологічні дослідження, які вдало комбінували розвідки та стаціонарні розкопки, проводив у 1988—93 В. Колода біля с. Верхній Бишкін. Він виявив низку нових поселень скіфського часу, черняхівської та салтівської культури. Прискіплива увага була звернута до ранньосередньовічного ремісничого комплексу в ур. Роганіна.

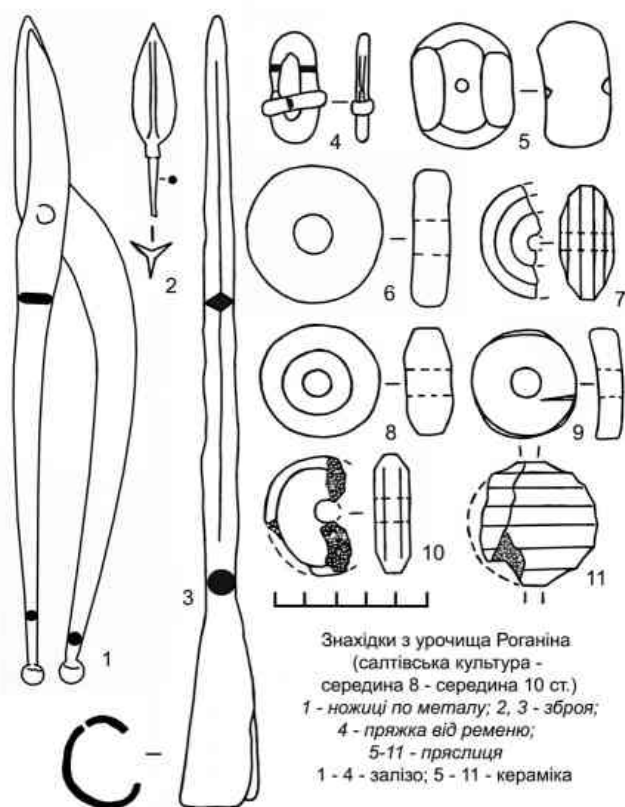
За п'ять польових сезонів учасниками середньовічної експедиції ХНПУ ім. Г. С. Сковороди досліджено 6000 кв. м культурного шару на 4 прилеглих поселеннях. Розкопано та задокументовано залишки 6 залізоплавильних горнів та 4 печей для обпалу кераміки.

У 1994 інформативні дослідження курганів провів науковий співробітник ХІМ В. Аксьонов. На захід від с. Червоне Знамено (тепер с. Червоне) розкопано 2 курганних насипи, в яких сукупно виявлено 35 поховальних комплексів періоду бронзи.

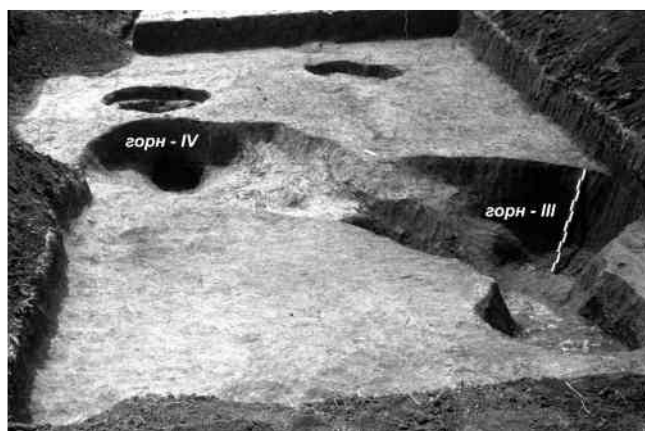
У 2016 співробітники ОКЗ «ХНМЦОКС» В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації було оглянуто майже всі раніше відомі археологічні об'єкти Первомайського району.

Виразні сліди проживання палеолітичної людини на даній території в пізньому палеоліті (35—10 тис. до н. е.) виявлено в с. Зеленівка, с. Олексіївка, с. Шевченкове на річках Берека, Верхня Орілька та Оріль. На багатошаровому поселенні, яке розташовано на високому мису правого корінного берега р. Берека знайдено уламок платівчатого знаряддя та 3 відщепи. На високому лівому корінному березі р. Берека, у берегових розмивах, на північний схід від с. Олексіївка названими дослідниками виявлено фрагмент бокового скребла. Ще 2 вироби пізньопалеолітичного вигляду: ножова платівка та мікроліт, походять із поверхневих зборів на високій береговій терасі на північний захід від с. Шевченкове. Знахідка крем'яного платівчатого сколу зі слідами утилізації на вододільному плато лівого берега р. Оріль на схід від с. Верхня Орілька доповнює реєстр випадкових палеолітичних знахідок з території Первомайщини. Зазначені знахідки пізньопалеолітичних крем'яних знарядь маркують два типи тимчасових поселень палеолітичної доби. Палеолітичні пункти вздовж плину р. Берека позначають ймовірну наявність тимчасових сезонних стійбищ, тоді як місце розташування на плакорному плато з Верхньої Орільки може трактуватися у якості мисливського табору. Саме із подібних найвищих точок четвертинного рельєфу мисливськими колективами проводилось спостереження за пересуванням стад великих ссавців (мамонт, степовий бізон) та проводилась загонна полювання.

Поодинокі знахідки із багатошарового поселення мезолітичної доби на південний схід від с. Дмитрівка. Крем'яний інвентар репрезентований трапецією із підправленими ретушню ребрами та аморфними відщепами. Обриси трапецієподібного мікроліта та типова обробка його ребер попередньо дозволяє віднести мезолітичні нашарування

Знахідки з ур. Роганіна.

Залишки залізоплавильних горнів в ур. Роганіна.

Дмитрівської стоянки до зимниківської культури ранньомезолітичного часу. Культура була виділена О. Гореликом у 1980 за матеріалами досліджень стоянок «Зимники І» та «Зимники ІІ» у середніх водозборах р. Сіверський Донець.

Наступна неолітична доба та ранньоенеолітичний час на теренах майбутньої Первомайщини взагалі не репрезентована поселеннями, похованнями або окремими знахідками відповідних періодів.

Важливі в археологічному сенсі наукові свідчення про перебіг етно-культурних процесів на зламі енеолітичної доби — поч. ранньої бронзи надали результати розкопок під керівництвом В. Аксьонова кургану № 1 біля с. Червоне у 1994. В основному центральному похованні № 12 виявлено випростаний

Підкурганні поховання (за звітами В. О. Городюца).

людський скелет із порушеним анатомічним порядком, орієнтований нижніми кінцівками у північно-східному напрямку. Могилярна яма має прямокутні обриси, у її заповненні присутні деревні вуглики. У кургані № 2 виявлено 2 центральних поховання № 8 та № 9, котрі були здійснені в прямокутних могилах. Поховані покоїлись випростано на спині, орієнтовані головами на північний захід або захід. Супровідний інвентар поховання № 9 складався з баранячого астрагала, а в засипці його могилярної ями було покладено конячий череп. До земляного заповнення обох могил входили фрагменти деревини та деревні вуглики.

На підставі центрального положення у насипах, випростаній позі похованих, спорадичності речового комплексу, прямокутним контурам могилярних споруд, а також жертвоприношенні частин туш свійських тварин описані поховання можуть належати до пізньоенеолітичних квітнянських (постмаріупольських) старожитностей. Згідно каліброваних радіовуглецевих дат культура побутувала між 3800—3500 рр. до н. е.

На фінальних етапах енеоліту — раннього бронзового віку на території Первомайського району мешкали носії ямної культури (2-а пол. 3 тис. до н. е.), яка датується 2-а пол. 3 тис. до н. е. Її пам'ятки у водозборі Осколу та Сіверського Дінця представлені курганными похованнями зі зібгненими на боку кістяками. Для матеріальної культури ямних племен стає звичним більш ширше використання у побуті мідних знарядь праці та прикрас. Носії ямної культури належали до суспільства розвинутих пастуших скотарів півдня Східної Європи, які вирощували велику та малу рогату худобу, коней.

Старожитності наступного бронзового часу, завдячуючи степовим палеоекологічним умовам району, представлені на ранніх етапах виключно курганными похованнями, і тільки за доби пізньої бронзи репрезентовані поселеннями.

Епоха середньої бронзи верхніх водозборів р. Оріль представлена старожитностями катакомбної культури (27—20 ст. до н. е.). На теренах суч. Первомайського району виразні поховальні пам'ятки донецького типу поки, що не знайдено. Але у безпосередньому сусідстві їх репрезентують поховання з с. Бунакове та с. Велика Комишуваха.

Наступна група старожитностей катакомбної

культурно-історичної спільноти у водозборі Осколу добре представлена курганными похованнями та поселеннями осколо-донецького типу (за термінологією С. Берестнева) або харківсько-воронезькою групою (18 — поч. 17 ст. до н. е.). Ареал поширення зазначених пам'яток у порівнянні з донецькими старожитностями не зазнав кардинальних змін, однак відбулася більш щільна колонізація правих приток Сіверського Дінця. Господарство катакомбних племен водозборів Сіверського Дінця базувалося на пастушому скотарстві, на заключних етапах відбувся перехід до примітивних форм рільництва, особливих масштабів набула кольорова металообробка.

На території Первомайського району старожитності осколо-донецького типу представлені похованнями № 12 з кургану № 1 с. Червоне та потужним культурним шаром поселення біля с. Берека.

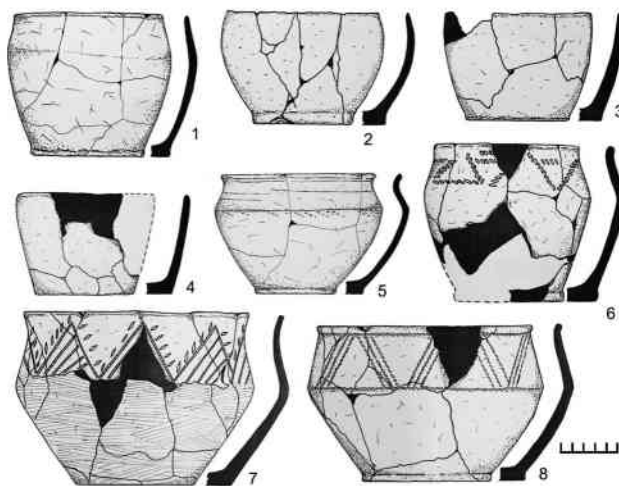
Наступний етап пам'яток хронологічного відрізка пізньої бронзової доби на теренах майбутньої Первомайщини, репрезентують старожитності багатопружкової культури. Культура багатопружкової кераміки виникла на пізньокатакомбній основі, підживленої контактами із культурними угрупованнями Волго-Уралля. Старожитності бабинського кола займають степові та лісостепові регіони межиріччя Нижнього Дону та Пруту. Зустрічаються також на території степового Криму. Бабинські племена займалися відгінним пастушим скотарством, рільництвом за допомогою примітивного дерев'яного рала, рибальством та мисливством. Ремісники бабинської культури відливали бронзові інструменти, зброю та прикраси — ножі, тесла, сокири, гривни. Прикметною рисою бабинської кераміки є рельєфні пружкові та лінійно-кутові орнаменти. Своїх померлих бабинські носії ховали у неглибоких могилах, влаштованих у курганні насипи. Могилярні споруди обкладались дерев'яними або кам'яними конструкціями. Померлі покоїлись зібгано на боці у широтному або меридіальному напрямках. На теренах водозбору р. Сіверський Донець дослідник С. Берестнев виділяє 2 обрядові групи бабинських старожитностей, які відрізняються конструкцією могилярної ями, деталями поховального ритуалу, позами та орієнтацією покійних. Згідно з попередніми даними зазначені групи синхронно побутували у 18—16 ст. до н. е. Для поховань I обрядової групи територій Сіверського Дінця за типологією С. Берестнева типова зібгана поза кістяка на лівому боці з орієнтуванням у західному секторі вже по шарам горизонту. Ступінь зібраності скелетів незначна. Територіально найближче поховання зазначеної групи виявлено В. Бородуліним в серед. 1970 біля кол. с. Князеве. Воно було здійснено у дерев'яному зрубі та містило багатий супровідний інвентар. Безпосередньо старожитності II обрядової групи репрезентує поховання № 10 кургану № 1 біля с. Червоне. Для поховальних пам'яток зазначеної обрядової групи притаманна зібгана поза кістяка на лівому або правому боках із орієнтацією черепом у південному секторі горизонту. Ступінь зібраності скелетів значна, тому що нижні кінцівки зігнуті у суглобах під гострим кутом.

Наступний етап доби пізньої бронзи на теренах дніпро-донського вододілу ілюструють старожитності зрубної культурної історичної спільноти (16—15 ст. до н. е.) — складного етнокультурного об'єднання, поширеного в степовій та лісостеповій смугах Східної Європи між Уралом та Дніпром. В адміністративних межах Первомайського району його представляють поховання із курганів с. Червоне. Поховальна обрядність ранньозрубного населення характеризується домінуванням зібганих захоронень на лівому боці з гострим кутом зігнутості нижніх кінцівок. Черепи небіжчиків направлені на східний сектор горизонту. Головним типом поховальної конструкції стають ґрунтові зруби та дерев'яні ящики. Для керамічного комплексу стає типовим домінування ліпного посуду гостро реберних обрисів, поверхня котрого декорована втиснутим орнаментом у вигляді ромбів, меандрів та їх комбінацій.

Старожитності фінального етапу зрубної культури на хронологічній шкалі посідають часовий відтинок — 14—12 ст. до н. е. У суч. адміністративних обрисах Первомайщини вони репрезентовані курганным похованням із с. Червоне, культурними шарами візуально виявлених поселень у с. Максимівка та с. Берека. Для всіх галузей матеріальної культури пізньозрубних племен притаманні кардинальні інновації. У першу чергу різючі зміни спостерігаються у ліпному керамічному наборі, де відбувається зменшення гострореберних форм та поступовий перехід до посудин банкоподібних форм. Інновації також простежуються у способах декорування кераміки, бо втиснуті та штамповані орнаменти безповоротно замінюються на рельєфні та прокреслені прийоми. Небаченого раніше розширення зазнав асортимент знарядь праці, зброї та прикрас жіночого вбрання, що пояснюється розвитком місцевої бронзоліварної справи, сировина база якої спиралась на довизну мідну продукцію із Донецького рудного басейну.

Загалом зрубне населення на початкових етапах вело напівкочове життя, про що свідчить мала кількість довготривалих поселень. До осілого способу господарювання, що базувався на примітивних формах рільництва та відгінному скотарстві, зрубна людність переходить на фінальному етапі. На досліджених шляхом розкопок зрубних поселеннях водозборів Сіверського Дінця у великій кількості знайдені як знаряддя обробки ґрунту (кістяні і рогові мотики), так і збору й переробки урожаю (кременеві та бронзові серпи, а також кам'яні зернотерки).

Пізньобронзовий час на території суч. Первомайщини спорадично репрезентовано поселенням бондарихинської культури (12—8 ст. до н. е.) біля с. Верхній Бишкін. Географічний ареал культури займає території лісостепового межиріччя Дніпра, Сіверського Дінця та верхнього водозбору Дону. Примітивна економіка бондарихинських племен спиралась на мотичному землеробстві та пастушому скотарстві, основу останнього складало розведення свиней та великої рогатої худоби. Мисливство і рибальство належали до допоміжних промислів, які сезонно забезпечували бондарихинські общини

Ліпний посуд зрубної культури із курганів поблизу с. Червоне. Знамено (за звітом В. С. Аксьонова): 1, 3, 5—8 — із поховань; 2, 4 — із тризн.

м'ясом та хутром диких тварин, а також переробленою для довготривалого зберігання річковою рибою. Бронзоліварна справа набула недостатнього розвитку через віддаленість від сировинних центрів. Спорадично у культурних шарах поселень фіксуються маловиразні знахідки залізних ножів або швайок, що підтверджують початкові етапи зародження чорної металургії. Визначальною особливістю бондарихинської ліпної кераміки є вдавлений орнамент у вигляді виноградних грон, рядів заглиблень, або рельєфних зацепів на зразок «бантика». Загальні уявлення про поховальні звичаї бондарихинських племен водозборів Сіверського Дінця ілюструють матеріали розкопок із спального могильника біля с. Тимченки на р. Мжа. Способи обробки керамічного начиння та побутування кремаційного обряду поховання дозволяють вивести культурні витоки бондарихинської культури із старожитностей середнього бронзового віку.

Епоха раннього заліза представлена старожитностями скіфського періоду (кін. 7 — поч. 4 ст. до н. е.). До кола пам'яток якого належать відкриті поселення та курганні поховання. Осіла скіфська людність займалась орним землеробством, приселищним скотарством. Небувалою рівня ремісничого розвитку досягла металургійна обробка заліза, з якого виготовлялась більшість знарядь праці та предметів озброєння. Зазнала суттєвих технологічних інновацій також кольорова металообробка, на що вказує широкий діапазон виробів з бронзи — прикрас, наконечників стріл, деталей кінського спорядження. Металообробне та бронзоліварне ремесла стали професійною галуззю скіфського господарства, а їх археологічні сліди у вигляді металургійних шлаків фіксуються на більшості великих поселень. На рівні домашніх промислів перебувала обробка кістки, рогу, дерева, виготовлення ліпної кераміки. Скіфські старожитності осілого населення суч. Первомайщини, які за історичними даними Геродота могли належати племенам

Старожитності черняхівської культури: спорядження воїна, прикраси, деталі одягу та предмети особистого вжитку.

меланхленів або буднів, поки що відомі у кількості 5 об'єктів. Більшість поселень концентруються навколо с. Верхній Бишкін. У давнину ці терени розташовувались, згідно сучасних палеоботанічних та ґрунтознавчих даних, на південному узліску реліктового Гомільшанського пралісу, по сусідству з маршрутом проходження відомого Муравського шляху. Виразні у культурному відношенні скіфські поселення були виявлені у 1960—70-х рр. місцевим вчителем історії Т. Щетиніним. На двох з них зафіксовано зольники. Поряд виявлено залізний меч — акінак, бронзові наконечники стріл. Знайдено бронзоливарні тиглі, котрі опосередковано свідчать про виплавку на поселенні бронзових виробів (6—5 ст. до н. е.). Ще одне скіфське поселення без чіткої хронологічної прив'язки виявлено в серед. 80-х рр. 20 ст. харківським дослідником В. Колодою біля південної околиці м. Первомайський на краю високого правого берега р. Берека.

Матеріальну культуру степового скіфського населення репрезентує поховальний інвентар з бронзо-

вими та золотими виробами античного походження з матеріалів розкопок поч. 20 ст. професора А. Покровського біля с. Роздоліне. Своїх померлих сармати ховали у раніше зведених курганных насипах. Одне з таких поховань розкопано професором А. Покровським біля с. Роздолля. Воно здійснено за обрядом інгумації, його поховальний інвентар складала 2 глиняні курильниці та бронзове люстерко (2—3 ст. н. е.).

На початкових етапах раннього середньовіччя водозбори р. Берека входили у межі ареалу пенківських старожитностей (2-а пол. 5—7 ст.). На адміністративних кордонах суч. Первомайщини пенківську культуру представлено лише 2 поселеннями біля с. Верхній Бишкін на лівому березі р. Берека. Носіїв пенківської культури археологи та історики пов'язують із слов'янськими племенами антів, деякі сучасні дослідники виводять від неї витoki українського етносу. Пенківські племена були осілим народом, що займався орним рільництвом і приселищним скотарством. Ковальське та ливарне ремесло забезпечувало пенківські общини знаряддями праці та прикрасами. Торговельні контакти із високорозвиненими південними регіонами були зведені до мінімуму.

Ранньосередньовічну салтово-маяцьку археологічну культуру репрезентують поселення біля сіл Берека, Зеленівка, Михайлівка, Федорівка. Матеріали з цих населених пунктів мають аморфний вигляд спорадичної концентрації на орних поверхнях подрібнених фрагментів гончарного та ліпного салтівського посуду, одиничних уламків ранньосередньовічних амфор, що неоднозначно вказує на сезонний кочовий характер життєдіяльності їх населення.

З моменту відкриття салтівської культури серед дослідників одностайно побутує думка стосовно атрибуції зазначених старожитностей в якості ранньофеодального державного утворення — Хозарського каганату (Хозарія). Хозарська родоплемінна верхівка з тюркської династії Ашина за допомогою грубої військової сили та тонкої дипломатії звела в єдину державу осілі кочові і напівкочові народи Криму, Північного Кавказу, лісостепових територій від Сіверського Дінця та Осколу на півночі до Нижнього Поволжя на сході, включно до низов'їв р. Дніпро на заході.

Землі вздовж р. Берека та середньої течії р. Сіверський Донець входили в зону проживання переважно кочових тюрко-болгарських племен. У культурному відношенні цей регіон виділяється на тлі ін. територій Хозарії абсолютною відсутністю великих поселенських агломерацій з розвиненими ремісничими центрами. Очевидно такий дещо примітивний економічний та соціальний стан розвитку болгарських племен засвідчує їх підпорядковане політичне становище у складі держави. Зовсім протилежна ситуація спостерігається на сусідніх берегах Сіверського Дінця, де проживали змішані тюркські, болгарські та можливо угро-фінські общини. Саме в цих місцевостях концентруються потужні осілі поселення з розвинутими ремісничими центрами з видобутку та обробки заліза, керамічними

виробництвом промислових масштабів. Один з таких центрів досліджено В. Колодою в ур. Роганіне біля с. Верхній Бишкін.

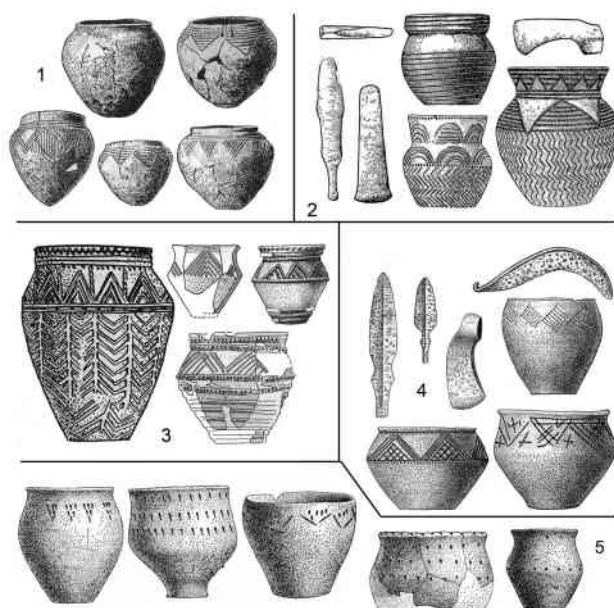
Загалом, потужна за середньовічними мірками економіка Хозарського каганату спиралась на ведення високорозвиненого плужного рільництва, виноградарства, багатогалузевого тваринництвом, окремого соціального статусу набуло професійне товарне ремесло з обробки чорної металургії, гончарної та косторізної продукції. Торгові зв'язки Хозарії простягались від Китаю по Великому Шовковому шляху на сході, до Скандинавії на півночі та провідних середньовічних торгових центрів Близького Сходу. Тісні близькосхідні контакти Хозарії ілюструють численні знахідки куфічних дирхемів у водозборах Сіверського Дінця.

Естетичні уподобання та духовну культуру середньовічних кочівників представляє втрачений зразок кам'яної половецької баби із с. Красиве. За доби половецького панування (серед. 11 — 1-а пол. 13 ст.) територія Приорілля політично та економічно входила складу донецької орди, племінний та адміністративний центри якої розташовувались в середній течії р. Сіверський Донець. Використання половцями мобільного кінного війська зумовлювало їх провідну військову роль у перебігові політичного протистояння всередині Переяславського, Київського та Чернігівського князівств Київської Русі. Удільні князі запрошували половців у якості найманців для розв'язання феодалних усобиць.

Історичні джерела сповіщають про підпорядкування цієї території наприкін. 13—14 ст. Золотій Орді. З 15 — кін. 17 ст. зазначені терени перебували у сфері політичного впливу Кримського ханства. Нижньою хронологічною межею утворення — «Дикого поля» є військовий похід Тимура у 1395. Саме з цієї драматичної події бере відлік знелюднення осілим населенням степового прикордоння. Нумізматичні знахідки цієї доби на Первомайщині представлено мідною монетою 18 ст. Кримського ханства з околиць с. Верхній Бишкін.

Безсумнівними археологічними залишками староукраїнської колонізації Первомайщини може вважатися майдан (2-а пол. 17 — поч. 18 ст.) на південь від с. Михайлівка, який виник у результаті видобутку та варіння селітри із органічних решток курганного насипу мідно-бронзової епохи. Схожі за призначенням археологічні об'єкти обстежувались співробітниками ОКЗ «ХНМЦОКС» під час планової інвентаризації 2016 біля сіл Одрадове, Ржавчик, Верхня Орілька, Дмитрівка, Роздолля, Суданка, Єфремівка. Подібним способом видобутку природних азотних сполук українські переселенці в 17—18 ст. забезпечували виробництво димного пороху, який мав широченний попит для використання гарматної та стрілецької зброї у численних військових катаклізмах ранньомодернової доби.

До монголо-татарської навали цей край був околицею князівств Київської Русі та кочових східних племен. Через нього проходив т. зв. Муравський шлях. Цим шляхом здійснювали походи київські князі, по ньому ж вторгались в межі Давньої

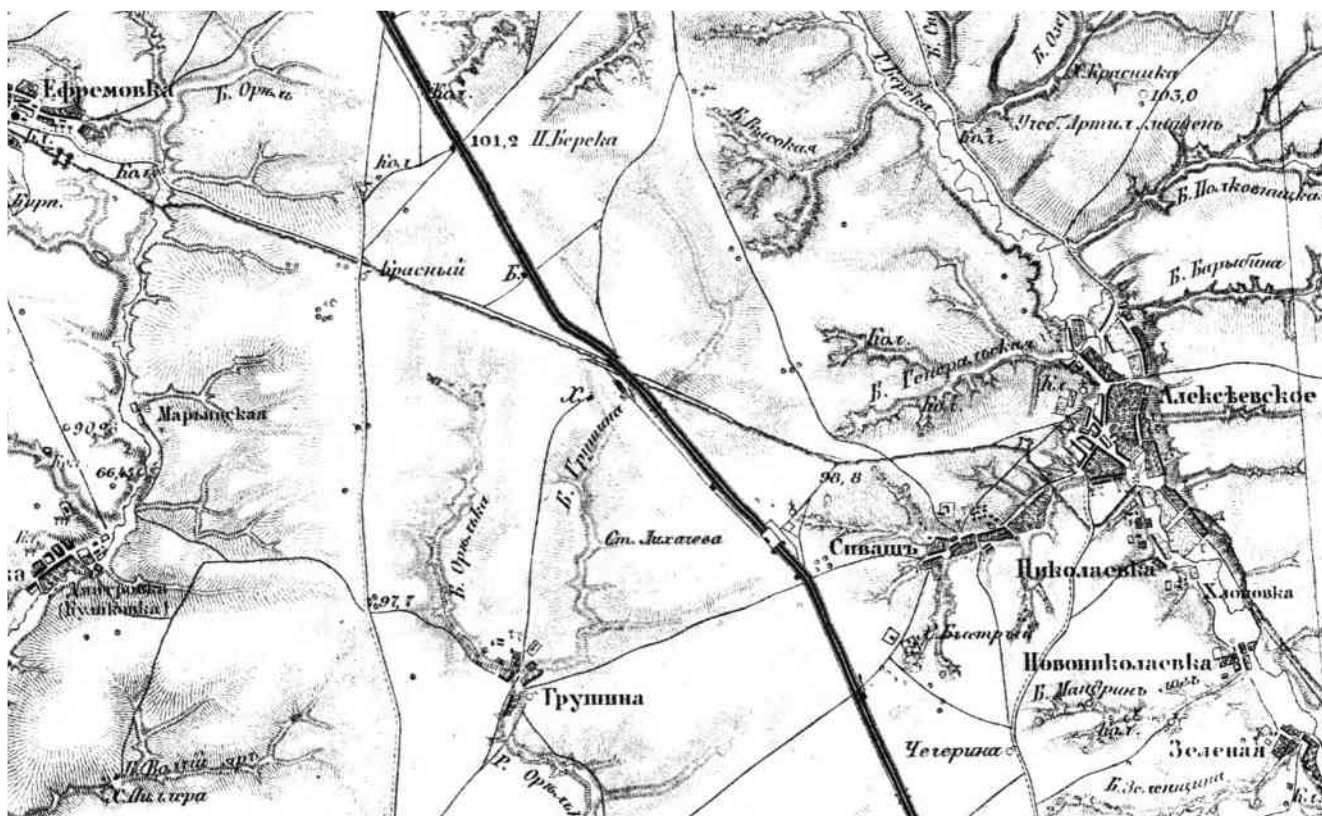

Знахідки мідно-бронзового віку на Харківщині: 1 — ямна культура, 2 — катакомбна культура, 3 — культура багатопружкової кераміки, 4 — зрубна культура, 5 — бондаринська культура.

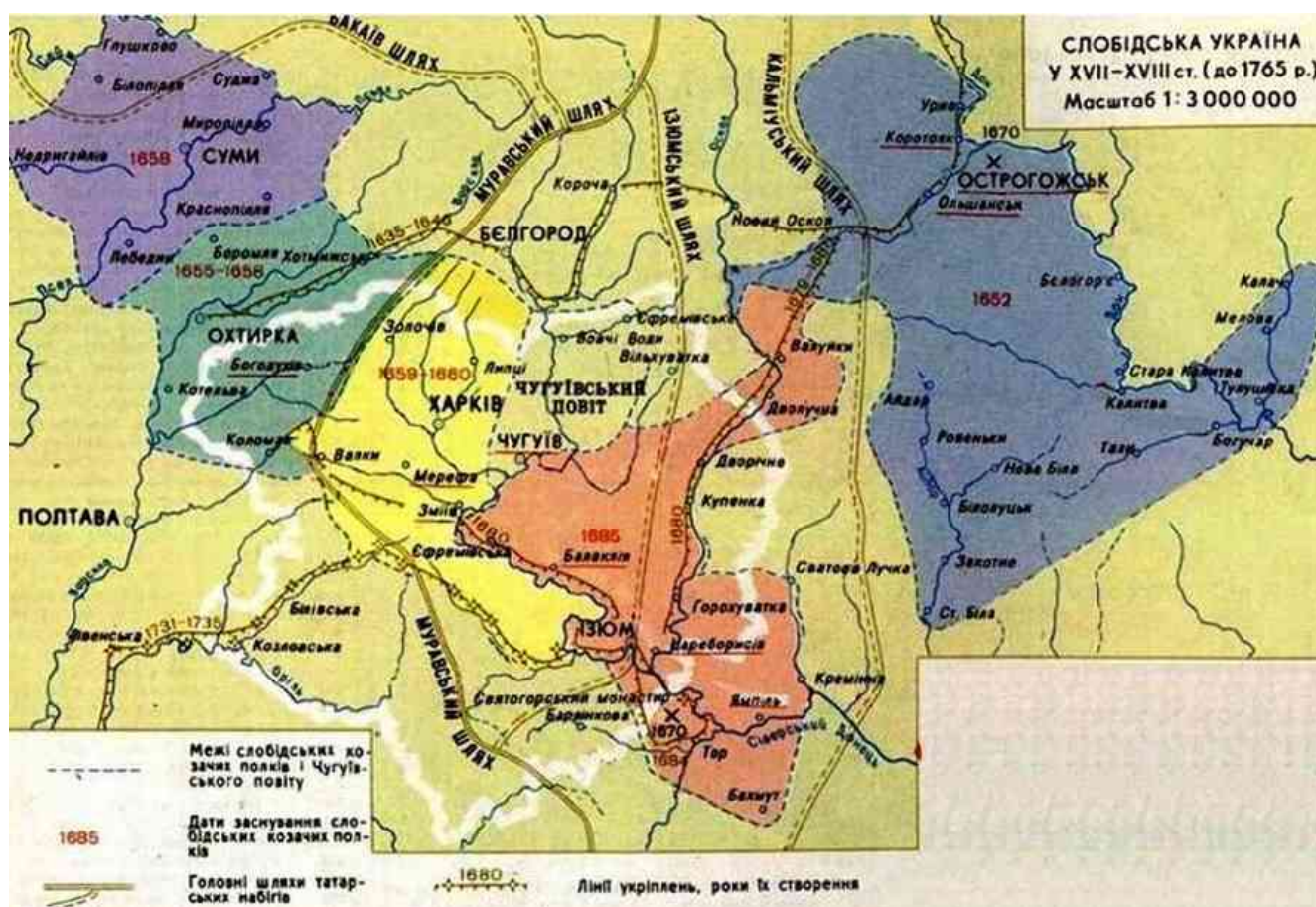
Русі половці. В 13 ст. на ці землі прийшли кочові племена монголо-татар. Вони знищили більшість поселень, а територія опинилась у складі Золотої Орди. З 2-ї пол. 15 ст. і до поч. 16 ст. землі по р. Оріль та середній течії р. Сіверський Донець перейшли до складу Київського князівства Литовсько-Руської держави. Ця територія хоч не була заселена, проте господарювали тут сіvierюки (нащадки давньоукраїнського племені сіверян). Із Чернігівщини, об'єднані у ватаги та озброєні чоловіки приходили на кілька місяців у ці краї, де займалися полюванням, рибальством, бортництвом. Приходили ухадники з Правобережжя, із міст: Київ, Канів, Черкаси. Згодом на основі ухадництва постає особлива верства населення — козацтво. Це був досить небезпечний район, адже після утворення Кримського ханства Муравський шлях активно використовували кримські татари для нападу на українські та московські землі.

У 16 ст., внаслідок московсько-литовської війни (1500—03) за спадщину Київської Русі, територію Слобожанщини захопило Московське царство. Тим часом ослабле Литовське князівство об'єдналось із Польщею і в результаті утворилась нова держава — Річ Посполита. Територія суч. Первомайщини опинилась на межі трьох держав. Землі вздовж р. Оріль залишалися за Річчю Посполитою, по р. Сіверський Донець — за Московією. Південна частина району в напрямку до суч. м. Лозової була під контролем татар.

У результаті Національної революції, яка почалася 1648 під проводом Б. Хмельницького, виникла нова українська держава — Гетьманщина. Після смерті її засновника від Гетьманщини відокремилась Запорізька Січ. Землі Первомайського району опинились у складі наступних держав. Зокрема,

Територія Олексіївської волості 1860-і рр.

Карта Слобідської України 17—18 ст.

Олексіївська фортеця. Фото 2004.

правий берег р. Оріль до її вершини знаходився у складі Гетьманщини. Лівий берег р. Оріль до вершини р. Берека залишався під контролем татар. Північна частина району та землі ближче до р. Сіверський Донець були у складі новозаселеної Слобідської України, автономного утворення Московської держави.

Заселення території Первомайського району почалося у 2-й пол. 17 ст. вихідцями з Правобережної України, яка була у складі Речі Посполитої. Перші населені пункти виникали біля правих приток Сіверського Дінця у лісовій місцевості, для захисту від набігів татар. Одними з найдавніших поселень Первомайського району були села Берека (1675), Одрадове (1692).

На поч. 18 ст. запорожці, обурені політикою Петра I, переходять під владу Османської Туреччини та засновують Олешківську Січ. 1711 Прутський похід російського царя закінчується поразкою. Запорожці, маючи протекторат султана, змогли значно розширити кордони Січі на північ. Південна частина території суч. Первомайщини на цей час входить до володінь запорізьких козаків. За давнім звичаєм землі Січі ділилися жеребкуванням між запорізькими куренями. З утворенням нових адміністративних одиниць — паланок, територія району входила до складу Орільської паланки.

На своїх землях запорожці займалися ухоронництвом, засновували невеличкі поселення-зимівники, де розвивалося землеробство та скотарство.

У 1730-х рр. з метою захисту південних рубежів, закріплення існуючих позицій та контролю над землями Запорізької Січі було розпочато будівництво Української оборонної лінії. Це була військово-інженерна система земляних укріплень. Важливими опорними пунктами стали 16 фортець. Їх будівництво розпочалося в 1731 і було завершено у 1742. Саме в цей час виникли села Верхній Бишкін (1730) та Єфремівка (1730), Олексіївка (1731) та Михайлівка (1732).

Довжина лінії — 300 км. Проходила від р. Дніпро по р. Оріль та її прит. р. Берестова до р. Берека та злиття її з р. Сіверський Донець. Всі фортеці лінії будувалися по єдиному плану. Квадратне містечко, приблизно зі сторонами 100—130 м, обгорнуте високим земляним валом (вис. 8—10 м), перед яким був глибокий рів. Фортеці підсилювались редутами, реданами, блокаузами та фортпостами. На верху валу зводився великий частокіл.

Територія, відведена під Українську лінію, конфісковувалася у полтавських слобожанських та запорізьких козаків. На цю територію переселили російських однодворців, частково українців, котрі забезпечували тилу інфраструктуру Українського ландміліційного корпусу Української лінії.

На території району збереглися залишки Михайлівської, Олексіївської та Єфремівської фортець, які є пам'ятками історії місцевого значення та пам'ятками архітектури національного значення.

Михайлівська фортеця (до 1738 Кисільна фортеця по р. Кисіль) споруджена у 1731. Розташована поблизу с. Михайлівка Первомайського району. Названа на честь прадіда російської імператриці Анни Іоанівни, Михайла Романова.

Олексіївська фортеця (фортеця Св. Олексія, до 1738 Берецька фортеця) споруджена у 1731. Розташована на виїзді с. Олексіївка Первомайського району. Названа на честь діда російської імператриці Анни Іоанівни, Олексія Михайловича Романова.

Єфремівська фортеця (до 1738 Троїцька фортеця), споруджена у 1731. При фортеці розміщувався 2-й батальйон Єфремівського ландміліційного полку.

Всі фортеці з території суч. Первомайщини є чотирибастіонними земляними, квадратними в обрисах спорудами площею бл. 7,61 га.

Таким чином, після будівництва Української лінії, північна частина Первомайщини відійшла під поселення ландміліційних полків. Верхів'я Орелі належали Полтавському полку, а південна частина Запорізькій Січі.

Спочатку Українська лінія відносилась до Белгородської губернії. Потім згідно з наказом від 11 черв. 1764 увійшла до Новоросійської губернії. Українська лінія разом зі Слов'яносербією були перейменовані на Катерининську провінцію, адміністративний центр — фортеця Бельовська (суч. м. Красноград). Тут існували Донецький (від р. Сіверський Донець) і Дніпровський пікінерні полки. Північна територія Первомайщини входила до складу першого, а південна залишалася у володіннях Запорізької Січі.

Після знищення у 1775 Запорізької Січі, наступного року територія суч. Первомайського району опинилась у складі Катерининської провінції Азовської губернії, згодом Павлоградського повіту цієї губернії. У період існування Катеринославського намісництва землі Первомайщини входили до складу Слов'янського повіту.

У цей час відбувається активне заселення південної території Первомайського району. Так, на час існування Катеринославського намісництва зафіксовано низку нових населених пунктів. Наприклад, Булацелівка, яка належала секунд майору Гіржеву, Біляївка — капітану Осипову, Сиваш — поручику Лихопеку, Киселівка — капітану Ковалинському, Веселе — майору Левицькому.

Чергове новоутворення другої Новоросійської губернії призвело до розділу цієї території між Слобідсько-Українською губернією (територія Української лінії, Зміївський пов.) та Павлоградським повітом Новоросійської губернії. 1796 створено Слобідсько-Українську губернію, яку перейменовано в 1835 на Харківську губернію. У складі Зміївського повіту Харківської губернії опинилася вся територія суч. Первомайського району.

Найменшими адміністративними одиницями були волості з відповідним волосним правлінням. У межах суч. території Первомайського району існували наступні волості: Берецька, Олексіївська, Одрядівська, Миколаївська, Преображенська, частини Шебелинської та Лиманської. На поч. 20 ст. Миколаївську волость розформовано.

Будівля млина з газогенераторним двигуном. Фото 2018.

Станом на 1840-і рр. у Зміївському повіті мешкало 93 415 осіб, з яких державних селян було 53 311, кріпосних — 27214. Тобто, абсолютну більшість населення становили селяни. Головним заняттям було скотарство та землеробство. Важливе значення мала заготівля сіна, бо на великих степових просторах було вдосталь трави. Основними зерновими культурами, які вирощувалися у Зміївському повіті було жито, пшениця та овес. Вирощували волів, овець, корів та коней.

Новий імпульс подальшого розвитку цих земель було задано після відміни кріпосного права та будівництва у 1869 залізниці від м. Курська через м. Харків на м. Севастополь. Залізницю почали будувати по вже протоптаному Муравському шляху. У черв. 1869 за 86 км від м. Харкова збудовано полустанок під назвою Лихачове, на якому зупинялись прохідні потяги для поповнення запасів дров і води. Полустанок був названий на честь поміщика Лихачова, маєток якого знаходився поруч в с-щі Сиваш (тепер входить до складу Первомайської міськради). Воду подавали із оз. Сиваш спеціально збудованим для цього водогonom, а для забезпечення нормального тиску води була збудована водонапірна вежа.

Спочатку поміщиком Лихачовим було споруджено 3 службові та житлові будинки станції. Потім збудовано: цегляний та механічний заводи, 1913 млин з газогенераторним двигуном.

У груд. 1917 ст. Лихачове було захоплено більшовиками, які наступали в бік до м. Лозової, але наразилися на запеклий опір невеликих загонів Лозівського Гайдамацького куреня і Павлоградського Вільного козацтва.

У квіт. 1918 через залізничну ст. Лихачове, вірогідно, проходили формування армії УНР, оскільки пересувались залізницею в бік ст. Лозова.

Первомайщина була територією, де активно діяла революційно-повстанська армія України під проводом Н. Махна. Так, у черв. 1920, загони повстанців перебували біля сіл Одрядне, Михайлівка під час рейду біля с. Максимівка відбувся бій із загонами червоноармійців, в якому поранено одного

з командирів армії Махна П. Пузанова, вбито 7 червоноармійців з роти прикриття бронепотяга. Після прибуття у с. Преображенське (тепер відсутнє) він помер і тут був похований. У серп. 1920 армія Махна прийняла бій з 3 бронепотягами на ст. Біляївка. Спеціальні загони повстанців підірвали залізничну колію південніше та північніше біля станцій Краснопавлівка та Лихачове. Бій тривав 4 год., махновці не зазнали значних втрат, лише 3 бійця було поранено.

У 1920 у Берецькій волості Зміївського повіту каральними загонами більшовицьких окупантів було придушено виступ селян після відмови виконувати продрозкладку та побиття продагента. Влітку того ж року невизначеними загонами було захоплено територію с. Верхній Бишкин.

Після подій національно-визвольної боротьби українського народу (1917—21), частину місцевих жителів з Олексіївської, Берецької та Верхньобишкінської сільрад було переселено до с-ща Лихачове. Біля станції було організовано деревопереробні майстерні, залізничне училище, поштове відділення.

У 1923 постановою ВУЦВК «Про адміністративно-територіальний поділ Харківщини» було створено Олексіївський район у складі Харківської округи та губернії. До складу району увійшло 2 кол. волості: Олексіївська та Берецька. Центром визначено с. Олексіївка.

1924 з'явилося с-ще Лихачове, яке спочатку належало до Верхньобишкінської сільради. 1927 у селищі було 13 дворів та 56 мешканців. У 1928 — 85 дворів. Населення зростало за рахунок робітників, які приїздили працювати на цегляний завод та млин, а також на механічний завод, на базі якого незабаром було створено сільськогосподарську та ремісно-кустарну школи. Тут працювала пересувна початкова школа, де проводилися також заняття з дорослими, які навчалися грамоті.

Особливо швидко с-ще Лихачове стало розвиватися в період індустріалізації країни та колективізації сільського господарства. У верес. 1929 селяни організували першу сільськогосподарську артіль ім. «Першого Травня», що незабаром розширилась за рахунок колгоспів «Наш шлях» і «12-річчя Жовтня», розташованих у сусідніх селах Маслівка та Грушине. При артілі утворився хут. Первомайський. У груд. 1929 при ньому організували першу в Харківській області машинно-тракторну станцію (МТС), збудували приміщення майстерні, елеватор і 7-річну школу. Лихачовська МТС спочатку обслуговувала 30 колгоспів Олексіївського району, потім — 38. Велика увага приділялась підбору та вихованню кадрів. Взимку 1929—30 підготовлено 200 трактористів, рахівників та ін. фахівців для колгоспів. До сільськогосподарських інститутів та окружних курсів бригадирів, трактористів і механіків було відряджено 25 чол. Працювали також курси для підготовки працівників масових кваліфікацій у колгоспному виробництві, на яких навчалось 350 чол. Все це дало позитивні наслідки. Весною 1930 трактористи виорали 9787 га землі, а восени за 11 днів зібрали та обмолотили зернові на площі 13820 га. До 7 верес. вони одні з перших в УРСР закінчили сівбу озимини.

1932 Лихачівська МТС мала вже 50 тракторів та багато іншого сільськогосподарського реманенту. Розпочато було будівництво виробничо-адміністративних приміщень, побудовано гараж, нафтобазу.

При МТС працювали клуб, бібліотека і радіовуз. При клубі — гуртки художньої самодіяльності, зокрема струнний оркестр, військово-спортивний гурток. У період посівної і збиральної кампаній працювали дитячі ясла.

Трагічні події української історії — Голодомор 1932—33, не обійшов стороною і Первомайщину. Кількість жертв у районі точно не відома, але можна говорити про загибель сотень людей. За спогадами селян, траплялися випадки канібалізму. Селяни втікали на Донбас, де була можливість вижити, але війська блокували адміністративний кордон, залишаючи людей на призволяще. За свідченням очевидців, масові поховання селян від Голодомору у 1932—33 були у с. Михайлівка та с. Олексіївка. У 2003 на місцях поховань встановлено пам'ятні хрести жертвам Голодомору.

В 1933—39 населення в с-щі Лихачове збільшилось до 640 чол. В цей час тут відкрито ремісничко-кустарну школу, 7-річну школу, готельний будинок, їдальню. Споруджено гаражі, елеватор, склади райспоживспілки та база для приймання буряків. Життя поступово розвивалося та налагоджувалось, але у 1941 розпочалася німецько-радянська війна, яка принесла з собою смерть, розруху та голод. Чоловіки, хто здатен був носити зброю, пішли на фронт. Старі та жінки збирали врожай, відправляли худобу, а також майно МТС і залізничної станції на схід. День і ніч працювали залізничники Лихачового. Вони робили все, щоб швидше пропустити військові ешелони на фронт, евакуювати поранених та цивільне населення в радянський тил.

У жовт. 1941 німці захопили с-ще Лихачове і весь Олексіївський район. Вони вивезли 38 юнаків і дівчат на роботи до Німеччини.

Багато первомайців пішли на фронт, а ті, що залишилися, утворили партизанський загін. Партизанський загін очолив І. Гуторов — директор радгоспу, у його складі було 31 чол. Першу велику диверсію провели Н. Борзенко, Н. Золотухін та І. Гуторов на залізничній лінії Харків—Лихачове, підклавши міни під рейки поблизу ст. Безпалівка та 313-го км, підірвали німецький військовий ешелон. Було вбито й поранено багатьох ворожих солдатів і офіцерів, на кілька годин припинено рух поїздів. Іншого разу партизани П. Запорожченко, Я. Крамської, Н. Борзенко, очолювані командиром загону, знищили переправу через р. Сіверський Донець поблизу с. Коропове. Вони підірвали також міст між селами Булацелівка та Максимівка.

Партизанський загін діяв у надзвичайно складних умовах. У січ. 1942 у боях із нацистами загинули І. Гуторов та І. Лесик. Невдовзі, у лют. цього ж року стражи партизана Я. Крамського, а у трав. в одному з боїв поліг В. Ульянов. Виданого запродавцем, закатували нацисти О. Бузнику. Він загинув, як герой, не зрадивши нікого з товаришів по боротьбі.

І все ж, незважаючи на важкі втрати, партизани не припиняли своєї діяльності. Командиром загону

Будівля залізничного вокзалу ст. Лихачове. Фото 1943.

став А. Дігтяр, комісаром — Ф. Погорєлов. Серед найактивніших бійців був, як і раніше, Н. Борзенко. Він часто з'являвся у селах, проводив бесіди з місцевими жителями, поширював листівки та відозви. На його рахунок десятки успішних диверсій.

Мешканці району, як могли, допомагали партизанам їжею, надавали різну інформацію про німців. Деякі за це поплачували життям.

17 лют. 1943, коли німці втретє зайняли с. Єфремівку, вони зігнали 240 чол. — жителів сіл Єфремівка та Семенівка у церкву і підпалили її. Було вбито і закатовано 865 чол.

23 січ. 1942 під час Барвінківсько-Лозівської операції командування Південно-Західного фронту ввело у прорив кінно-механізовану групу у складі 6-го кавалерійського корпусу і 5-у гвардійську танкову бригаду. У цей же день визволили райцентр Олексіївку і ст. Біляївку. 49-а кавалерійська дивізія вибила ворога із сіл Михайлівка, Киселі.

З 26 січ. 1942 танкісти і кіннотники вели кровопролитні бої за села Берека, Верхній Бишкін, ст. Лихачове. Однак здолати ворога радянські воїни не змогли. Німецька авіація систематично завдавала бомбових ударів по танках і кавалерії. Наступальна операція в останніх числах січня почала затухати та її розмах зменшився.

8 лют. 1943 воїни 6-го гвардійського кавалерійського корпусу та 201-ї танкової бригади практично без бою відбили села Киселі, Верхній Бишкін, Берека, Олексіївка, ст. Лихачове.

Під час остаточного визволення району особливо відзначилися 6-а Червонопрапорна Орловська стрілецька дивізія, 35-а гвардійська стрілецька дивізія, 152-а і 228-а стрілецькі дивізії.

16 верес. селище і залізничну ст. Лихачове звільнили від нацистських окупантів воїни 767-го стрілецького полку 228-ї стрілецької дивізії. 16 верес. 1943 війська Південно-Західного фронту остаточно визволили всю територію району від нацистських окупантів. Всього на території району загинуло 12 тис. воїнів РСЧА.

Загалом на фронтах Другої світової війни перебувало 7 тис. жителів Первомайщини. Серед них: І. Бугайченко, В. Волковський, П. Касінов (Косінов), Б. Колодченко, І. Максютя, В. Плохий, Ю. Стрельников, І. Усенко, О. Шумський (Шумських), удостоєні

високого звання Героя Радянського Союзу. Бл. 4 тис. первомайців не повернулися додому з фронту.

У місті та районі свято бережуть пам'ять про загиблих воїнів, доглядають за братськими могилами та пам'ятними знаками, які є пам'ятками історії місцевого значення та становлять найбільшу кількість.

Районний центр перебував тимчасово у с. Олексіївка, а центр сільради у с. Маслівка (до 1948). На Лихачівській МТС було лише 3 придатних трактора ХТЗ і 1 вантажна автомашина. Зруйнована була ремонтна майстерня. Але, незважаючи на всі ці труднощі, всі мобілізувалися і почали самовіддано працювати. Восени 1943 жителі с-ща Лихачове провели оранку та сівбу озимини. Як і інші визволені райони України, почали одержувати допомогу від інших народів Радянського Союзу. Так на поч. 1944 в Лихачівській МТС вже було 30 тракторів, а до кінця року — 49, з них — 10 гусеничних тракторів Челябінського тракторного заводу. Із східних районів країни приїздили трактористи та ін. фахівці. У період весняної сівби Лихачівська МТС обслуговувала 26 колгоспів, тракторами було зорано 4672 га, засіяно 6118 га. Первомайці поступово налагоджували мирне життя, відновлювали народне господарство, відбудовували семирічну школу, клуб і фельдшерсько-акушерський пункт.

Незважаючи на післявоєнні труднощі, колгоспники своєю працею підвищували врожайність на полях. Кращим працівником у 1948—49 було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Серед них бригадир польової бригади Д. Косінов із с. Роздолля, старший механік І. Євтушенко з Добровольської МТС, ланкові з с. Роздолля — Є. Биканова, М. Дьякова, О. Чернега, ланкова з с. Суданка — Ф. Мокляк та М. Лебідь з с. Кашпурівка.

Важливим явищем для лихачівців стало перенесення районного центру з Олексіївки до Лихачового. Тоді ж тут почалося спорудження будинків районної Ради депутатів трудящих, їдальні, готелю. Поліпшилось побутове обслуговування трудящих. Значна частина жителів переселилась із землянок у нові приміщення. Колгоспники, робітники та службовці одержували від держави кредити для будівництва житла. Сім'ї загиблих воїнів, інваліди війни забезпечувались будівельним матеріалом.

25 груд. 1948 Лихачове стало центром сільської Ради депутатів трудящих. Їй було підпорядковано хутори Первомайський, Наш шлях, 20-річчя Жовтня. Сюди перенесли також правління та центральну садибу колгоспу «Перше Травня».

9 трав. 1950 відбулось святкування Дня Перемоги над нацистською Німеччиною. На привокзальному майдані відбувся багатолюдний мітинг і тоді ж було відкрито пам'ятник Герою Радянського Союзу, генерал-майору В. Копцову.

24 черв. 1952 с-ще Лихачове було перейменовано у Первомайський, адже саме таку назву мала сільсько-господарська артіль, організована в 1920-х рр. Район отримав таку ж назву — Первомайський. Селище і район розвивались та розбудовувались. На той час тут було відбудовано цегельний завод, реконструйовано залізничну станцію, побудовано

Ст. Лихачове. Фото поч. 1950-х рр.

Пам'ятний знак на могилі Героя Радянського Союзу Концова В. О.

молокозавод та харчокомбінат, споруджено гараж, нафтобазу і ремонтну майстерню МТС, склади райспоживспілки, налагоджено торгівлю промисловими товарами і продуктами сільського господарства, створено колгоспний ринок. С-ще Первомайський мало медичну дільницю, лазню та ін. заклади побутового обслуговування. Працювало кілька неповних середніх шкіл, а в 1950 було побудовано і відкрито середню політехнічну школу.

На території Первомайської сільради широку діяльність розгорнули 3 хати-читальні, клуб, а при ньому лекторій з 12 чол., гурток художньої самодіяльності з 16 чол. У 1951 бібліотека мала 2465 книг, обслуговувала 485 читачів. Було створено також пересувні бібліотеки для колгоспів.

У зв'язку із зростанням виробництва продукції сільського господарства в районі треба було розширювати підприємства переробної та харчової промисловості. Тому у 1957—58 у селищі було збудовано та пущено в експлуатацію цілий ряд цехів: комбикормовий, ковбасний, маслопереробний, крупорушний та безалкогольних напоїв. Придбано найновіше устаткування для молокозаводу. У Первомайському збудовано міжколгоспний відгодівельний пункт на 10 тис. голів худоби.

У 1957 с-ще Первомайський було віднесено до категорії селищ міського типу. У 1960-і рр. біля селища було відкрито родовища корисних копалин (кам'яної солі та газу), що корінним способом змінило уклад життя мешканців с-ща Первомайський. На той час, за попередніми даними, запаси газу становили понад 100 млрд. куб. м.

У 1964 розпочалось будівництво найбільшого в країні хімічного комбінату, паралельно розпочалося будівництво заводу залізобетонних конструкцій (ЗБК) і теплової електроцентралі, адже для будівництва хімкомбінату необхідні були залізобетонні конструкції та електроенергія.

Протягом 1963—64, у зв'язку з ліквідацією Олексіївського району, с-ще Первомайський належало до Зміївського району. У січ. 1965 стало адміністративним центром створеного Первомайського району.

У січ. 1968 вступила в лад перша черга заводу залізобетонних конструкцій, ще раніш розгорнули роботу асфальтний і ремонтно-механічний заводи.

Разом з розбудовою промислових підприємств розбудовувались як селище, так і весь район. Вони були вже практично повністю електрифіковані і радіофіковані. У селищі з'являлися нові мікрорайони з багатоповерховими будинками. Розширювалась також інфраструктура, будувались: дитячі садки, школи, магазини, будівлі побутового обслуговування населення, заклади культури. Працювало 5 дошкільних установ, 2 середні політехнічні школи, заочна середня загальноосвітня школа, будинок культури з читальним залом і кімнатами для гурткової роботи. У ньому працювали заклади культури, балетна студія, гуртки художньої самодіяльності, що охоплюють понад 300 чол., 3 бібліотеки масового користування і 2 — профспілкові. Книжковий фонд бібліотек перевищував 65 тис. примірників. Поліпшувався добробут населення. За післявоєнні роки споруджено житлових будинків заг. пл. 120 тис. кв. м. Промисловість району базувалась на переробці сільськогосподарської і мінеральної сировини. Всього тут було 7 підприємств, серед них — целюльний завод, побутовий і харчовий комбінати, маслозавод, які розміщені в с-щі Первомайському. 7 споживчих товариств, 109 магазинів, 28 побутових підприємств та 25 їдалень, 5 лікарень, 24 медпункти, 5 пологових будинків, 2 оздоровчі пункти. У районі 58 початкових, 8-річних і середніх шкіл. 72 бібліотеки з книжковим фондом понад 252 тис. примірників, 33 клуби, 11 дитячих ясел і садків. Чисельність населення міста у 1969 складала 15,5 тис. жителів.

У 1972 тепла електростанція дала першу енергію. У 1974 почав діяти газопровід Єфремівка—Київ. У 1970—80-і рр. продовжували діяти хімзавод, завод залізобетонних конструкцій, будівельний трест. Почали забудовуватись 4-й та 6-й мікрорайони.

Збудовано Палац культури, будівлю міськради і з'являється проспект 40-річчя Перемоги, який розділяє 4-й і 6-й мікрорайони з будівлями Палацу культури «Хімік» і міськради. Число мешканців досягло 38 тис. чол.

13 груд. 1991 згідно Постанови Верховної ради України смт Первомайський отримало статус міста обласного підпорядкування.

За роки незалежної України дуже змінилося обличчя молодого міста. З'явилися сучасні адміністративні

Будівля сільського клубу (тепер недіючий) в с. Суданка.
Фото 2016.

Загальний вигляд на промислове підприємство.
Фото 1970-х рр.

та житлові будинки, величезні корпуси нових підприємств, широкі заасфальтовані вулиці і всюди зелені насадження. Суттєво змінилася структура промислового виробництва у зв'язку із зупинкою і банкрутством містоутворюючого підприємства ДП «Хімпром». На даний час хімічної промисловості у місті немає. Розвивається харчова промисловість. У соціально-економічному розвитку міста важливу роль відіграє малий та середній бізнес. У місті зареєстровано 110 малих підприємств.

Споживчий ринок характеризується високим рівнем насиченості основними продовольчими та непродовольчими товарами. В структурі виробництва міста найбільша доля належить продукції харчової промисловості. Декілька промислових підприємств є провідними. Одним з таких провідних підприємств є ТОВ «Терра», яке входить до числа передових підприємств України по виробництву круп і пластівців швидкого приготування, каш моментального приготування.

Комерційно-виробнича фірма «Рома» заснована у 1992. Один з найбільших у Харківській області виробників борошна, хлібобулочної та кондитерської продукції. У 1999 на підприємстві створено дільницю з виготовлення макаронних виробів.

Є також свій виробник ковбасної продукції ВАТ «Лихачовський м'ясокомбінат». Промислове підприємство «Екіпаж» — один з найбільших у Харківській області виробників металопластикових вікон, дверей, алюмінієвих конструкцій. Співпрацює з найкращими європейськими виробниками комплектуючих та сировини. За динамічний розвиток в 2011 підприємство відзначено нагородою «Золота фортуна».

Діють 2 приватні телерадіокомпанії: «Надія», «Горизонт».

У місті функціонують 17 навчальних закладів: 6 дошкільних, 7 загальноосвітніх, 2 позашкільні заклади (Дитячо-юнацька спортивна школа, Будинок дитячої та юнацької творчості), міжшкільний навчально-виробничий комбінат, 1 професійний ліцей.

На сьогоднішній день у м. Первомайський є багато міні-стадіонів, спортивних майданчиків та зон для занять ігровими видами спорту. Мережа установ закладів культури і туризму міста налічує 2 клубні заклади — Первомайський міський Палац культури «Хімік» і Сиваський клуб; дитячу школу мистецтв, краєзнавчий музей, 3 бібліотеки.

Серед уродженців Первомайщини є низка визначних особистостей. В. Петров (1875—1937) — народний артист РСФРР, відомий опірний співак, видатний бас, соліст Великого театру у Москві (1902—37), вокальний керівник Оперного театру ім. К. С. Станіславського (1925—27), проводив педагогічну роботу у педагогічному технікумі ім. Глазунова у Москві; Д. Журавльов (1900—91) — народний артист СРСР, майстер художнього слова, режисер та педагог; В. Лупальцов (1939 р. н.) — лікар-хірург, доктор медичних наук, професор, член-кореспондент НАМН України, заслужений діяч науки і техніки України, почесний громадянин м. Харкова; М. Панов (1940 р. н.) — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедрою кримінального права № 2 в Національному юридичному університеті ім. Ярослава Мудрого, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, почесний громадянин м. Первомайський та Первомайського району; М. Коренев (1931 р. н.) — доктор медичних наук, професор, лікар-педіатр вищої категорії, завідувач кафедри педіатрії у Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, директор інституту охорони здоров'я дітей і підлітків НАМНУ (м. Харків), заслужений діяч науки і техніки України; І. Кутепов (1965 р. н.) — відомий український футболіст, воротар, виступав за Харківську команду «Металіст», перший воротар збірної України, 3-х кратний чемпіон України.

На центральному місцевому кладовищі у м. Первомайський похований А. Сітников (1971—2005) — ст. сержант, командир інженерно-саперного відділення інженерно-саперного взводу 72-го окремого механізованого батальйону 7-ї ОМБр ЗСУ. У 2005 загинув у числі військовослужбовців українського миротворчого контингенту поблизу м. Ес-Сувеїра (Ірак). За мужність і відвагу, виявлені при виконанні миротворчих завдань Указом Президента України № 23/2005 від 12 січ. 2005 нагороджено орденом «За мужність» 1-го ст. (посмертно). У 2005 в м. Первомайський, 3-й м-н, на буд. № 5, де проживав А. Сітников, встановлено гранітну меморіальну дошку.

Герб м. Первомайський затверджено 24 берез. 1999 рішенням сесії міської ради, а прапор, другий офіційний символ міста — 14 груд. 2000 рішенням Первомайської міської ради.

Офіційні символи (герб та прапор) Первомайського району затверджено рішенням сесії районної ради від 23 лют. 2001.

Палац культури «Хімік». Фото 2016.

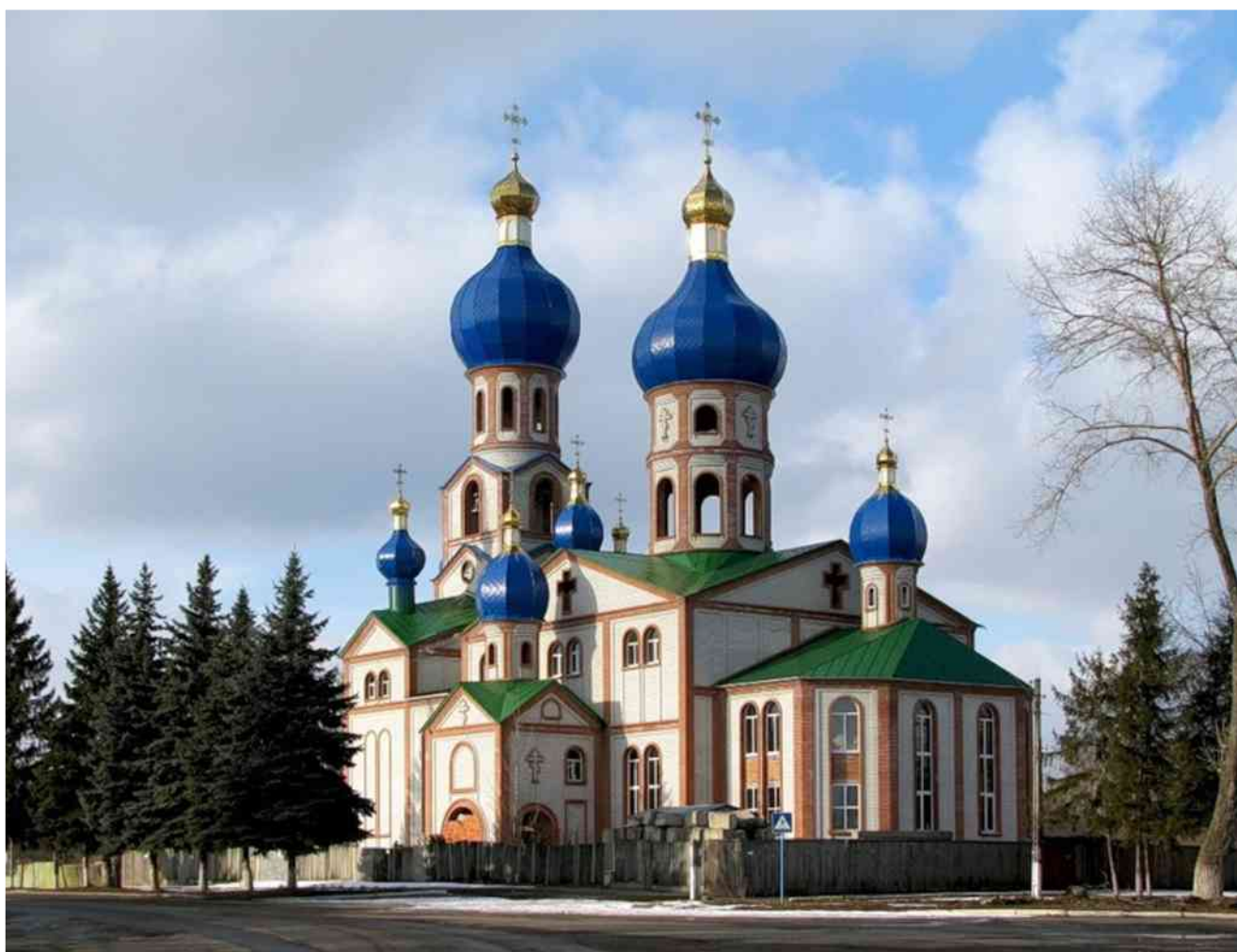
У 2016 співробітниками ОКЗ «ХНМЦОКС» проведено інвентаризацію пам'яток археології, історії та монументального мистецтва.

Всього на території Первомайської міськради налічується 4 пам'ятки історії місцевого значення та 1 щойно виявлений об'єкт археології.

У Первомайському районі всього 361 об'єкт культурної спадщини. З них — 3 пам'ятки архітектури національного значення та 189 пам'яток місцевого значення (150 пам'яток археології, 39 пам'яток історії), 3 комплексні (історія та архітектура). 169 щойно виявлених об'єктів археології.

м. Первомайський — молоде місто, але вже має своє історичне минуле, що відтворюється в різноманітних спорудах. Це скульптурні споруди, собори, а також меморіальні комплекси, братські могили, пам'ятні знаки та стели загиблим під час німецько-радянської війни (1941—45). На поч. 21 ст. встановлено пам'ятні знаки загиблим ліквідаторам на ЧАЕС та воїнам-афганцям.

Віктор Дідик,
Юхим Котлов,
Ніна Лапчинська,
Микола Олійник,
Лідія Чувпило,
Олег Яцина.

Церква Казанської ікони Божої матері. м. Первомайський.

Герб м. Первомайський

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ М. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

1. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43 (іст.).

Пл. Привокзальна, біля ст. Лихачове.

Поховано 491 воїна РСЧА зі складу 689-го стрілецького полку 411-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 767-го стрілецького полку 228-ї стрілецької дивізії (24-а армія, Південний фронт), які загинули в боях з нацистськими окупантами за ст. Лихачове (тепер м. Первомайський) в жовт. 1941, січ.-берез., трав. 1942, лют., берез., верес. 1943. Відомо 83 прізвища. Братська могила (2,25 × 4,25 м) обмежена бордюром з камення. 1954 на відстані 1,5 м з тильного боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з автоматом», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 2,65 м) із залізобетону на прямокутному постаменті (3,5 × 1,2 × 1,3 м) та на трапецієподібній основі (2,3 × 1,25 × 0,9 × 0,8 м) із цегли, облицьованих гранітом.

2. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

1. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

З чолового боку постаменту меморіальна дошка з пластику (1,65 × 1,0 м) з присвятним написом та переліком прізвищ загиблих. Територія навколо викладена тротуарною плиткою.

Валентина Марьонкіна,
Лідія Чувтило,
Галина Шрамко.

2. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43 (іст.).

Вул. Харківська, в центрі міста.

Поховано 359 воїнів РСЧА зі складу 63-го кавалерійського полку 49-ї кавалерійської дивізії 6-го кавалерійського корпусу; 689-го стрілецького полку 411-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях з нацистськими окупантами в районі ст. Лихачове (тепер м. Первомайський) у жовт. 1941, січ.-трав. 1942, лют.-берез., верес. 1943. Відомо 32 прізвища.

1970 на братській могилі замість надгробку 1955, встановлено 6 прямокутних гранітних стел: 4 стели (3,1 × 0,7 × 0,3 м) та 2 (3,3 × 0,7 × 0,3 м), виготовлених на ХСФ. Перед стелами на гранітному постаменті (2,5 × 3,0 × 0,3 м) п'ятикінцева зірка (діам. 1,5 м) з вічним вогнем.

На братській могилі — 2 меморіальні мармурові плити. Перша (0,65 × 1,0 м) з присвятним написом та переліком прізвищ похованих. Друга (0,45 × 0,65 м) з присвятним написом. Всю територію викладено бетонними плитами, навколо зелені насадження.

Лідія Чувтило,
Галина Шрамко.

3. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.

(археол.). На приватних городах місцевих жителів між 3 та 6 м-ом, біля просп. Культури.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 0,6 м, діам. 40 м. Форма кургану — округла.

3. Курган № 1. Вигляд зі сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

4. МОГИЛА ГУСЕЙНОВА В. Т., 2018

(іст.). На міському кладовищі.

Гусейнов Владислав Тофікович (07.05.1983, м. Первомайський, Харківська обл. — 28.06.2018, м. Авдіївка, Донецька обл.) — мол. сержант ЗСУ, воїн АТО (ООС).

Біографія невідома.

Наприкін. 2015 пішов добровольцем на фронт, у зону проведення АТО (з 2018 — ООС), у складі ДУК «Правий сектор». Пізніше став військовослужбовцем за контрактом у складі 92-ї ОМБр.

Загинув 28 черв. 2018 після завершення роботи на Донецькій фільтрувальній станції, під час ворожого обстрілу з гранатометів та великокаліберних кулеметів, внаслідок вогнепального поранення в голову.

Похований у м. Первомайський.

Указом Президента України № 239/2018 від 23 серп. 2018 за особисту мужність, виявлену у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, зразкового виконання військового обов'язку нагороджений орденом «За мужність» III ст. (посмертно).

На могилі встановлено гробничку (1,06 × 0,6 м) з чорного граніту та стелу (1,2 × 0,6 м) зі скісною півовальною верхівкою з чорного граніту на прямокутному постаменті (0,9 × 0,2 × 0,16 м) з того ж матеріалу із вигравіюваним фотопортретом В. Гусейнова у парадній військовій формі із зображенням ордену «За мужність» III ст. та присвятним написом. Праворуч стели влаштовано вазон для квітів (вис. 0,4 м) із чорного граніту. Територію навколо могили викладено тротуарною плиткою та оточено металевою огорожею (вис. 0,5 м).

4. Могила Гусейнова В. Т.
Загальний вигляд.

4. Меморіальна дошка Гусейнову В. Т.
Загальний вигляд.

23 серп. 2018 за ініціативи Первомайської РДА у м. Первомайський на фасаді (ліворуч парадного входу) багатоквартирного будинку (3-й м-н), де він проживав, встановлено гранітну меморіальну дошку (0,6 × 0,4 м) із зображенням В. Гусейнова та присвятним написом.

Ярослав Ліхолетов.

5. МОГИЛА ДАВИДЧУКА Ю. О., 1983

(іст.). На міському кладовищі. Давидчук Юрій Олександрович (13.04.1961, м. Донецьк — 21.02.1983, ДРА) — прапорщик, учасник бойових дій в Афганістані.

Народився у робітничій родині. Закінчив середню школу.

24 жовт. 1980 призваний до лав Радянської армії Кіровоградським ОМВК (тепер м. Кропивницький). В тому ж році направлений до Афганістану. Працював старшим бортмеханіком гелікоптера Мі-8 та повітряним стрільком в/ч 2178 САПО. Неодноразово брав участь у бойових

5. Могила Давидчука Ю. О.
Загальний вигляд.

рейдах, розвідках. Загинув разом із командою під час повернення з бойового завдання із оперативної точки групи Хумли при виконанні перельоту Хумли—Тахта-Базар—Мари (біля кордону Афганістану та Туркменістану) в результаті катастрофи гелікоптера від обстрілів, потрапивши під кулеметну чергу противника.

На могилі встановлено гробничку (1,65 × 0,74 × 0,17 м) із чорного граніту та скісну стелу (1,69 × 0,72 × 0,38 м) на прямокутному постаменті (0,79 × 0,58 × 0,47 м) з того ж матеріалу. З чолового боку стели вигравіювано фотопортрет, над фотопортретом — гелікоптер Мі-8 та присвятний напис, у нижній частині стели зображено 2 квітки гвоздики.

Ярослав Ліхолетов.

6. МОГИЛА КОНДРАТЬЄВА В. О., 1987

(іст.). На центральному міському кладовищі. Кондратьєв Валерій Олександрович [02.08.1965, м. Вольськ, Саратовська обл., РФ — 24(14).12.1987, ДРА] — лейтенант, учасник бойових дій в Афганістані.

Народився у робітничій родині. Закінчив середню школу, пізніше військовий навчальний заклад — ПВЗРКУ.

5 серп. 1982 призваний до лав Радянської армії. Того ж місяця направлений до Афганістану. Працював командиром зенітного ракетно-артилерійського взводу у 350-му ПДП (103-я гв. ПДД).

6. Могила Кондратьєва В. О.
Загальний вигляд.

Брав участь 5 у бойових рейдах, розвідках та 10 супроводах військових автоколон. Загинув 24(14) груд. 1987 під час несення патрульної служби БТР, потрапивши під шквальний вогонь противника при спробі затримання військовослужбовців, під час порушення комендантського часу біля м. Кабул (ДРА). Похований на центральному міському кладовищі м. Первомайський. Нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

На могилі встановлено гробничку (1,45 × 0,7 × 0,09 м) із чорного граніту та стелу прямокутної форми (1,3 × 0,5 × 0,12 м) на постаменті (0,75 × 0,29 × 0,2 м) з того ж матеріалу. З чолового боку стели вигравіювано фотопортрет та присвятний напис. Праворуч закріплено ще одну стелу (0,92 × 0,71 × 0,1 м) прямокутної форми із чорного граніту із зображенням вічного вогню та 2 квіток гвоздики з присвятним написом.

На честь В. Кондратьєва було названо одну з вулиць у м. Первомайський.

*Інга Задорожна,
Ярослав Ліхолетов.*

7. МОГИЛА КОПЦОВА В. А., 1943 (іст.). Пл. Привокзальна, біля ст. Лихачове.

Копцов Василь Олексійович [01.01.1904, м. Тифліс (тепер м. Тбілісі, Грузія) — 03.03.1943, м. Первомайський, Харківська обл.] — учасник Другої світової війни (1939—45), генерал-майор, Герой Радянського Союзу (1939).

Народився в робітничій родині. З 12 р. працював на лісопильному заводі в м. Ставрополі (РФ). У роки громадянської війни був партизаном. 1918 вступив у ряди РСЧА. Навчався у Об'єднаній військовій школі імені ВЦВК у м. Москві (РФ), по закінченню в 1926 служив у 49-му стрілецькому полку 17-ї стрілецької дивізії в м. Нижній Новгород (РФ) командиром взводу. У 1928—29 слухач військово-політичних курсів у м. Москві (РФ), а в 1930 — бронетанкових курсів удосконалення командного складу РСЧА в м. Ленінград (тепер м. Санкт-Петербург, РФ), після закінчення яких в 1931 направлений в танкові війська, командир танкової роти, батальйону, бригади, корпусу. У серп. 1939 героїчно проявив себе у боях на р. Халхин-Гол (Монголія) на посаді командира 1-го танкового батальйону 6-ї легкої танкової бригади. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 17 листоп. 1939 за мужність та героїзм, проявлені при виконанні спеціального

7. Могила Копцова В. О. Загальний вигляд.

завдання, присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

У черв.-верес. 1941 був командиром 46-ї танкової дивізії. У верес. 1941 призначений на посаду командира 6-ї танкової бригади, яка під його командуванням брала участь в оборонних і наступальних боях під м. Москва (РФ). У лют. 1942 став командиром 7-ї гвардійської танкової бригади. 3 трав. 1942 командир 15-го танкового корпусу 3-ї танкової армії Воронежського фронту, який у лют. 1943 брав участь у визволенні Харківщини і пройшов з боями за 2 тижні бл. 300 км. Наприкін. лют. 1943 15-й танковий корпус, переслідуючи нацистських окупантів, вийшов в район с. Кегичівка та зайняв оборону у напрямку південного заходу від села. В ніч з 3—4 берез. при прориві корпусу з оточення В. Копцов був смертельно поранений. Похований в м. Первомайський.

Пам'ятник на могилі відкрито 9 трав. 1950. На могилі (3,25 × 2,75 × 0,3 м) надмогильна бетонна плита, облицьована гранітними плитами. Навпроти могили на відстані 2,3 м встановлено в 1979 справжній танк Т-34, до цього був макет танку на прямокутному залізобетонному постаменті (1,7 × 6,0 × 3,8 м). 9 трав. 2004 встановлено залізобетонний бюст (вис. 0,8 м) на гранітному постаменті (вис. 1,4 м). З чолового боку постаменту мармурова меморіальна дошка (0,6 × 0,45 м) з присвятним написом.

Територію навколо могили та танка викладено бетонними плитами. Біля могили влаштовано зелені насадження і квітники.

*Свєнїя Дьяченко,
Лідія Чувпило,
Галина Шрамко.*

с. Сиваш,
Первомайська міськрада

11. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43, 2010 (іст.).

Вул. Пристанційна, біля школи.

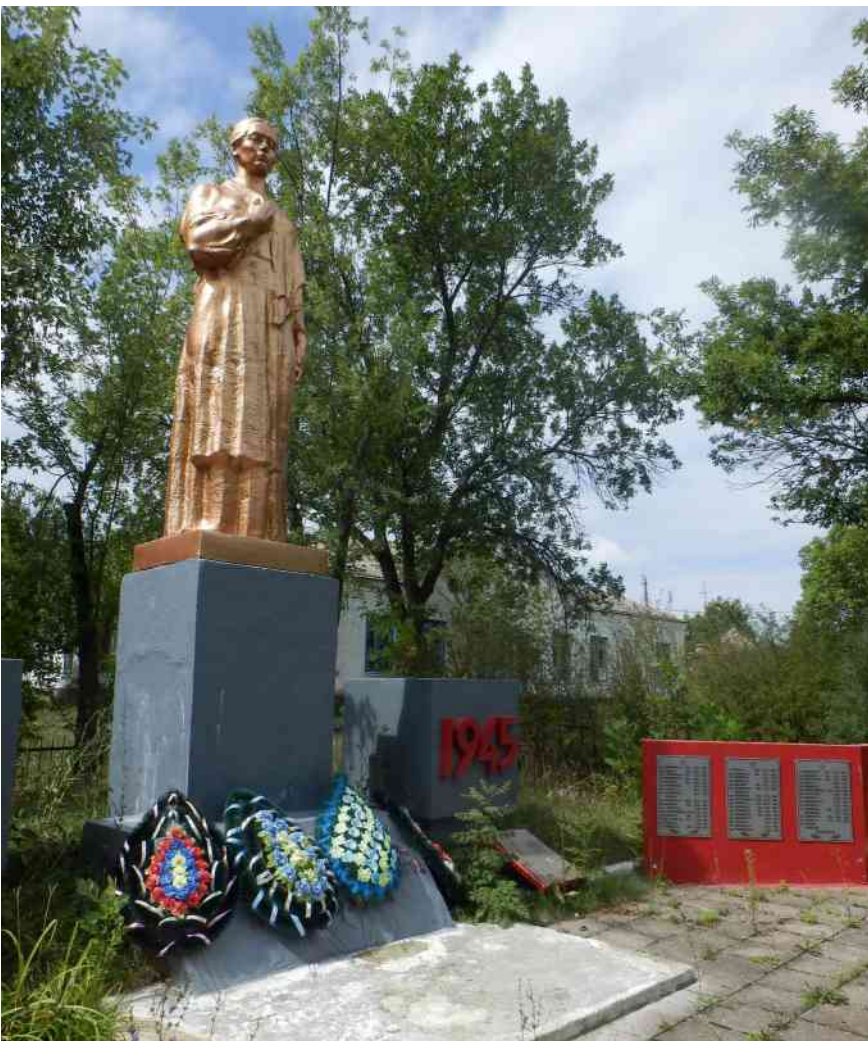
Поховано 518 воїнів РСЧА зі складу 678-го, 689-го стрілецьких та 134-го кавалерійського полків (6-а армія, Південно-Західний фронт); 872-го танкового, 66-го кавалерійського полку 49-ї кавалерійської дивізії, 132-го кавалерійського полку 28-ї кавалерійської дивізії (6-й кавалерійський корпус, Південно-Західний фронт); 676-го, 878-го, 889-го стрілецьких полків, які загинули за визволення села в боях з нацистськими окупантами в 1941—43. Відомо 86 прізвищ. 1983 на братській могилі замість пам'ятника «Мати з суворовцем» 1960, встановлено скульптурний пам'ятник «Скорботна мати», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 4,0 м) із залізобетону, пофарбована бронзою, на прямокутному постаменті (2,0 × 1,0 × 1,5 м) з того ж матеріалу. Біля підніжжя постаменту — меморіальна плита з присвятним написом. З тилового боку — 2 залізобетонні куби з датами початку та кінця війни, перед якими плити (1,2 × 1,2 × 1,2 м) з меморіальними дошками (0,5 × 0,75 м) із пластику у залізному каркасі, пофарбовані червоною фарбою. Поруч з плитами 2 пам'ятні стели із залізобетону (2,0 × 1,3 × 0,2 м), пофарбовані у червоний колір, на яких прикріплено пластикові меморіальні дошки (0,55 × 0,75 м) із присвятним написом та переліком прізвищ загиблих.

7 трав. 2010 здійснено урочисте допоховання (4,0 × 2,0 м) останків 11 воїнів РСЧА, які загинули під час німецько-радянської війни (1941—45), знайдених на території садиби по вул. Пристанційна, 13, м. Первомайський. Територію викладено бетонними плитами, навколо дерева.

*Лідія Чувпило,
Галина Шрамко.*

11. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

11. Братська могила радянських воїнів. Фрагмент.

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ПЕРВОМАЙСЬКОГО РАЙОНУ

С. БЕРЕКА,
ОЛЕКСІВСЬКА ОТГ

1. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,59—2,67 км на південь від мосту через р. Берека (права прит. Сіверського Дінця). Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,5 м, діам. 50 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.*

2. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,05 км на південь від залізничного переїзду в с. Новоберецьке. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик, І. Білько під час проведення інвентаризації пам'яток археології у 2016. Вис. — 1,2 м, діам. — 15 м. Форма кургану — округла.

2. Курган № 13. Вид з півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

3. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,23 км на південь від залізничного переїзду в с. Новоберецьке. Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 1,0 м, діам. 40 м. Форма кургану — округла.

3. Курган № 13. Вид з півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

4. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е.—2 тис. (археол.). За 6,0—6,02 км на південь від мосту через р. Берека (права прит. Сіверського Дінця). Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів (вис. 0,3—0,4 м, діам. 15—20 м). Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.*

5. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 4,42 км на південь від мосту через р. Берека (права прит. Сіверського Дінця). Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів (вис. 0,3 м, діам. 15 м). Форма округла. Розкопки не проводилися. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.*

5. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 4,42 км на південь від мосту через р. Берека (права прит. Сіверського Дінця). Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів (вис. 0,3 м, діам. 15 м). Форма округла. Розкопки не проводилися. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.*

6. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е.—2 тис. (археол.). За 3,54—3,6 км на південь від мосту через р. Берека (права прит. Сіверського Дінця). Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів (вис. 0,2—0,5 м, діам. 15—20 м). Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.*

7. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,59—2,67 км на південь від мосту через р. Берека (права прит. Сіверського Дінця). Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,3—0,8 м, діам. 15—20 × 30 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

8. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,91—1,93 км на південь від залізничного переїзду в с. Новоберецьке. Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,5—1,2 м, діам. 30—40 м. Форма курганів — округла.

8. Курган № 11. Вид з півночі.

8. Курган № 12. Вид з заходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

9. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,36—2,39 км на південь від залізничного переїзду в с. Новоберецьке. Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Провели візуальний огляд В. Дідик, І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,3—0,4 м, 15—30 м. Форма курганів — округла.

9. Курган № 15. Вид з півночі.

9. Курган № 16. Вид з півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

10. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС НА ЧЕШЬ ЗАГИБЛИХ ВОЇНІВ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1942—43, 1975 (іст.). Вул. Красна, біля Будинку культури.

Складається з братської могили радянських воїнів та пам'ятного знаку воїнам-односельцям.

Братська могила радянських воїнів 1942—43 (іст.).

Поховано 1005 воїнів РСЧА зі складу 353-го горнострілецького полку 47-ї горнострілецької дивізії, 647-го стрілецького полку 216-ї стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт); 31-го

10. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

кавалерійського полку 8-ї кавалерійської дивізії (6-й гвардійський кавалерійський корпус, Воронежський фронт); 88-го кавалерійського полку 7-ї гвардійської кавалерійської дивізії, 514-го та 747-го стрілецьких полків 172-ї стрілецької дивізії, 678-го стрілецького полку 411-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 815-го стрілецького полку 394-ї стрілецької дивізії (46-а армія, Південно-Західний фронт); 256-го Терського козачого кавалерійського полку 11-ї кавалерійської дивізії (7-й кавалерійський корпус, 3-я танкова армія, Воронежський фронт); 1924-го самохідно-артилерійського полку, які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів в січ. 1942, лют., верес. 1943. Відомо 324 прізвища.

У центральній частині меморіального комплексу братська могила, яку обмежено бетонним бордюром (0,2 × 1,8 × 3,4 м). 1956 з північного боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з автоматом», який у 1985 замінено скульптурною групою «Скорботна мати і син-солдат», відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 3,6 м) із залізобетону на прямокутному постаменті (2,9 × 1,0 × 0,94 м) із цегли, тинькованому цементом.

Праворуч від пам'ятника залізобетонна стела (5,0 × 1,8 × 0,54 м), угорі якої накладними цифрами викладено «1941—1945». Із південно-західного боку від братської могили металевий стенд з 6 меморіальними дошками (0,99 × 0,63 м) із епітафією та переліком прізвищ похованих.

Пам'ятний знак воїнам-односельцям, 1975 (іст.).

У 1975, обабіч братської могили, встановлено похилі залізобетонні стели з меморіальними дошками (0,99 × 0,63 м) із переліком прізвищ загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

Праворуч від скульптурного пам'ятника міститься бюст Героя Радянського Союзу Стрельникова Єфима Семеновича (1905—45) — ст. лейтенант, командир роти 524-го стрілецького полку 112-ї стрілецької дивізії (13-а армія, 1-й Український фронт).

Народився у с. Берека. До поч. Другої світової війни працював на залізниці у м. Харкові, на Дніпрогесі, на будівництві у м. Семипалатинськ (Казахстан). У лип. 1941 призваний до лав РСЧА. Успішно організував бойові дії 12—26 січ. 1945. Його рота прорвала оборону нацистів у районі м. Кемпно (Польща) і форсувала р. Одер. 26 січ. 1945 загинув у бою на території Польщі. Там же і похований.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 квіт. 1945 присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

10. Пам'ятний знак воїнам-односельцям. Загальний вигляд.

Бюст (вис. 0,95 м) із залізобетону, пофарбований бронзою, на прямокутному постаменті (0,64 × 0,41 × 1,24 м). З чолового боку постаменту меморіальна дошка (0,36 × 0,36 м) із присвятним написом. Територія меморіального комплексу викладена бетонними плитами, влаштовані клумби.

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

11. ПОСЕЛЕННЯ, 15—12 ст. до н. е. (археол.).

За 1,0 км на південний схід від околиці села, на першій надзаплавній терасі лівого берега р. Берека (права прит. Сіверського Дінця), на правому березі струмка.

Відкрив Б. Шрамко в 1956. Проведено археологічні розвідки П. Ліберовим у 1956.

Розміри: 40 × 70 м. Потужність культурного шару не визначено. Знайдено

фрагменти ліпленого посуду зрубної КІС, уламки крем'яних відщепів, кістки свійських тварин.

Розкопки не проводились. Задерноване. Матеріали обстеження зберігаються в МАЕСУ ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

*Сергій Берестнєв,
Віктор Дідик,
Ярослав Ліхолетов.*

С-ЩЕ БІЛЯЇВКА, СУДАНСЬКА СІЛЬРАДА

12. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43 (іст.).

Вул. Залізнична. Поховано 24 воїна РСЧА зі складу 115-ї танкової бригади 172-ї, 411-ї стрілецьких дивізій (6-а армія, Південно-Західний фронт); 228-ї стрілецької дивізії 34-го стрілецького корпусу (1-а гвардійська армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні селища та залізничної станції від нацистських окупантів у жовт. 1941, трав. 1942, лют.-берез. і верес. 1943. Відомо 5 прізвищ.

Братська могила (2,09 × 6,55 м) обмежена бетонним бордюром. У 1956 з тильного боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з автоматом», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 2,5 м) із залізобетону на триступінчастому постаменті з цегли, тинькованому цементом: верхня частина (1,0 × 0,94 × 0,94 м), середня (0,9 × 1,3 × 1,3 м), нижня (0,42 × 1,75 × 1,69 м).

12. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

З чолового боку постаменту 2 меморіальні дошки. Верхня — металева дошка (0,6 × 0,97 м), нижня — мармурова (0,34 × 0,53 м) із епітафіями та переліком прізвищ похованих. Постамент та дошки пофарбовані у сірий колір.

Територію навколо могили заасфальтовано та засаджено декоративними кущами.

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

С. БУЛАЦЕЛІВКА, СУДАНСЬКА СІЛЬРАДА

13. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43 (іст.).

Вул. Озерна. Поховано 340 воїнів РСЧА зі складу 84-го стрілецького полку 6-ї стрілецької дивізії 34-го стрілецького корпусу (1-а гвардійська армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів в трав. 1942, лют.-берез. і верес. 1943. Відомо 14 прізвищ.

Братська могила обмежена бетонним бордюром (0,65 × 5,53 × 4,66 м). У 1965 з тильного боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн та партизанка», яку в 1981 замінено новою скульптурною групою «Воїн з хлопчиком на руках», відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 3,0 м) із залізобетону на прямокутному цегляному постаменті (1,68 × 2,03 × 1,66 м), тинькованому цементом та на триступінчастому стилобаті (9,58 × 8,43 × 0,75 м) з того ж матеріалу.

13. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

З чолового боку постаменту пластикова меморіальна дошка (0,95 × 0,7 м) із присвятним написом та переліком прізвищ

похованих воїнів, нижче перелік призвищ воїнів-односельців, загиблих під час Другої світової війни. Територію та доріжку, що веде до поховання, викладено бетонними плитами.

Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.

С. Верхній Бишкін,
ОЛЕКСІЙСЬКА ОТГ

14. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 5,66 км на південний схід від південно-західного в'їзду до села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик, І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 0,8 м, діам. 25 м. Форма кургану — округла.

14. Курган № 4. Вигляд з півночі.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

15. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 7,14 км на південний схід від південно-західного в'їзду до села.

15. Курган № 5. Вигляд із заходу.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 0,3 м, діам. 15 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено.

Розорюється.

Галина Охріменко.

16. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,46—1,59 км на схід від будівлі сільської ради, що розташована в центрі села.

Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Складається з 3 курганів. Вис. 0,2—1,0 м, діам. 15—30 м. Форма курганів — округла.

16. Курган № 1. Вигляд з півночі.

16. Курган № 2. Вигляд з півночі.

16. Курган № 3. Вигляд з півночі.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено.

Розорюється.

Галина Охріменко.

17. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 7,63—7,7 км на південний схід від південно-західного в'їзду до села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Складається з 2 курганів. Вис. 0,4—0,6 м, діам. 25—30 м. Форма курганів — округла.

17. Курган № 6. Вигляд зі сходу.

17. Курган № 7. Вигляд зі сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

18. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС 1941—43, 1980, 2000, 2015 (іст., мист.).

Вул. Косінова, парк.

Складається з братської могили радянських воїнів та пам'ятних знаків: Герою Радянського Союзу Косінову П. М., Герою Радянського Союзу Плохому В. П. і Герою Соціалістичної Праці Чаплигін К. Т.

Братська могила радянських воїнів 1941—43, 2000 (іст.).

Поховано 1255 воїнів РСЧА зі складу 14-ї гвардійської стрілецької дивізії

(57-а армія, Південно-Західний фронт); 132-го кавалерійського полку 28-ї кавалерійської дивізії, 5-ї гвардійської танкової бригади, 152-ї, 411-ї, 228-ї стрілецьких дивізій (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у верес. 1941, січ.-берез. 1942, лют. і верес. 1943. Відомо 280 прізвищ.

Братська могила (3,76 × 2,0 м) обмежена бетонним бордюром. 1965 з тилового боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з вінком», який 1985 замінено на скульптурну групу «Мати підтримує пораненого радянського воїна», відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 1,9 м) із залізобетону на постаменті (1,4 × 1,0 × 1,7 м) трапецієподібної форми з того ж матеріалу. Праворуч від братської могили 6 похилх стел із меморіальними дошками (1,0 × 0,6 м) із граніту. Ліворуч 5 похилх стел з дошками також ж розміру і матеріалу. На дошках вигравіювано присвятні написи, перелік прізвищ похованих воїнів та загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

18. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

8 трав. 2000 проведено перепоховання останків 24 воїнів РСЧА, що загинули в боях за село у трав. 1942, які знайдено пошуковою групою СПП «Воєнні меморіали "Схід"». Місце допоховання (2,2 × 2,0 м) обмежено бетонними плитами, по центру встановлено гранітну дошку (1,0 × 0,6 м) із присвятним написом.

Територія братської могили викладена залізобетонними плитами.

Пам'ятний знак Герою Радянського Союзу Косінову П. М., 1980 (іст., мист.). У 1980 ліворуч від братської могили встановлено пам'ятний знак Герою Радянського Союзу Косінову П. М.

Автор невідомий. Розміри: заг. вис. — 3,41 м; вис. бюсту — 1,35 м; постамент: вис. — 1,76 м.

Косінов (Касінов) Полікарп Минович

18. Пам'ятний знак Герою Радянського Союзу Косінову П. М. Загальний вигляд.

(1906—45) — учасник німецько-радянської війни (1941—45), капітан, Герой Радянського Союзу (1945).

Народився в с. Верхній Бишкін, Зміївського пов., Харківська губ. (тепер с. Верхній Бишкін, Первомайський р-н, Харківська обл.). Після закінчення 5 класів школи працював у колгоспі. У 1928—36 проходив службу у РСЧА. У 1938 він повторно був призваний до лав РСЧА. В 1939 закінчив курси мол. лейтенантів, а в 1940 — курси підвищення командного складу. 3 черв. 1941 на фронтах Другої світової війни. До січ. 1945 був старшим ад'ютантом стрілецького батальйону 605-го стрілецького полку 132-ї стрілецької дивізії (47-а армія, 1-й Білоруський фронт).

В серед. січ. 1945 організував переправу свого батальйону через р. Вісла в районі населеного пункту північніше від м. Варшава (Польща) та взяв активну участь в захопленні та утримуванні плацдарму на його західному березі. У боях отримав поранення, від яких

помер. Похований в 6 км на схід від м. Валч (Польща).

Указом Президії Верховної ради СРСР від 27 лют. 1945 присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

Нагороджений орденами Леніна (1945), Вітчизняної війни 2-го ст. (1944), Червоної Зірки (1943) та медалями. Його іменем названа вулиця в центрі с. Верхній Бишкін.

Бюст (1,35 × 0,87 × 0,54 м) із граніту встановлено на прямокутному постаменті (1,76 × 0,78 × 0,5 м) та на основі (0,2 × 2,5 × 2,8 м), які облицьовані гранітними плитами. З чолового боку постаменту вигравіювано зображення медалі «Золота Зірка» та епітафія.

Бюст виконаний в реалістичній манері з елементами «сурового стилю». Капітан зображений з високим стоячим комірець. Чітко зображені деталі одягу: мундир, гудзики і вища нагорода держави «Золота Зірка» Героя Радянського Союзу. Заради героїзації особистості портрет виконано у дві натуральних величини. Контрастно співставлені фактура сірого гранітного портрету з чорними полірованими плитами постаменту. Активність кольорової гами підкреслює декоративну завершеність твору.

Пам'ятні знаки Герою Радянського Союзу Плохому В. П. та Герою Соціалістичної Праці Чаплигінній К. Т., поч. 2000-х рр., 2015 (іст.).

Встановлено на поч. 2000-х рр. відомим землякам за ініціативи Верхньобишкінської сільради у центральному парку села. У 2015 оновлено меморіальні дошки.

Плохий (Плохой) Василь Павлович

18. Пам'ятні знаки Герою Радянського Союзу Плохому В. П. та Герою Соціалістичної Праці Чаплигінній К. Т. Загальний вигляд.

(1919—88) — учасник німецько-радянської війни (1941—45), командир партизанського загону 7-ї Ленінградської партизанської бригади, майор міліції, Герой Радянського Союзу (1944).

Народився в с. Верхній Бишкін у сільській родині. Закінчив Верхньобишкінську неповну середню школу. З 1936 почав працювати столяром на шкіряному заводі «Більшовик» у м. Харкові. У 1939 призваний до лав РСЧА. Служив мотористом в одному з авіаційних полків Західного Особливого військового округу.

З черв. 1941 на фронті німецько-радянської війни (1941—45). Командував зведеним взводом авіатехніків. Брав участь в оборонних боях у Білорусії. Взводу вдалося вийти з оточення. Закінчив короткострокові курси підричників і у верес. 1941 був направлений у тил ворога. З літа 1942 — командир роти партизанського загону, що діяв в районі м. Пскова (РФ). З жовт. 1943 — командир партизанського загону 7-ї Ленінградської партизанської бригади. Успішно керував діями партизан під час вибуху мостів, залізничних ешелонів, в боях з ворожими гарнізонами. Був 6 разів поранений.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 2 квіт. 1944 присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Нагороджений орденом Леніна, Вітчизняної війни 1-го ст. (1985), медалями.

Працював у Державтоінспекції м. Санкт-Петербург (РФ). Закінчив вищу офіцерську школу. Похований на кладовищі «Пам'яті жертв 9 січня» м. Санкт-Петербурга.

Чаплиці Катерина Тихонівна (1921—89) — ланкова, Герой Соціалістичної Праці (1949).

Народилася в с. Верхній Бишкін у сільській родині. Закінчила Верхньобишкінську неповну середню школу.

Працювала ланковою Ленінського цукрового заводу Кегичівського р-ну (Харківська обл.). За отримання рекордного врожаю озимої пшениці Указом Президії Верховної Ради СРСР від 29 серп. 1949 присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Була депутатом місцевих сільських рад.

Нагороджена орденом Леніна, медалями. 2 пам'ятні знака однакові за розміром у вигляді залізобетонних стел (вис. 1,4 м). З чолового боку стел вмонтовано гранітні дошки з присвятними написами.

Містяться у сквері на відстані 1,5 м один від одного, між братською могилою радянських воїнів та пам'ятним знаком Героя Радянського Союзу Косінову П. М.

Територія меморіального комплексу розташована у центральному сквері, який огорожений дерев'яним та металевим парканами. Влаштовано квітники, тротуарні доріжки викладено тротуарною плиткою.

*Лариса Колесникова,
Володимир Путятін,
Галина Шрамко.*

19. ПОСЕЛЕННЯ, 6—4 ст. до н. е., 3—5 ст. (археол.). За 1,3 км на північний захід від північної околиці села, на високому мисі правого берега яру Вільхового, навпроти ставка.

Відкрив В. Колода у 1989.

Розміри 400 × 100 м. Потужність культурного шару не з'ясовано.

Знайдено фрагменти ліпленого посуду скіфської культури та гончарну кераміку черняхівських старожитностей. Розкопки не проводились. Розорюється.

Матеріали обстеження зберігаються в НДАЛ ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.

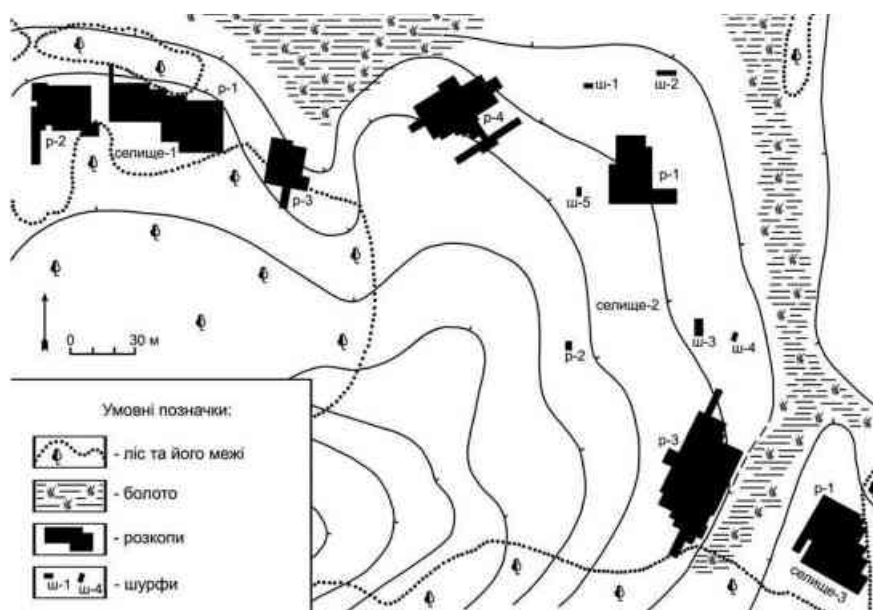
Віктор Дідик.

20. РЕМІСНИЧИЙ ЦЕНТР «УРОЧИЩЕ РОГАНІНА», серед. 8—9 ст. (археол.). За 3,0 км на південь від східного краю села в ур. Роганіна.

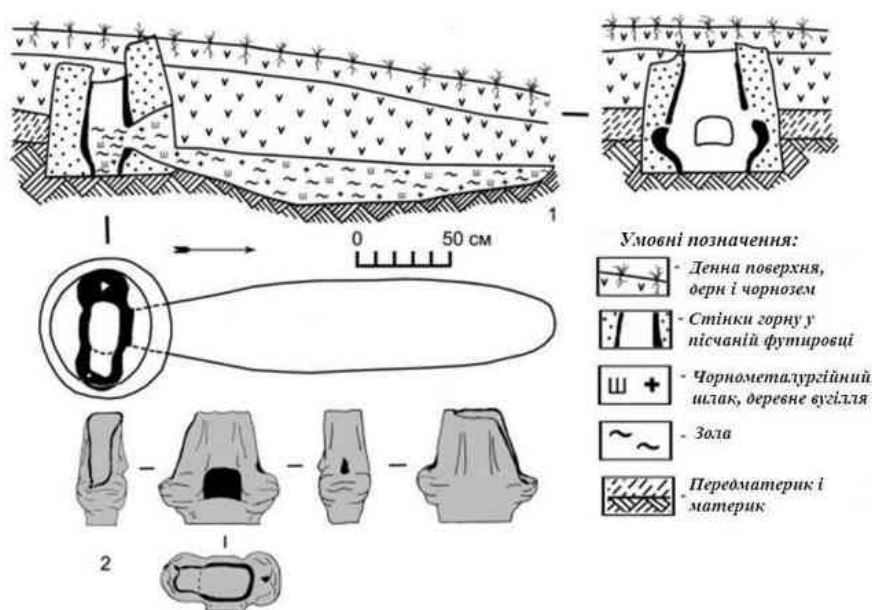
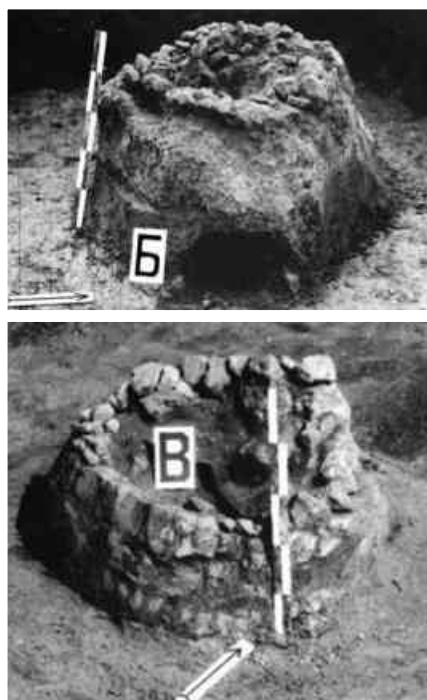
Складається з 3 близько розташованих селищ (Роганіна-1, Роганіна-2 та Роганіна-3), які займають нижні частини 3 мисів у верхів'ях глибокого розлогого яру, в якому бере свій початок струмок, що являється одним з джерел р. Бишкін (ліва прит. Сіверського Дінця).

Перші відомості отримані В. Андрієнком, В. Михеєвим та Б. Шрамком у 1970, коли під час відвідування сільського краєзнавчого музею вони ознайомилися із уламками залізоплавильних горнів, які були знайдені в ур. Роганіна. У 1987 провів розвідки по виявленню ремісничого центру В. Колода. З 1988—91 та 1993 провів стаціонарні польові дослідження. За цей час закладено 8 розкопів та 5 шурфів, що дозволило вивчити близько 6000 кв. м, з'ясувати його культурно-хронологічну належність, планографію та структуру.

Даний ремісничий центр належав до лісостепового населення салтівської археологічної культури, не мав постійного населення і спеціалізувався на двох видах ремісничої діяльності — чорна металургія та випал гончарного посуду, якими займалося ближнє сільськогосподарське населення під час сільськогосподарського міжсезоння. Центр працював у серед. 8—10 ст. Його загальна розвідана площа складає понад 7 га. В північній частині (на селищі Роганіна-1 та в північному секторі селища Роганіна-2) розміщувався осередок по отриманню крицевого заліза та сирцевої сталі. Було досліджено 6 залізоплавильних горнів, загальна розрахована виробнича потужність яких складає ≈ 460 кг заліза, що могло на той час забезпечити залізними знаряддями бл. 20 домогосподарств. В південній частині селища Роганіна-2 розміщувалася житлова зона та осередок по випалу гончарного посуду. На цій ділянці досліджено 2 тимчасових

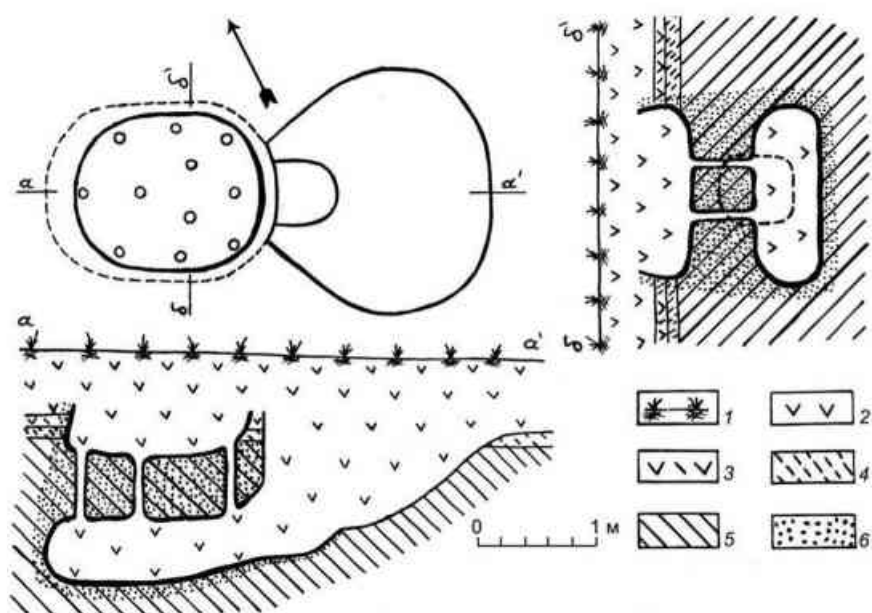

20. Карта-схема ремісничого центру Верхній Бишкін з позначкою розкопів та шурфів.

20. Схема чорнометалургійного горна-В з ремісничого центру «Уроцище Роганіна» та малюнок його колби-тигля.

20. Фото чорнометалургійного горнів Б і В з ремісничого центру «Уроцище Роганіна».

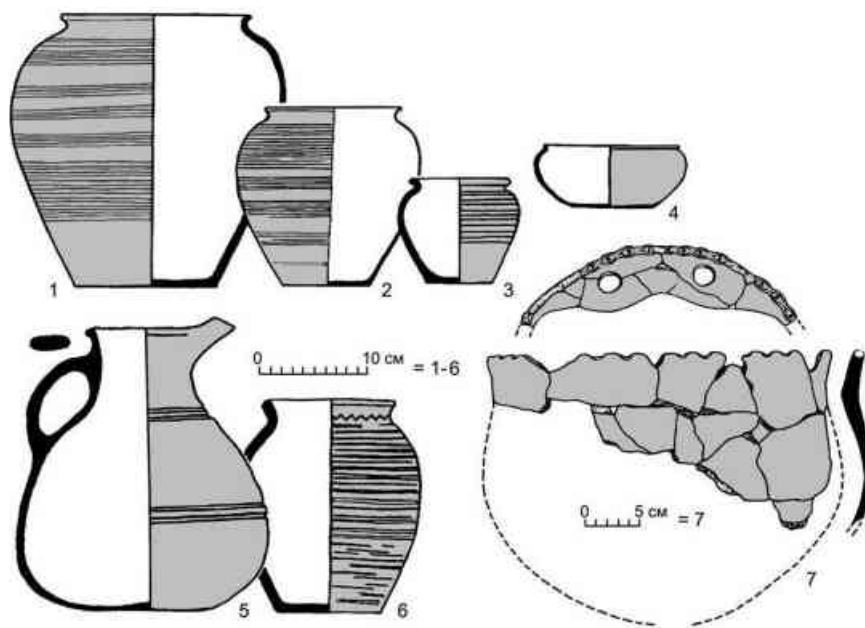
20. Схема гончарного горна-А з ремісничого центру «Уроцище Роганіна». Умовні позначення: 1 — дерен, 2 — чорнозем, 3 — давній ґрунт, 4 — передматерик, 5 — материк, 6 — зона пропеченого ґрунту.

20. Фото колби-тигля чорнометалургійного горна-А з ремісничого центру «Уроцище Роганіна». 1 — вид зі спини; 2 — вид з лівого «плеча».

заглиблених житла, кілька господарських ям та 4 гончарних горна двоярусної конструкції. Більше 90% керамічних виробів належить кухонним горщикам, що були прикрашені традиційним орнаментом у вигляді горизонтально прокреслених ліній. Математична обробка даних дозволила визначити, що всі горщики відповідають здебільшого трьом стандартним об'ємам, що відповідають певному їх використанню: 0,5—0,65 л — індивідуальна одноразова порція, 2,4—3,4 л — одноразовий

прийом їжі малою родиною з 4—6 осіб, 7—8 л — «святковий» або «гостювий» посуд. Все це свідчить про стандартизацію гончарного виробництва місцевого салтівського населення. В південній частині (селище Роганіна-3), окрім господарської зони, житлових або ремісничих комплексів не виявлено. Потужність культурного шару — 0,3—0,5 м. В ньому виявлені всі категорії артефактів салтівської культури, а на селищі Роганіна-3 зустрічаються поодинокі знахідки пенківської культури

20. Кераміка з ремісничого центру «Урочище Роганіна» та малюнок його колби-тигля.

20. Фото решток гончарних горен поселення з ремісничого центру «Урочище Роганіна».

(6 — 1-а пол. 8 ст.), яка передувала появі в цих місцях лісостепоного салтівського населення.

На сьогоднішній день об'єкт знаходиться під лісом.

Володимир Колода.

21. СЕЛИЩЕ, 8—10 ст. (археол.). На заході від скотного двору, на краю балки в ур. «Вільхове».

Виявлено директором Верхньобишкінської середньої школи Т. Щетиніним наприкін. 1960-х рр. Дослідили Б. Шрамко та В. Михєєв у 1970.

Площа 200 × 100 м.

Потужність культурного шару не з'ясовано.

Підйомний матеріал представлений фрагментами кераміки салтівської культури.

Розорюється.

Сергій Берестнев.

22. СЕЛИЩЕ-1, 6 ст. до н. е. — 4 ст. (археол.). За 1,5 км на північний захід від північно-західного краю села. Займає північно-східний край пологого мису правого (південного) краю Вільхового яру, який виходить до лівого берега р. Бишкін (права прит. Сіверського Дінця).

Відкрив В. Колода у 1988. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2017.

Площа селища — 400 м. Форма — округла. Потужність культурного шару не визначено.

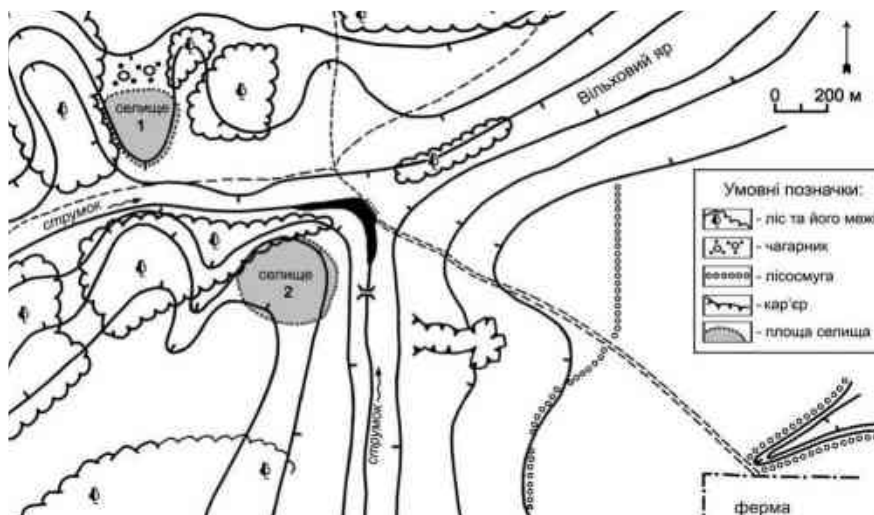

22. Селище-1 біля с. Верхній Бишкін.

Зібраний з поверхні керамічний матеріал відноситься до двох культурно-хронологічних епох: уламки ліпного посуду — скіфський період ранньої залізної доби (6—4 ст. до н. е.), уламки гончарного посуду — черняхівська культура римської епохи (кін. 3—4 ст.).

Поверхня селища розорюється.

Сергій Берестнев,
Володимир Колода.

22. Карта-схема місця розташування поселень на південно-західних околицях с. Верхній Бишкін.

23. СЕЛИЩЕ-2, 6—4 ст. до н. е. (археол.). За 2,5 км на північний захід від північно-західного краю села. Займає один з мисів лівого (північного) краю Вільхового яру, який виходить до лівого берега р. Бишкін (права прит. Сіверського Дінця), за 0,6 км на північний захід від ставка.

Відкрив директор місцевої школи, історик-красзнавець Т. Щетинін у 1970-х рр. У 1988 обстежив В. Колода. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2017.

Площа селища становить 300×300 м. Потужність культурного шару не визначено. На поверхні зафіксовано 10 зольників, на яких зібраний підйомний матеріал, що відноситься до скіфської лісостепової культури: уламки ліпного керамічного посуду та бронзоліварних тиглів, бронзові вістря стріл.

23. Селище-2 біля с. Верхній Бишкін.

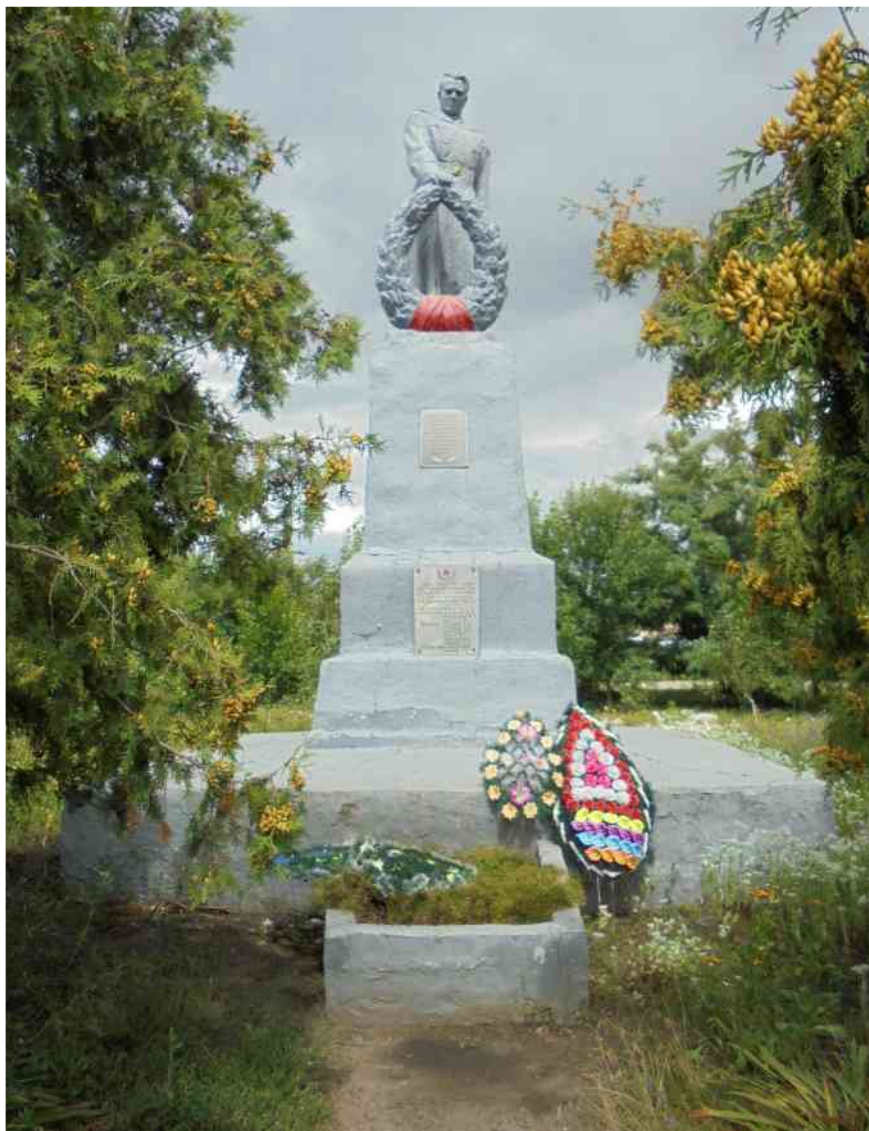
Поселення є автентичною археологічною пам'яткою, що містить інформацію особливості культурного розвитку населення лісостепового та степового прикордоння басейну р. Сіверський Донець у скіфський період ранньої залізної доби.

*Сергій Берестнєв,
Володимир Колода.*

С. ВЕРХНЯ ОРІЛЬКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

24. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43 (іст.). Вул. Центральна, парк.

Поховано 225 воїнів РСЧА зі складу 697-го стрілецького полку 393-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 870-го легкого артилерійського полку 7-ї артилерійської дивізії (1-а гвардійська армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у січ.-лют., трав. 1942;

24. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

лют. і верес. 1943. Відомо 15 прізвищ. Братська могила обмежена бетонним бордюром ($0,35 \times 1,5 \times 1,97$ м). 1956 з тильного боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з вінком», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 2,5 м) із залізобетону на триступінчатому цегляному постаменті, тинькованому цементом: верхня частина ($1,83 \times 1,38 \times 1,33$ м), середня ($1,67 \times 0,69 \times 1,68$ м), нижня ($0,7 \times 1,89 \times 1,9$ м) та на прямокутній основі ($0,71 \times 4,55 \times 4,65$ м) з того ж матеріалу. З чолового боку постаменту 2 меморіальні дошки. Верхня дошка пластикова ($0,55 \times 0,37$ м), нижня гранітна ($0,5 \times 0,69$ м) із епітафіями та переліком прізвищ похованих воїнів.

У 1975 за ініціативи жителів села, обабіч братської могили, встановлено по 2 металеві меморіальні дошки ($0,65 \times 0,95$ м) з епітафіями та переліком прі-

вищ загиблих воїнів-односельців на різних фронтах Другої світової війни. Територію братської могили задерновано, навколо висаджено дерева.

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

25. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,71 км на північ від в'їзду шосейної дороги в центральну частину с. Верхня Орілька.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 2,3 м, діам. 67 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

26. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,18 км на південний схід від в'їзду шосейної дороги в центральну частину с. Верхня Орілька. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. — 1,0 м, діам. — 35 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

28. Курган № 12. Вигляд із півдня.

27. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 4,57 км на південний схід від в'їзду шосейної дороги в центральну частину села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик, І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 0,3 м, діам. 25 м. Форма кургану — округла.

27. Курган № 11. Вигляд із заходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не з'ясовано. Розорюється.

Світлана Качало.

28. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 5,22 км на південний схід від в'їзду шосейної дороги в центральну частину села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик, І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 2,0 м, діам. 70 × 60 м. Форма кургану — видовжена.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

29. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 4,35—4,39 км на північний схід від в'їзду шосейної дороги в центральну частину с. Верхня Орілька. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,3—0,6 м, діам. 20—30 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

30. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,66—3,72 км на північний схід від в'їзду шосейної дороги в центральну частину с. Верхня Орілька. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. 0,4—0,6 м, діам. 20—35 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня курганів розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

31. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,52—1,64 км на північний схід від

в'їзду шосейної дороги в центральну частину с. Верхня Орілька. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,3—2,0 м, діам. 30—50 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня кургану № 8 задернована, розорюється та не використовується, кургану № 9 — розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

32. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 5,1—6,4 км на південний схід від в'їзду шосейної дороги в центральну частину села.

Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Складається з 2 курганів. Вис. 0,8—1,0 м, діам. 20—30 м. Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

33. МАЙДАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 6,61 км на північний схід від в'їзду шосейної дороги в центральну частину с. Верхня Орілька. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 4,0 м, діам. 100 × 80 м. Форма округла.

33. Майдан № 1. Вигляд з півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

С. ВЕСЕЛЕ,
ЗАКУТНІВСЬКА СІЛЬРАДА

34. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,75 км на південь від південної околиці с. Веселе, та за 1,1 км на захід від залізничної колії. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,4 м, діам. 25 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Задернований. Поверхня кургану частково розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

35. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,07 км на південь від південної околиці с. Веселе, та за 0,25 км на захід від залізничної колії. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,7 м, діам. 30 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня кургану частково розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

С. ГРУШИНЕ,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

36. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43 (іст.). Вул. Центральна. Поховано 460 воїнів РСЧА зі складу 678-го стрілецького полку 411-ї стрілецької дивізії, 697-го стрілецького полку 393-ї стрілецької дивізії, 87-го гвардійського мінометного полку (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів

36. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

у трав. 1942, лют. і верес. 1943. Відомо 81 прізвище.

1956 на братській могилі встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з автоматом», який у 1979 замінено новою скульптурною групою «Медсестра підтримує пораненого воїна», відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 2,3 м) із залізобетону на цегляному постаменті (1,97 × 2,0 × 1,28 м), тинькованому цементом та пофарбованому сірою фарбою. З чолового боку постаменту меморіальна пластикова дошка (1,8 × 0,5 м) з епітафією. Перед постаментом похила меморіальна пластикова дошка (0,66 × 0,99 м) із присвятним написом.

Обабіч пам'ятника 2 похилі стели з пластиковими меморіальними дошками (0,66 × 1,0 м) та переліком прізвищ похованих радянських воїнів. За ними розміщено 2 залізобетонні стели (4,73 × 1,0 м). На кожній міститься по 5 меморіальних дошок з пластику (0,66 × 1,0 м) із переліком прізвищ похованих воїнів та воїнів-односельців, загиблих під час Другої світової війни.

Територію братської могили викладено бетонними плитами та обмежено по периметру декоративними кущами, влаштовано клумби.

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

37. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,02 км на захід від південного в'їзду до села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 0,2 м, діам. 20 м. Форма кургану — округла.

37. Курган № 1. Вигляд зі сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Ірина Баєва.

38. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,32 км на південний схід від південного в'їзду до села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 0,3 м, діам. 20 м. Форма кургану — округла.

38. Курган № 4. Вид з боку.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Ірина Баєва.

39. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,01—2,03 км на південний захід від південного в'їзду до села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 1,5—1,8 м, 45—50 м. Форма курганів — округла.

39. Курган № 2. Вид з боку.

39. Курган № 3. Вид з півночі.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Ірина Баєва.

С. ДМИТРІВКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

40. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43 (іст.).

Вул. Центральна.

Поховано 455 воїнів РСЧА зі складу 69-го Дністровського інженерно-саперного батальйону, 60-ї кавалерійської дивізії (57-а армія, Південний фронт); 409-ї стрілецької дивізії (46-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів біля сіл Дмитрівка і Мар'ївка в лют., трав. 1942 та у лют., верес. 1943. Відомо 9 прізвищ. 1960 на братській могилі встановлено скульптурний пам'ятник, який у 1980 замінено новим «Воїн з автоматом», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 3,6 м) із залізобетону на бетонному трикутному постаменті (4,1 × 2,36 × 1,9 м). З чолового боку постаменту вмонтовано 2 металеві меморіальні дошки: верхня (0,63 × 1,0 м), нижня (0,5 × 0,29 м) із епітафією та переліком прізвищ похованих.

40. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

До постаменту примикають 2 похилі залізобетонні стели. На лівій стелі розміщено 2 пластикові дошки (0,45 × 0,65 м) з епітафіями, на правій — 11 пластикових дощок (0,3 × 0,4 м) із переліком прізвищ воїнів-односельців, загинувших під час Другої світової війни.

Братська могила знаходиться на високому пагорбі, до якої ведуть 5-ступінчасті бетонні сходи.

Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.

41. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,98 км на північ від мосту через р. Оріль, який розташований на північній околиці с. Дмитрівка. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,5 м, діам. 25 м. Форма округла.

41. Курган № 1. Вид з півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня кургану частково розорюється.

Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.

42. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,37 км на північ від мосту через р. Оріль, який розташований на північній околиці с. Дмитрівка. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,2 м, діам. 15 м. Форма округла.

42. Курган № 2. Вид з півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня кургану частково розорюється.

Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.

43. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 4,25 км на захід від мосту через р. Оріль (ліва прит. р. Дніпро), який розташований на північній околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 0,6 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла.

43. Курган № 5. Вигляд зі сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

45. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,66 км на південний захід від містка через р. Оріль (ліва прит. р. Дніпро), який розташований на південній околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 1,0 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла.

45. Курган №8. Вигляд із південного сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

47. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,77 км на схід від мосту через р. Оріль (ліва прит. р. Дніпро), який розташований у центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 0,6 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла.

47. Курган № 10. Вигляд зі сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Віктор Дідик.

44. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,1 км на північний захід від містка через р. Оріль (ліва прит. р. Дніпро), який розташований на південній околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 0,4 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла.

44. Курган № 7. Вигляд із південного сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

46. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,9 км на північний схід від містка через р. Оріль (ліва прит. р. Дніпро), який розташований на південній околиці с. Дмитрівка. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 0,3 м, діам. 20 м. Форма кургану — округла.

46. Курган № 9. Вигляд із півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Віктор Дідик.

48. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,23 км на схід від мосту через р. Оріль (ліва прит. р. Дніпро), який розташований у центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 1,5 м, діам. 40 м. Форма кургану — округла.

48. Курган № 11. Вигляд із півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

49. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,52 км на північний схід від містка через р. Оріль (ліва прит. р. Дніпро), який розташований на південній околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 1,8 м, діам. 45 м. Форма кургану — округла.

49. Курган № 12. Вигляд із півночі.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

50. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,93 км на північний схід від містка через р. Оріль (ліва прит. р. Дніпро), який розташований на південній околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 1,0 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла.

50. Курган № 13.
Вигляд із південного заходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко

51. МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,71—2,76 км на захід від мосту через р. Оріль (ліва прит. р. Дніпро), який розташований на північній околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Складається з 2 курганів. Вис. 0,6—1,5 м, 30—95 × 65 м. Форма курганів — округла, видовжена.

51. Курган № 3.
Вигляд з південного сходу.

51. Курган № 4.
Вигляд із південного сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

52. МАЙДАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,33 км на північний захід від містка через р. Оріль (ліва прит. р. Дніпро), який розташований на південній околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 4,0 м, діам. 130 × 120 м. Форма — видовжена.

52. Майдан № 6.
Вигляд із південного заходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

53. МОГИЛА ЛУЧЕНЦОВА М. О., 2015 (іст.). На сільському кладовищі.

Лученцов Максим Олександрович (24.09.1993, с. Дмитрівка, Первомайський р-н, Харківська обл. — 06.09.2015, м. Волноваха, Донецька обл.) — солдат ЗСУ, воїн АТО.

У 2009 — закінчив Дмитрівську ЗОШ. З 2009—12 — закінчив Первомайський ліцей № 29.

3 груд. 2013 — лют. 2014 служив у ЗСУ на території АР Крим.

25 лип. 2015 знову призваний на військову службу. Служив розвідником-кулеметником 72-ї ОМБр. 6 верес. 2015 загинув від кулі окупанта під час виконання бойового завдання.

53. Могила Лученцова М. О.
Загальний вигляд.

53. Могила Лученцова М. О.
Фрагмент з тильного боку.

9 верес. 2015 похований у рідному с. Дмитрівка.

На могилі (1,2 × 0,8 м) встановлено надмогильну плиту та стелу (1,2 × 0,8 м) прямокутної форми з чорного граніту на постаменті з того ж матеріалу із видруківаним фотопортретом із присвятним написом. З тильного боку стели зображений М. Лученцов, вдягнений у військову форму з автоматом АКМ. Територію навколо викладено тротуарною плиткою.

Ярослав Ліхолетов.

С. ЄФРЕМІВКА,
ОЛЕКСІЇВСЬКА ОТГ

54. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43 (іст.). Вул. Красна.

Поховано 403 воїна РСЧА зі складу 13-ї танкової бригади, 544-го стрілецького полку 152-ї стрілецької дивізії та 747-го стрілецького полку 172-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 353-го стрілецького полку 47-ї горнострілецької дивізії та 492-го стрілецького полку 199-ї стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт); 818-го стрілецького

54. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

полку 31-ї стрілецької дивізії (46-а армія, Південно-Західний фронт); 140-го гвардійського артилерійсько-мінометного полку 39-го кінно-артилерійського дивізіону (6-й гвардійський кавалерійський корпус, Воронежський фронт); 7-го кавалерійського корпусу (Брянський фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у жовт. 1941, лют. і трав. 1942, лют. і верес. 1943. Відомо 96 прізвищ.

Поховання складається з 3 братських могил, які обмежені бетонним бордюром (0,12 × 1,5 × 3,15 м). 1958 з тильного боку від могил встановлено скульптурний пам'ятник, який в 1981 замінено скульптурою «Воїн з автоматом», відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 2,5 м) із залізобетону на трапецієподібному постаменті (2,47 × 1,76 × 1,95 (0,54) м) з того ж матеріалу.

У підніжжя скульптури на похилій стелі закріплено пластикову меморіальну дошку (0,4 × 0,3 м) з епітафією. З чолового боку постаменту 4 пластикові дошки (0,8 × 0,9 м) з переліком прізвищ похованих воїнів. Обабіч братських могил, 2 залізобетонні стели (2,05 × 6,73 м) з 40 меморіальними дошками із епітафіями та переліком загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

Територію поховання викладено тротуарною плиткою. Навколо металева огорожа (вис. 1,0 м), понад якою зелені насадження.

Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.

55. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 1,0 км на південний-захід від західної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Складається з 4 курганів.

Вис. 0,7—2,3 м, діам. 20—30 м.

Культурно-хронологічну приналежність не визначено. Поверхня курганів розорюється.

Сергій Берестнєв.

56. КУРГАН ТА МАЙДАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,14—3,19 км на північ від в'їзду шосейної дороги в центральну частину села, навпроти сільського цвинтаря.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з кургану та майдану.

Вис. кургану 0,3 м, діам. кургану — 20 м. Вис. майдану — 0,8 м, діам. — 60 × 40 м. Форма видовжена.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задерновано.

Поверхня частково розорюється.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.

57. КУРГАН ТА МАЙДАНИ, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 4,32—4,49 км на південний захід від в'їзду шосейної дороги в центральну частину села, навпроти сільського цвинтаря.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ»

під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 майданів та кургану. Вис. майданів 0,4—0,7 м, діам. майданів 55—60 м. Вис. кургану — 0,8 м, діам. — 60 × 30 м. Форма видовжена. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхні частково розорюється.

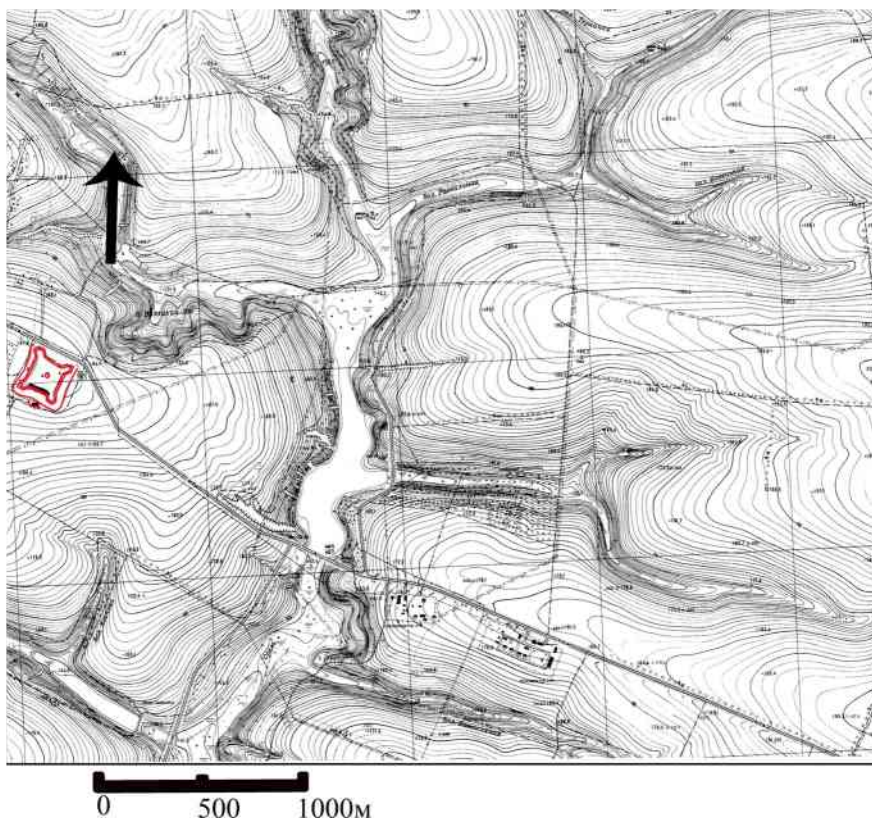
*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

58. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,3—2,37 км на північ від в'їзду шосейної дороги в центральну частину села, навпроти сільського цвинтаря. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,2—0,5 м, діам. 15—25 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхні частково розорюються.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

59. ЄФРЕМІВСЬКА ФОРТЕЦЯ 1731—64 (архит., іст.). На південно-східній околиці села, південніше асфальтованої дороги у напрямку до с. Червоне Знамено, на вододільному плато витоків р. Оріль (ліва прит. р. Дніпро). Єфремівська фортеця (до 1738 іменувалась Троїцькою, Трійчатою або при Троїчатих байраках) названа на честь Єфремівського ландміліційного драгунського полку. Фортецю зведено впродовж теплої пори 1731 та входила в чергу перших 10 фортечних споруд, які пізніше утворили систему з 16 фортець Української лінії, побудованих в 1731—32 на південних околицях Російської імперії, між річками Сіверський Донець та Дніпро.

Стратегічною метою будівництва лінії було стримування раптових набігів кримських татар і ногайців на адміністративні терени Слобідської України та Гетьманщини. Фортеці та польові споруди Української лінії окрім прикордонно-військового призначення також виконували митні та карантинні функції для контролю торгівлі із Запоріжжям і Кримом. Впродовж війни 1736—39 проти Отоманської Порти та Кримського ханства тимчасовим тактичним завданням Єфремівської фортеці

59. Схема розміщення Єфремівської фортеці.

було тилове та фортифікаційне забезпечення російської армії на важливому відтинку Муравського шляху.

Ідея спорудження Української лінії була запропонована на поч. 1730 київським генерал-губернатором Йоганом фон Вейсбахом та подана у вигляді листа на ім'я російської імператриці Анни Іоанівни. Пропозиція отримала підтримку серед найвищих державних кіл без бюрократичних зволікань.

Першим офіційним папером став указ Військової Колегії від 25 трав. 1730, котрий передбачав інженер-майору від фортифікації Де-Бринї оглянути місцевість між річками Орїлло та Сіверським Дінцем з метою будівництва нової лінії. Наказ Військової колегії виконано до 10 жовт. того ж року. Після завершення рекогносцирувальних робіт на поч. 1731 сенатору генерал-лейтенанту Тарканову та інженер-майору Де-Бринї за рішенням Сенату була надана детальна інструкція про напрямок спорудження лінії та продовження будівництва укріплень у напрямку м. Ізюма та р. Лугань. Окремо велася мова про комплектацію та поселення вздовж запланованої лінії 20 ландміліційних полків. Впродовж 1731—33 будівельні роботи на лінії велися силами гетьманських і слобідських козаків, козацьких помічників,

підсусідків. З 1736—46 відновлювальні будівельні роботи на лінії продовжували російські однодворці та українські селяни.

З 1733—64 фортеця була пунктом постійної дислокації особового складу Першого батальйону Слобідського драгунського ландміліційного полку.

Чотирибастіонна, земляна, майже квадратна в плані фортеця займає ділянку розмірами — 7,8 га. Вис. валів фортеці — бл. 5,0 м, шир. — 16 м. У північній куртині розташовано в'їзд. Південна куртина посилена рavelіном, спрямованим у бік берегового плато правого берега р. Оріль. Із заходу та сходу фортечні споруди прикривали польові укріплення. Рavelін знівельовано у центральній частині, його вірогідна довж. — 121 м. Довж. куртин коливається у межах 103—106 м, ширші куртини розміщені у меридіальному напрямку, відповідно, менші у широтному. Вис. валів куртин 5,0 м, шир. 17—18 м. Протяжність основи вала із напільної сторони складає — 983 м. Розміри бастіонів наступні: довж. фасів — 33,5 м, довж. фланків — 22,1 м, шир. більшого плеча — 41 м, меншого — 24 м. У центрі фортечного двору фіксується заглиблення діам. 41 м від порохового льоху.

59. Єфремівська фортеця.
Загальний вигляд. Фото 2016.

59. Єфремівська фортеця.
Фрагмент. Фото 2016.

Всередині фортечного двору містилися казарми, провіантський магазин, цейхгауз і колодязь — все втрачено. Приблизно посередині фортечного дворища наявне сучасне наземне газорозподільне устаткування.

*Віктор Дідик,
Володимир Новгородов.*

60. МОГИЛА ШОЛОМИНСЬКОГО В. В., 2016 (іст.). На сільському кладовищі.

Шоломинський Володимир Васильович (09.04.1983, с. Єфремівка, Первомайський р-н, Харківська обл. — 10.12.2016, м. Красногорівка, Донецька обл.) — сержант ЗСУ, брав участь в АТО.

Народився у сільській робітничій багатодітній родині. У 1999 закінчив з відзнакою 9 класів Єфремівської ЗОШ та того ж року вступив до ВПУ № 29 у м. Первомайський. Після закінчення училища працював на млині у ТОВ «АГРО UA», різноробочим та вантажником.

Наприкін. січ. 2015 призваний Первомайським РВК на строкову службу. У лип. 2016 В. Шоломинський підписав контракт на службу в ЗСУ. Потрапивши на фронт служив командиром мінометного розрахунку 92-ї ОМБр.

Загинув 10 груд. 2016 від осколкового поранення під час ворожого обстрілу позицій з важкого озброєння на околиці м. Красногорівка (Донецька обл.), закривши собою військового побратима.

13 груд. 2016 похований у с. Єфремівка.

60. Могила Шоломинського В. В.
Загальний вигляд.

Указом Президента України № 58/2017 від 2 берез. 2017 за особисту мужність, виявлену у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане виконання військового обов'язку нагороджений орденом «За мужність» III ст. (посмертно).

На могилі встановлено надмогильну плиту (0,12 × 1,2 × 0,8 м) з чорного граніту та стелу (1,2 × 0,8 м) прямокутної форми зі скісною півовальною верхівкою з на прямокутному постаменті з того ж матеріалу. З чолового боку стели вигравіювано фотопортрет та присвятний напис. У верхній частині ліворуч зображено орден «За мужність» III ст., праворуч шестикінецьний хрест, який частково виходить за межі верхньої частини стели. З тильного боку стели зображення В. Шоломинського у військовій формі із автоматом АКМ. Поряд зі стелою встановлено вазон для квітів. Територію навколо могили викладено тротуарною плиткою. 12 верес. 2017 на фасаді будівлі Троїцького НВК у с-щі Троїцьке встановлено гранітну меморіальну дошку із зображенням В. Шоломинського та присвятним написом.

60. Меморіальна дошка Шоломинського В. В. Загальний вигляд.

Також, у 2017 на місці загибелі, біля околиці м. Красногорівка (Донецька обл.) встановлено пам'ятний знак із чорного граніту присвячений В. Шоломинському, В. Клименку та А. Лелякіну.

Ярослав Ліхолетов.

61. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ, 2003, 2005 (іст.). Вул. Красна, 8. Біля церкви.

У період Другої світової війни (1939—45) с. Єфремівка було окуповано та звільнено тричі. У лют. 1943 під час третьої окупації, за спогадами старожилів, місцеве населення чинило опір нацистам та допомагало воїнам РСЧА. 16 лют. 1943 на території села було обстріляно літак та поранено німецького генерала штурмбанфюрера. 17 лют. 1943 було зібрано 240 місцевих жителів, закрито та живцем спалено у церкві, що існувала з 1824, була закрита в 1930-х рр. та прилаштована радянською владою під зерносклад. 7 селян заховалось та вижило під час пожежі.

У 2003 за ініціативи місцевого мешканця О. Фомічова було встановлено восьмикінцевий дерев'яний хрест (вис. 3,2 м). У 2005 за сприяння представників ПАТ «Укрзалізниця» з тильної боку від хреста встановлено пам'ятний знак у вигляді 3 металевих стел червоного кольору у формі пламеню вогню на металевих бежевих підставках (0,25 × 1,0 × 0,2 м). Ліворуч перша стела (2,8 × 1,3 × 0,25 м) із закріпленою силуміновою меморіальною дошкою із присвятним написом (1,0 × 0,5 м), друга стела (3,5 × 1,1 × 0,25 м) із закріпленими 3 силуміновими меморіальними дошками (2,2 × 0,5 м) та епітафіями. Третя стела

61. Пам'ятний знак жертвам нацистської окупації. Загальний вигляд.

61. Свято-Димитрівський храм 1953.
Фото з газети «Слобідський край».

(2,4 × 1,2 × 0,25 м) із закріпленою силюміновою меморіальною дошкою із при-святним написом (1,0 × 0,5 м). У 2007 ліворуч від пам'ятного знаку було освячено місце та побудовано нову церкву на честь свщч. Димитрія Солунського. Територію викладено тротуарною плиткою та влаштовано квітники.

Ярослав Ліхолетов.

62. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

дошками (0,92 × 0,99 м) на кожній із епітафіями та переліком прізвищ загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

Пам'ятник та стели розташовані на двоступінчастій основі, викладеній тротуарною плиткою. Територія навколо заасфальтована. З тилового боку від братської могили — зелені насадження.

Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.

під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,3 м, діам. 20 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня кургану частково розорюється.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.

С. ЗАКУТНІВКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

62. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43 (іст.). Вул. Миру.

Поховано 97 воїнів РСЧА зі складу 795-го стрілецького та 669-го артилерійського полків 228-ї стрілецької дивізії 34-го стрілецького корпусу (1-а гвардійська армія, Південно-Західний фронт), 10-го окремого винищувального протитанкового батальйону, які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у жовт. 1941; січ.-лют. 1942; лют. і верес. 1943. Відомо 7 прізвищ, які вигравіювано на меморіальній дошці.

Братська могила обмежена бетонним бордюром (0,1 × 2,92 × 1,44 м) із квітником. 1956 з тилового боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з вінком», який у 1982 замінено на скульптурну групу «Танкіст і піхотинець з автоматом», відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 3,0 м) із залізобетону на двоступінчастому постаменті: верхня частина (1,1 × 1,59 × 1,36 м), нижня (0,36 × 2,1 × 2,1 м) з цегли, тинькованому цементом та пофарбованому у чорний колір. Перед постаментом меморіальна металева дошка (0,62 × 0,99 м) із епітафією і переліком прізвищ похованих воїнів.

Обабіч пам'ятника 2 похилі стели (0,7 (0,4) × 2,2 × 1,0 м) з 3 меморіальними

63. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 6,13 км на північний захід від мосту через р. Орілька (прит. р. Оріль), що розташований в центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,5 м, діам. 45 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня кургану частково розорюється.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.

64. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,87 км на північний захід від мосту через р. Орілька (прит. р. Оріль), що розташований в центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ»

65. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,92 км на південний захід від мосту через р. Орілька (прит. р. Оріль), що розташований в центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,8 м, діам. 45 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня кургану частково розорюється.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.

66. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,29 км на південний захід від мосту через р. Орілька (прит. р. Оріль), що розташований в центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

С. ЗЕЛЕНІВКА,
СУДАНСЬКА СІЛЬРАДА

77. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,89 км на північний захід від повороту шосейної дороги із с. Булацелівка до с. Зеленівка.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,5 м, діам. 25 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

78. ПОСЕЛЕННЯ ЗЕЛЕНІВКА-1, 19—12 тис. до н. е., 15—12 ст. до н. е. та 8—10 ст. (археол.). За 0,1 км на схід від сучасної східної околиці с. Максимівка та за 0,57 км на північ від північної околиці села. Займає високий мис другої надзаплавної тераси правого берега р. Берека (прит. Сіверського Дінця). Виявлено та обстежено П. Ліберовим у 1956. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько 2016.

Площа — 1,0 га.

Розміри: довж. поселення у напрямку північ-південь — 125 м, довж. у напрямку схід-захід — 95 м.

Задерновано. Розкопки не проводилися.

Світлана Качало.

С. КАЛІНІВКА,
ГРУШИНСЬКА СІЛЬРАДА

79. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ І ПАРТИЗАНІВ 1941—43 (іст.). Вул. Партизанська.

Поховано 126 воїнів РСЧА зі складу 130-го кавалерійського полку 26-ї кавалерійської дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 771-го артилерійського полку 227-ї стрілецької дивізії (40-а армія, Південно-Західний фронт); 253-го кавалерійського полку 11-ї кавалерійської дивізії (7-й кавалерійський корпус, Воронежський фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села у жовт. 1941, січ.-лют. 1942, лют., верес. 1943 та бійці партизанського загону, які загинули в боях з нацист-

79. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

ськими окупантами у 1941—43 на території Первомайського р-ну. Відомо 29 прізвищ, в т. ч. прізвище командира партизанського загону — І. Гуторова, якого розстріляли нацисти 13 січ. 1942 разом із комісаром загону І. Лесиком. Свій бойовий шлях загін розпочав у жовт. 1941, маючи в своєму складі 31 бійця. На залізничній лінії Харків—Лихачове, між ст. Безпалівка та 313 км, партизани підклали під рейки міни, на яких підірвався німецький військовий ешелон. Внаслідок диверсії було вбито і поранено багато ворожих солдатів і офіцерів, на кілька годин перервано залізничне сполучення.

Також ними знищено переправу через р. Сіверський Донець поблизу Коробових хуторів (Зміївський р-н), підірвано міст між с. Булацелівка і с. Максимівка (Первомайський р-н).

1969 на братській могилі встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з вінком», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 2,3 м) із залізобетону на триступінчатому металевому постаменті: верхня частина (1,0 × 1,56 × 1,6 м), середня (0,6 × 2,28 × 2,16 м), нижня (0,6 × 2,9 × 2,98 м). Перед постаментом 3 металеві меморіальні дошки (0,63 × 1,0 м) з епітафією та переліком прізвищ загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

У 1980-х рр. обабіч пам'ятника створено 2 перепоховання воїнів РСЧА із первісних місць поховань. Могили обмежені бордюром (0,14 × 1,34 × 0,6 м) з мармурової крихти. За ними встановлено 2 подібні залізобетонні стели

(1,21 × 0,63 м), на яких закріплено металеві дошки із епітафією та переліком прізвищ похованих воїнів.

Територію викладено бетонними плитами та встановлено бетонну огорожу (вис. 0,4 м).

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

С. КАМ'ЯНКА,
ОЛЕКСІВСЬКА ОТГ

80. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43 (іст.). Вул. Дружби, сквер.

Поховано 61 воїна РСЧА зі складу 343-ї та 411-ї стрілецьких дивізій (6-а армія, Південно-Західний фронт); 89-ї гвардійської стрілецької дивізії (6-а гвардійська армія, Воронежський фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у січ. 1942, лют.-берез. та верес. 1943. Відомо 11 прізвищ.

Братська могила (2,36 × 3,42 м) обмежена бетонним бордюром. На ній встановлено 2 радянські каски та пластикову меморіальну дошку (0,5 × 0,4 м) із епітафією у металевому підрамнику. 1958 з тильного боку від могили встановлено скульптурну групу «Скорботна мати з суворовцем», відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 2,65 м) із залізобетону на двоступеневому постаменті: верхня частина (1,58 × 1,7 ×

80. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

1,7 м), нижня (1,95 × 1,25 м). Обабіч постаменту 2 однакові стели (1,32 × 2,65 × 2,55 м), вгорі яких розміщено 2 траурні вази (вис. 0,77 м). На постаменті та стелах зображено рельєф (0,8 × 1,5 м) на військову тематику. Скульптурна група та стели розташовані на бетонній основі (0,39 × 10,25 × 3,51 м). Перед пам'ятником у металевій рамці пластикова дошка (0,32 × 0,62 м) із епітафією.

У 1980-х рр. за ініціативи місцевих жителів встановлено 3 меморіальні гранітні дошки (0,76 × 3,7 м) із переліком прізвищ загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни. Територію задерновано, навколо встановлено металеву огорожу (вис. 0,9 м).

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

81. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,71 км на південний схід від містка через безіменну притоку р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), який розташований на південній околиці села.

81. Курган № 4. Вигляд з півночі.

Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 0,5 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

82. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,25 км на південь від містка через безіменну притоку р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), який розташований на південній околиці с. Кам'янка. Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 1,0 м, діам. 35 м. Форма кургану — округла.

82. Курган № 5. Вигляд зі сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

83. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,07 км на південний захід від містка через безіменну притоку р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), який розташований на південній околиці села.

Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації пам'яток археології у 2016.

Вис. 0,4 м, діам. 35 м. Форма кургану — округла.

83. Курган № 6. Вигляд з півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Віктор Дідик.

84. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,71—0,76 км на північ від містка через безіменну притоку р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), який розташований на південній околиці села.

Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Складається з 3 курганів. Вис. 0,5—1,0 м, 30—20 × 40 м. Форма курганів — округла, видовжена.

84. Курган № 1. Вигляд зі сходу.

84. Курган № 2. Вигляд із півдня.

84. Курган № 3. Видяд зі сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

С. КАРАЧЕНЦІВ,
ГРУШИНСЬКА СІЛЬРАДА

85. Схема розташування курганного могильника.

85. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,62—0,73 км на захід від західної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації 2016.

Складається з 3 насипів. Вис. 1,3—2,0 м, діам. 32—60 м.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня курганів розорюється.

Віктор Дідик.

С. КАРТАМИШ,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

відомому як Михайлівський Лог, що тягнеться між с. Картамиш та с. Лозовенька, пошуковою організацією СПП «Воєнні меморіали “Схід”» було виявлено в одиночних похованнях останки 10 радянських воїнів, які 16 верес. 2014 урочисто перепоховано.

85. Курган № 1. Видяд із заходу.

85. Курган № 2. Видяд зі сходу.

85. Курган №3. Видяд з півночі.

86. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 2014 (іст.).

Вул. Центральна.

Поховано 52 воїна РСЧА зі складу 76-го гвардійського стрілецького полку 27-ї гвардійської стрілецької дивізії (62-а армія, Сталінградський фронт); 610-го стрілецького полку 203-ї стрілецької дивізії (12-а армія, Південно-Західний фронт); 686-го стрілецького полку 411-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у січ. 1942, лют.-берез. і верес. 1943. Відомо 8 прізвищ.

Братська могила обмежена бетонним бордюром (0,4 × 3,0 × 4,0 м). 1958 з тильного боку від могили встановлено скульптурну групу «Воїн і партизанка», яку в 1985 замінено новою «Воїни, котрі йдуть в атаку», відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 4,5 м) із залізобетону на постаменті (2,0 × 2,87 × 2,64 (2,97 м) трапецієподібної форми з того ж матеріалу. З чолового боку постаменту мармурова дошка (0,6 × 0,8 м) з епітафією. Наприкін. квіт. 2014 у величезному яру,

86. Братська могила радянських воїнів. Загальний видяд.

Перед братською могилою утворено 2 допоховання, на яких покладено надмогильні гранітні плити (1,11 × 0,51 м) та встановлено подібні пам'ятні знаки у вигляді гранітних стел (0,79 × 0,4 × 0,05 м) на прямокутному постаменті (0,5 × 0,15 × 0,12 м) з того ж матеріалу. З чолового боку стел вигравіювано присвятні написи. Обабіч братської могили розташовані 2 похилі залізобетонні стели (0,43(0,56) × 7,88 × 0,3 м). На кожній прикріплено по 12 меморіальних дощок з переліком прізвищ похованих радянських воїнів та загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

86. Пам'ятні знаки на місці допоховання у 2014. Загальний вигляд.

Територію викладено бетонними плитами. Навколо паркова зона.

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

87. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,82 км на захід від південної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,5—0,9 м, діам. 30—35 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

88. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,59 км на південний захід від південної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,0 м, діам. 40 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

89. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,75 км на південь від південної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,4 м, діам. 25 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

90. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,23—2,33 км на захід від околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,5—0,9 м, діам. 30—35 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

91. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,47—2,5 км на захід від околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та

І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,5—0,7 м, діам. 30—35 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

92. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,22—1,27 км на південний захід від околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,4—2,0 м, діам. 25—80 × 50 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

93. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,96—2,03 км на південь від південної околиці села. Курган № 9 зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Курган № 10 картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,4—2,0 м, діам. 25—80 × 50 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

94. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,78—2,83 км на південь від південної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,6—1,8 м, діам. 30—40 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну

приналежність не визначено. Задернований.
Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхотетов.*

95. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,15—1,27 км на південь від південної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,3—0,7 м, діам. 20—30 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.
Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхотетов.*

96. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРУ 1932—33, 2008 (іст.). Вул. Молодіжна, біля братської могили радянських воїнів.

Встановлено у 2008 за ініціативи місцевої громади до 75-ї річниці Голодомору з метою вшанування пам'яті односельців, померлих під час Голодомору 1932—33. Остаточну кількість загиблих не з'ясовано.

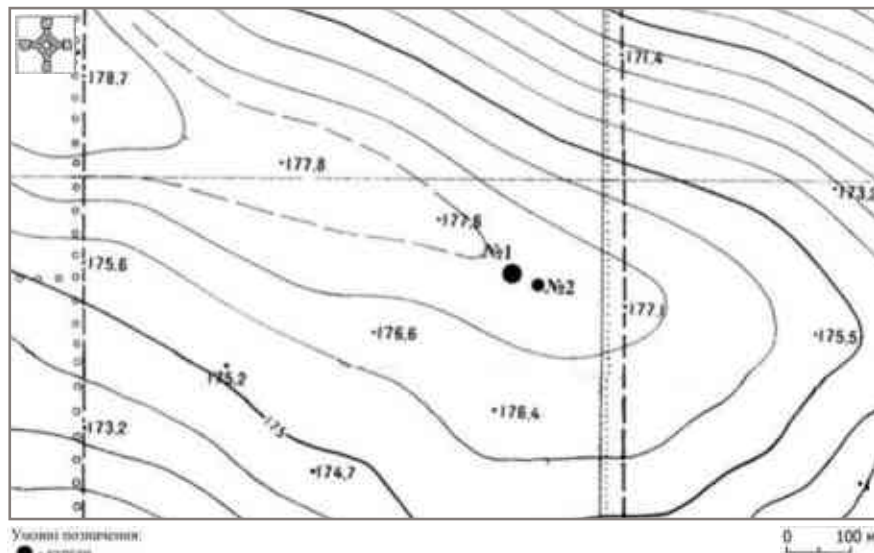
96. Пам'ятний знак жертвам Голодомору. Загальний вигляд.

Пам'ятний знак у вигляді шестикінцевого хреста (2,5 × 1,2 м) із залізобетону. У центральній частині вигравіювано присвятний напис. Територію викладено тротуарною плиткою. Навколо огорожа з металевих стовпчиків та ланцюгів.

Лариса Колесникова.

С. КАШПУРІВКА,
ГРУШИНСЬКА СІЛЬРАДА

97. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,46—1,5 км на захід від дамби ставка, що розташований на північній околиці с. Кашпурівка.

97. Курганний могильник № 1, 2. Генеральний план.

С. КИСЕЛІ,
ОЛЕКСІЙСЬКА ОТГ

98. БРАТСЬКІ МОГИЛИ РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ І ПАРТИЗАНІВ 1941—43, 2007 (іст.). Вул. Перемоги.

Поховано 1065 воїнів РСЧА зі складу 289-го стрілецького полку 97-ї гвардійської стрілецької дивізії (5-а гвардійська армія, Воронежський фронт); 1151-го, 1153-го та 1155-го стрілецьких полків 343-ї стрілецької дивізії, 689-го стрілецького полку 411-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 270-го гвардійського стрілецького полку 89-ї гвардійської стрілецької дивізії (6-а гвардійська армія, Воронежський фронт); 151-го стрілецького полку 52-ї гвардійської стрілецької дивізії (6-а гвардійська армія, Воронежський фронт); 343-го стрілецького полку 38-ї стрілецької дивізії (28-а армія, Південно-Західний фронт); 1157-го стрілецького полку 351-ї стрілецької дивізії (57-а армія, Південний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у жовт. 1941, січ. 1942, лют.-берез. і верес. 1943. Відомо 175 прізвищ радянських воїнів та за Книгою Скорботи України встановлено 1 прізвище бійця

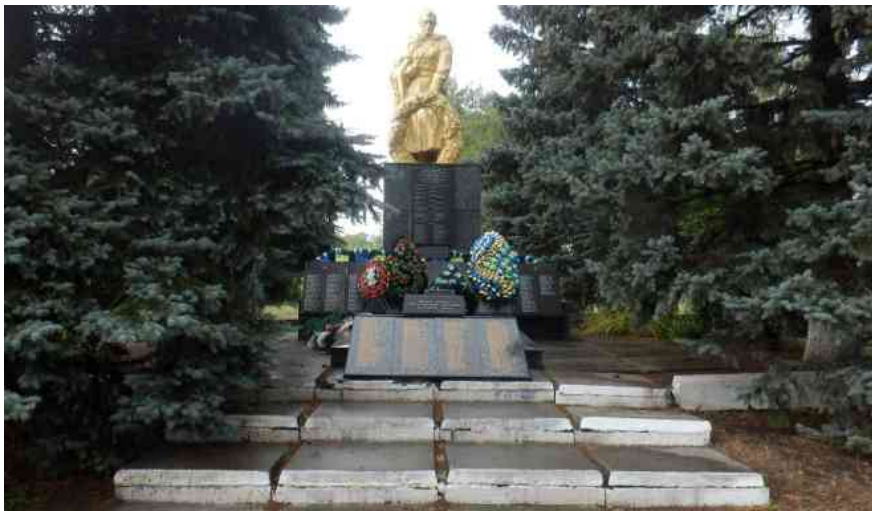
партизанського загону № 66 — Л. Черпахи, який загинув 7 берез. 1942 під час нальоту нацистської авіації у с. Киселі та похований у братській могилі.

Братська могила (3,18 × 2,1 м) обмежена бордюром із гранітних плит. На ній розміщено 3 пластикові меморіальні дошки (0,4 × 0,6 м) із епітафіями, а перед нею — 4 гранітні дошки (0,4 × 1,13 м) із переліком прізвищ загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

1963 з тильного боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з вінком», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 2,65 м) із залізобетону на триступінчастому гранітному постаменті: верхня частина (1,85 × 1,55 × 1,52 м), середня (0,3 × 2,94 × 2,94 м), нижня (0,42 × 3,86 × 3,86 м). На постаменті меморіальна пластикова дошка (1,21 × 0,65 м) із епітафією та переліком прізвищ похованих воїнів.

Між могилою та пам'ятником у металевому підрамнику містяться ще 6 пластикових дощок (0,85 × 0,59 м) із переліком прізвищ похованих воїнів.

Територію зі сходинками та доріжку, що веде від братської могили до дороги, викладено бетонними плитами. Навколо висаджено хвойні дерева.

98. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

98. Допоховання радянських воїнів у 2007. Загальний вигляд.

У верес. 2007, ліворуч від доріжки, що веде до першої братської могили, влаштовано перепоховання останків 352 воїнів РСЧА зі складу 411-ї та 343-ї стрілецьких дивізій (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули у лют. 1942 при обороні с. Киселі, знайдених під час пошукової експедиції СПП «Воєнні меморіали “Схід”». Відомі прізвища 20 воїнів.

На місці допоховання (1,61 × 3,12 м) покладено плити з чорного граніту. На них встановлено 2 стели (0,85 × 0,4 м) із чорного граніту із епітафією і переліком прізвищ похованих. Між ними — степа-тюльпан (1,18 × 0,14 м) з того ж матеріалу із датою «1941—1945». Біля стел меморіальна пластикова дошка (0,97 × 1,6 м) із переліком прізвищ похованих воїнів. Обабіч влаштовано клумби. Територію по периметру поховання викладено тротуарною плиткою.

Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.

99. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,8 км на північ від мосту через р. Кисіль (прит. р. Берека), який розташований на південній околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,4 м, діам. 30 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.

100. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,08 км на північ від мосту через р. Кисіль (прит. р. Берека), який розташований на південній околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та

І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,5 м, діам. 30 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.

101. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,36 км на північний схід від північної околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 4,0 м, діам. 30 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.

102. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,96 км на схід від мосту через р. Кисіль (прит. р. Берека), який розташований на південній околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,0 м, діам. 35 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.

103. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,8 км на схід від мосту через р. Кисіль (прит. р. Берека), який розташований на південній околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,2 м, діам. 20 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.

104. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,42—3,51 км на північний захід від мосту через р. Кисіль (прит. р. Берека), який розташований на південній околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,6—15 м, діам. 30—40 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

105. Курган № 3. Вигляд із заходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

з тильного боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з автоматом», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 2,5 м) із залізобетону на двоступінчастому постаменті з цегли, тинькованому цементом та пофарбованому: верхня частина (1,4 × 1,45 × 1,45 м), нижня (0,7 × 1,5 × 1,5 м). Основа (0,4 × 1,62 × 1,62 м) прямокутної форми з того ж матеріалу. На нижній частині постаменту меморіальна пластикова дошка (0,6 × 0,98 м) із присвятним написом. Обабіч могили розбито клумби, які окреслено силікатною цеглою. Територію задерновано, висаджено дерева. Навколо огорожа (7,5 × 7,16 м) з металевих стовпів, який проходить між бетонними стовпами. На стовпах огорожі містяться 4 траурні вази (вис. 0,75 м).

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

с. КІПТІВКА,
МИРОНІВСЬКА СІЛЬРАДА

с. КРАСИВЕ,
ОДРАДІВСЬКА СІЛЬРАДА

105. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,87—0,93 км на південь від південної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 0,5—1,2 м, діам. 20—30 м. Форма кургану — округла.

105. Курган № 1. Вигляд із заходу.

105. Курган № 2. Вигляд із заходу.

106. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43 (іст.). Вул. Колективна.

Поховано 378 воїнів РСЧА зі складу 686-го, 689-го стрілецьких та 965-го артилерійського полків 411-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у січ. і трав. 1942, лют. і верес. 1943. Відомо 5 прізвищ.

Братська могила обмежена бетонним бордюром (0,21 × 2,16 × 1,2 м). 1962

106. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

107. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,63 км на захід від перехрестя автомобільної дороги у напрямку с. Одрадове та центральної вулиці с. Красиве.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,7 м, діам. 35 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

108. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,51 км на південний захід від перехрестя автомобільної дороги у напрямку с. Одрадове та центральної вулиці с. Красиве. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 0,3 м, діам. 25 м. Форма кургану — округла.

108. Курган № 6.
Вигляд із південного заходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

109. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,78 км на південь від перехрестя автомобільної дороги у напрямку с. Одрадове та центральної вулиці с. Красиве. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 1,0 м, діам. 35 м. Форма кургану — округла.

109. Курган № 7. Вигляд із півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

110. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,91 км на південь від перехрестя автомобільної дороги у напрямку с. Одрадове та центральної вулиці с. Красиве. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 8,0 м, діам. 55 м. Форма кургану — округла.

110. Курган № 8. Вигляд із заходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

111. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,01 км на південний схід від перехрестя автомобільної дороги у напрямку с. Одрадове та центральної вулиці с. Красиве. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 4,0 м, діам. 40 м. Форма кургану — округла.

111. Курган № 11. Вигляд із заходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Віктор Дідик.

112. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,04—3,08 км на південний захід від перехрестя автомобільної дороги у напрямку с. Одрадове та центральної вулиці с. Красиве. Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 0,3—3,0 м, діам. 20—55 м. Форма кургану — округла.

112. Курган № 2. Вигляд із заходу.

112. Курган № 3.
Вигляд із північного заходу.

112. Курган № 4.
Вигляд із південного заходу.

112. Курган № 5.
Вигляд із південного заходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

113. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,97—0,98 км на захід від перехрестя автомобільної дороги у напрямку с. Одрядове та центральної вулиці с. Красиве.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 0,3—2,0 м, діам. 20—60 м. Форма кургану — округла.

113. Курган № 9. Вигляд із півдня.

113. Курган № 10. Вигляд із півночі.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

С. КРАСНЕ,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

114. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43 (іст.).

Вул. Копцова.

Поховано 187 воїнів РСЧА зі складу 411-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт) та 15-го танкового

114. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

корпусу (3-я танкова армія, Воронежський фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у жовт. 1941, січ. 1942, лют. 1943. Відомо 12 прізвищ.

2 братські могили обмежено бетонним бордюром (0,2 × 3,2 × 2,17 м) із квітником. 1956 з тильного боку від могил встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з вінком», який у 1982 замінено на нову скульптурну групу «Скорботна мати та воїн». Скульптура (вис. 3,63 м) із залізобетону на пофарбованому постаменті (0,92 × 2,13 × 2,2 м) із цегли та на основі (0,37 × 2,32 × 2,47 м) з того ж матеріалу. Перед постаментом похила стела з 5 меморіальними дошками (0,63 × 0,99 м) з бетону із епітафіями та переліком прізвищ похованих воїнів та загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

23 серп. 1999 до братської могили урочисто перепоховано останки 2 невідомих воїнів РСЧА, які загинули у трав. 1942 при обороні с. Красне та знайдені у лип. 1999 пошуковою групою Харківської обласної пошуково-видавничої наукової редакції Книга Пам'яті України. Територію викладено бетонними плитами. Перед братськими могилами влаштовано клумби, навколо зелені насадження.

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

115. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,97 км на південь від повороту асфальтованої дороги на західній околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. — 0,3—3,5 м, діам. — 15—70 м.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Частина поли кургану № 2 розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

116. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,82—1,85 км на південь від повороту асфальтованої дороги на західній околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. — 0,3—0,8 м, діам. — 20—30 м.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюються.

Ярослав Ліхолетов.

С. КРУТОЯРКА,
МИРОНІВСЬКА СІЛЬРАДА

С. КРЮКОВЕ,
РОЗДІЛЬСЬКА СІЛЬРАДА

С. ЛОЗІВСЬКЕ,
КАРТАМИСЬКА СІЛЬРАДА

117. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43 (іст.).

Вул. Польова.

Поховано 380 воїнів РСЧА зі складу 5-ї гвардійської та 13-ї танкових бригад (6-а армія, Південно-Західний фронт); 184-го кавалерійського полку 64-ї кавалерійської дивізії (57-а армія, Південний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у жовт. 1941, січ.-берез. 1942, лют.-берез. і верес. 1943, а також померлі від ран в 45-му корпусному польовому госпіталі. Відомо 73 прізвищ.

Братська могила обмежена бетонним бордюром (0,17 × 2,4 × 4,7 м). 1956 з тильного боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Скорботна мати з букетом квітів», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 2,2 м) із залізобетону на п'ятиступінчастому трапецієподібному цегляному постаменті (1,66 × 1,3 (1,55) × 1,2 (2,44) м), тинькованому цементом та пофарбованому у сірий колір.

117. Братська могила радянських воїнів.
Загальний вигляд.

У верхній частині постаменту меморіальна дошка (0,2 × 0,4 м) із епітафією. Нижче металева дошка (0,2 × 0,4 м) із присвятним написом. Праворуч від братської могили розташована залізобетонна стела з 4 бетонними дошками (0,7 × 0,5 м) із присвятним написом та переліком прізвищ похованих воїнів. Територію задерновано. Навколо дерев'яна огорожа.

Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.

118. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43 (іст.).

Вул. Лаптева.

Поховано 115 воїнів РСЧА зі складу 270-ї стрілецької дивізії (69-а армія, Воронежський фронт); 393-ї та 411-ї стрілецьких дивізій, 115-ї танкової бригади (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у жовт. 1941, січ. 1942, лют. 1943. Відомо 6 прізвищ.

Братська могила (7,85 × 11,9 м) обмежена бетонним бордюром. 1966 встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з вінком», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 2,65 м) із залізобетону на прямокутному постаменті (1,65 × 1,29 × 1,29 м) з цегли, тинькованому цементом та на двоступінчастій основі: верхня (0,2 × 1,78 × 1,78 м), нижня (0,2 × 4,33 × 4,33 м) з того ж матеріалу. На постаменті меморіальна бетонна дошка (0,51 × 0,33 м) із епітафією. До постаменту приєднано 2 похилі гранітні дошки (0,59 × 1,0 м) із епітафією і переліком прізвищ похованих воїнів.

118. Братська могила радянських воїнів.
Загальний вигляд.

У 1975 за ініціативи жителів села перед братською могилою встановлено залізобетонну меморіальну плиту (1,04 × 1,7 м) із вигравіюваним присвятним написом і переліком прізвищ загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

Територію задерновано, влаштовано квітники.

Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.

119. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,23 км на схід від в'їзду до південної околиці с. Лозівське.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 0,8 м, діам. 40 м. Форма кургану — округла.

119. Курган № 3. Вигляд із півночі.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

120. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,38 км на північний захід від в'їзду до північної околиці села, на приватних городах.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 3,0 м, діам. 60 м. Форма кургану — округла.

120. Курган № 4.
Вигляд із північного заходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

121. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,7—1,8 км на схід від в'їзду до північної околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 1,1—1,6 м, діам. 30—40 м. Форма кургану — округла.

121. Курган № 1.
Вигляд із південного сходу.

121. Курган № 2. Вигляд із півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

С. Маслівка,
Грушинська сільрада

122. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ВОЇНАМ-ПЕРВОМАЙЦЯМ, ЗАГИБЛИМ НА ТЕРИТОРІЇ ІНШИХ ДЕРЖАВ, 2013 (іст.). За 1,5 км на північний схід від центру села, на перехресті дороги Р51 та в'їзду в с. Маслівка. 17 верес. 2013 на честь воїнів, загиблих на території інших держав, під час святкування 70-річчя визволення Харківщини від нацистських окупантів, у рік учасників бойових дій на території інших держав, визначений Президентом

122. Пам'ятний знак воїнам, загиблим на території інших держав. Загальний вигляд.

122. Пам'ятний знак воїнам, загиблим на території інших держав. Фрагмент.

України, було споруджено пам'ятний знак. Ініціаторами встановлення та автором композиційної ідеї був В. Намчук, а також місцева громада, представники ХОДА та Харківської обласної ради. Пам'ятний знак у вигляді невеликої символізованої гори насипаної з бутового каміння різного розміру (заг. вис. 4,0 м), через яку проривається бронзований МТ-ЛБ. Праворуч встановлено сіру гранітну брилу асиметричної форми (вис. 0,9 м), на якій закріплено меморіальну дошку із червоного граніту, що має заокруглену верхню частину (0,4 × 0,5 м) з присвятним написом.

Зображено бойову операцію, через яку відтворено солдатську відвагу, яка своєю силою здатна розбити скелі заради виконання військової присяги.

З чолового боку влаштовано клумбу з квітами (3,0 × 1,0 м). Територію викладено бетонними монолітними плитами (2,0 × 1,0 м).

Ярослав Ліхолетов.

С. Миронівка,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

123. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43 (іст.).

Вул. Мироненка.

Поховано 254 воїнів РСЧА зі складу 678-го стрілецького полку 411-ї стрілецької дивізії, 697-го і 699-го стрілецьких полків 393-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 125-го стрілецького полку 34-го стрілецького корпусу (1-а гвардійська армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у 1941—42, верес. 1943. Відомо 33 прізвища.

1962 на братській могилі встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з каскою», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 2,5 м) із залізобетону на плінті (0,11 × 0,78 × 0,75 м) та на прямокутному постаменті (0,32 × 1,62 × 1,36 м) з того ж матеріалу. Праворуч розташована залізобетонна стела (1,66 × 0,43 × 3,95 м) на плиті (0,2 × 2,26 × 6,05 м). З чолового боку стели меморіальна металева дошка (0,4 × 0,6 м) з присвятними написами та переліком прізвищ похованих воїнів.

123. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

Територію та доріжку, що веде до братської могили, викладено тротуарною плиткою, навколо бетонна огорожа (вис. 1,0 м).

Перед огорожею у металевому каркасі встановлено 3 металеві меморіальні дошки (0,63 × 0,99 м) із епітафією і переліком прізвищ загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

124. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,62 км на південь від південного в'їзду до села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 3,0 м, діам. 65 м. Форма кургану — округла.

124. Курган № 1. Вигляд зі сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Віктор Дідик.

125. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,86 км на захід від південного в'їзду до села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 0,3 м, діам. 20 м. Форма кургану — округла.

125. Курган № 2. Вигляд зі сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

126. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,42—3,59 км на захід від південного в'їзду до села. Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 0,3—1,5 м, діам. 20—65 × 35 м. Форма курганів — видовжена, округла.

126. Курган № 3. Вигляд зі сходу.

126. Курган № 4. Вигляд із півночі.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

127. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРУ 1932—33, 2008 (іст.). Вул. Мироненка, біля братської могили радянських воїнів. Встановлено у 2008 за ініціатииви місцевої громади до 75-ї річниці Голодомору з метою вшанування пам'яті односельців, померлих під час Голодомору 1932—33. Остаточну кількість загиблих не з'ясовано.

127. Пам'ятний знак жертвам Голодомору. Загальний вигляд.

Пам'ятний знак у вигляді шестикінцевого хреста (2,5 × 1,2 м) із залізобетону. У центральній частині вигравіювано присвятний напис, під ним закріплено ікону «Господь Вседержитель». Територію навколо пам'ятного знаку викладено тротуарною плиткою.

Лариса Колесникова.

128. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК КОЛОДЧЕНКУ Б. Г., 1978 (іст., мист.). Вул. Мироненка.

У 1978 за ініціатииви місцевої громади було встановлено пам'ятний знак. Автор невідомий. Заг. вис. — 2,05 м. Колодченко Борис Григорович (1918—43) — лейтенант РСЧА, учасник німецько-радянської війни (1941—45), Герой Радянського Союзу (1944).

У 1937 призваний на службу до лав РСЧА. До жовт. 1943 технік-лейтенант, командир танкового екіпажу «Т-34» 39-го окремого танкового полку (38-а армія, Воронезький фронт). 20 жовт. 1943 у боях біля с. Валки (тепер с. Нові Петрівці, Вишгородський р-н, Київська обл.) екіпаж Колодченка знищив 2 артилерійські гармати, 3 міномета, 5 кулеметів, бл. 40 ворожих солдат. Загинув від поранення під час танкового бою. Похований на місці бою.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 січ. 1944 присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

Гранітний бюст (вис. 1,2 м) на прямокутному постаменті (1,85 × 1,0 × 1,0 м) із мармурової крихти та на триступінчастій бетонній основі: верхня частина (0,2 × 2,11 × 2,11 м), нижня (0,09 × 4,05 × 4,1 м).

128. Пам'ятний знак Колодченку Б. Г. Загальний вигляд.

Погруддя виконано за традиційною схемою з фронтальною постановкою плечового пояса, високим чубом і прямим поглядом на глядача. З чонового боку на постаменті зображено «Золоту Зірку» Героя Радянського Союзу та присвятний напис.

Територію навколо пам'ятника облаштовано бетонною площадкою.

Єлизавета Суховєрша.

С. МИХАЙЛІВКА,
ОЛЕКСІВСЬКА ОТГ

129. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43 (іст.).

Вул. Центральна, сквер.

Поховано 379 воїнів РСЧА зі складу 610-го стрілецького полку 203-ї стрілецької дивізії (12-а армія, Південно-Західний фронт); 697-го стрілецького полку 393-ї дивізії та 1155-го стрілецького полку 343-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 183-го окремого батальйону зв'язку 4-го гвардійського стрілецького корпусу (1-а гвардійська армія, Південно-Західний фронт); 27-ї гвардійської стрілецької дивізії 29-го стрілецького корпусу (8-а гвардійська армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у лют.-берез., трав. 1942, лют. і серп. 1943. Відомо 33 прізвища.

Братська могила обмежена бетонними

129. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

плитами (0,13 × 4,0 × 2,92 м). У 1956 з тильного боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з автоматом», який у 1980 замінено на нову скульптурну групу «Воїн і скорботна мати», відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 2,65 м) із залізобетону, покрита міддю на прямокутному постаменті (1,67 × 1,28 × 0,1 м), облицьованому плиткою.

До постаменту присьдано похилу залізобетонну стелу (0,82 × 9,1 × 1,84 м) з 4 мармуровими меморіальними дошками (0,6 × 0,8 м) із епітафією та переліком прізвищ похованих воїнів.

Територію та доріжку, що веде до могили, викладено бетонними плитами, влаштовано квітники.

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

130. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.).

За 1,6 км на південний захід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 2,0 м, діам. 40 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолєтов.*

131. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.).

За 2,63 км на південний захід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,0 м, діам. 35 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолєтов.*

132. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.).

За 1,84 км на північний захід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,3 м, діам. 35 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолєтов.*

133. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,78 км на південний схід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,0 м, діам. 40 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.*

134. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,9 км на південь від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,5 м, діам. 40 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолетов.*

135. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,17 км на південь від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,6 м, діам. 45 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.*

136. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 4,29 км на південь від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,3 м, діам. 30 м. Форма округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.

137. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 4,73 км на схід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,8 м, діам. 110×40 м. Форма округла.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.

138. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 5,38 км на схід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,7 м, діам. 30 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.

139. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 6,53 км на схід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села.

Картграфовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,3 м, діам. 25 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.*

140. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,37 км на південь від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,6 м, діам. 30 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.*

141. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,92—2,06 км на південний захід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села.

Кургани № 2, 4 було зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Курган № 3 картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. 0,5—2,0 м, діам. 25—50 м. Форма округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.

142. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,45—2,61 км на південний захід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села.

Курган № 7 було зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Кургани № 6, 8-9 картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016.

Складається з 4 курганів. Вис. 0,7—2,5 м, діам. 25—60 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.

143. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,42—2,56 км на захід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села. Картографовано (кургани № 10 та майдан № 11) ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 1,2—1,8 м, діам. 50—85 × 75 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

144. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,37—2,62 км на південь від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села. Картографовано (кургани № 16-23, 39) ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 9 курганів. Вис. 0,3—3,0 м, діам. 25—60 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

145. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,67—3,99 км на південь від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 5 курганів. Вис. 0,3—2,6 м, діам. 25—50 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

146. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,41—3,5 км на південний схід від мосту

через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,4—2,5 м, діам. 25—55 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

147. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 5,27—5,31 км на північний схід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,4—1,2 м, діам. 25—35 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

148. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,1—2,25 км на північ від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. 0,5—1,3 м, діам. 25—35 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

149. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,71—2,76 км на північ від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села.

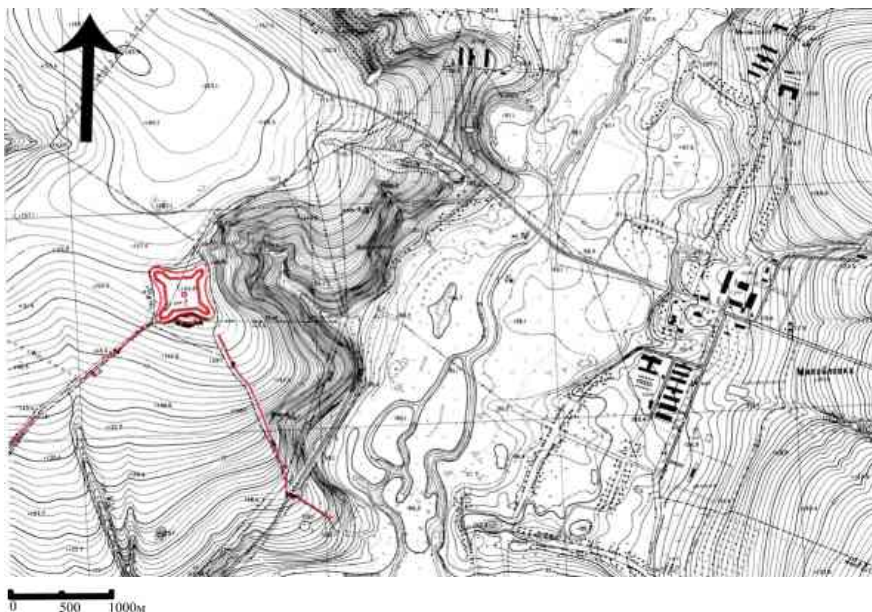
Курган № 37 зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Курган № 38 картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,2—0,4 м, діам. 15—25 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

150. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,21—3,25 км на південь від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. 1,0—2,5 м, діам. 40 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

151. МИХАЙЛІВСЬКА ФОРТЕЦЯ, 1731—64 (архит., іст.). На східній околиці села, північніше асфальтової дороги у напрямку до с. Одрадове, на правому корінному березі р. Кисіль. Михайлівська фортеця (до 1738 іменувалась Киселівською) названа на честь першого російського царя Михайла Романова (1596—1645). Фортецю зведено впродовж теплої пори 1731, що входила в чергу перших 10 фортечних споруд, які пізніше утворили систему з 16 фортець Української лінії, збудованих у 1731—32 на південному прикордонні Російської імперії, між річками Сіверський Донець та Дніпро. Стратегічною метою будівництва лінії було стримування раптових набігів кримських татар і ногайців на адміністративні терени Слобідської України та Гетьманщини. Фортеці та польові споруди Української лінії окрім прикордонно-військового призначення також виконували митні та карантинні функції для контролю торгівлі із Запоріжжям і Кримом. Впродовж війни

151. Схема розташування Михайлівської фортеці.

151. Михайлівська фортеця. Загальний вигляд.

151. Михайлівська фортеця. Фрагмент.

1736—39 проти Оттоманської Порти та Кримського ханства тимчасовим тактичним завданням Єфремівської фортеці було тилове та фортифікаційне забезпечення російської армії на важливому відтинку Муравського шляху.

Ідея спорудження Української лінії була запропонована на поч. 1730 київським генерал-губернатором Йоганом фон Вейсбахом та подана у вигляді листа на ім'я російської імператриці Анни Іоанівни. Пропозиція отримала підтримку серед найвищих державних кіл без бюрократичних зволікань.

Першим офіційним папером став указ Військової Колегії від 25 трав. 1730, котрий передбачав інженер-майору від фортифікації Де-Бринї оглянути місцевість між річками Орїллю та Сіверським Дінцем з метою будівництва нової лінії. Наказ Військової колегії виконано до 10 жовт. того ж року. Після завершення рекогносцирувальних робіт на поч. 1731 сенатору генерал-лейтенанту Тарканову та інженер-майору Де-Бринї за рішенням Сенату була надана детальна інструкція про напрямок спорудження лінії та продовження будівництва укріплень у напрямку м. Ізюма та р. Лугань. Окремо велася мова про комплектацію та поселення вздовж запланованої лінії 20 ландміліційних полків. Впродовж 1731—33 будівельні роботи на лінії велися силами гетьманських і слобідських козаків, козацьких помічників, підсусідків. З 1736—46 відновлювальні будівельні роботи на лінії продовжували російські однодворці та українські селяни.

З 1733—64 фортеця була пунктом постійної дислокації особового складу Першого батальйону Слобідського драгунського ландміліційного полку.

Чотирибастіонна, земляна, майже квадратна в плані фортеця займає ділянку — 7,8 га. Вис. валів ~ 5,0 м, шир. — 16 м. У північній куртині розташовано в'їзд. Південна куртина посилена равеліном, спрямованому бік берегового схилу Береки. Із заходу та сходу фортечні споруди прикривали польові укріплення. Равелін знівельовано, довж. ~ 140 м. Довжина куртин коливається у межах 101—102 м, ширші куртини розміщені у меридиальному напрямку, відповідно, менші у широтному.

Вис. валів куртин ~ 5,0 м, шир. — 16—17 м. Рови: шир. — 20—30 м, глиб. — 4,0 м. Протяжність основи вала із напільної сторони складає — 1040 м. Розміри бастіонів: довж. фасів — 38 м, довж. фланків — 31 м, шир. більшого плеча — 42 м, меншого — 31 м. У центрі фортечного двору фіксується

заглиблення діам. — 10,5 м від порохового льоху, у південно-східному куті дворища сліди від заглиблення колодязя.

Всередині фортечного двору містилися казарми, провіантський магазин, цейхгауз і колодязь.

*Віктор Дідик,
Володимир Новгородов.*

152. МОГИЛА КИНДЯКОВА В. В., 1984 (іст.). На сільському кладовищі.

Киндяков Володимир Васильович (09.11.1964, с. Михайлівка, Первомайський р-н, Харківська обл. — 23.07.1984, ДРА) — рядовий, учасник бойових дій в Афганістані.

Народився у робітничій родині. У 1979 закінчив восьмирічну Михайлівську школу. Того ж року вступив до Компривинської середньої школи (на базі кол. колгоспу «Комсомольська Правда»), там же у 1981 отримав освіту автослюсаря. Працював у колгоспі. Влітку 1981 працював у колгоспі в рідному селі. 3 груд. 1981 — берез. 1982 закінчив курси трактористів. 3 трав.-верес. 1982 за направленням Первомайського РВК навчався у Сахновщинській школі ДТСААФ. 3 верес. 1982 повернувся до с. Михайлівка і працював трактористом у колгоспі.

4 квіт. 1983 призваний до лав Радянської армії Первомайським РВК. 3 жовт. того ж року направлений до Афганістану. Служив у м. Баграм (пров. Парван, ДРА) стрілкою-гранатометником.

Бл. 40 разів брав участь у бойових операціях, рейдах, засадах та супроводі колон військових автомобілів.

Загинув 23 лип. 1984 під час виконання бойового завдання, залишившись прикривати відступ побратимів. Під час

точкового переміщення на нову позицію був смертельно поранений.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 18 лют. 1985 нагороджений орденом Червоної Зірки (посмертно).

Похований на сільському кладовищі у с. Михайлівка.

На могилі встановлено скісну стелу (1,7 × 0,7 × 0,12 м) із чорного граніту та надмогильну плиту (0,1 × 1,8 × 0,9 м) з того ж матеріалу.

З чолового боку стели вигравіювано погрудний фотопортрет В. Киндякова у військовій формі та присвятий напис. У правому верхньому куті стели — орден Червоної Зірки. Навколо могили металева огорожа блакитного кольору (1,5 × 2,6 × 1,9 м).

На честь В. Киндякова було названо одну з вулиць у с. Михайлівка.

Ярослав Ліхолетов.

153. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРУ 1932—33, 2003 (іст.). Сільське кладовище.

Встановлено у 2003 за ініціатииви місцевої громади до 70-ї річниці Голодомору з метою вшанування пам'яті односельців, померлих під час Голодомору 1932—33. Остаточну кількість загиблих не з'ясовано.

153. Пам'ятний знак жертвам Голодомору. Загальний вигляд.

Пам'ятний знак у вигляді восьмикінцевого дерев'яного хреста (4,0 × 2,0 м). У центральній частині прикріплено металеву дошку червоного кольору із присвятим написом.

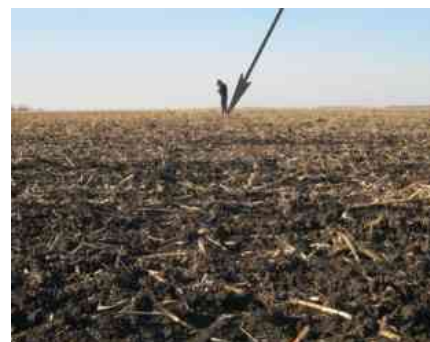
Територію навколо задерновано, влаштовано квітники.

Лариса Колесникова.

С. НОВА СЕМЕНІВКА,
КРАСНЕНСЬКА СІЛЬРАДА

154. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,56 км на захід від мосту через р. Оріль (ліва прит. р. Дніпро), що розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,3 м, діам. 20 м. Форма кургану — округла.

154. Курган № 1. Вигляд із півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Віктор Дідик.

155. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,55 км на схід від мосту, що розташований в центральній частині села.

Курган було зафіксовано та картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 0,4 м, діам. 20 м.

Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня розорюється. Поли кургану межують з полем.

Ярослав Ліхолетов.

156. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,55—0,64 км на південний схід від мосту, що розташований в центральній частині села.

Кургани було зафіксовано та картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

152. Могила Киндякова В. В. Загальний вигляд.

Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Складається з 2 курганів. Вис. 0,3—0,5 м, діам. 15—20 м.

Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

156. Курган № 2. Вигляд зі сходу.

156. Курган № 3. Вигляд з півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня розорюється. Поли курганів межують з полем.

Ярослав Ліхолетов.

С. НОВЕ,
КРАСНЕНСЬКА СІЛЬРАДА

157. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,38 км на південь від південної околиці села. Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Провели візуальний огляд В. Дідик, І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Вис. 0,4 м, діам. 20 м. Форма кургану — округла.

157. Курган № 1. Вигляд із півдня.

С. НОВОБЕРЕЦЬКЕ,
ОЛЕКСІЇВСЬКА ОТГ

158. ПОСЕЛЕННЯ, 2—5 ст. (археол.). За 0,2 км від південної околиці с. Новоберецьке, біля адміністративної межі Зміївського р-ну.

Відкрив О. Федоровський між 1926 та 1931. У 1948 дослідив І. Луцкевич. Обстежили М. Григор'янц, Г. Бейдін (1999) та М. Любичев у 2005. Протягом 2008—10 поселення досліджено К. Мизгіним.

Розміри: 600 × 90/140 м. Закладено 6 шурфів та 1 розкоп. Потужність культурного шару 0,3—0,6 м.

На поверхні знайдено: кружальну кераміку, фрагменти обпаленої глиняної обмазки від наземних каркасних споруд, світлоглиняні амфори.

Розорюється.

Матеріали обстеження зберігаються в МАЕСУ ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

Ярослав Ліхолетов,
Іван Серьогін.

С. НОВОСТОРИВКА,
МИРОНІВСЬКА СІЛЬРАДА

159. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43 (іст.). Вул. Центральна.

Поховано 268 воїнів РСЧА зі складу 277-го стрілецького полку (38-а армія, Південно-Західний фронт); 125-го стрілецького полку 34 стрілецького корпусу (1-а гвардійська армія, Південно-Західний фронт); 678-го стрілецького полку 411-ї стрілецької дивізії, 697-го та 699-го стрілецьких полків 393-ї стрілецької дивізії, 26-ї кавалерійської дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у трав. 1942, верес. 1943. Відомо 2 прізвища.

Братська могила оточена бетонним бордюром (0,14 × 6,1 × 2,63 м). 1957 з тилового боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з автоматом», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 2,65 м) із залізобетону на двосхо-

159. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

динковому постаменті: верхня частина (1,38 × 1,37 × 1,39 м), нижня (1,2 × 1,56 × 1,6 м) з цегли, тинькованому цементом та пофарбованому у сірий колір.

З чолового боку постаменту 2 меморіальні дошки. Верхня дошка з пластику (0,7 × 0,5 м) із епітафією і переліком прізвищ похованих радянських воїнів. Нижня — бетонна дошка (0,54 × 0,33 м) із присвятним написом.

Територію задерновано, навколо зелені насадження.

Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.

С. ОЛЕКСІЇВКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ ОЛЕКСІЇВСЬКОЇ ОТГ

160. КУРГАН (археол.). За 6,01 км на схід від мосту через р. Берека, який розташований в центральній частині с. Олексіївка.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Розміри: вис. 0,5 м, діам. 30 м. Форма насипу — округла.

160. Курган № 1. Вигляд з півдня.

160. Схема розташування кургану № 1.

Культурно-хронологічну приналежність не визначено.
Розкопки не проводилися.

Іван Білько.

161. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 5,89 км на схід від мосту через р. Берека, який розташований в центральній частині села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,3 м, діам. 20 м. Форма кургану — округла.

161. Курган № 2. Вид з сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено.
Розорюється.

Світлана Качало.

162. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,53 км на північний захід від мосту через р. Берека (права прит. р. Сіверський Донець), який розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,4 м, діам. 20 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено.
Розорюється.

Іван Білько.

163. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. н. е. (археол.) За 3,22 км на північ від мосту через р. Берека, який розташований в центральній частині с. Олексіївка.

Виявили співробітники ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації 2016.

Вис. 0,4 м, діам. 20 м.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено.

Поверхня кургану розорюється.

Віктор Дідик.

164. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 4,37 км на північ від мосту через р. Берека (прит. р. Сіверський

164. Курган № 14.

Вигляд з південного сходу.

Донець), який розташований в центральній частині с. Олексіївка.

Курган було зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Оглянули В. Дідик, І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Вис. 1,5 м, діам. 40 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено.

Поверхня розорюється.

Галина Охріменко.

165. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.). За 5,23—5,33 км на схід від мосту через р. Берека (права прит. р. Сіверський Донець), який розташований в центральній частині с. Олексіївка.

Курган № 3 було зафіксовано та картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки 1973. Курган № 4 зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Розміри: вис. 0,4—28 м, діам. 30—50 м. Форма насипів — округла. Культурну приналежність не визначено.
Розкопки не проводилися.

Іван Білько.

166. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК (археол.) За 5,32—5,35 км на схід від мосту через р. Берека (права прит. Сіверського Дінця), який розташований в центральній частині с. Олексіївка. Курган № 5 картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки 1973.

Курган № 6 було зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Складається з 2 курганів. Розміри: вис. 0,3—1,4 м, діам. 20—40 м. Форма насипів — округла. Культурно-хронологічну приналежність не визначено.

Розкопки не проводилися.

Іван Білько.

167. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,54—3,5 км на північний схід від мосту через р. Берека, який розташований в центральній частині с. Олексіївка.

Кургани було зафіксовано та картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ»

під час геодезичної зйомки 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації пам'яток археології у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,2—0,3 м, діам. 15—20 м. Форма курганів — округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня розорюється.

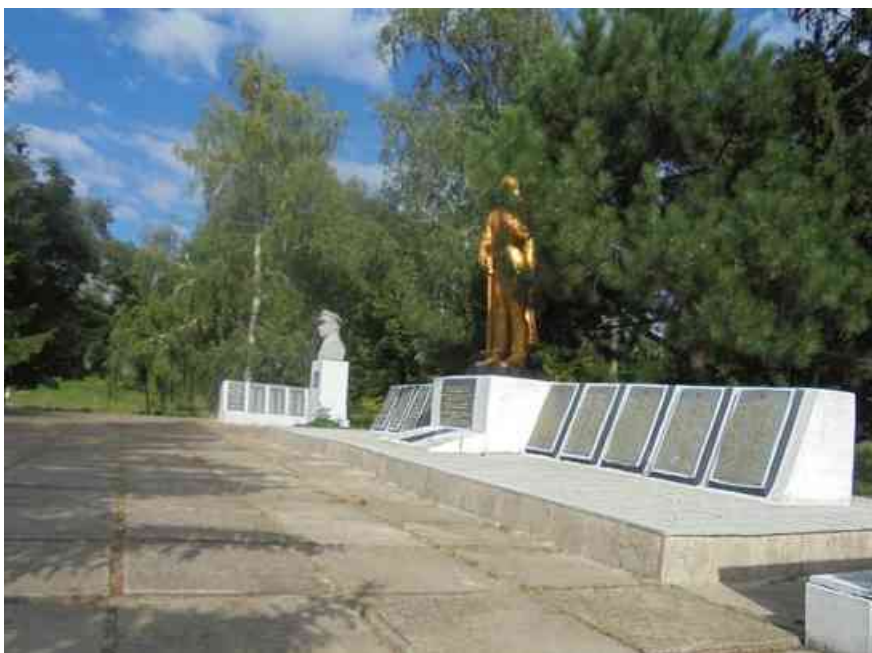
Галина Охріменко.

168. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. н. е. (археол.). За 3,6—3,68 км на схід від мосту через р. Берека, який розташований в центральній частині с. Олексіївка. Кургани № 11-12 було зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Курган № 13 було зафіксовано та картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації пам'яток археології у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. 0,3—0,4 м, діам. 20—30 м. Форма курганів — округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня розорюється.

Галина Охріменко.

169. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС НА ЧЕСТЬ ЗАГИБЛИХ РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1941—43, 1980, 2008, 2010 (іст., мист.). Вул. Центральна. Складається із братської могили радянських воїнів і партизанів та пам'ятного знаку Герою Радянського Союзу Шумському О. Д.

Братська могила радянських воїнів і партизанів 1941—43, 2008, 2010 (іст.). В центральній частині меморіального комплексу — братська могила радянських воїнів та партизанів. Поховано 1151 воїнів РСЧА зі складу 39-го гвардійського стрілецького полку 13-ї гвардійської стрілецької дивізії (5-а гвардійська армія, Степовий фронт); 53-го стрілецького полку 81-ї стрілецької дивізії (21-а армія, Південно-Західний фронт); 84-го стрілецького полку 6-ї стрілецької дивізії, 295-го стрілецького полку 183-ї стрілецької дивізії (69-а армія, Воронезький фронт); 544-го стрілецького полку 152-ї стрілецької дивізії, 644-го стрілецького полку, 678-го та 686-го стрілецьких полків 411-ї стрілецької дивізії, 270-ї та 393-ї

169. Меморіальний комплекс. Загальний вигляд.

169. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

стрілецьких дивізій, 5-ї гвардійської танкової бригади (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у 1941—43. Відомо прізвища 256 воїнів. Серед них 2 партизана Олексіївського партизанського загону: А. Слюсар та О. Бузника (керівник), які загинули в січ. 1942. Також у братській могилі похований і Герой Радянського Союзу — М. Фомін. Фомін Микола Микитович [8.05.1920 с. Софійські Виселки, Новосільський пов., Тульська губ. (тепер Новосіль-

ський р-н, Орловська обл. (РФ)) — 13.02.1942 с. Олексіївка, Первомайський р-н, Харківська обл.] — заступник командира 1-го гвардійського танкового батальйону 5-ї гвардійської танкової бригади (6-а армія, Південно-Західний фронт), гвардії лейтенант, Герой Радянського Союзу (1942). Після закінчення Корсаківської середньої школи працював у колгоспі «Зелений дубок». У 1938 був призваний до лав РСЧА. У цьому ж році вступив до Орловського бронетанкового училища, яке закінчив у 1940. 3 черв. 1941 учасник

німецько-радянської війни (1941—45). Вже у перші місяці був нагороджений орденом Червоного прапора.

Проявив особливу мужність і героїзм у боях на Харківщині у січ.-лют. 1942. 13 лют. 1942 під час бою за ст. Лихачове (Первомайський р-н, Харківська обл.) вів свій танк попереду піхоти. Тричі танк уривався до станції, але піхота відставала і не могла прорвати ворожу лінію. Тоді лейтенант вийшов із танка і повів в атаку піхотинців. У цьому бою був смертельно поранений. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 листоп. 1942 присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно).

1957 на братській могилі встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з автоматом», який у 1977 замінено новою скульптурною групою 2 радянських воїнів, відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 3,0 м) із залізобетону на плінті: перший воїн (0,37 × 0,87 × 0,8 м), другий (0,14 × 0,8 × 1,0 м). На постаменті (1,55 × 1,99 × 1,05 м) 2 меморіальні дошки: верхня (0,50 × 0,75 м), нижня (1,21 × 0,72 м) із переліком прізвищ похованих воїнів. До постаменту приєднано 2 похилі стели (1,0 × 4,2 × 0,51 (0,81 м)) з 5 пластиковими дошками (0,57 × 0,9 м) на кожній. Пам'ятник та стели містяться на залізобетонній плиті (0,29 × 12,07 × 4,1 м), облицьованій тротуарною плиткою. Обабіч них розташовані залізобетонні стели (1,03 × 4,10 × 0,5 м) з 6 меморіальними дошками із пластику (0,57 × 0,92 м) на кожній із епітафією і переліком прізвищ загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

6 верес. 2008 проведено допоховання останків 93 воїнів РСЧА, а 7 трав. 2010 — 7, які знайдені пошуковою групою СПП «Воєнні меморіали “Схід”». На місці допоховання встановлено пам'ятник у вигляді гранітної брили (вис. 1,5 м) з пластиковою меморіальною дошкою із епітафією.

Пам'ятний знак Герою Радянського Союзу Шумському О. Д., 1980 (іст. мист.).

У 1980 ліворуч від братської могили встановлено пам'ятний знак Герою Радянського Союзу О. Шумському.

Автор невідомий. Розміри: заг вис. — 3,42 м; вис. бюсту — 1,44 м; вис. постаменту — 1,88 м.

Шумський Олексій Денисович (1915—43) — учасник німецько-радянської війни (1941—45), лейтенант, Герой Радянського Союзу (1943).

Народився у с. Олексіївка. Отримав неповну освіту, працював у місцевому колгоспі. В 1933 сім'я Шумських переїхала до Донбасу. Працював майстром

169. Пам'ятник Герою Радянського Союзу Шумському О. Д.
Загальний вигляд.

на шахті у м. Горлівка (Донецька обл.). В 1936—40-і рр. перебував у лавах РСЧА. З початком німецько-радянської війни (черв. 1941) знову був призваний до РСЧА. 3 жовт. 1942 — лейтенант, командир кулеметного взводу. Брав участь в обороні Новоросійська (РФ). 1 листоп. 1943 разом з 386-ю бригадою морської піхоти Чорноморського флоту з боєм форсував Керченську протоку в районі с. Ельтіген (Крим). Оволодівши висотою 47,7 м, взвод в кількості 18 морських піхотинців утримував її протягом доби та відбив 16 танкових ворожих атак. Всі бійці разом зі своїм командиром загинули в запеклому бою.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 17 листоп. 1943 присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Бюст з граніту встановлено на прямокутному залізобетонному постаменті (1,88 × 1,11 × 0,78 м) та на бетонній основі (0,10 × 1,76 × 1,38 м). З чолового боку на постаменті закріплено пластикову меморіальну дошку (0,5 × 0,68 м) із зображенням Золотої Зірки та присвятним написом.

Погруддя відтворює документальний образ у військовій формі командира взводу РСЧА. На комірцях зображено погони РСЧА. Це своєрідна ремінісценція традиції парадного портрету післявоєнної доби. Відчувається строгість і військова субординація підлеглого. Психологічних задач скульптор не ставив. Пропорційні розміри пам'ятного знаку добре співвідносяться у просторовому рішенні всього меморіального комплексу.

Територія меморіального комплексу розташована у центральному сквері, окреслена бетонним бордюром та викладена бетонними плитами. З боку вулиці розбита клумба. З протилежних боків до меморіального комплексу ведуть заасфальтована доріжка та сходи, які викладено тротуарною плиткою.

*Свєнія Дьяченко,
Лариса Колесникова,
Володимир Пуятін,
Галина Шрамко.*

170. МОГИЛА КУТЕЛІЯ І. Р., 2015 (іст.). На сільському кладовищі.

Кутелія Іраклій Рубенович (5.04.1994, с. Олексіївка, Первомайський р-н, Харківська обл. — 28.07.2016, с. Опитне, Ясинуватський р-н, Донецька обл.) — солдат ЗСУ, брав участь в АТО.

У 1996 разом з сім'єю переїхав до с. Олексіївка (Первомайський р-н, Харківська обл.). Закінчив Олексіївський НВК. Заочно навчався у машинобудівному коледжі.

3 жовт. 2013 служив за контрактом спочатку гранатометником, потім — механіком-водієм бойової машини піхоти 1-го батальйону 93-ї окремої гвардійської механізованої бригади Сухопутних військ ЗСУ.

У серп. 2014 І. Кутелія разом з побратимами захопив російський танк Т-72Б3 та пригнав його до місця дислокації 1-го механізованого батальйону в с. Многопілля (Амвросіївський р-н, Донецька обл.).

3 множинними осколковими пораненнями потрапив у полон при виході з «Іловайського котла». Провів у полоні 2 тижні. Після звільнення з полону і лікування повернувся на передову.

9 груд. 2015 поблизу с-ща Опитне (Ясинуватський р-н, Донецька обл.), в районі Донецького аеропорту, під час переміщення між опорними пунктами на вибуховому пристрої підірвалася БМП-2. Внаслідок вибуху загинули 2 військовослужбовців, серед яких був І. Кутелія.

Похований у рідному селі.

Нагороджений орденом «За мужність» III ст. (01 берез. 2016; посмертно), медаллю «Захиснику Вітчизни» (08 трав. 2015), відзнакою «Народний Герой України» (10 лют. 2016; посмертно).

На могилі (2,5 × 1,85 м) встановлено 3 надгробні стели, які закріплено на мармуровому постаменті. На центральній стелі (1,5 × 0,6 м) з чолового боку вигравіровано фото з присвятним написом та 2 квітки гвоздики. З тильного боку — фотопортрет І. Кутелії в повному військовому оснащенні

170. Могила Кутелія І. Р.
Загальний вигляд.

та написом грузинською мовою. На лівій мармуровій стелі (0,8 × 0,4 м) з чолового боку зображення образу Казанської ікони Божої Матері, а з тильного боку — іконографічне зображення св. вмч. Юрія Переможця. На правій мармуровій стелі (0,8 × 0,4 м) з чолового боку зображення св. рівноап. Ніни (просвітителька Грузії) та з тильного — іконографічне зображення свт. Миколи Чудотворця (Микола Зимовий). Між стелами встановлено 2 вазони для квітів (вис. 0,4 м).

Навколо могили влаштовано павільйон, виконаний у вигляді металевого каркасу чорного кольору, вкритий металевим оцинкованим шифером, встановлено огорожу у вигляді баясин з перекриттями та шароподібним наверхшям із мармуру та граніту. Територію павільйону викладено фігурною тротуарною плиткою. Ліворуч від могили, у лівому кутку огорожі поставлено дошку із чорного граніту (0,6 × 0,4 м), на якій зображення бойового екіпажу на розбитому броньованому автомобілі. Також на території павільйону встановлено гранітний столик з лавками.

170. Меморіальна дошка І. Р. Кутелія.
Загальний вигляд.

18 січ. 2016 в с. Олексіївка на будівлі НВК, де навчався І. Кутелія, відкрито меморіальну дошку з чорного мармуру (0,6 × 0,4 м) з вигравіюваним фото-портретом та присвятним написом.

Ярослав Ліхолетов.

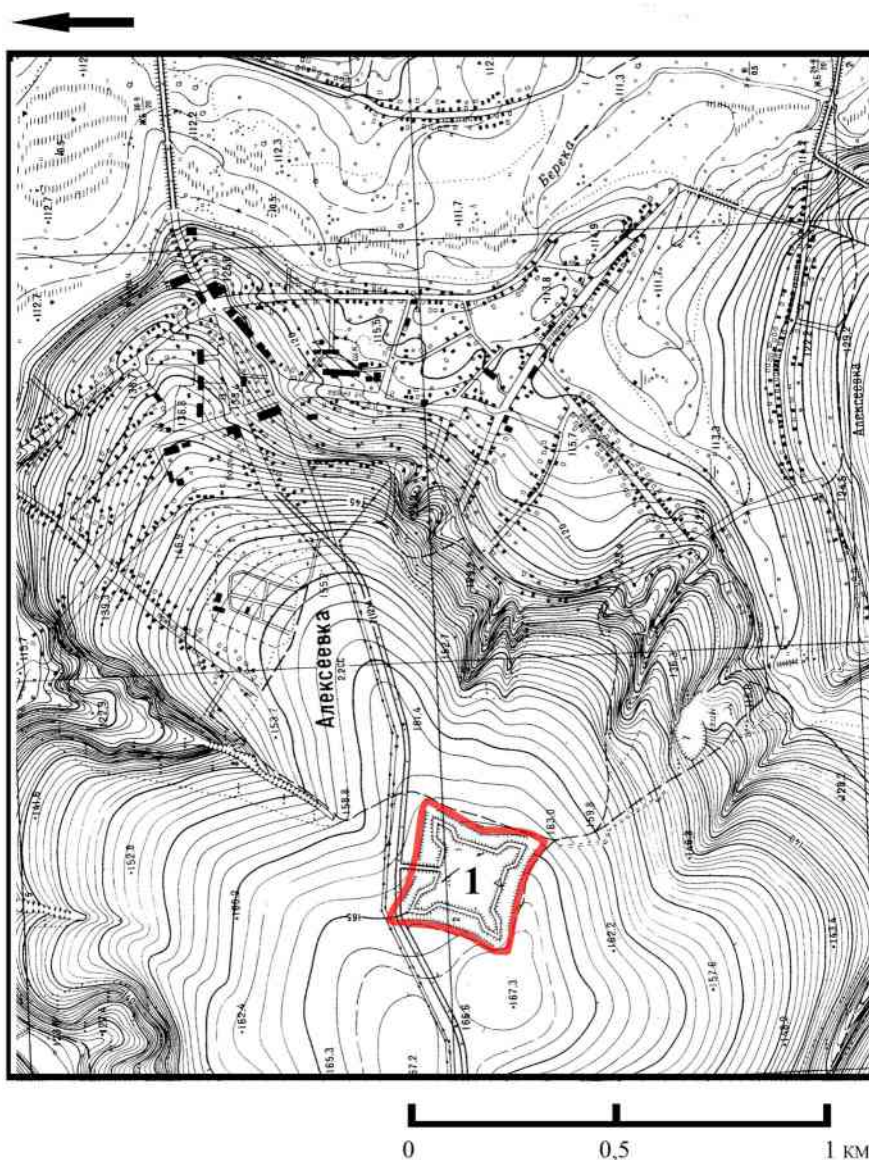
171. ОЛЕКСІЇВСЬКА ФОРТЕЦЯ, 1731—64 (архит., іст.). Розташована на східній околиці міста південніше дороги до с. Олексіївка, на вододільному плато водозборів Дніпра та Дону.

Олексіївська фортеця (до 1738 мала назву — Березька) названа на честь другого російського царя Олексія Михайловича (1629—76). Фортецю споруджено впродовж 1731, входила в чергу перших 10 фортечних споруд, які пізніше утворили систему з 16 фортець Української лінії, побудованих в 1731—32 на південних околицях Російської

імперії, між річками Сіверський Донець і Дніпро.

Мета будівництва — стримування набігів кримських татар та ногайців на територію Слобідської України та Гетьманщини. Фортеці та польові споруди Української лінії окрім військового призначення також виконували митні та карантинні функції для контролю торгівлі з Запоріжжям і Кримом. Короточасним тактичним завданням Олексіївської фортеці було тилове та фортифікаційне забезпечення російської армії у період війни 1736—39 проти Отоманської Порти та Кримського ханства на відрізку Муравської сакми.

Ідея спорудження Української лінії була запропонована на поч. 1730 київським генерал-губернатором Йоганом фон Вейсбахом. Першим офіційним документом став указ Військової Колегії від

171. Схема розміщення Олексіївської фортеці.

171. Олексіївська фортеця. Загальний вигляд. Фото 2016.

171. Олексіївська фортеця. Фрагмент. Фото 2016.

25 трав. 1730, який передбачав інженер-майору від фортифікації Де-Бринї (Дебринов) оглянути місцевості між річками Орїллю та Сіверським Дінцем з метою будівництва нової лінії. Наказ Військової колегії виконав до 10 жовт. того ж року. Після завершення рекогносцирувальних робіт на поч. 1731 сенатору генерал-лейтенанту Тарканову та інженер-майору Де-Бринї за рішенням Сенату була надана детальна інструкція про напрямок спорудження лінії та комплектацію і поселення вздовж неї 20 ландміліційних полків. Впродовж 1731—33 будівельні роботи на лінії велися силами гетьманських і слобідських козаків, козацьких помічників, підсусідків.

З 1733—64 фортеця була пунктом постійної дислокації особового складу Другого батальйону Єфремівського драгунського ландміліційного полку. Чотирибастіонна, земляна, квадратна в плані фортеця займає ділянку 7,61 га. Вис. валів — 5,0 м, шир. — 16 м. До

північно-західної куртини, в якій розташовано в'їзд, підведена насипом грунтова дорога довж. бл. 100 м.

Південна куртина посилена рavelіном, спрямованим у бік р. Берека (права прит. р. Сіверський Донець), ravelін майже знівельовано, його вірогідна довж. — 85 м. Довж. куртин 103—106 м, ширші куртини розміщені у меридіальному напрямку, відповідно, менші у широтному. Вис. валів куртин — 5,0 м, шир. 16—17 м. Протяжність фортеці із зовнішнього боку основи вала складає бл. 987 м. Розміри бастіонів: довж. фасів — 36,5 м, довж. фланків — 33,1 м, шир. більшого плеча — 44 м, шир. меншого плеча — 24 м.

У центрі фортечного двору фіксується заглиблення діам. — 35 м від порохового льоху. В середині фортечного двору містилися казарми, пороховий льох, провіантський магазин. Цейхгауз і колодязь втрачено.

Віктор Дідик.

172. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРУ 1932—33, 2003

(іст.). Сільське кладовище.

Встановлено у 2003 за ініціативи місцевої громади до 70-ї річниці Голодомору з метою вшанування пам'яті односельців, померлих під час Голодомору 1932—33. Остаточну кількість загиблих не з'ясовано.

172. Пам'ятний знак жертвам Голодомору. Загальний вигляд.

Пам'ятний знак складається із цегляної трапецієподібної стели ($2,2 \times 3,3 \times 7,5$ м) та металеві конструкції, яку вмонтовано у центральній частині стели. Угорі міститься металевий восьмикінцевий хрест (вис. 1,5 м), внизу — 4 металеві дошки з присвятним написом. На останній вигравіювано зображення зламаної квітки троянди ($0,95 \times 0,46$ м).

Лариса Колесникова.

С. ОДРАДОВЕ,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

173. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43 (іст.).

Вул. Центральна.

Поховано 159 воїнів РСЧА зі складу 275-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 985-го стрілецького полку 226-ї стрілецької дивізії (38-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у жовт. 1941, трав. 1942, лют. і верес. 1943. Відомо 11 прізвищ.

1962 на братській могилі встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з каскою», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 2,5 м) із залізобетону на плінті ($0,15 \times 0,8 \times 0,76$ м) та на прямокутному постаменті ($0,26 \times 1,44 \times 1,4$ м). Праворуч від скульптури стела ($1,36 \times 3,83 \times 0,56$ м). Постамент та стела із цегли, тиньковані цементом й пофарбовані

173. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

у сірий колір, розташовані на залізобетонній плиті (0,25 × 5,3 × 2,23 м). Ліворуч на стелі меморіальна дошка (0,7 × 0,5 м) із мармурової крихти з присвятим написом і переліком прізвищ похованих воїнів. Вгорі стели містяться 2 траурні вази (вис. 0,75 м). Подібні 4 вази також встановлено по кутах периметру плити. Територію викладено бетонними плитами. Навколо огорожа з металевих труб (вис. 0,6 м). Влаштовано клумби, біля огорожі зелені насадження.

Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.

174. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,54 км на південний захід від перехрестя асфальтованої дороги, яка розташована на східній околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,8 м, діам. 25 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолотов.

175. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 4,35 км на південний захід від дамби ставка, що розташована на західній околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ»

під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,0 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

176. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,37 км на південь від дамби ставка, що розташована на західній околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 2,9 м, діам. 50 м. Форма кургану — округла.

176. Курган № 20.

Вигляд із північного заходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

177. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,45—0,55 км на захід від перехрестя асфальтованої дороги, яка розташована на східній околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. 0,3—1,0 м, діам. 20—30 м. Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

178. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,38—0,82 км на південь від перехрестя асфальтованої дороги, яка розташована на східній околиці села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 7 курганів та майдану. Вис. 0,4—2,0 м, діам. 20—50 м. Форма курганів — округла.

178. Майдан № 9. Вигляд зі сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

179. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,83—3,99 км на захід від дамби ставка, що розташована на західній околиці села.

Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. 0,3—2,0 м, діам. 25—40 м. Форма курганів — округла.

179. Курган № 14. Вид з півночі.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

180. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,14—3,28 км на південний захід від дамби ставка, що розташований на західній околиці села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. 0,4—0,5 м, діам. 25—35 м. Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

С. ПАРИЗЬКЕ,
СУДАНСЬКА СІЛЬРАДА

181. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43 (іст.).

Вул. Чубарова.

Поховано 89 воїнів РСЧА зі складу 697-го стрілецького полку 393-ї стрілецької дивізії, 411-ї стрілецької дивізії та 13-ї танкової бригади (6-а армія, Південно-Західний фронт) та ін. військових з'єднань, які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у жовт. 1941, трав. 1942 і верес. 1943.

З напису на меморіальній дошці відомо, що у братській могилі поховано комісара Олексіївського партизанського загону І. Лесика, уродженця с. Суданка, який був страчений окупантами у січ. 1942. В обліковій картці військового поховання № 1013 кількість похованих відсутня.

Братська могила обмежена бетонним

181. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

бордюром (0,15 × 3,5 × 6,0 м) із квітником. 1988 з тилового боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з автоматом», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 4,0 м) із залізобетону на плінті (0,15 × 0,85 × 0,95 м) та на прямокутному постаменті (2,23 × 2,5 × 0,46 м) з того ж матеріалу. За скульптурою залізобетонна стела (1,2 × 6,25 × 0,25 м) на металевих опорах (вис. 1,3 м). До братської могили ведуть 10-ступінчасті бетонні сходи. Обабіч сходів 2 гранітні плити (1,19 × 0,62 м) з присвятним написом.

Територію навколо викладено бетонними плитами.

Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.

С. ПОБЄДА,

СУДАНСЬКА СІЛЬРАДА

182. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43 (іст.).

Вул. Побєдівська.

Поховано 575 воїнів РСЧА зі складу 686-го стрілецького полку 411-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт) та ін. військових частин, які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у жовт. 1941, 1942—43 та померли від ран в медичних санітарних батальйонах № 683 у 1942, № 95 у жовт. 1943. Відомо 12 прізвищ.

Братська могила (3,16 × 6,15 м) обмежена плитами з мармурової крихти. 1960 з тилового боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з вінком», який у 1969 замінено на скульптурну групу «Воїн підтримує пораненого партизана», відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 3,0 м) із залізобетону на двоступінчастому постаменті: верхня частина (0,92 × 1,86 × 2,56 м), нижня (0,23 × 2,43 × 3,21 м) з цегли, тинькованому цементом та пофарбованому у сірий колір.

182. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

На верхній частині постаменту пластикова меморіальна дошка (1,2 × 0,9 м) з присвятним написом та переліком прізвищ похованих воїнів. Територію братської могили викладено бетонними плитами. Навколо зелені насадження.

Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.

183. *Схема розташування курганного могильника с. Победа.*

183. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,95—0,97 км на північ від північного в'їзду (шосе Р-51) в с. Победа.

Кургани було зафіксовано та картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973.

Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Складається з 2 курганів. Вис. 0,3—0,5 м, діам. 15—25 м.

Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня розорюється.

Галина Охріменко.

С. РЖАВЧИК,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

184. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43 (іст.).

Вул. Центральна, парк.

Поховано 58 воїнів РСЧА зі складу 697-го стрілецького полку 393-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт) та ін. військових частин, які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів в 1942—43. Відомо 8 прізвищ.

Братська могила обмежена бетонним бордюром (0,12 × 6,16 × 6,16 м). 1962 з тилового боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з вінком», відлитий на ХСФ. Скульптура (вис. 2,5 м) із залізобетону на прямокутному цегляному постаменті

(1,93 × 1,5 × 1,5 м) та на двоступінчастій основі: верхня частина (0,36 × 3,05 × 3,06 м), нижня (0,2 × 0,5 × 2,18 м) з того ж матеріалу.

У 1984 постамент облицьовано гранітними плитами та встановлено 3 металеві дошки (1,0 × 0,64 м). На першій дошці епітафія і перелік прізвищ похованих воїнів. На інших двох присвятний напис і перелік прізвищ загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

184. *Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.*

Територію викладено бетонними плитами. Влаштовано квітники, навколо зелені насадження.

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

185. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,48 км на схід від мосту через р. Орілька (прит. р. Оріль), який розташований у центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,4 м, діам. 20 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхотетов.*

186. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,96 км на північ від мосту через р. Орілька (ліва прит. р. Оріль), який розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,3 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла.

186. *Курган № 3. Вигляд з півночі.*

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

187. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,02 км на захід від мосту через р. Орілька (ліва прит. р. Оріль), який розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,4 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

188. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,81 км на південний схід від мосту через р. Орілька (ліва прит. р. Оріль), який розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,5 м, діам. 20 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Віктор Дідик.

189. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 4,53 км на південний схід від мосту через р. Орілька (ліва прит. р. Оріль), який розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 2,0 м, діам. 55 м. Форма кургану — округла.

189. Курган № 12. Вигляд із заходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

190. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,26—3,31 км на південний захід від мосту через р. Орілька (ліва прит. р. Оріль), який розташований в центральній частині села.

Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. 0,4—0,6 м, діам. 25—30 м. Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

191. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,65—3,67 км на південний схід від мосту через р. Орілька (ліва прит. р. Оріль), який розташований в центральній частині села.

Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Складається з 3 курганів. Вис. 0,3—1,1 м, діам. 15 м, розміри — 50 × 30 м. Форма курганів — видовжена, округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

192. МАЙДАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,19 км на південний захід від мосту через р. Орілька (ліва прит. р. Оріль), який розташований в центральній частині села.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,9 м, діам. 70 м. Форма — округла.

192. Майдан № 7. Вигляд із півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Віктор Дідик.

193. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ВОЛКОВСЬКОМУ В. П., 1984 (іст., мист.). Вул. Центральна, парк.

Виготовлено на КСФ «Художник» та встановлено у 1984. Заг. вис. — 3,89 м. Волковський Володимир Пилипович (1922—71) — учасник німецько-

радянської війни (1941—45), командир танково-десантної роти, гвардії лейтенант, Герой Радянського Союзу (1945). Народився на хут. Миколаївка (тепер с. Ржавчик, Первомайський р-н, Харківська обл.) в селянській родині. У 1941 закінчив Дніпропетровський індустріальний технікум. Працював техніком-прокатником.

У 1941 призваний до РСЧА. На фронті з 1942, воював на 1-му Білоруському фронті. У 1942 закінчив Астраханське піхотне училище. З 15—30 січ. 1945 десантна рота під його командуванням вела стрімкий наступ та пройшла з боями бл. 600 км. 21 січ. 1945 у запеклих вуличних боях за м. Іновроцлав (Польща) командир танкової десантної роти моторизованого батальйону автоматників гвардії лейтенант В. Волковський проявив особисту мужність і героїзм.

Указом Президії Верховної Ради від 24 берез. 1945 присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Нагороджений орденом Леніна, орденом Олександра Невського, двічі орденами «Червона Зірка», медалями.

У 1951 закінчив Вищу офіцерську школу протиповітряної оборони, Військову артилерійську командну академію (1959). До 1971 підполковник В. Волковський був начальником курсу командного факультету Київського вищого військового училища.

Похований у м. Києві на Байковому кладовищі.

Бюст із залізобетону (вис. 1,5 м), карбований міддю та тонований в сірий колір, встановлено на прямокутному постаменті (2,39 × 0,78 × 1,1 м) та на основі (0,3 × 1,55 × 1,55 м) зі сходинок, які облицьовані гранітними плитами.

193. Пам'ятний знак Волковському В. П. Загальний вигляд.

Спокійний і врівноважений типаж героя окований карбованою міддю. Скульптор відтворив образ інтелектуальної особистості і військової дисциплінованості. Точно відтворені бойові нагороди. Територія задернована та окреслена бетонним бордюром.

*Володимир Путятін,
Єлизавета Суховєрша.*

С. РОЗДОЛЛЯ,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

194. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,82 км на північний схід від залізничного переїзду між с-щем Краснопавлівським та с. Роздолля. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,8 м, діам. 45 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.*

195. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,42—2,53 км на схід від залізничного переїзду між с-щем Краснопавлівським та с. Роздолля. Кургани № 3-4 картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Курган № 5 було зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2017. Складається з 3 курганів. Вис. 0,4—0,8 м, діам. 24—42 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.*

196. МАЙДАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 4,07 км на схід від залізничного переїзду між с-щем Краснопавлівським та с. Роздолля. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ»

під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,0 м, діам. 120 × 70 м. Форма округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований.

Поверхня кургану частково розорюється.

*Сергій Берестнєв,
Ярослав Ліхолєтов.*

197. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС НА ЧЕСТЬ ЗАГИБЛИХ РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1941—43, 1979 (іст., мист.). Вул. Центральна, у сквері.

Складається із братської могили радянських воїнів та пам'ятного знаку Герою Радянського Союзу Максюті І. М.

*197. Меморіальний комплекс.
Загальний вигляд.*

Братська могила радянських воїнів 1941—43 (іст.).

Поховано 195 воїнів РСЧА зі складу 411-ї, 267-ї та 393-ї стрілецьких дивізій, 322-го танкового батальйону 115-ї танкової бригади 172-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт); 564-го стрілецького полку 195-ї стрілецької 31-го стрілецького корпусу (5-а армія, Південно-Західний фронт); 270-ї стрілецької дивізії (69-а армія, Воронезький фронт); 6-го кавалерійського корпусу (3-я танкова армія, Воронезький фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у жовт. 1941, 1942, лют. і верес. 1943, а також померлі від ран в 195-му і 337-му медично-санітарних батальйонах. Відомо 21 прізвище.

Братська могила обмежена бетонними плитами (0,18 × 5,44 × 8,18 м). На могилі гранітна меморіальна дошка (0,52 × 0,3 м) із епітафією. 1957 з тилового боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з автоматом», який у 1979 замінено на скульптурну групу «Скорботна мати і воїн», відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 3,0 м) із залізобетону на трапецієподібному поста-

менті (1,64 × 2,84 × 3,0 м) з того ж матеріалу. З чолового боку постаменту 5 гранітних дощок (1,0 × 0,59 м) з переліком прізвищ похованих воїнів.

1975 за ініціативи жителів села біля братської могили радянських воїнів встановлено меморіальні дошки із переліком прізвищ загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

Пам'ятний знак Герою Радянського Союзу Максюті І. М., 1979 (іст., мист.). У 1979 з тилового боку від братської могили встановлено пам'ятний знак Герою Радянського Союзу І. Максюті. Автор невідомий. Розміри: заг. вис. — 3,04 м, вис. бюсту — 0,7 м; вис. постаменту — 2,02 м.

Максюта Ілля Михайлович (1911—43) — учасник німецько-радянської війни (1941—45), сержант, Герой Радянського Союзу (1944).

Народився в с. Роздолля (тепер Первомайський р-н, Харківська обл.) в селянській родині. Після закінчення школи працював у колгоспі, а з 1931 — на шахті в м. Єнакієве (Донецька обл.). У 1933—35-х рр. проходив дійсну військову службу в РСЧА. Після закінчення служби повернувся в Єнакієве. 24 черв. 1941 повторно призваний до лав РСЧА. До жовт. 1943 сержант командував відділенням 26-го окремого штурмового інженерно-саперного батальйону (6-а штурмова інженерно-саперна бригада, 40-а армія, Воронезький фронт). Брав участь за звільнення Лівобережної України. Особливо відзначився в боях на дніпровському плацдармі в районі с. Щучинка (тепер с. Балико-Щучинка, Кагарлицький р-н, Київська обл.). Там і похований у братській могилі.

1 жовт. 1943 на чолі групи бійців отримав завдання знищити вогневу точку противника. Під ворожим кулеметним і мінометним вогнем воїни наблизились до неї на відстані 35 м і закидали гранатами. У цьому бою особисто знищив 12 ворожих солдат та офіцерів, мав поранення в плече, але залишився в строю. 3 жовт. 1943 загинув від ворожої кулі.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 січ. 1944 присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). Нагороджений орденами Леніна (1944) і Червоної Зірки (1942), медаллю «За бойові заслуги» (1943).

Бюст (вис. 0,7 м) із граніту. Постамент прямокутної форми із мармурової крихти, основа (0,32 × 1,89 × 1,89 м) із залізобетону. З чолового боку постаменту зображення медалі Золота Зірка та присвятний напис.

197. Пам'ятник Герою Радянського Союзу Максюті І. М.
Загальний вигляд.

Згідно художніх смаків 1970-х рр. постамент відрізняється стрункістю пропорцій. Вражає контраст горизонтальної бетонної площадки з типових плит та високого постаменту. Погруддя виконано за традиційною схемою з фронтальною постановкою плечового пояса і прямим поглядом Героя Радянського Союзу у пілотці із зіркою. Робота з теплого коричневого граніту свідчить про добру реалістичну майстерність у передачі худорлявого обличчя. Відкритий простір навколо пам'ятника затверджує відчуття єдності земляка з рідною малою батьківщиною.

Меморіальний комплекс розташований у центральному сквері. Територію викладено залізобетонними плитами.

*Лариса Колесникова,
Володимир Гутятін,
Галина Шрамко.*

198. МОГИЛА ДЬЯКОВОЇ М. К., 1987 (іст.). Сільське кладовище.

Дьякова Марфа Капітонівна [13.06.1906, с. Роздолля, Зміївський пов., Харківська губ. (тепер с. Роздолля, Первомайський р-н, Харківська обл.) — 30.10.1987, с. Роздолля, Первомайський р-н, Харківська обл.] — Герой Соціалістичної Праці (1948), ланкова.

Отримала початкову освіту. Трудову діяльність розпочала у колгоспі «Роздолля» ланковою польової бригади.

У 1947 ланка отримала рекордний урожай озимої пшениці.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 7 трав. 1948 присвоєно звання Героя

198. Могила Дьякової М. К.
Загальний вигляд.

Соціалістичної Праці.

Нагороджена орденом Леніна, медалями. У 1987 на могилі покладено надмогильну плиту з мармурової крихти (0,26 × 0,52 × 1,1 м) та встановлено обеліск (1,1 × 0,39 × 0,16 м) на прямокутному постаменті (0,49 × 0,62 × 0,81 м) з того ж матеріалу, вкритому частково сірою фарбою. З чолового боку обеліска, по центру вмонтовано металокерамічну дошку овальної форми з вигравіюваним фото-портретом та інформативним написом. Навколо могили влаштовано квітники.

Лідія Чувпило.

199. МОГИЛА КОСІНОВА Д. І., 1971 (іст.). Сільське кладовище.

Косінов Дмитро Іванович [1918, с. Роздолля, Зміївський пов., Харківська губ. (тепер с. Роздолля, Первомайський р-н, Харківська обл.) — 12.02.1971, с. Роздолля, Первомайський р-н, Харківська обл.] — Герой Соціалістичної Праці (1948), бригадир.

Народився у листоп. 1918. У 1933 отримав неповну середню освіту. У 1938 призваний до лав РСЧА. Направлений до сержантської школи, після її закінчення отримав звання сержанта та був відправлений на фронт. На протязі всієї війни був розвідником. Двічі був поранений. Після завершення німецько-радянської війни (1941—45) трудову діяльність розпочав у колгоспі «Роздолля» бригадиром польової бригади.

У 1947 бригада отримала рекордний урожай озимої пшениці.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 7 трав. 1948 присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджений орденом Леніна, медалями.

1971 на могилі встановлено надмогильну плиту (0,13 × 0,6 × 1,34 м) з мармурової крихти та скісну стелу (0,93 × 0,44 × 0,10 м) на прямокутному постаменті (0,19 × 0,29 × 0,52 м) з того ж матеріалу.

199. Могила Косінова Д. І.
Загальний вигляд.

З чолового боку стели у лівому верхньому куті п'ятикутна зірка, по центру — металокерамічна дошка овальної форми з вигравіюваним фото-портретом та інформативним написом.

Могила розташована на території родового поховання та оточена металевим огорожем (вис. 1,35 м). Навколо могили влаштовано квітники.

Лідія Чувпило.

200. МОГИЛА ЧЕРНЕГИ О. П., 1977 (іст.). Сільське кладовище.

Чернега (Чернига) Олександра Петрівна [04.05.1911, с. Роздолля, Зміївський пов., Харківська губ. (тепер с. Роздолля, Первомайський р-н, Харківська обл.) — 18.05.2006, с. Роздолля, Первомайський р-н, Харківська обл.] — Герой Соціалістичної Праці (1948), ланкова.

Отримала початкову освіту. Трудову діяльність розпочала у колгоспі «Роздолля» ланковою польової бригади.

1947 ланка отримала рекордний урожай

озимої пшениці.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 7 трав. 1948 присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Нагороджена орденом Леніна, медалями.

200. Могила Чернеги О. П.
Загальний вигляд.

2006 на могилі покладено надмогильну плиту ($0,08 \times 0,5 \times 1,08$ м) з чорного мармуру та встановлено стелу ($0,99 \times 49,5 \times 0,05$ м) на прямокутному постаменті ($0,18 \times 0,15 \times 0,54$ м) з того ж матеріалу. З чолового боку стели вигравіювано фотопортрет з інформативним написом.

Могила розташована на території родового поховання та оточена металевою огорожею (вис. 0,65 м). Навколо могили квіти.

Лідія Чувпило.

С-ЩЕ СЛОБІДСЬКЕ,
ОЛЕКСІВСЬКА ОТГ

201. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43 (іст.). Вул. Гагаріна.

Поховано 17 воїнів РСЧА зі складу 53-го стрілецького полку 81-ї стрілецької дивізії (21-а армія, Південно-Західний фронт); 48-ї гвардійської стрілецької дивізії (3-я танкова армія, Воронезький фронт); 39-го гвардійського стрілецького полку 13-ї гвардійської стрілецької дивізії (5-а гвардійська армія, Степовий фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у січ. 1942, лют.-берез. і верес. 1943. Відомо 17 прізвищ.

1962 на братській могилі встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з каскою», який в 1983 замінено новою скульптурою «Воїн з автоматом», відлиту на ХСФ. Скульптуру (вис. 2,5 м) із залізобетону із-за корозії у 2015 втрачено.

201. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

На прямокутному залізобетонному постаменті ($3,12 \times 1,2 \times 1,5$ м), тинькованому цементом та пофарбованому, вмонтовано 2 гранітні меморіальні дошки ($1,24 \times 0,59$ м). На верхній вигравіювано зображення втраченої скульптури радянського воїна з автоматом, на нижній — епітафія. Праворуч залізобетонна стела ($1,0 \times 6,0 \times 0,66$ м) з 3 металевими дошками ($0,64 \times 1,0$ м). На першій — епітафія та перелік прізвищ похованих воїнів. На інших двох — перелік 54 прізвищ загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни.

1975 за ініціатиби жителів селища ліворуч від братської могили встановлено пам'ятний знак воїнам-односельцям у вигляді залізобетонної плити ($1,24 \times 1,69 \times 0,24$ м) з металевою дошкою ($0,5 \times 1,08$ м) із присвятним написом.

Територію викладено бетонними плитами. Влаштовано квітники та зелені насадження.

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

202. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,89 км на південний захід від в'їзду до селища зі сторони с. Михайлівка.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,5 м, діам. 35 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

203. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,01—2,05 км на південний схід від в'їзду до селища з боку с. Михайлівка. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,5—0,8 м, діам. 25—30 м. Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

204. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,46 км на південний схід від в'їзду до селища з боку с. Михайлівка.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. 0,5—2,4 м, діам. 25—50 м. Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Віктор Дідик.

С. СТЕПОВЕ,
КАРТАМИСЬКА СІЛЬРАДА

205. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За

0,93—1,33 км на південь від з'їзду в центральну частину с. Степове. Кургани № 1-2, 4-6, 8-11 картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Кургани № 3, 7, 12 нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Склалися з 12 курганів. Вис. 0,3—1,1 м, діам. 20—50 м. Форма округла.

205. Курган № 2. Вид з сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхотетов.*

206. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,38 км на північний схід від в'їзду в центральну частину села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. 0,5—1,1 м, діам. 30—40 м. Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

С. СУДАНКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ

207. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43 (іст.). Вул. Дружби, парк.

Поховано 58 воїнів РСЧА зі складу 411-ї стрілецької дивізії, 13-ї і 115-ї танкових бригад 172-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт, які загинули в боях при обороні

207. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

й визволенні села від нацистських окупантів у 1942—43 та померлі від ран у 45-му корпусному польовому госпіталі у 1942. Відомо 9 прізвищ. Братська могила обмежена бетонним бордюром (0,33 × 3,22 × 4,28 м). 1958 з тилового боку від могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з вінком», який у 1982 замінено на скульптурну групу «Прощання воїна з дівчиною», відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 3,5 м) із залізобетону на прямокутному постаменті (1,85 × 2,43 × 2,56 м) та на основі (0,78 × 4,56 × 4,56 м) з того ж матеріалу. З чолового боку постаменту 3 металеві дошки (1,0 × 0,6 м) з присвятними написами та переліком прізвищ похованих воїнів та загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни. До постаменту ведуть 6-ступінчасті сходи.

Обабіч них влаштовано клумби.

Територію братської могили викладено бетонними плитами. Навколо зелені насадження.

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

208. КУРГАН, 4 тис до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,31 км на схід від села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Розміри: вис. 1,8 м, діам. 35 м. Форма — округла.

Розкопки не проводилися. Вершина насипу задернована та поросла листяними деревами, пола розорюється.

Світлана Качало.

208. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

209. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. н. е. (археол.). За 1,38 км на захід від західного в'їзду від села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Розміри: вис. 0,5 м, діам. 30 м. Форма — округла.

209. Курган № 2. Вигляд зі сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

210. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ТА МАЙДАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,99—1,38 км на південний захід від західного в'їзду від села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Розміри: майдан № 3 — вис. 1,0 м, діам. 90 × 60 м. Форма — підковоподібна. Розміри курганів № 4-8: вис. 0,4—1,7 м, діам. 20—50 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхні розорюються.

Світлана Качало.

211. МОГИЛА МОКЛЯК Ф. Т., 1977 (іст.). Сільське кладовище.

Мокляк (Моклякова) Фекла Тихонівна [1908, с. Суданка, Олексіївського пов., Харківська губ. (тепер с. Суданка, Первомайський р-н, Харківська обл.) — 1977, с. Суданка, Первомайський р-н, Харківська обл.] — Герой Соціалістичної Праці (1948), ланкова.

Отримала початкову освіту. Після завершення німецько-радянської війни (1941—45) трудову діяльність розпочала у колгоспі с. Суданка ланковою польовою бригади.

1946 ланка отримала рекордний урожай озимої пшениці.

Указом Президії Верховної Ради СРСР

від 7 трав. 1948 присвоєно Ф. Мокляк звання Героя Соціалістичної Праці. Нагороджена орденом Леніна, медалями.

211. Могила Мокляк Ф. Т. Загальний вигляд.

Могила обмежена гранітним бордюром (0,14 × 0,8 × 1,7 м) та розташована на родинному похованні. У 2010-і рр. первісний пам'ятник було замінено на стелу (вис. 1,2 м) із граніту габро. Стела прямокутної форми з асиметричною верхівкою (0,9 × 0,1 × 1,4 м) у вигляді розкритої книги, яку встановлено на прямокутному гранітному постаменті (0,3 × 0,3 × 0,9 м). Ліворуч із чолового боку стели — фотопортрет Ф. Мокляк, праворуч — фотопортрет В. Половинки. Нижче присвятні написи, вгорі у лівому куті зображення гілки берези. Територію навколо поховання викладено тротуарною фігурною плиткою.

Лідія Чувпило.

с. Сумці,
ОЛЕКСІВСЬКА ОТГ

212. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,71 км на схід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований у селі. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,8 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Віктор Дідик.

213. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,18 км на північний схід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований у селі. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,4 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

214. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,1 км на схід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований у селі. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,4 м, діам. 20 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

215. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,54 км на південний схід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований у селі. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,4 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

216. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,75 км на південний схід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований у селі. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,2 м, діам. 40 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

217. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,6 км на південний схід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований у селі. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,6 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

218. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,69 км на південний захід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований у селі. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,3 м, діам. 15 м. Форма кургану — округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

219. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,1—2,17 км на південь від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований в с. Сумці. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,3—2,0 м, діам. 30—50 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Поверхня кургану № 8 — задернована, розорюється та не використовується, кургану № 9 — розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

220. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,02—2,17 км на схід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований у селі. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ»

під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. 0,4—1,3 м, 25—35 м. Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

221. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,14—1,35 км на південний схід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований у селі. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 6 курганів. Вис. 0,4—2,1 м, діам. 20—50 м. Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

222. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,15 км на захід від мосту через р. Кисіль (ліва прит. р. Берека), що розташований у селі. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 курганів. Вис. 0,5—0,6 м, діам. 25 м. Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Іван Білько.

с. Тимченки,
Миронівська сільрада

223. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43 (іст.). Вул. Медова, сквер.

Поховано 281 воїна РСЧА зі складу 699-го стрілецького полку 393-ї стрілецької дивізії (6-а армія, Південно-Західний фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у 1942—43. Відомо 17 прізвищ.

Братська могила обмежена бетонним бордюром (0,3 × 3,77 × 2,46 м). 1962 з тильного боку від могили встановлено скульптурну групу «Партизан і дівчина», відлиту на ХСФ. Скульптура (вис. 2,5 м) із залізобетону на постаменті (1,1 × 1,1 × 1,1 м) кубічної форми із цегли, тинькованому цементом та пофарбованому у сірий колір.

223. Братська могила радянських воїнів.
Загальний вигляд.

З тильного боку від пам'ятника стеласілон (5,0 × 0,83 × 1,14 м) із залізобетону. Стела і пам'ятник встановлені на залізобетонній основі (0,41 × 4,82 × 5,17 м). На стелі вгорі присвятний напис та перелік прізвищ похованих радянських воїнів. З чолового боку від могили — похила металева дошка (0,62 × 1,0 м) з епітафією і переліком прізвищ загиблих воїнів-односельців під час Другої світової війни. Територію задерновано. Навколо зелені насадження.

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

224. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,59 км на північний схід від східного в'їзду до села Тимченки. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,6 м, діам. 35 м. Форма округла.

224. Курган № 1. Вигляд зі сходу.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задернований. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

225. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,82—0,99 км на південний схід від в'їзду до села Тимченки. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 3 курганів. Вис. 0,3—0,4 м, діам. 20—25 м. Форма округла. Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Задерновані. Поверхня курганів частково розорюється.

*Сергій Берестнев,
Ярослав Ліхолетов.*

с-ще Трійчате,
Олексіївська ОТГ

226. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,11 км на південний схід від залізничного переїзду біля села. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,0 м, діам. 50 × 30 м. Форма кургану — видовжена.

226. Курган № 1. Вид з півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

с-ще Троїцьке,
Олексіївська ОТГ

227. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,94 км на північний схід від повороту шосейної дороги із траси Р-32 до с-ща Троїцького. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,3 м, діам. 15 м.

227. Курган № 1. Вид з півночі.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

228. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,62 км на південний захід від повороту шосейної дороги із траси Р-32 до с-ща Троїцького. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 2,0 м, діам. 50 м.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Вершина насипу задернована. Пола розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

229. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 4,08 км на південний захід від повороту шосейної дороги із траси Р-32 до с-ща Троїцького. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,2 м, діам. 40 м.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Вершина та південна пола насипу задернована та засаджена. Північна пола розорюється.

Ярослав Ліхолетов.

с. Червоне,
Красненська сільрада

230. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 0,92 км на північ від повороту асфальтованої дороги, у напрямку с. Єфремівки, на північній околиці с-ща Червоне.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,3 м, діам. 15 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не з'ясовано. Розорюється.

Галина Охріменко.

с. Шульське,
Роздольська сільрада

231. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43 (іст.). Вул. Центральна, парк.

Поховано 5 воїнів РСЧА зі складу 270-ї стрілецької дивізії (69-а армія, Воронезький фронт); 411-ї та 393-ї стрілецьких дивізій (6-а армія, Південно-Західний фронт); 6-го кавалерійського корпусу (3-я танкова армія, Воронезький фронт), які загинули в боях при обороні й визволенні села від нацистських окупантів у жовт. 1941, трав. 1942, верес. 1943. Відомо 4 прізвища.

Братська могила обмежена бетонним

231. Братська могила радянських воїнів. Загальний вигляд.

бордюром (0,3 × 1,5 × 3,05 м) з квітником. За нею похила залізобетонна стела з металевою дошкою (0,62 × 0,99 м) із присвятним написом та переліком прізвищ похованих воїнів.

1954 з тильного боку від братської могили встановлено скульптурний пам'ятник «Воїн з вінком», який у 1979 замінено на новий «Воїн з прапором», відлитий на ХСФ.

Скульптура (вис. 4,0 м) із залізобетону на постаменті (1,29 × 1,48 × 1,48 м) з цегли, облицьованому гранітною плиткою та на основі (0,21 × 1,76 × 1,54 м) з цегли, облицьованій тротуарною плиткою. З чолового боку постаменту бетонна меморіальна дошка (0,37 × 0,51 м) з епітафією.

Територію братської могили задерновано. Навколо металева огорожа (вис. 1,23 м).

*Лариса Колесникова,
Галина Шрамко.*

232. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,9 км на південь від залізничної платформи «Шульське».

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,9 м, діам. 30 м. Форма кургану — округла.

232. Курган № 1. Вигляд із півдня.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Галина Охріменко.

233. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,9 км на південний захід від залізничної платформи «Шульське». Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,5 м, діам. 25 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено. Розорюється.

Світлана Качало.

234. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 3,84 км на північний захід від залізничної платформи «Шульське». Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 0,6 м, діам. 25 м. Форма кургану — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено.

Розорюється.

Світлана Качало.

235. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,57—2,59 км на захід від залізничної платформи «Шульське».

Зафіксовано та нанесено на військово-топографічну карту західної частини Російської імперії. Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час проведення інвентаризації у 2016.

Складається з 2 курганів. Вис. 0,3—0,6 м, діам. 20—25 м. Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено.

Розорюється.

Світлана Качало.

ГРУШИНСЬКА СІЛЬРАДА

236. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 2,12 км на південь від південного в'їзду до м. Первомайський, праворуч асфальтованої дороги у напрямку м. Первомайський.

Ліворуч асфальтованої дороги у напрямку м. Первомайський.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Вис. 1,5 м, діам. 40 м. Форма кургану — округла.

236. Курган № 3. Вигляд з півночі.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено.

Розорюється.

Іван Білько.

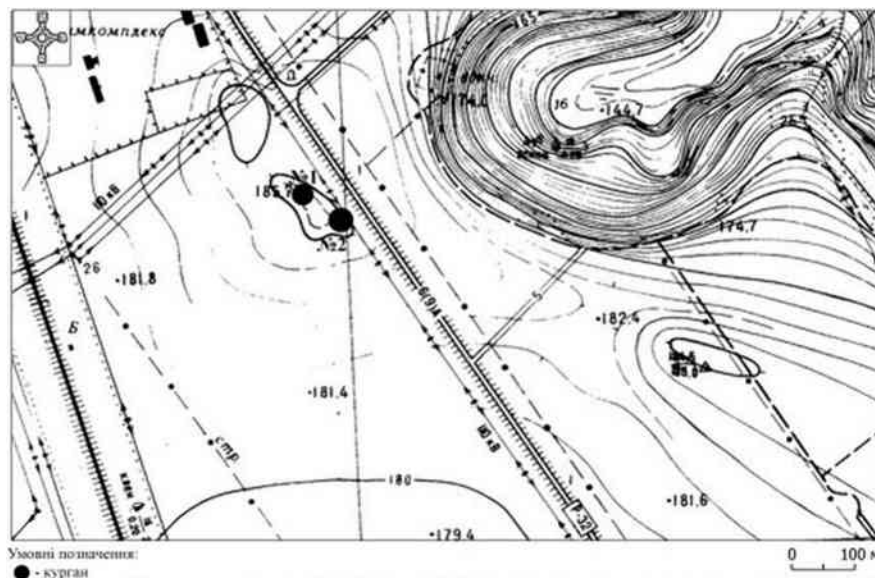
237. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. (археол.). За 1,54—1,6 км на південь від південного в'їзду до м. Первомайський, ліворуч асфальтованої дороги у напрямку м. Первомайський.

Картографовано ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» під час геодезичної зйомки у 1973. Провели візуальний огляд В. Дідик та І. Білько під час інвентаризації у 2016. Складається з 2 насипів. Вис. 1,0—1,5 м, діам. 35—40 м. Форма курганів — округла.

Розкопки не проводилися. Культурну приналежність не визначено.

Поверхня курганів розорюється.

*Іван Білько,
Віктор Дідик.*

237. Генеральний план курганного могильника.

НАУКОВО-ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

НАРИС ПРО М. ЛЮБОТИН

- Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи [Карты]: губ. Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846–1863. — ряд XXIV.
- Вознесенская церковь. Харьковская обл., г. Люботин // Матеріали Департаменту містобудування та архітектури ХОДА.
- ДАХО, ф. 24, оп. 3, спр. 15; ф. 25, оп. 19, спр. 1298; ф. 284, оп. 1, спр. 150; ф. 304, оп. 1, спр. 2204; ф. Р-89, оп. 1, спр. 47; спр. 148, спр. 190; ф. Р-101, оп. 1, спр. 21; ф. Р-185, оп. 3, спр. 83.
- Инвентаризация объектов археологии Люботинской городской рады // Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Историко-архитектурный опорный план м. Люботин Харьковской обл. — Х: ХНУБА, 2014. — Т. 1.
- ЦДІАК, ф. 245, оп. 1, спр. 1142; ф. 336, оп. 1, спр. 1048; ф. 1725, оп. 1, спр. 566.
- Альбовский Е. История Харьковского слободского казачьего полка (1651—1765 гг.). — Х.: Тип. Губернского правления, 1895.
- Багалей Д. И. Объяснительный текст к Археологической карте Харьковской губернии // Труды XII Археологического съезда. — М., 1905. — Т. 1.
- Багалій Д. І. Історія Слобідської України. — Х.: Видавець Олександр Савчук, 2018.
- Бандуровский А. В., Буйнов Ю. В., Дегтярь А. К. Новые исследования курганов скифского времени в окрестностях г. Люботина // Люботинское городище. Сб. научных трудов. — Х.: Регион-Информ, 1998.
- Бречка М. Ф. Археологічне дослідження скифських пам'яток в околицях Люботина // Наукові записки Харківського державного педагогічного інституту. — 1939. — Т. 1.
- Волости и важнейшие селения Европейской России: По данным обследования, произведенного стат. учреждениями М-ва вн. дел. — СПб.: Центр. статист. комитет, 1885. — Вып. 3: Губернии Малороссийские и юго-западные: [Харьковская, Полтавская, Черниговская, Киевская, Волынская, Подольская].
- Голодомор 1932—1933 років на Харківщині. — Х.: Оригінал, 2008.
- Гречко Д. С. Населення скифського часу на Сіверському Дінці. — К., 2010.
- Гречко Д. С., Свистун Г. Є. Деякі питання вивчення лісостепових городищ скифського часу на Сіверському Дінці // Археологія. — 2006. — № 4.
- Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2009. — Т. 6.
- Ельников М. Золотоординські часи на українських землях. — К.: Наш час, 2008.
- Інформаційно-довідковий ресурс «Люботин» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://forbackpacker.net/index.php/dostoprimechatelnosti/tsentr-goroda/4-gorod-zheleznodorozhnikov>.
- Інформаційні матеріали Українського інституту національної пам'яті [Електронний ресурс] — Режим доступу: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/Jshlo1550565917imYQ5>.
- Історія міст і сіл УРСР. Харківська область. — К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.
- Коллард Ю. Спогади юнацьких днів 1897—1906. — Торонто: Срібна сурма, 1972.
- Ляпушкин И. И. Днепровское лесостепное Левобережье в эпоху железа // Материалы и исследования по археологии СССР. — 1961. — № 104.
- Лукомский Г. К. Старинные усадьбы Харьковской губернии. — 3-е дополн. переизд. — Х.: ХЧМГУ, 2015.
- Окatenко В. М. Додаткові дослідження курганів Караванської групи Люботинського могильника // Археологічні дослідження в Україні. — К.: ІА НАНУ, 2013.
- Окatenко В. Н., Следюк Д. В. Изучение топологии археологических объектов фототриграмметрическим методом с использованием беспилотных летательных аппаратов // Археологія і давня історія України. — К.: ІА НАНУ, 2017. — Вип. 2(23).
- Окatenко В. М. Люботинський могильник скифського часу: історія та перспективи дослідження // Матеріали XXXVI-ї міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених «Краєзнавство в системі історичного знання (до 10-річчя Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька)». — Х: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- Первая Червоная. 1917—1929. — М.: Государственное военное издательство, 1931.
- Русина О. В. Україна під татарами і Литвою // Україна крізь віки: У 15 т. — К.: Альтернативи, 1998. — Т. 6.
- Слюсарский А. Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв. — Х.: Харьковское книжное изд-во, 1964.
- Списки населенных мест Российской империи. Харьковская губерния по сведениям 1864 года / сост. и изд. Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел. — СПб., 1869.
- Стрілець В. В. Історичний нарис про освіту [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://lmiskvo.org.ua/istorichniy-naris-pro-osvitu-mista.htm>.
- Стрілець В. В. Люботин. Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Торсинг, 2002.
- Стрілець В. В. «Люботинська республіка»: призабута сторінка харківської історії // 36. наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. с. Сковороди. — Х.: Майдан, 2006. — Вип. 21-22.
- Филарет (Гумилевский Д. Г.). Историко-статистическое описание Харьковской епархии: В 3 т. — Х.: ХЧМГУ: САГА, 2006. — Т. 1.
- Фукс М. Про городища Скитської доби на Харківщині // Записки Всеукраїнського археологічного комітету. — 1930. — Т. 1.
- Чисельність наявного населення України на 1 січ. 2019 р. — К.: Державна служба статистики України, 2019.
- Шрамко Б. А. Городище скифского времени у с. Караван на Харьковщине // КСИА АН УССР. — 1957. — № 7.

Шрамко Б. А. Предварительное сообщение о разведках и раскопках Северодонецкой археологической экспедиции ХГУ в 1955 г. — 1955. — 1955/34.

Шрамко Б. А. Люботинское городище // Люботинское городище. Сб. научных трудов. — Х.: Регион-информ, 1998.

Шрамко Б. А. О работе Северо-Донецкой скифской археологической экспедиции

ХГУ им. А. М. Горького в 1951 году. — Х., 1951 // Архів МАЕСУ, ф. 1, оп. 1, спр. 2.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область — К.: Наук. думка, 1977.

Шрамко І. Б., Голубєва І. В., Задніков С. А. Звіт про археологічні розвідки в Харківській області та в м. Харків в 2005 р. — Х., 2006.

Шрамко І. Б., Голубєва І. В., Задніков С. А., Окатенко В. М., Пеляшенко К. Ю. Звіт про археологічні розвідки в Харківській області та в м. Харків в 2006 р. — Х., 2007.

Щелков К. П. Историческая хронология Харьковской губернии. (репринт. издание книги 1882 г.). — Х.: САГА, 2007.

Пам'ятки історії та культури м. Люботина

1.

Облікова картка військового поховання № 142 від 12 лип. 1991 // Матеріали Харківського РВК.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Харківський р-н, м. Люботин, вул. Військова / ХІМ: паспорт 2.4.1365-2.20.23; Бельченко Л. М. — 14.11.1974. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».

Меморіальний комплекс поховань воїнів, загиблих в роки Другої світової війни (братська могила). 1941—1943, 1948. Харківська обл., м. Люботин, вул. Військова / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Бахтіна С. А., Нарожна В. П. — 25.08.2016.

В боях за Харьковщину. — Х.: Прапор, 1973.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

2.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Харківський р-н, м. Люботин, вул. Полтавський Шлях / ХІМ: паспорт 2.4.1364-2.20.23; Борисова Т. М. — 13.11.1977. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».

Братська могила. 1941—1943, 1951, 1975, 2007. Харківська обл., м. Люботин, вул. Полтавський Шлях / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Бахтіна С. А., Нарожна В. П. — 31.08.2016.

Облікова картка військового поховання № 145 від 9 лип. 1991 // Матеріали Харківського РВК.

ЦАМО РФ, ф. 40А, оп. 9136, спр. 38; ф. 33, оп. 797756, спр. 12.

В боях за Харьковщину. — Х.: Прапор, 1973.

История городов и сел Украинской ССР. Харьковская область. — К.: Глав. ред. УСЭ АН УССР, 1976.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Макаренко Д. Г., Олейник Л. П. Дорогами подвигов. — Х.: Прапор, 1973.

Наш 252. — Пермь, 1983.

Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941—1943 гг. Сб. документов и материалов. — Х.: Прапор, 1965.

3.

Облікова картка військового поховання № 144 від 8 лип. 1991 // Матеріали Харківського РВК.

ЦАМО РФ, ф. 40 А, оп. 9136, спр. 38.

История городов и сел Украинской ССР. Харьковская область. — К.: Глав. ред. УСЭ АН УССР, 1976.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Макаренко Д. Г., Олейник Л. П. Дорогами подвигов. — Х.: Прапор, 1973.

Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941—1943 гг. Сб. документов и материалов. — Х.: Прапор, 1965.

4.

Облікова картка військового поховання № 143 від 10 лип. 1991 // Матеріали Харківського РВК.

ЦАМО РФ, ф. 40 А, оп. 9136, спр. 38.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Харківський р-н, м. Люботин, Гіївка / ХІМ: паспорт 4.1367-2.20.23; Борисова Т. М. — 14.11.1974. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».

Братська могила. 1941—1943, 1952. Харківська обл., м. Люботин, вул. Хижного / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Нарожна В. П. — 25.08.2016.

История городов и сел Украинской ССР. Харьковская область. — К.: Глав. ред. УСЭ АН УССР, 1976.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Макаренко Д. Г., Олейник Л. П. Дорогами подвигов. — Х.: Прапор, 1973.

Освобождение городов. — М.: Воениздат, 1985.

5.

Братська могила полковника Грищенка А. О., майора Грищенко Г. О, Грищенко О. та невідомого солдата. Харківська обл., м. Люботин, вул. Московська, 48, біля школи / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Бахтіна С. А., Нарожна В. П. — 02.09.2016.

История городов и сел Украинской ССР. Харьковская область. — К.: Глав. ред. УСЭ АН УССР, 1976.

Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941—1943 гг. Сб. документов и материалов. — Х.: Прапор, 1965.

6.

Журнал бойових дій 303-ї стрілецької дивізії // ЦАМО РФ, ф. 1610, оп. 1, спр. 7.

Матеріали поточного архіву відділу зводу пам'яток та облікової документації ОКЗ «ХНМЦОКС».

Исаев С. И., Левченко В. Н. Герои-освободители Харьковщины. — Х.: Прапор, 1988.

Пам'ять народу: Бойовий шлях 303-ї стрілецької дивізії [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://pamyat-naroda.ru/warunit/303%20сп/>.

7.

Вознесенская церковь. Харьковская обл., г. Люботин // Матеріали Департаменту містобудування та архітектури ХОДА.

Откуда родом [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://otkudarodom.ua/ru/1857-god-sloboda-lyubotin-istoriko-statisticheskoe-opisanie-harkovskoy-eparhii>.

Таранушенко С. Пам'ятки архітектури Слобідської України. — Х.: ХЧМГУ, 2011.

Филарет (Гумилевский Д. Г.). Историко-статистическое описание Харьковской епархии: В 3 т. — Х.: ХЧМГУ: САГА, 2006. — Т. 3.

Щелков К. П. Историческая хронология Харьковской губернии (репринт. издание книги 1882 г.). — Х.: САГА, 2007.

8.

Городище Шеєрманівське (городище Люботинське). Харківська обл., Люботинська м/р, на північно-західних околицях м. Люботин // ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Колода В. В. — 16.01.2018.

Окатенко В. Н. Отчет о доисследовании Караванской группы курганов (№1-2) на территории Люботинского городского совета Харьковской области в 2013 г. — Х., 2014.

Шрамко Б. А. Отчет о работе Северо-Донецкой скифской экспедиции Харьковского Госуниверситета им. А. М. Горького в 1951 г. // НА ІА НАНУ. — 1951. — № 1951/20.

Шрамко Б. А. Отчет о работе скифской археологической экспедиции Харьковского Гос. Университета в 1961 г. // НА ІА НАНУ. — 1961. — № 1961/20.

Шрамко Б. А. Отчет 1962 г. о работе Скифо-Славянской археологической экспедиции Харьковского Гос. Университета им. А. М. Горького // Архів НА ІА НАНУ. — 1962. — № 1962/36.

Шрамко Б. А. Отчет о работе Северо-Донецкой скифской экспедиции работе Скифо-Славянской археологической экспедиции ХГУ в 1963 г. // НА ІА НАНУ. — 1963. — № 1963/30.

Шрамко Б. А. Отчет о работе Северо-Донецкой скифской экспедиции работе Скифо-Славянской археологической экспедиции ХГУ в 1964 г. // НА ІА НАНУ. — 1964. — № 1964/32.

Багалея Д. И. Объяснительный текст к Археологической карте Харьковской губернии // Труды XII Археологического съезда. — М., 1905. — Т. 1.

Ляпушкин И. И. Днепровское лесостепное Левобережье в эпоху железа // Материалы и исследования по археологии СССР. — 1961. — № 104.

Солнцев Л. А., Шрамко Б. А. Металлографические исследования железных изделий Люботинского городища // Люботинское городище. Сб. научных трудов. — Х.: Регион-информ, 1998.

Фукс М. Про городища Скитської доби на Харківщині // Записки Всеукраїнського археологічного комітету. — 1930. — Т. 1.

Шрамко Б. А. Древности Северского Донца. — Х.: Изд-во Харьковского госуниверситета, 1962.

Шрамко Б. А. Поселення скіфського часу в басейні Дінця // Археологія. — 1962. — Т. 12.

Шрамко Б. А. Люботинское городище // Люботинское городище. Сб. научных трудов. — Х.: Регион-информ, 1998.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

9.

ДАХО, ф. 40, оп. 20, спр. 415.

ДАХО, ф. 4, оп. 10, спр. 885.

Альбовский Е. История Харьковского слободского козачьего полка (1651—1765). — Х.: Тип. Губернского правления, 1895.

Багалея Д. И. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. — М.: Изд. Имп. О-ва Истории и Древностей Рос. при Моск. Ун-те, 1887.

Бондаренко Б. А. Каменная летопись. Архитектурные памятники Харьковщины (очерк-путеводитель). — Х.: Прапор, 1972.

Гостев В., Свистун Г. Усадьба в Гиевке — гордость и боль Люботина. — Х., 2011.

Лукомский Г. К. Старинные усадьбы Харьковской губернии. — СПб.: Изд. Н. В. Клейнмихель, 1917.

Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: В 4 т. — К.: Будівельник, 1986. — Т. 4.

Парамонов А. Ф. Баснописец из Гиевки // Антреме. Журнал об искусстве. — Х., 2008. — № 2.

Парк зі ставами поч. XIX ст. // Пам'ятники архітектури УРСР, що перебувають під державною охороною: список. — К.: Держбудвидав, 1956.

Погребная И. В. Усадьба Святополк-Мирского на Харьковщине // Культурна спадщина Слобожанщини: Зб. наукових статей за матеріалами міжнародної наукової конференції «П'яті Слобожанські

читання». Секція: Музейна справа та охорона культурної спадщини. — Х.: Курсор, 2003.

Посохов С. І. Святополк-Мирський Дмитро Іванович // Довідник з історії України. — Х.: Генеза, 2001.

Посохов С. И. Губернаторы и генерал-губернаторы. — Х.: Университет внутренних дел, 1997.

Стрілець В. В. Люботин. Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Торсинг, 2002.

Филарет (Гумилевский Д. Г.) Историко-статистическое описание Харьковской епархии: В 3 т. — Х.: ХЧМГУ: САГА, 2006. — Т. 3.

Черкасова Е. Т., Голендерский В. И., Григорьев С. С. и др. Архитектура и пространственная организация усадьбы Гиевка // Сб. трудов МИИСП: Архитектура, планировка и застройка сельских населенных мест. — М.: МИИСП, 1979.

Шулика В. В. Имение Гиевка и иконостас церкви Николая Чудотворца // Харьковский историко-археологический сборник. — Х.: Мачулин, 2015. — Вып. 17. Энциклопедический словарь. — СПб.: Изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон, 1900. — Т. XXIX.

9.1.

Будинок школи. 1820—1901, 1905. Харківська обл., м. Люботин, вул. Новежиття, 26 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Путятін В. Д., Голтвянська І. А. — 11.07.2014.

Гостев В., Свистун Г. Усадьба в Гиевке — гордость и боль Люботина. — Х., 2011.

История родов русского дворянства. — М.: Современник, 1991. — Кн. 2.

Посохов С. И. Губернаторы и генерал-губернаторы. — Х.: Ун-т внутренних дел, 1997.

Посохов С. І. Святополк-Мирський Дмитро Іванович // Довідник з історії України. — Х.: Генеза, 2001.

Стрілець В. В. Люботин. Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Торсинг, 2002.

9.2.

Бондаренко Б. А. Каменная летопись. Архитектурные памятники Харьковщины (очерк-путеводитель). Х.: Прапор, 1972.

Гиевская усадьба Люботина [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://zabytki.in.ua/ru/1910/gievskaya-usadba-lyubotina>.

Гостев В., Свистун Г. Усадьба в Гиевке — гордость и боль Люботина. — Х., 2011.

Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: В 4 т. — К.: Будівельник, 1986. — Т. 4.

- Посохов С. І. Святополк-Мирський Дмитро Іванович // Довідник з історії України. Х.: Генеза, 2001.
- Стрілець В. В. Люботин. Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Торсинг, 2002.
- Лукомский Г. К. Старинные усадьбы Харьковской губернии. — СПб.: Изд. Н. В. Клейнмихель, 1917.
- Филарет (Гумилевский Д. Г.) Историко-статистическое описание Харьковской епархии: В 3 т. — Х.: ХЧМГУ: САГА, 2006. — Т. 3.
- Черкасова Е. Т., Голендерский В. И., Григорьев С. С. и др. Архитектура и пространственная организация усадьбы Гиевка // Сб. трудов МИИСП: Архитектура, планировка и застройка сельских населенных мест. — М.: МИИСП, 1979.
- Щелков К. П. Историческая хронология Харьковской губернии. Х.: САГА, 2007.
- 9.3.
- Парк. Харьковская обл., г. Люботин. Дело № 701 // Матеріали поточного архіву Департаменту містобудування та архітектури ХОДА.
- Гостев В., Свистун Г. Усадьба в Гиевке — гордость и боль Люботина. — Х., 2011.
- Історико-архітектурний опорний план м. Люботин Харківської обл. — Х.: ХНУБА, 2014. — Т. 1.
- Посохов С. І. Святополк-Мирський Дмитро Іванович // Довідник з історії України. — Х.: Генеза, 2001.
- Стрілець В. В. Люботин. Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Торсинг, 2002.
- Черкасова Е. Т., Голендерский В. И., Григорьев С. С. и др. Архитектура и пространственная организация усадьбы Гиевка // Сб. трудов МИИСП: Архитектура, планировка и застройка сельских населенных мест. — М.: МИИСП, 1979.
- 9.4.
- Свято-Николаевская церковь. Харьковская обл., г. Люботин, пл. Садовая, 29-а // Матеріали поточного архіву Департаменту містобудування та архітектури ХОДА.
- Стрілець В. В. Люботин. Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Торсинг, 2002.
- Филарет (Гумилевский Д. Г.) Историко-статистическое описание Харьковской епархии: В 3 т. — Х.: ХЧМГУ: САГА, 2006. — Т. 1.
- Щелков К. П. Историческая хронология Харьковской губернии. — Х.: САГА, 2007.
- Шулика В. В. Имение Гиевка и иконостас церкви Николая Чудотворца // Харьковский историко-археологический сборник. — Х.: Мачулин, 2015. — Вып. 17.
- 9.4.1.
- Альманах современных русских государственных деятелей. — СПб.: Тип. Исидора Гольдберга, 1897.
- Гостев В. Свистун Г. Усадьба в Гиёвке — гордость и боль Люботина. — Х., 2011.
- Немцы России: энциклопедия: В 3 т. — М., «ЭРН», 1999. — Т. 1.
- 9.4.2.
- Альманах современных русских государственных деятелей. — СПб.: Тип. Исидора Гольдберга, 1897.
- Военная элита российской империи (1700—1917) // Энциклопедический справочник. — М.: Вече, 2009.
- Долгоруков П. В., князь. Российская родословная книга. — СПб.: Тип. К. Вингера, 1854—1857. — Ч. 1.
- Посохов С. І. Святополк-Мирський Дмитро Іванович // Довідник з історії України. — Х.: Генеза, 2001.
- Общий гербовник дворянских родов Всероссийской империи. — СПб., 1798—1917. — Ч. 12.
- Список генералам по старшинству (сост. на 1 июля 1906 года). — СПб., 1906.
- Лігостаєва С. У Харківській області відновлені пам'ятні знаки на могилах земляків-князів... // Прадідівська слава. Українські пам'ятки [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://www.pslava.info/LjubotyM_2009UXarkivskijOblastiVidnovleni,149764.html.
- 9.4.3.
- Из жизни князей Святополк-Мирских // Харківська спеціалізована музично-театральна бібліотека ім. К. С. Станіславського [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://mtlib.org.ua/publikatsii/24-iz-zhizni-knyazej-svyatopolk-mirskikh.html>.
- Історія Харківської єпархії (До 200-річчя заснування). Бібліогр. покажчик. — Х.: Харківська єпархія, 1999.
- Стрілець В. В. Люботин. Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Торсинг, 2002.
- 9.5.
- Служебный корпус. Харьковская обл., г. Люботин, пл. Октябрьская. Дело № 702/2 // Матеріали поточного архіву Департаменту містобудування та архітектури ХОДА.
- Бондаренко Б. А. Каменная летопись. Архитектурные памятники Харьковщины (очерк-путеводитель). — Х.: Прапор, 1972.
- Гостев В., Свистун Г. Усадьба в Гиевке — гордость и боль Люботина. — Х., 2011.
- Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: В 4 т. — К.: Будівельник, 1986. — Т. 4.
- Стрілець В. В. Люботин. Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Торсинг, 2002.
- 10.
- Окatenко В., Скорый С., Зимовец Р. Дослідження Дуншовської групи Люботинського могильника скіфської доби // Археологічні дослідження в Україні 2017 р. — К.: ІА НАНУ, 2019.
- Окatenко В., Скорый С., Зимовец Р. Отчет о раскопках кургана № 4 Дуншовской группы Люботинского могильника на территории г. Люботин Харьковской области в 2017 г. — Х., 2018.
- 11.
- Дослідження Дуншовської групи Люботинського могильника скіфської доби // Археологічні дослідження в Україні 2017 р. — К.: ІА НАНУ, 2019.
- Окatenко В., Скорый С., Зимовец Р. Отчет о раскопках кургана № 4 Дуншовской группы Люботинского могильника на территории г. Люботин Харьковской области в 2017 г. — Х., 2018.
- 12.
- Окatenко В., Скорый С., Зимовец Р. Дослідження Дуншовської групи Люботинського могильника скіфської доби // Археологічні дослідження в Україні 2017 р. — К.: ІА НАНУ, 2019.
- Окatenко В., Скорый С., Зимовец Р. Отчет о раскопках кургана № 4 Дуншовской группы Люботинского могильника на территории г. Люботин Харьковской области в 2017 г. — Х., 2018.
- 13.
- Окatenко В., Скорый С., Зимовец Р. Дослідження Дуншовської групи Люботинського могильника скіфської доби // Археологічні дослідження в Україні 2017 р. — К.: ІА НАНУ, 2019.
- Окatenко В., Скорый С., Зимовец Р. Отчет о раскопках кургана № 4 Дуншовской группы Люботинского могильника на территории г. Люботин Харьковской области в 2017 г. — Х., 2018.
- 14.
- Бандуровский А. В., Буйнов Ю. В., Дегтярь А. К. Новые исследования курганов скифского времени в окрестностях г. Люботина // Люботинское городище. Сб. научных трудов. — Х.: Регион-Информ, 1998.
- Бречка М. Ф. Археологічне дослідження

- скіфських пам'ятників в околицях Люботина // Наукові записки Харківського державного педагогічного інституту. — 1939. — Т. 1.
- Гречко Д. С. Населення скіфського часу на Сіверському Дінці. — К.: ІА НАНУ, 2010.
- Окatenко В. М. Люботинський курганний могильник // Харківщина: енциклопедичний словник / Харківська обласна рада; Харківська обласна державна адміністрація. — Х.: Золоті сторінки, 2014.
- Окatenко В. Н., Скорый С. А., Зимовец Р. В. Курган раннескифского времени в Харьковской области // Археология і давня історія України. — К.: ІА НАНУ, 2018. — Вип. 2 (27).
- Окatenко В. М. Люботинський могильник скіфського часу: історія та перспективи дослідження // Матеріали XXXVI-ї міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених «Краєзнавство в системі історичного знання (до 10-річчя Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька)». — Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019.
- Семенов-Зусер С. А. Археологічні дослідження ХДУ в 1945 р. // Археологія. — 1948. — Т. II.
- Хроника научно-исследовательской работы в области древней истории и археологии в университетах, педагогических институтах и музеях СССР // Вестник древней истории. — 1951. — № 4.
- Шрамко Б. А. Археологічні дослідження курганів раннього залізного віку в околицях м. Люботина // Вчені записки ХДУ. — Т. 78. — Труды історичного факультету. — Х., 1957. — Вип. 5.
- 15.1.
Меморіал Слави (братська могила). 1941—1943, 1954, 2005. Харківська обл., м. Люботин, вул. Шевченка, 98, парк / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Бахтіна С. А., Нарожна В. П. — 05.09.2016.
- Облікова картка військового поховання № 140 від 9 лип. 1991 // Матеріали Харківського РВК.
- История городов и сел Украинской ССР. Харьковская область. — К.: Глав. ред. УСЭ УН УССР, 1976.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Макаренко Д. Г., Олейник Л. П. Дорогами подвигов. — Х.: Прапор, 1973.
- Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941—1943 гг. Сб. документов и материалов. — Х.: Прапор, 1965.
- 15.2.
Інформаційно-довідковий ресурс м. Люботин [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://lubotin.kharkov.ua/ogorode/pamyat_polumyanix_let/5140-aleya-pamyatnih-znakv-geroyam-radyanskogo-soyuzu-rokv-velikoyi-vtchiznyanoyi-vyni-u-centralnomu-parku-msta-lyubotina.html.
- Герої Другої світової війни. Харківська область. — Х., 2016.
- Герои Советского Союза. Краткий биограф. словарь: В 2 т. — М.: Воениздат, 1987. — Т. 1.
- Герои Советского Союза. Краткий биограф. словарь: В 2 т. — М.: Воениздат, 1988. — Т. 2.
- Дикань А. П. Герои Харьковщины. — Х.: Харьков, 1998.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- 15.3.
Каракаптан Л. М. Аварія на Чорнобильській атомній електростанції [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://lubotin.kharkov.ua/main/2204-lyubotinskiy-muzey-do-dnya-pamyat-zhertv-golodomu-1932-1933-rr.html>.
- Стрілець В. В. Люботин: історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Торсинг, 2002.
- 15.4.
Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Інформаційно-довідковий ресурс «Shukach» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.shukach.com/ru/node/54304>.
- Інформаційно-довідковий ресурс «Люботин» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://forbackpacker.net/index.php/dostoprimechatelnosti/tsentr-goroda/18-tsentralnyj-gorodskoj-park-im-lenina>.
16.
Інформаційно-довідковий ресурс Люботинської гімназії № 1 [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://lubotin-gymnasium1.edu.kh.ua/istoriya_zakladu/.
- Давидов Валерій Іванович [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://12112probnichkeal01.blogspot.com/2013/07/blog-post_21.html.
- Стрілець В. В. Люботин: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Торсинг, 2002.
17.
Давыдов Валерий Иванович [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://afgan-memorial.org/biography/davydov_valeriy_ivanovich/.
- Давыдов Валерий Иванович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://afgan.ru/memorial/78davydov-vi-afgan-.html>.
18.
Загудаев Александр Володимирович // Книга пам'яті полеглих за Україну [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://memorybook.org.ua/9/zagudaev.htm>.
19.
Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Омельченко Сергей Николаевич [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://afgan.ru/memorial/178omelchenko-sergnik-afgan-.html>.
- Омельченко Сергей Николаевич / Черные тюльпаны: Харьковская область [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://probnichkeal01.blogspot.ru/2013/07/blog-post_21.html.
20.
Матеріали поточного архіву відділу зводу пам'яток та облікової документації.
- Книга памяти о советских воинах, погибших в Афганистане: В 2 т. — М.: Военное издательство, 1999. — Т. 2.
- Савченко Александр Дмитриевич [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://afgan.ru/memorial/322savchenko-al-dm-afgan-.html>.
- Савченко Александр Дмитриевич [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://afganc.kharkov.ua/index.php/2011-03-31-11-51-41/1069-2011-11-06-09-46-27>.
21.
Матеріали поточного архіву відділу зводу пам'яток та облікової документації.
- Книга памяти о советских воинах, погибших в Афганистане: В 2 т. — М.: Военное издательство, 1999. — Т. 2.
- Хомич Сергей Александрович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://afgan.ru/memorial/560homich-serg-al-afgan-.html>.
22.
Пам'ятний знак Герою Радянського Союзу І. П. Абдулову. Харківська обл., м. Люботин, вул. Слобожанська / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, В. П. Нарожна. — 01.09.2016.

- Герои Советского Союза. Краткий биограф. словарь: В 2 т. — М.: Воениздат, 1987. — Т. 1.
- Герои Советского Союза [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=4943.
- Герої Другої світової війни. Харківська область. — Х., 2016.
- Калинин В. В., Макаренко Д. Г. Герои подвигов на Харьковщине. — Х.: Прапор, 1970.
23. Голодомор 1932—1933 років на Харківщині. — Х.: Оригінал, 2008.
- Люботинський музей до Дня пам'яті жертв голодомору 1932—1933 рр. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://lubotin.kharkov.ua/main/2204-lyubotinskiy-muzej-do-dnya-pamyat-zhertv-golodomoru-1932-1933-rr.html>.
- Стрілець В. В. Люботин: історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Торсинг, 2002.
24. Інформаційно-довідковий ресурс [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://all-ukraine.com.ua/ru/object.html?id=2830>.
- Корсунський В. Воинам-афганцам // Время. — 1993. — 16 март.
- Шкварко І. П. Біль пам'яті. — Х.: Оригінал, 1995.
25. ДАХО, ф. Р-6088, оп. 2, спр. 32.
- Історична довідка про Люботинський парк [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://lubotin.org/news/park.html>.
- Стрілець В. В. Люботин: Історико-краєзнавчий нарис. — Х.: Торсинг, 2002.
26. Окатенко В. Звіт про проведення археологічних розвідок на території Харківської області в 2020 році. — Х., 2020.
27. Окатенко В. Звіт про проведення археологічних розвідок на території Харківської області в 2020 році. — Х., 2020.
28. Шрамко І. Б., Голубєва І. В., Задніков С. А. Звіт про археологічні розвідки в Харківській області та в м. Харків в 2005 р. — Х., 2006.
- Поселення «Лахтіна». Харківська обл., Люботинська міська рада та Харківський р-н, Будянська сел. рада / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Дідик В. В. — 06.02.2018.
29. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток археології ОКЗ «ХНМЦОКС».
30. Шрамко І. Б., Голубєва І. В., Задніков С. А., Окатенко В. М., Пеляшенко К. Ю. Звіт про археологічні розвідки в Харківській області та в м. Харків в 2006 р. — Х., 2007.
- Поселення «Прудний». Харківська обл., Люботинська м/р, м. Люботин / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Дідик В. В. — 06.02.2018.
31. Окатенко В. Звіт про проведення археологічних розвідок на території Харківської області в 2020 році. — Х., 2020.
32. Городище Чернечий Яр (городище Чернецький Яр). Харківська обл., Люботинська м/р, с-ще Байрак / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Дідик В. В. — 11.01.2018.
- Голубєва І. В., Окатенко В. М., Варачова К. Г., Квітковський В. І., Колода В. В., Резніченко І. О., Свистун Г. С., Філатов Д. О. Обстеження ДП ОАСУ «Слобідська археологічна служба» на території Харківської обл. // Археологічні дослідження в Україні 2013. — К.: ІА НАНУ, 2014.
- Гречко Д. С. Населення скіфського часу на Сіверському Дінці. — К., 2010.
- Окатенко В. М. Фортеця скіфської доби в урочищі Городище на Харківщині: інтерпретація та перспективи дослідження // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. — Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. — Вип. 54.
33. Окатенко В. Звіт про проведення археологічних розвідок на території Харківської області в 2020 році. — Х., 2020.
- Голубєва І. В., Окатенко В. М., Варачова К. Г., Квітковський В. І., Колода В. В., Резніченко І. О., Свистун Г. С., Філатов Д. О. Обстеження ДП ОАСУ «Слобідська археологічна служба» на території Харківської обл. // Археологічні дослідження в Україні 2013. — К.: ІА НАНУ, 2014.
- Корохина А. В., Окатенко В. Н. Новые памятники скифского времени в бассейне Северского Донца // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. — Х., 2004.
- Резніченко І. О., Свистун Г. С., Філатов Д. О. Обстеження ДП ОАСУ «Слобідська археологічна служба» на території Харківської обл. // Археологічні дослідження в Україні 2013. — К., 2016.
34. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Харківський р-н, с-ще Караван Люботинської м/р, вул. Заводська / ХІМ: паспорт 2.4.1368-2.20.23; Янченко А. К. — 12.01.1975. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Братська могила. Харківська обл., с-ще Караван Люботинської міськради, вул. Заводська / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Нарожна В. П. — 30.08.2016.
- ЦАМО РФ, ф. 69 А, оп. 55562, спр. 2.
- История городов и сел Украинской ССР. Харьковская область. — К.: Глав. ред. УСЭ АН УССР, 1976.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Наукова редакція Харківського обласного видання Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
35. Городище Караван (Городище біля с. Караван, «Караванське» городище) / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Колода В. В. — 29.01.2018.
- Шрамко Б. А. Предварительное сообщение о разведках и раскопках Северодонецкой археологической экспедиции ХГУ в 1955 г. — 1955. — 1955/34.
- Шрамко Б. А. Городище скифского времени у с. Караван на Харьковщине // КСИА АН УССР. — 1957. — № 7.
- Шрамко Б. А. Древности Северского Донца. — Х.: ХГУ, 1962.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
36. Курганный могильник. с. Караван. Харківська обл., Люботинська міська рада, с-ще Караван / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Резніков В. В. — 28.05.2008.
- Бандуровський А. В., Буйнов Ю. В., Дегтярь А. К. Новые исследования курганов

- скифського часу в околицях г. Люботина // Люботинское городище. — 1998.
- Окатенко В. М. Додаткові дослідження курганів караванської групи Люботинського могильника // Археологічні дослідження в Україні. — К.: НА ІА НАНУ, 2014.
- Шрамко І. Б., Голубєва І. В., Задніков С. А. Археологічні дослідження на території Харківської області в 2005 р. // Археологічні дослідження в Україні 2004—2005. — Вип. 8. — Київ-Запоріжжя: ІА НАНУ, Дике поле, 2006.
- Шрамко І. Б., Голубєва І. В., Задніков С. А. Звіт про археологічні розвідки в Харківській обл. та в м. Харків в 2005 р. — Х., 2006.
37. Матеріали поточного архіву відділу зводу пам'яток та облікової документації ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Книга памяти о советских воинах, погибших в Афганистане: В 2 т. — М.: Военное издательство, 1999. — Т. 2.
- Тыжненко Сергей Владимирович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.shukach.com/ru/node/56086>.
38. Окатенко В. Звіт про проведення археологічних розвідок на території Харківської області в 2020 році. — Х., 2020.
39. Окатенко В. Звіт про проведення археологічних розвідок на території Харківської області в 2020 році. — Х., 2020.
40. Окатенко В. М. Звіт про розкопки кургану № 3 Караванської групи Люботинського могильника в с-щі Караван Люботинської м/р Харківської обл. у 2018 році. — Х., 2018.
- Окатенко В. Звіт про проведення археологічних розвідок на території Харківської області в 2020 році. — Х., 2020.
41. Селище «Підлісне» (та 16 зольників) (Селище скіфського часу Підлісне). Харківська обл., Люботинська м/р / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Дідик В. В. — 13.02.2018.
- Шрамко Б. А. Предварительное сообщение о разведках и раскопках Северодонецкой археологической экспедиции ХГУ в 1955 г. — Х., 1955.
- Шрамко Б. А. Поселення скіфського часу в басейні Дінця // Археологія. — 1962. — Т. XIV.
42. Інформаційно-довідковий ресурс Люботинської міськради [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://lubotin-rada.gov.ua/info/page/2642>.
- Інформаційно-довідковий ресурс Караванської ЗОШ І-ІІІ ст. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://karavan-school.edu.kh.ua/pro_shkolu/istoriya_shkoli/.
- Інформаційно-довідковий ресурс Люботинської гімназії № 1 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://lubotinygymnasium1.edu.kh.ua/Files/downloads/D0%92%D0%BE%D0%BD%D0%B8%20%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%B8%20%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8E%20%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf>
- Інформаційно-довідковий ресурс «Шукач» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.shukach.com/ru/node/57423>.
43. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Харківський р-н, м. Люботин, вул. Полтавський Шлях / ХІМ: паспорт 2.4.1369—2.20.23; Борисова Т. М. — 20.11.1974. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Братська могила. 1941—1943, 1965. Харківська обл., с. Смородське Люботинської м/р, перехрестя вул. Вільшанської, Тельмана та пров. Вільшанського / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Нарожна В. П. — 31.08.2016.
- ЦАМО РФ, ф. 40А, оп. 9136, спр. 38.
- История городов и сел Украинской ССР. Харьковская область. — К.: Глав. ред. УСЭ АН УССР, 1976.
- Макаренко Д. Г., Олейник Л. П. Дорогами подвигов. — Х.: Прапор, 1973.
- Манагаров И. М. В сражении за Харьков. — Х.: Прапор, 1983.
- Пам'ятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. — К.: Наукова думка, 1987.
44. Городище «Закозарівське» (Городище Смородське, городище в урочищі Костенки) / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Колода В. В. — 11.01.2018.
- Гречко Д. С., Свистун Г. Є. Деякі питання вивчення лісостепових городищ скіфського часу на Сіверському Дінці // Археологія. — 2006. — № 4.
- Окатенко В. М., Голубєв А. М., Голубєва І. В., Філатов Д. О., Руснак В. В. Звіт про археологічні дослідження (наукові експертизи) і розвідки у Харківській обл. та м. Харкові у 2015 р. — К.: ІА НАНУ, 2015.
- Окатенко В. М., Голубєв А. М., Голубєва І. В. Наукові експертизи і розвідки у м. Харкові та Харківській обл. // Археологічні дослідження в Україні 2015. — К.: ІА НАНУ, 2016.
- Шрамко Б. А. О работе Северо-Донецкой скифской археологической экспедиции ХГУ им. А. М. Горького в 1951 году. — Х., 1951 // Архів МАЕСУ, ф. 1, оп. 1, спр. 2.
45. Окатенко В. М., Голубєв А. М., Голубєва І. В. Наукові експертизи і розвідки у м. Харкові та Харківській області // Археологічні дослідження в Україні 2015. — К.: Стародавній Світ, 2016.
- Окатенко В. Звіт про проведення археологічних розвідок на території Харківської області в 2020 році. — Х., 2020.
46. Окатенко В. Звіт про проведення археологічних розвідок на території Харківської області в 2020 році. — Х., 2020.
- Окатенко В. М., Голубєв А. М., Голубєва І. В., Філатов Д. О., Руснак В. В. Звіт про археологічні дослідження (наукові експертизи) і розвідки у Харківській обл. та м. Харкові у 2015 р. — К.: ІА НАНУ, 2015.
- Окатенко В. М., Голубєв А. М., Голубєва І. В. Наукові експертизи і розвідки у м. Харкові та Харківській обл. // Археологічні дослідження в Україні 2015. — К.: ІА НАНУ, 2016.

НАРИС ПРО М. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ
І ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН

- Багалій Д. І. Історія Слобідської України. — Х.: Дельта, 1993.
- Берестнев С. И. Восточно-украинская лесостепь в эпоху средней и поздней бронзы (II тис. до н. э.). — Х.: ПФ Амет, 2001.
- Герои Советского Союза. Краткий биограф. словарь: В 2 т. — М.: Военное издательство, 1987. — Т. 1.
- Герои Советского Союза. Краткий биограф. словарь. В 2 т. — М.: Военное издательство, 1988. — Т. 2.
- Горелик А. Ф. Мезолит Северо-Восточного Причерноморья // Материалы каменного века на территории Украины. — К.: Наук. думка, 1984.
- Дикань А. Герои Харьковщины. — Х.: Харьков, 1998.
- Дикань А. П. Золотые звезды Харьковщины. — Х.: Поліграфіст, 2009.
- Енциклопедія українознавства: Словникова частина: [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка. — Париж; Нью-Йорк: Молоде життя; Львів; К.: Глобус, 1955—2003.
- Эварницкий Д. И. Вольности запорожских казаков: историко-топографический очерк. — СПб.: Типо-литогр. и фото П. И. Бабкина, 1898.
- Інформаційний ресурс газети «Сільські вісті» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.silskivisti.kiev.ua/19551/print.php?n=37824>.
- Історико-географічний опис району [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://pervomayska-rayrada.gov.ua/istorikogeografichnij-opis-rajonu-12-23-12-06-07-2017/>.
- Історія міст і сіл УРСР. Харківська область. — К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.
- Клєсов В. Из истории Первомайского // Знамя труда. — 1965. — № 80. — 2 окт.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 11.
- Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2007. — Т. 3.
- Колода В. В. Территория Первомайского района в древности // Харьковский историко-археологический сборник [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://www.facebook.com/notes/271881446301039/?_tn__=HH-R.
- Леонід Кучма своїм Указом нагородив групу військовослужбовців українського миротворчого контингенту в Республіці Ірак // Урядовий портал [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/publish/article?art_id=10727545.
- Литвиненко Р. О. Генеза, розвиток та історична доля культурного кола Бабині // Матеріали та дослідження з археології Східної України. Від неоліту до киммерійців. — Луганськ, СНУ, 2009.
- Малов Н. А начиналось все так... // Знамя труда. — 1990. — № 1. — 1 янв.
- Моспан М. Страницы из истории родного края // Знамя труда. — 1966. — № 93. — 6 авг.
- Памятная книжка Харьковской губернии на 1866 год с приложением плана города Харькова. — Х.: Университетская Типография, 1866.
- Парамонов А. Слобода Закутние Хутора. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2011.
- Первомайський (Моє рідне місто). — Первомайський, 2016.
- Про ліквідацію округ та перехід на двоступневу систему управління // 36. законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. — 1930. — № 23.
- Резніков В. В. Селянський повстанський рух на Слобожанщині (1918—1923 рр.): дис. на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01. — Х., 2016.
- Сапрыкин А. Откуда название поселка // Знамя труда. — 1991. — № 53. — 1 мая.
- Скальковский А. История Новой-Сечи, или Последнего Коша Запорожского. — Одесса: Городская типография, 1841.
- Слюсарский А. Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII — XVIII вв. — Х.: Харьковское книжное издательство, 1964.
- Сторінки історії Первомайщини (Історико-краєзнавчий матеріал). — Первомайський, 2011.
- Телегін Д. Я. Энеолитическое поселение и могильник у хутора Александрия // Краткие сообщения института Археологии АН УССР. — 1960. — Вып. 9.
- Телегін Д. Я. Мезолітичні пам'ятки України. — К.: Наук. Думка, 1982.
- Топографическое описание Харьковского наместничества. — М.: Типография Компании Типографической, 1788.
- Харьковская область: Природа, население, хозяйство. — Х.: Бизнес Информ, 1997.
- Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січ. 2020 р. // Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/2020chisnas/3411-chisel-nist-naselennya-za-otsinkoy>.

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ М. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

1. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., м. Первомайський, станція Лихачове Південної залізниці / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Голубкова І. Ю. — 09.07.2013.
В боях за Харківщину. — Х.: Прапор, 1978.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003.
2. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., м. Первомайський, вул. Харківська / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Голубкова І. Ю. — 05.09.2013.
Базий І. Д. Очерк по истории Первомайщины, 2010.
В боях за Харківщину. — Х.: Прапор, 1978.
Городов І. Від Іртишу до Ельби. — Омськ, 1984.
Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область. — К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1976.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
Харківщина в роки Великої Вітчизняної війни. Червень 1941—1943 рр. Зб. документів і матеріалів. — Х.: Прапор, 1965.
3. Курган № 1. Харківська обл., м. Первомайський / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 29.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
4. Матеріали відділу культури та туризму Первомайської міськради.
Матеріали КЗ «Первомайський краєзнавчий музей».
Книга Пам'яті полеглих за Україну: Гусейнов Владислав Тофікович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://memorybook.org.ua/4/guseynov.htm>.
Под Авдеевкой погиб боец из Первомайского / Первомайщина Слобожанская [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://test.ttestt.xyz/1776-pod-avdeevkoypogib-boec-iz-pervomayskogo.html>.
5. Матеріали КЗ «Первомайський краєзнавчий музей».
Давидчук Юрій Олександрович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://afgan.ru/memorial/davidchuk-yur-al-afgan-zabitiy-.html>.
Давидчук Юрій Олександрович / Черные тюльпаны: Харьковская область [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://probnichekal01.blogspot.ru/2013/07/blog-post_21.html.
Давидчук Юрій Олександрович / Сайт ММГ-1 (ММГ-4) [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://mmg-kalai-naw.ucoz.ru/blog/pogranichniki_v_ch_2072_pogibshie_1979_1989/2013-11-28-31.
Крылья границы: Историко-документальный очерк». — М.: Граница, 2008.
Пограничная авиация в Афганской войне. — М.: ЭКСМО, 2015.
6. Матеріали КЗ «Первомайський краєзнавчий музей».
Афганистан. 350 гв. пдп. Кабул [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://artofwar.ru/b/beshkarew_a_i/350pdp.shtml.
Кондратьев Валерий Александрович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://afgan.ru/memorial/581kondratyev-val-al-afgan-.html>.
Кондратьев Валерий Александрович / Черные тюльпаны: Харьковская область [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://probnichekal01.blogspot.ru/2013/07/blog-post_21.html.
7. Могила Героя Радянського Союзу генерал-майора В. О. Копцова. Харківська обл., м. Первомайський, вул. Залізнична / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Голубкова І. Ю. — 05.09.2013.
ЦАМО РФ, ф. 12, оп. 239560, спр. 7.
Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь: В 2 т. — М.: Воениздат, 1987. — Т. 1.
Калинин В. В., Макаренко Д. Г. Герои подвигов на Харьковщине. — Х.: Прапор, 1970.
8. Матеріали поточного архіву відділу пам'яток історії ОКЗ «ХНМЦОКС».
Матеріали відділу культури і туризму виконавчого комітету Первомайської міської ради щодо пам'ятних знаків та об'єктів культурної спадщини на території м. Первомайський, станом на 01.09.2019.
Інформаційно-довідковий ресурс «Shukach» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.shukach.com/ru/node/54304>.
Первомайщина Слобожанская. Информационный портал Первомайского [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://mayday.com.ua/>.
9. Матеріали відділу культури і туризму Первомайської міськради станом на 20.11.2013.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003.
Пламя подвига святого. — Х.: Прапор, 1987.
10. Матеріали відділу культури і туризму Первомайської міськради.
Інформаційно-довідковий ресурс «Чернобылец Харьковщины» [Електронний ресурс] — Режим доступу: [www/ chernobul.kh.ua](http://www/chernobul.kh.ua).
11. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., м. Первомайський, вул. Харківська / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Голубкова І. Ю. — 05.09.2013.
ДАХО, ф. Р-1573, оп. 4, спр. 141.
Історія міст і сіл УРСР. Харківська область. — К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ
ПЕРВОМАЙСЬКОГО РАЙОНУ

1.

Курган № 10. Харківська обл., Первомайський р-н, Берецька с/р, с. Берека / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 05.09.2016.

Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

2.

Курган № 13. Харківська обл., Первомайський р-н, Берецька с/р, с. Берека / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 29.11.2017.

Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

3.

Курган № 14. Харківська обл., Первомайський р-н, Берецька с/р, с. Берека / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 29.11.2017.

Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.

4.

Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Берецька с/р, с. Берека. Кургани № 1-2 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.09.2016.

Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

5.

Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Берецька с/р, с. Берека. Кургани № 3-4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.09.2016.

Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

6.

Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Берецька с/р, с. Берека. Кургани № 5-7 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 12.09.2016.

Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

7.

Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Берецька с/р, с. Берека. Кургани № 8-9 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.09.2016.

Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

8.

Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Берецька с/р, с. Берека. Кургани № 11-12 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 29.11.2017.

Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.

Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

9.

Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Берецька с/р, с. Берека. Кургани № 15-16 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 29.11.2017.

Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.

10.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Берека Берецької с/р, вул. Красна / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 05.12.2016. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».

Облікова картка військового поховання № 730 від 1 черв. 1991 // Матеріали Первомайського РВК.

Герої Другої світової війни. Харківська область. — Х., 2016.

Герои Советского Союза: Краткий биограф. словарь: В 2 т. — М.: Воениздат, 1988. — Т. 2.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Либеров П. Д. Археологические памятники р. Береки // Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях института истории материальной культуры. — М.: АН СССР, 1959. — Вып. 77.

Шрамко Б. А. Отчёт об археологических разведках и раскопках Северодонецкой экспедиции ХГУ в 1956 г. // НА ІА НАНУ. — 1956. — 1956/19.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

12.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Біліївка Суданської с/р, вул. Залізнична / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 05.12.2016.

ДАХО, ф. Р-1573, оп. 4, спр. 144.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Сб. документов и материалов. — Х.: Прапор, 1965.

13. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Булацелівка Суданської с/р, вул. Озерна / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 05.12.2016.
В боях за Харьковщину. — Х.: Прапор, 1978.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 11.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
14. Курган № 4. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 02.06.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
15. Курган № 5. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 06.06.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
16. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін. Кургани № 1-3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 02.06.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.
17. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін. Кургани № 6-7 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 07.06.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
18. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін, вул. Косінова, парк / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 05.12.2016.
ДАХО, ф. Р-1573, оп. 4, спр. 141.
Матеріали Верхньобишкінської сільради Первомайського району Харківської обл.
Пам'ятник Герою Радянського Союзу П. М. Касінову. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін, вул. Косінова, парк / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 05.12.2016.
В боях за Харьковщину. Воспоминания участников Великой Отечественной войны. — Х.: Прапор, 1978.
Герої Другої світової війни. Харківська область. — Х., 2016.
Дикань А. Золотые звезды Харьковщины. — Х.: Полиграфист, 2009.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 11.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
Книга Пам'яті України. Харківська обл. Переможці. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2008. — Т. 1(24).
Старченко В. С. Летопись организационного движения по поиску и перезахоронению останков советских воинов на территории Харьковской области 1990—2010 гг. — Х., 2010.
19. Михеев В. К., Колода В. В., Любичев М. В. Отчет о работе Средневековой экспедиции ХГУ за 1991 г. // НА ІА НАНУ. — 1991. — 1991/46.
20. Квитковский В. И. Юртообразные жилища на салтовских поселениях лесостепного Подонцовья // Дриновский сборник. — Софія-Харків, 2016. — Т. IX.
Колода В. В. Отчёт об археологических исследованиях Средневековой экспедиции Харьковского государственного педагогического университета в урочище Роганина (1993 г.) // НА ІА НАНУ. — 1993. — 1993/46.
Колода В. В., Михеев В. К. Исследования в урочище Роганина в 1989 г. // НА ІА НАНУ. — 1989. — 1989/194.
Колода В. В., Михеев В. К. Исследования в урочище Роганина в 1990 г. // НА ІА НАНУ. — 1990. — 1990/226.
Колода В. В., Михеев В. К. Исследования в урочище Роганина в 1991 г. // НА ІА НАНУ. — 1991. — 1991/46.
Колода В. В. Жилые помещения ранне-средневекового ремесленного центра в урочище Роганина // Проблемы історії та археології України. — Х., 1997.
Колода В. В. Чёрная металлургия Днепродонского междуречья во второй половине I тыс. н. э. — Х., 1999.
Колода В. В. Салтовское гончарное производство (по материалам ремесленного центра в урочище Роганина) // Степи Европы в эпоху средневековья. — Харьковское время. — Донецк, 2001. — Т. 2.
Колода В. В. Территория Первомайского района в древности // ХІАС. — Х., 2013. — Вып. 13.
Михеев В. К., Колода В. В. Исследования в урочище Роганина близ с. Верхний Бишкін Первомайского района // НА ІА НАНУ. — 1988. — 1988/59.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
21. Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
22. Колода В. В. Археологические разведки в бассейне верхнего течения Северского Донца и Оскола // НА ІА НАНУ. — 1990. — 1990/46.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

23. Колода В. В. Археологические разведки в бассейне верхнего течения Северского Донца и Оскола // НА ІА НАНУ. — 1990. — 1990/46.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- Зольник № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 09.06.2017.
- Зольник № 2. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 09.06.2017.
- Зольник № 3. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 09.06.2017.
- Зольник № 4. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 09.06.2017.
- Зольник № 5. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 12.06.2017.
- Зольник № 6. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 12.06.2017.
- Зольник № 7. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 12.06.2017.
- Зольник № 8. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 13.06.2017.
- Зольник № 9. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньобишкінська с/р, с. Верхній Бишкін / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 13.06.2017.
24. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Верхня Орілька Верхньорільської с/р., вул. Центральна, парк / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 05.12.2016.
- ДАХО, ф. Р-1573, оп. 4, спр. 141.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
25. Курган № 7. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньорільська с/р, с. Верхня Орілька / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 06.09.2016.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
26. Курган № 10. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньорільська с/р, с. Верхня Орілька / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 08.09.2016.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
27. Курган № 11. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньорільська с/р, с. Верхня Орілька / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 07.06.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
28. Курган № 12. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньорільська с/р, с. Верхня Орілька / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 08.06.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
29. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньорільська с/р, с. Верхня Орілька. Кургани № 2-3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.09.2016.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
30. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньорільська с/р, с. Верхня Орілька. Кургани № 4-6 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 07.09.2016.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
31. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньорільська с/р, с. Верхня Орілька. Кургани № 8-9 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.09.2016.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
32. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньорільська с/р, с. Верхня Орілька. Кургани № 13-14 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.06.2017.
- Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

33. Майдан № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Верхньоорільська с/р, с. Верхня Орілька / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 08.09.2016.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
34. Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Закутнівська с/р, с. Веселе / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 01.02.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
35. Курган № 2. Харківська обл., Первомайський р-н, Закутнівська с/р, с. Веселе / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 01.02.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
36. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Грушине Грушинської с/р, вул. Центральна / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 05.12.2016.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
Пам'ятники історії і культури Української ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
37. Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Грушинська с/р, с. Грушине / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 06.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
38. Курган № 4. Харківська обл., Первомайський р-н, Грушинська с/р, с. Грушине / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 06.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
39. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Грушинська с/р, с. Грушине. Кургани № 2-3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 06.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
40. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Дмитрівка Дмитрівської с/р, вул. Центральна / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 05.12.2016.
ДАХО, ф. Р-1573, оп. 4, спр. 141.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
Пам'ятники історії і культури Української ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
41. Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Дмитрівська с/р, с. Дмитрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 01.02.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
42. Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Дмитрівська с/р, с. Дмитрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 01.02.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
43. Курган № 5. Харківська обл., Первомайський р-н, Дмитрівська с/р, с. Дмитрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
44. Курган № 7. Харківська обл., Первомайський р-н, Дмитрівська с/р, с. Дмитрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 10.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
45. Курган № 8. Харківська обл., Первомайський р-н, Дмитрівська с/р, с. Дмитрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 10.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
46. Курган № 9. Харківська обл., Первомайський р-н, Дмитрівська с/р, с. Дмитрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 10.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

47. Курган № 10. Харківська обл., Первомайський р-н, Дмитрівська с/р, с. Дмитрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 10.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
48. Курган № 11. Харківська обл., Первомайський р-н, Дмитрівська с/р, с. Дмитрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 10.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
49. Курган № 12. Харківська обл., Первомайський р-н, Дмитрівська с/р, с. Дмитрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 10.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
50. Курган № 13. Харківська обл., Первомайський р-н, Дмитрівська с/р, с. Дмитрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 10.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
51. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Дмитрівська с/р, с. Дмитрівка. Кургани № 3-4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
52. Майдан № 6. Харківська обл., Первомайський р-н, Дмитрівська с/р, с. Дмитрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
53. Матеріали відділу культури та туризму Первомайської РДА.
Книга Пам'яті полеглих за Україну: Лущенцов Максим Олександрович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://memorybook.org.ua/15/luchencov.htm>.
54. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Єфремівка Єфремівської с/р, вул. Красна / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 05.12.2016.
ДАХО, ф. Р-1573, оп. 4, спр. 141.
В боях за Харківщину. — Х.: Прапор, 1978.
Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.
Історія міст і сіл УРСР. Харківська область. — К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
55. Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
56. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Єфремівська с/р, с. Єфремівка. Курган № 4, майдан № 5 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.09.2016.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
57. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Єфремівська с/р, с. Єфремівка. Майдани № 1-2, Курган № 3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.09.2016.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
58. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Єфремівська с/р, с. Єфремівка. Курган № 6-7 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.09.2016.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
59. Альбовский Е. История Харьковского слободского козацкого полка. — Х.: Тип. Губернского правления, 1895.
Багалей Д. И. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. — М.: Университетская типография (М. Катков), 1887.
Зайка Г. П. Українська лінія. — Київ-Полтава, 2001.
Ласковский Ф. Материалы для истории инженерного искусства в России. — СПб., 1865. — Ч. III.
Слюсарский А. Г. Слобідська Україна. — Х.: Харк. кн. газетн. видавництво, 1954.
Пірко В. О. Оборонні споруди у межах річки Дніпра і Сіверського Дінця (друга половина XVII—XVIII ст.). — Донецьк, 2007.
Филарет. Историко-статистическое описание Харьковской епархии. — Х.: Тип. Университета, 1857. — Отд. 4.
60. Матеріали відділу культури та туризму Первомайської РДА.
Книга Пам'яті полеглих за Україну: Шоломинський Володимир Васильович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://memorybook.org.ua/28/sholominsky.htm>.

Історія одного солдата. Історія Героя [Електронний ресурс] — Режим доступу: https://censor.net.ua/blogs/1103877/storya_odnogo_soldata_storya_geroya.

61. Матеріали КЗ «Первомайський краєзнавчий музей».
- Інформаційно-довідковий ресурс «Харківська Епархія» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.eparchia.kharkov.ua/churchinfo/195>.
- Інформаційно-довідковий ресурс Харківського обласного туристсько-інформаційного центру [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://tourcenter.kh.ua/uk/infrastructure/memorialniy-kompleks-khram-na-krovi-efremivska-khatin>.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 11.
- Марченко В. Єфремівське всеспалення: [Про трагіч. події 1943 р.] // Слобід. край. — 2003. — 4 берез.
62. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, Закутнівка Закутнівської с/р, вул. Миру / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 05.12.2016.
- ДАХО, ф. Р-1573, оп. 4, спр. 135.
- Історія міст і сіл УРСР. Харківська область. — К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
63. Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Закутнівська с/р, с. Закутнівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 02.02.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
64. Курган № 8. Харківська обл., Первомайський р-н, Закутнівська с/р, с. Закутнівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 07.02.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
65. Курган № 9. Харківська обл., Первомайський р-н, Закутнівська сільська рада, с. Закутнівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 08.02.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
66. Курган № 10. Харківська обл., Первомайський р-н, Закутнівська с/р, с. Закутнівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 08.02.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
67. Курган № 11. Харківська обл., Первомайський р-н, Закутнівська с/р, с. Закутнівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.02.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
68. Курган № 18. Харківська обл., Первомайський р-н, Закутнівська с/р, с. Закутнівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 14.02.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
69. Курган № 19. Харківська обл., Первомайський р-н, Закутнівська с/р, с. Закутнівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 15.02.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
70. Курган № 20. Харківська обл., Первомайський р-н, Закутнівська с/р, с. Закутнівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 15.02.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
71. Курган № 21. Харківська обл., Первомайський р-н, Закутнівська с/р, с. Закутнівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 16.02.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
72. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Закутнівська с/р, с. Закутнівка. Кургани № 2-4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»:

- паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 02.02.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 73.
- Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Забутівська с/р, с. Забутівка. Кургани № 5-7 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 02.03.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 74.
- Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Забутівська с/р, с. Забутівка. Кургани № 12-13 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 02.03.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 75.
- Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Забутівська с/р, с. Забутівка. Кургани № 14-15 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 03.03.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 76.
- Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Забутівська с/р, с. Забутівка. Кургани № 16-17 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 03.03.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 77.
- Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Суданська с/р, с. Зеленівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 07.09.2016.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 78.
- Либеров П. Д. Археологічні пам'ятники р. Береки // Краткі повідомлення про доповіді та польові дослідження інститута матеріальної історії. — 1959. — Вип. 77.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 79.
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Калинівка (кол. Жовтєве) Грушинської с/р, вул. Партизанська / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 05.12.2016.
- ДАХО, ф. 2, оп. 31, спр. 2.
- Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.
- Історія міст і сіл УРСР. Харківська область. — К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2007. — Т. 3.
- 80.
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Кам'янка Киселівської с/р, вул. Дружби, сквер / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 05.12.2016.
- Матеріали Киселівської сільради Первомайського району Харківської обл.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Пам'ятники історії та культури Української ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- 81.
- Курган № 4. Харківська обл., Первомайський р-н, Киселівська с/р, с. Кам'янка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 13.10.2017.
- Военно-топографічна карта Західної частини Російської Імперії: губ. Полтавської та Харківської / Военно-топографічне Діпо, 1846—1863. — ряд XXIV.
- 82.
- Курган № 5. Харківська обл., Первомайський р-н, Киселівська с/р, с. Кам'янка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 13.10.2017.
- Военно-топографічна карта Західної частини Російської Імперії: губ. Полтавської та Харківської / Военно-топографічне Діпо, 1846—1863. — ряд XXIV.
- 83.
- Курган № 6. Харківська обл., Первомайський р-н, Киселівська с/р, с. Кам'янка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 13.10.2017.
- Военно-топографічна карта Західної частини Російської Імперії: губ. Полтавської та Харківської / Военно-топографічне Діпо, 1846—1863. — ряд XXIV.
- 84.
- Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Киселівська с/р, с. Кам'янка. Кургани № 1-3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 13.10.2017.
- Военно-топографічна карта Західної частини Російської Імперії: губ. Полтавської та Харківської / Военно-топографічне Діпо, 1846—1863. — ряд XXIV.

85. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Грушинська сільська рада, с. Караченців. Кургани № 1-3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 16.01.2018.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
86. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Картамиш Картамиської с/р, вул. Центральна / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 06.12.2016.
Старченко В. С. Звіт про роботу з перепоховання останків радянських військовослужбовців, загиблих на території Харківської обл. під час Великої Вітчизняної війни (квіт.-жовт. 2014). — Х., 2010.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
87. Курган № 3. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Картамиш / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 06.03.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
88. Курган № 6. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Картамиш / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 21.02.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
89. Курган № 13. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Картамиш / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 24.02.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
90. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Картамиш. Кургани № 1-2 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 06.03.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
91. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Картамиш. Кургани № 4-5 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 06.03.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
92. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Картамиш. Кургани № 7-8 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 06.03.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
93. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Картамиш. Кургани № 9-10 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 07.03.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
94. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Картамиш. Кургани № 11-12 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 07.03.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
95. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Картамиш. Кургани № 14-17 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 07.03.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.
96. Матеріали відділу культури і туризму Первомайської РДА станом на груд. 2019. Голодомор 1932—1933 років на Харківщині. — Х.: Оригінал, 2008.
Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932—1933 років в Україні. Харківська область. — Х.: Фоліо, 2008.
97. Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археології України. Харківська область. — К.: Наук. думка, 1977.

- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
98. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Киселі Киселівської с/р, вул. Перемоги / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 08.12.2016.
ДАХО, ф. Р-1573, оп. 4, спр. 141.
Облікова картка військового поховання № 1010 // Матеріали Первомайського РВК.
Історія міст і сіл УРСР. Харківська область. — К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2007. — Т. 3.
Старченко В. С. Летопись организационного движения по поиску и перезахоронению останков советских воинов на территории Харьковской области 1990—2010 гг. — Х., 2010.
Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941—1943 гг. Сб. документов и материалов. — Х.: Прапор, 1965.
99. Курган № 3. Харківська обл., Первомайський р-н, Киселівська с/р, с. Киселі / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 12.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
100. Курган № 4. Харківська обл., Первомайський р-н, Киселівська сільська рада, с. Киселі / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 12.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
101. Курган № 5. Харківська обл., Первомайський р-н, Киселівська с/р, с. Киселі / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 12.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
102. Курган № 6. Харківська обл., Первомайський р-н, Киселівська с/р, с. Киселі / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 12.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
103. Курган № 7. Харківська обл., Первомайський р-н, Киселівська с/р, с. Киселі / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 12.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
104. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Киселівська с/р, с. Киселі. Кургани № 1-2 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 05.01.2018.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
105. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Миронівська с/р, с. Кіптівка. Кургани № 1-3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 15.12.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
106. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Красиве Одрядівської с/р, вул. Колективна / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 26.12.2016.
Облікова картка військового поховання № 996 // Матеріали Первомайського РВК.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
Пам'ятники історії і культури Української ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
107. Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Красиве / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 23.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
108. Курган № 6. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Красиве / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 24.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

109.
Курган № 7. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Красиве / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 24.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
110.
Курган № 8. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Красиве / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 24.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
111.
Курган № 11. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Красиве. / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 24.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
112.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Красиве. Кургани № 2-5 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 24.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.
113.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Красиве. Кургани № 9-10 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 24.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
114.
Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Красне Красненської с/р, вул. Копцова / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 03.01.2017.
Облікова картка військового поховання № 1011 // Матеріали Первомайського РВК.
Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.
Калинин В. В., Макаренко Д. Г. Герои подвиг на Харьковщине. — Х.: Прапор, 1970.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
Старченко В. С. Летопись организационного движения по поиску и перезахоронению останков советских воинов на территории Харьковской области 1990—2010 гг. — Х., 2010.
115.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Красненська с/р, с-ще Красне. Кургани № 1-3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 17.01.2018.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
116.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Красненська с/р, с-ще Красне. Кургани № 4-5 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 09.01.2018.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
117.
Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Круторка Картамиської с/р, вул. Польова / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 27.12.2016.
- Облікова картка військового поховання № 1015 // Матеріали Первомайського РВК.
В боях за Харьковщину: Воспоминания участников Великой Отечественной войны. — Х.: Прапор, 1978.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
118.
Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Крюкове Роздольської с/р, вул. Лаптева / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 04.01.2017.
Облікова картка військового поховання № 1022 // Матеріали Первомайського РВК.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
Пам'ятники истории культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
119.
Курган № 3. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Лозівське / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 02.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
120.
Курган № 4. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Лозівське / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 02.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
121.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Лозівське. Курганна група № 1-2 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 02.10.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

122.

Інформаційно-довідковий ресурс «Shukach» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.shukach.com/ru/node/27173>.

Інформаційний ресурс Харківської обласної ради http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/vtdi/3/9xddy/9949-lyohm-KODXMK_wvnh_zi5ot-127-moezut-m008ho.jsp.

Інформаційний ресурс ХОДА [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://kharkivoda.gov.ua/ru/news/67539>.

Пам'ятник воїнам-інтернаціоналістам з'явився перед Первомайськом / Інформаційно-довідковий ресурс газети «Слобідський край» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.slk.kh.ua/news/kultura/pamyatnik-voyinam-internationalistam-zyavivsyia-pered-pervomajskom-.html>.

123.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Миронівка / Миронівської с/р, вул. Мироненка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 16.01.2017.

Облікова картка військового поховання № 1028 // Матеріали Первомайського РВК. Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Памятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.

124.

Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Миронівська с/р, с. Миронівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 11.10.2017.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

125.

Курган № 2. Харківська обл., Первомайський р-н, Миронівська с/р, с. Миронівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 11.10.2017.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

126.

Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Миронівська с/р, с. Миронівка. Кургани № 3-4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 11.10.2017.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.

127.

Матеріали відділу культури і туризму Первомайської РДА станом на груд. 2019. Голодомор 1932—1933 років на Харківщині. — Х.: Оригінал, 2008.

Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932—1933 років в Україні. Харківська область. — Х.: Фоліо, 2008.

128.

Пам'ятник Герою Радянського Союзу Б. Г. Колодченку. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Миронівка, Миронівської с/р, вул. Мироненка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Бахтіна С. А., Колесникова Л. М., Путятін В. Д. — 16.01.2017.

Герої Другої світової війни. Харківська область. — Х., 2016.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 11.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Подвиги в ім'я Вітчизни. — Х.: Прапор, 1971.

Танкисты — Герои Советского Союза [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://tankfront.ru/ussr/persons/gss.html>.

129.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Михайлівка Михайлівської с/р, вул. Центральна, сквер / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 04.01.2017.

Облікова картка військового поховання № 1022 // Матеріали Первомайського РВК.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Памятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.

130.

Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Михайлівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 01.03.2017.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

131.

Курган № 5. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Михайлівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 01.03.2017.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

132.

Курган № 12. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Михайлівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 03.03.2017.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

133.

Курган № 13. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Михайлівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 03.03.2017.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
146. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Михайлівка. Кургани № 27-28 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 10.03.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
147. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Михайлівка. Кургани № 32-33 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 10.03.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
148. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Михайлівка. Кургани № 34-36 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 13.03.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
149. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Михайлівка. Кургани № 37-38 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 10.03.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
150. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська сільська рада, с. Михайлівка. Кургани № 41-42 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 10.03.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
151. Альбовский Е. История Харьковского слободского козачего полка. — Х.: Тип. Губернского правления, 1895.
- Багалей Д. И. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. — Х., 1883.
- Заїка Г. П. Українська лінія. — Київ-Полтава, 2001.
- Ласковский Ф. Материалы для истории инженерного искусства в России. — СПб., 1865. — Ч. III.
- Пірко В. О. Оборонні споруди у межириччі Дніпра і Сіверського Дінця (друга половина XVII—XVIII ст.). — Донецьк, 2007.
- Слюсарський А. Г. Слобідська Україна. — Х.: Харк. кн. газетн. видавництво, 1954.
- Филарет (Гумилевский Д. Г.). Историко-статистическое описание Харьковской епархии: В 3 т. / Редкол.: А. Ф. Парамонов (пред.) и др. — Х.: Факт, 2005. — Т. 2.
152. Матеріали відділу культури та туризму Первомайської РДА.
- Книга памяти о советских воинах, погибших в Афганистане: В 2 т. — М.: Военное издательство, 1999. — Т. 1.
153. Матеріали відділу культури і туризму Первомайської РДА станом на груд. 2019.
- Голодомор 1932—1933 років на Харківщині. — Х.: Оригінал, 2008.
- Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932—1933 років в Україні. Харківська область. — Х.: Фоліо, 2008.
154. Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Красненська с/р, с. Нова Семенівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 17.10.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
155. Курган № 4. Харківська обл., Первомайський р-н, Красненська с/р, с. Нова Семенівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; І. В. Білько. — 17.10.2017.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
156. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Красненська с/р, с. Нова Семенівка. Кургани № 2-3 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; І. В. Білько. — 09.01.2018.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977. — с. 118-121.
157. Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Красненська с/р, с-ще Нове / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 17.10.2017.
- Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.
158. Поселення «Новоберецьке». Харківська обл., Первомайський р-н, Єфреміївська сел/р, та Зміївський р-н, Великогомільшанська селищна рада / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Бабич О. В. — 14.12.2011.
- Мизгін К. В. Деякі результати досліджень поселення черняхівської культури біля с. Новоберецьке // Археологія. — 2011. — № 4.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии

Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

159.

Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Новогорівка МIRONIVSKOЇ с/р, вул. Центральна / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 11.01.2017.

Облікова картка військового поховання № 1011 // Матеріали Первомайського РВК. Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Памятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.

160.

Курган №1. Харківська обл., Первомайський р-н, Олександрівська с/р, с. Олександрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 30.11.2017.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

161.

Курган № 2. Харківська обл., Первомайський р-н, Олександрівська с/р, с. Олександрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 30.11.2017.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

162.

Курган № 7. Харківська обл., Первомайський р-н, Олександрівська с/р, с. Олександрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 01.12.2017.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

163.

Курган № 8. Харківська обл., Первомайський р-н, Олександрівська с/р, с. Олександрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 01.12.2017.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области

с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

164.

Курган № 14. Харківська обл., Первомайський р-н, Олександрівська с/р, с. Олександрівка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 04.12.2017.

Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.

165.

Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Олександрівська с/р, с. Олександрівка. Кургани № 3-4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 11.01.2018.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.

166.

Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Олександрівська с/р, с. Олександрівка. Кургани № 5-6 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт пам'ятки культурної спадщини; Білько І. В. — 11.01.2018.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.

167.

Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Олександрівська с/р, с. Олександрівка. Кургани № 9-10 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 12.01.2018.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

168.

Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Олександрівська с/р, с. Олександрівка. Кургани № 11-13 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 12.01.2018.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.

169.

Меморіальний комплекс захисників Вітчизни. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Олександрівка, Олександрівської с/р, вул. Центральна / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова, В. Д. Путятін. — 18.01.2017.

Облікова карта військового поховання № 999 від 1 черв. 1991 // Матеріали Первомайського РВК.

Борисова Т. М., Дяченко М. Т., Уманський М. В. Історичні та пам'ятні місця Харківщини. — Х.: Прапор, 1966.

Герої Другої світової війни. Харківська область. — Х., 2016.

Калинин В. В., Макаренко Д. Г. Герои подвиг на Харьковщине. — Х.: Прапор, 1970.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 11.

Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

Книга Скорботи України: Харківська область: У 3 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2007. — Т. 3.

Подвиги в ім'я Вітчизни. — Х.: Прапор, 1971.

Старченко В. С. Звіт про роботу з перепоховання останків радянських військовослужбовців, загиблих на території Харківської області під час Великої Вітчизняної війни (трав.-верес. 2008 р.). Спеціалізоване приватне підприємство «Воєнні меморіали “Схід”». — Х., 2008.

Старченко В. С. Звіт про роботу з перепоховання останків радянських військовослужбовців, загиблих на території Харківської області під час Великої Вітчизняної війни (квіт.-листоп. 2010 р.). Спеціалізоване приватне підприємство «Воєнні меморіали “Схід”». — Х., 2010.

- Шумський Алексей Денисович / Герои страны [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=14966.
170.
Матеріали відділу культури та туризму Первомайської РДА.
В Алексеевке установлена мемориальная доска в честь погибшего героя АТО [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://mayday.com.ua/430-v-alekseevke-ustanovlena-memorialnaya-doska-v-chest-pogibshego-geroya-ato.html>.
Відкриття меморіальної дошки на честь героя АТО Іраклія Кутелії [Електронний ресурс] — Режим доступу: rda.kh.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2530%3A2016-01-18-13-51-27&catid=1%3ALatest-news&Itemid=50&lang=uk.
Грек М. Меморіальна дошка на честь героя АТО // Слобідський край. — 2016. — 21 січ.
Інформаційно-довідковий ресурс «Первомайщина Слобожанская» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://mayday.com.ua/451-irakliy-kuteliya-posmertno-nagrazhden-medalyu-i-ordenom.html>.
Кутелія Іраклій Рубенович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://nekropole.info/ru/person/view?id=7517801&l=ua>.
Український меморіал: Кутелія Іраклій Рубенович [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://ukraine-memorial.org.ua/biography/kuteliya-irakliy-rubenovich/>.
171.
Альбовский Е. История Харьковского слободского козачего полка (1651—1765). — Х.: Тип. Губернского Правления, 1895.
Апанович О. М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. в українській і російській історіографії // УІЖ. — 1971. — № 11.
Багалеї Д. І. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. — М., 1887.
Заїка Г. П. Українська лінія. — Київ-Полтава, 2001.
Ласковский Ф. Материалы для истории инженерного искусства в России. — СПб., 1865. — Ч. III.
Пірко В. О. Оборонні споруди у межиріччя Дніпра і Сіверського Дінця (друга половина XVII—XVIII ст.). — Донецьк, 2007.
Слюсарський А. Г. Слобідська Україна. — Харків: Харк. кн. газетн. видавництво, 1954.
Филарет Гумилевский. Историко-статистическое описание Харьковской епархии. — Х.: [б. и.], 1857. — Отд. 4.
172.
Матеріали відділу культури і туризму Первомайської РДА станом на груд. 2019.
Голодомор 1932—1933 років на Харківщині. — Х.: Оригінал, 2008.
Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932—1933 років в Україні. Харківська область. — Х.: Фоліо, 2008.
173.
Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Одрядове Одрядівської с/р, вул. Центральна / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 11.01.2017.
ДАХО, ф. Р-1573, оп. 4, спр. 135.
Облікова картка військового поховання № 1014 // Матеріали Первомайського РВК.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
174.
Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Одрядове / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 27.12.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
175.
Курган № 16. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Одрядове / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 13.12.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
176.
Курган № 20. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Одрядове / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 12.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
177.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Одрядове. Кургани № 2-4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 28.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
178.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Одрядове. Кургани № 5-12 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 29.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
179.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Одрядове. Кургани № 13-15 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 29.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.
180.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Одрядівська с/р, с. Одрядове. Кургани № 17-19 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 12.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
181.
Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Паризьке Суданської с/р, вул. Чубарова / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 21.01.2017.
Облікова картка військового поховання № 1013 // Матеріали Первомайського РВК.
Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнична наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.

- Книга Скорботи України. Харківська область: У 3 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2007. — Т. 3.
182. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Победа Суданської с/р, вул. Победівська / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 23.01.2017.
- Облікова карта військового поховання № 1006 // Матеріали Первомайського РВК. Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Пам'ятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
183. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Суданська с/р, с. Победа. Кургани № 1-2 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; І. В. Білько. — 18.01.2018.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
184. Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Ржавчик Ржавчицької с/р, вул. Центральна, парк / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 30.01.2017.
- Облікова карта військового поховання № 1009 // Матеріали Первомайського РВК. Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Пам'ятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
185. Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Ржавчицька с/р, с. Ржавчик / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 05.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
186. Курган № 2. Харківська обл., Первомайський р-н, Ржавчицька с/р, с. Ржавчик / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 26.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
187. Курган № 6. Харківська обл., Первомайський р-н, Ржавчицька с/р, с. Ржавчик / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 26.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
188. Курган № 8. Харківська обл., Первомайський р-н, Ржавчицька с/р, с. Ржавчик / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 13.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
189. Курган № 12. Харківська обл., Первомайський р-н, Ржавчицька с/р, с. Ржавчик / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 14.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
190. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Ржавчицька с/р, с. Ржавчик. Кургани № 3-5 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 26.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.
191. Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Ржавчицька с/р, с. Ржавчик. Кургани № 9-11 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 14.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
192. Майдан № 7. Харківська обл., Первомайський р-н, Ржавчицька с/р, с. Ржавчик / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 26.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
193. Герої Другої світової війни. Харківська область. — Х., 2016.
- Дикань А. П. Герои Харьковщины. — Х.: Харьков, 1998.
- Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=27711.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 11.
- Книга Пам'яті України. Переможці. Харківська область. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2008. — Т. 1 (24).
- Подвиги в ім'я Вітчизни. — Х.: Прапор, 1971.
194. Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Роздольська с/р, с. Роздолля / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 05.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

195.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Роздольська с/р, с. Роздолля. Кургани № 3-5 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 25.01.2018.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
196.
Майдан № 2. Харківська обл., Первомайський р-н, Роздольська с/р, с. Роздолля / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 05.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
197.
Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, Роздольська с/р, с. Роздолля / ХІМ: паспорт. 2.4.1301-2.20.21; Борисова Т. М. — 23.04.1975. — Матеріали ОКЗ «ХНМЦОКС».
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Роздолля Роздольської с/р, вул. Центральна, сквер / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 26.01.2017.
- Герої Другої світової війни. Харківська область. — Х., 2016.
- Калинин В. В., Макаренко Д. Г. Герои подвигов на Харьковщине. — Х.: Прапор, 1970.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 1996. — Т. 11.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Максюта Ілья Михайлович // Герои страны [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=16927.
198.
Матеріали відділу культури і туризму виконавчого комітету Первомайської міськради Харківської обл.
- Дикань А. Золотые звезды Харьковщины. — Х.: Поліграфіст, 2009.
- Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область. — К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.
199.
Матеріали відділу культури і туризму виконавчого комітету Первомайської міськради Харківської обл.
- Дикань А. Золотые звезды Харьковщины. — Х.: Поліграфіст, 2009.
- Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область. — К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.
200.
Матеріали відділу культури і туризму виконавчого комітету Первомайської міськради Харківської обл.
- Дикань А. Золотые звезды Харьковщины. — Х.: Поліграфіст, 2009.
- Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область. — К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.
201.
Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Слобідське (Правда) Правдинської с/р, вул. Гагаріна / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 25.01.2017.
- Облікова карта військового поховання № 1021 // Матеріали Первомайського РВК. Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Пам'ятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
202.
Курган № 6. Харківська обл., Первомайський р-н, Правденська с/р, с-ще Слобідське / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 05.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
203.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Правденська с/р, с-ще Слобідське. Кургани № 1-2 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 11.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
204.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Правденська с/р, с-ще Слобідське. Кургани № 3-5 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 11.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
205.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Степове / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 02.02.2018.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
206.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Картамиська с/р, с. Степове. Кургани № 13-15 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 05.10.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
207.
Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Суданка Суданської с/р, вул. Дружби, парк / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 03.02.2017.
- Облікова карта військового поховання № 1021 // Матеріали Первомайського РВК. Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Пам'ятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.

208.
Курган №1, Харківська обл., Первомайський р-н, Суданська с/р, с. Суданка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 07.12.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
209.
Курган № 2. Харківська обл., Первомайський р-н, Суданська с/р, с. Суданка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 07.12.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
210.
Курганна група, Харківська обл., Первомайський р-н, Суданська с/р, с. Суданка / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 26.01.2018.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
211.
Матеріали відділу культури і туризму виконавчого комітету Первомайської міськради Харківської обл.
Дикань А. Золотые звезды Харьковщины. — Х.: Поліграфіст, 2009.
Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область. — К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.
212.
Курган № 3. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Сумці / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 21.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
213.
Курган № 4. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Сумці / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 21.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
214.
Курган № 8. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Сумці / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 22.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
215.
Курган № 15. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Сумці / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 23.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
216.
Курган № 16. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Сумці / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 23.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
217.
Курган № 17. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Сумці / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 23.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
218.
Курган № 18. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Сумці / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 23.11.2017.
219.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Сумці. Кургани № 1-2 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 19.01.2018.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
220.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Сумці. Кургани № 5-7 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 22.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
221.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Сумці. Кургани № 9-14 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 23.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
222.
Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Михайлівська с/р, с. Сумці. Кургани № 19-20 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 24.11.2017.
Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харківської області з нанесенням пам'яток археології. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
223.
Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Тимченки Миронівської с/р, вул. Медова, сквер / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 07.02.2017.

- Облікова карта військового поховання № 1000 // Матеріали Первомайського РВК.
- Історія міст і сіл УРСР. Харківська область. — К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- 224.
- Курган. Харківська обл., Первомайський р-н, Миронівська с/р, с. Тимченки / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 05.10.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 225.
- Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Миронівська с/р, с. Тимченки. Кургани № 2-4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 25.01.2018.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 226.
- Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Берецька с/р, с. Трійчаті / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 29.11.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- 227.
- Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Єфреміївська с/р, сел. Троїцьке (кол. сел. Більшовик) / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 08.09.2016.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 228.
- Курган № 2. Харківська обл., Первомайський р-н, Єфреміївська с/р, сел. Троїцьке (кол. сел. Більшовик) / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 08.09.2016.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 229.
- Курган № 3. Харківська обл., Первомайський р-н, Єфреміївська с/р, сел. Троїцьке (кол. сел. Більшовик) / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 08.09.2016.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.
- 230.
- Курган №1. Харківська обл., Первомайський р-н, Красненська с/р, с-ще Червоне / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; І. В. Білько — 20.11.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- 231.
- Братська могила радянських воїнів. Харківська обл., Первомайський р-н, с. Шульське Роздольської с/р, вул. Центральна, парк / ОКЗ «ХНМЦОКС»: паспорт об'єкта культурної спадщини; С. А. Бахтіна, Л. М. Колесникова. — 08.02.2017.
- Облікова карта військового поховання № 1002 // Матеріали Первомайського РВК.
- Книга Пам'яті України. Харківська область: У 20 т. — Х.: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. — Т. 20.
- Памятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. — К.: Наук. думка, 1987.
- 232.
- Курган № 1. Харківська обл., Первомайський р-н, Роздольська с/р, с. Шульське / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 05.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- 233.
- Курган № 2. Харківська обл., Первомайський р-н, Роздольська с/р, с. Шульське / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 06.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- 234.
- Курган № 5. Харківська обл., Первомайський р-н, Роздольська с/р, с. Шульське / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 06.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- 235.
- Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Роздольська с/р, с. Шульське. Кургани № 3-4 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 06.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.
- Военно-топографическая карта Западной части Российской Империи: губ. Полтавской и Харьковской / Военно-топографическое Депо, 1846—1863. — ряд XXIV.
- 236.
- Курган № 3. Харківська обл., Первомайський р-н, Грушинська с/р / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 11.12.2017.
- Схеми планов землекористувачів Первомайського району Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Курганна група. Харківська обл., Первомайський р-н, Грушинська с/р, Кургани № 1-2 / ОКЗ «ХНМЦОКС»: облікова картка об'єкта культурної спадщини; Білько І. В. — 11.12.2017.

Схемы планов землепользователей Первомайского района Харьковской области с нанесением памятников археологии. — Х.: ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ», 1973.

Шрамко Б. А., Михеев В. К., Грубник-Буйнова Л. П. Справочник по археологии Украины. Харьковская область. — К.: Наук. думка, 1977.

СКОРОЧЕННЯ ТА АБРЕВІАТУРИ

ОСНОВНІ СКОРОЧЕННЯ

арк. — аркуш (у посиланнях)	куб. — кубічний	сад.-парк. — садово-паркове (у назвах статей)
арх. — архітектор (з прізвищем)	лип. — липень	св. — святий (з іменем)
археол. — археологія (у назвах статей)	листоп. — листопад	свт. — святитель (з іменем)
архіт. — архітектура (у назвах статей)	лют. — лютий	сект. — сектор
берез. — березень	м — метр	серед. — середина
бл. — близько	м. — місто (з назвою)	серп. — серпень
верес. — вересень	мист. — мистецтво (у назвах статей)	січ. — січень
вис. — висота	містобуд. — містобудування (у назвах статей)	ск. — скульптор (з прізвищем)
вмч. — великомученик	млн — мільйон	сл. — слобода
вул. — вулиця	млрд. — мільярд	сmt — селище міського типу
га — гектар	мм — міліметр	спр. — справа
гв. — гвардія, гвардійський	м-н — мікрорайон	справж. — справжній
год. — година	мч. — мучениця	ст. — станція (з назвою)
груд. — грудень	н. е. — нова ера	ст. — століття (з числом)
губ. — губернія	наприкін. — наприкінці	ст. — ступінь
діам. — діаметр (з числом)	обл. — область	с-ще — селище
дівоч. — дівоче	оп. — опис	т. — том
довж. — довжина	пл. — площа (з назвою)	т. зв. — так званий
жовт. — жовтень	платф. — платформа	т. ін. — таке інше
заг. — загальний	пов. — повіт (з назвою)	тис. — тисяча, тисячоліття (з числом)
зб. — збірник	пол. — половина	трав. — травень
ім. — імені	поч. — початок	трет. — третина
ін. — інші	прит. — притока	у т. ч. — у тому числі
інж. — інженер	пров. — провінція	ур. — урочище
іст. — історія (у назвах статей)	пров. — провулок	ф. — фонд
кв. м — квадратний метр	просп. — проспект	худ. — художник (з прізвищем)
квіт. — квітень	псевд. — псевдонім	хут. — хутір
кг — кілограм	р. — річка (з назвою)	ч. — частина
киш. — кишлук	р. н. — рік народження (з числом)	чв. — чверть
кін. — кінець	рівноап. — рівноапостольна	черв. — червень
км — кілометр	р-н — район	чол. — чоловік
кол. — колишній	рр. — роки	шир. — ширина
коп. — копійка	руб. — рубль	
крб. — карбованець	с. — село (з назвою)	
	с. — сторінка	

АБРЕВІАТУРИ

АКМ — Автомат Калашникова модернізований	України Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна	ССР — Советская Социалистическая Республика
АН — Академія наук	МТС — Машинно-тракторна станція	СССР — Союз Советских Социалистических Республик
АН СССР — Академія наук Союза Советских Социалистических Республик	НА ІА НАН України — Науковий архів інституту археології національної академії наук України	СШ — Середня школа
АН УССР — Академія наук Украинской Советской Социалистической Республики	НАМН — Національна академія медичних наук	ТЕЦ — Теплоелектростанція
АР — Автономна республіка	НВК — Навчально-виховний комплекс	Туркменська РСР — Туркменська Радянська Соціалістична Республіка
АТО — Антитерористична операція	НДАЛ ХНПУ ім. Г. С. Сковороди — Науково-дослідна археологічна лабораторія Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди	Українська РСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка
БМП — Бойова машина піхоти	НСХУ — Національна спілка художників України	УНР — Українська Народна Республіка
БТР — Бронетранспортер	ОКЗ «ХНМЦОКС» — Обласний комунальний заклад «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини»	УРЕ — Українська радянська енциклопедія
в/ч — Військова частина	ОМБр — Окрема механізована бригада	УСЭ — Украинская советская энциклопедия
ВПС — Військово-повітряні Сили	ОМВК — Об'єднаний міський військовий комісаріат	ХГУ ім. А. М. Горького — Харьковский государственный университет им. А. М. Горького
ВЦВК — Всесоюзний центральний виконавчий комітет	ООС — Операція об'єднаних сил	ХДПІ — Харківський державний педагогічний інститут
ДАХО — Державний архів Харківської області	ОТГ — Об'єднана територіальна громада	ХДУ ім. О. М. Горького — Харківський державний університет ім. О. М. Горького
ДП «НДЦ «ОАСУ» ІА НАНУ — Державне підприємство «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України	ПВЗРКУ — Полтавське Червонопрапорне вище зенітне ракетне командне училище імені генерала армії М. Ф. Ватутіна	ХІАС — Харьковский историко-археологический сборник
ДПОАСУ «САС» — Дочірнє підприємство Охоронна археологічна служба України «Слобідська археологічна служба»	ПДД — Повітряно-десантна дивізія	ХІМ — Харківський історичний музей
ДРА — Демократична Республіка Афганістан	ПДП — Парашутно-десантний полк	ХНУ ім. В. Н. Каразіна — Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
ДТСААФ — Добровільне товариство сприяння армії, авіації і флоту	ПТУ — Професійно-технічне училище	ХОДА — Харківська обласна державна адміністрація
ЗБК — Залізобетонний комбінат	РВК — Районний військовий комісаріат	ХСФ — Харківська скульптурна фабрика
ЗОШ — Загальноосвітня школа	РДА — Районна державна адміністрація	ХФ «УКРЗЕМПРОЕКТ» — Республіканський проектний інститут із землевпорядкування «УКРЗЕМПРОЕКТ»: Харківський філіал
ЗСПР — Збройні Сили Півдня Росії	РСЗВ — Реактивна система залпового вогню	ЦАМО РФ — Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації
ЗСУ — Збройні сили України	РСФРР — Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка	ЦДІАК України — Центральний державний історичний архів України (м. Київ)
ІА НАНУ — Інститут археології Національної академії наук України	РСЧА — Робітничо-селянська Червона армія	ЧАЕС — Чорнобильська атомна електростанція
КЗ — Комунальний заклад	РФ — Російська Федерація	
КПСС — Комуністическая партия Советского Союза	САПО — Середньоазіатський прикордонний округ	
КСИА АН УССР — Краткие сообщения Института Археологии Академии наук Украинской Советской Социалистической Республики	СРСР — Союз Радянських Соціалістичних Республік	
МАЕСУ ХНУ ім. В. Н. Каразіна — Музей археології та етнографії Слобідської		

ПОКАЖЧИК ВУЛИЦЬ

м. Люботин

8 Березня вулиця	10, 46	Крутий провулок	46	с-ще КАРАВАН	
Беляєвська вулиця	17	Московська вулиця	24	ЛЮБОТИНСЬКА МІСЬКРАДА	
Військова вулиця	23, 132	№ 48	24	Дуншовський провулок	50
Всеволода Нестайка вулиця	47	Нове Життя, вулиця	27, 30, 32	Заводська вулиця	49, 51, 136
Гагаріна вулиця	19, 156	№ 26	27, 30	№ 16	51, 136
№ 4	19	Полтавський Шлях, вулиця	23, 25, 43, 137	Підлісна вулиця	51
Гіївська вулиця	32	№ 43	25		
Глінки вулиця	47	№ 48	23	с. СМОРОДСЬКЕ,	
Гвардії-генерала Гавенка Л. А.		Прудний провулок	10	ЛЮБОТИНСЬКА МІСЬКРАДА	
вулиця	10, 36	Садова вулиця	27, 32, 33, 34, 35	Аграрна вулиця	53
№ 8	36	№ 31-а	27, 32, 33, 34, 35	Вільшанська вулиця	52, 137
№ 29	36	Садова площа	134	Вільшанський провулок	52, 137
№ 39	36	Слобожанська вулиця	25, 44, 135	Тельмана вулиця	52, 137
№ 49	37	Тарасівська вулиця	32		
Деповська вулиця	17	Челюскіна вулиця	10, 47		
Джерелянська вулиця	17	Шевченка вулиця	38, 40, 41, 45		
Джерелянський провулок	17	№ 19	41		
Злагоди вулиця	42, 43				
Княжий Майдан	24, 30, 32, 36				
№ 11/22	36				
№ 16/19	30, 32				

м. Первомайський

Привокзальна площа	71	с. Сиваш,	
Харківська вулиця	71, 139	ПЕРВОМАЙСЬКА МІСЬКРАДА	
Кондратьєва вулиця	74	Пристанційна вулиця	75
Єдності вулиця	74	№ 13	75
40-річчя Перемоги площа	74		

ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН

с. БЕРЕКА		с. ВЕРХНІЙ БИШКИН		с. ДМИТРІВКА	
Красна вулиця	77, 144	Косінова вулиця	79, 141	Центральна вулиця	87, 143
с-ще БІЛЯЇВКА		с. ВЕРХНЯ ОРІЛЬКА		с. ЄФРЕМІВКА	
Залізнична вулиця	78, 139	Центральна вулиця	84, 142	Красна вулиця	90, 92, 140
				№ 8	92
с. БУЛАЦЕЛІВКА		с. ГРУШИНЕ		с. ЗАКУТНІВКА	
Озерна вулиця	78	Центральна вулиця	86, 143	Миру вулиця	93, 145

Показчик вулиць

с. КАЛІНІВКА		с. КРЮКОВЕ		с. ПОБЕДА	
Партизанська вулиця	95, 146	Лаптева вулиця	104, 149	Побєдівська вулиця	119, 155
с. КАМ'ЯНКА		с. МИРОНІВКА		с. РЖАВЧИК	
Дружби вулиця	95, 146	Мироненка вулиця	105, 106, 150	Центральна вулиця	119, 155
с. КАРТАМИШ		с. МИХАЙЛІВКА		с. РОЗДОЛЛЯ	
Центральна вулиця	97, 147	Центральна вулиця	107, 150	Центральна вулиця	122, 156
Молодіжна вулиця	99	с. НОВОСГОРІВКА		с-ще СЛОБІДСЬКЕ	
с. КИСЕЛІ		Центральна вулиця	112, 153	Гагаріна вулиця	124
Перемоги вулиця	99, 148	с. ОДРАДОВЕ		с. СУДАНКА	
с. КРАСИВЕ		Центральна вулиця	117, 154	Дружби вулиця	125
Колективна вулиця	101, 148	с. ОЛЕКСІВКА		с. ТИМЧЕНКИ	
с-ще КРАСНЕ		Центральна вулиця	114, 153	Медова вулиця	127, 157
Копцова вулиця	103	с. ПАРИЗЬКЕ		с. ШУЛЬСЬКЕ	
с. КРУТОЯРКА		Чубарова вулиця	119	Центральна вулиця	128, 158
Польова вулиця	104, 149				

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Абаза Г. А. 14
Абаза Тетяна Герасимівна 25
Абдулов Іван Пилипович 20, 39, 44, 135
Адріан 57
Аксьонов Віктор Степанович 57, 59
Алчевська Христина Данилівна 15, 30
Альбовський Євген Олександрович 131, 133, 144, 152, 154
Андрієнко Владислав Петрович 56, 81
Анна Іоанівна (Романова) 64
Апанович Олена Михайлівна 154

Б

Бабич Олена Вікторівна 46, 47, 142, 151, 152, 173
Багалій Дмитро Іванович 5, 37, 52, 55, 131, 133, 138, 144, 152, 154
Баєва Ірина Сергіївна 86, 87, 173
Базій І. Д. 139
Балавенський Федір Петрович 21
Бандуровський Олексій
Владиславович 9, 10, 37, 38, 49, 131, 134, 136
Бахтіна Світлана Анатоліївна 24, 132, 135, 140—150, 153—157, 173
Бейдін Георгій Володимирович 112
Берестнев Сергій Іларіонович 10, 46, 58, 76—78, 83—87, 90, 91, 93—95, 98—101, 107—109, 118, 120, 122, 125, 127, 128, 138, 173
Бельченко Людмила Михайлівна 132
Биканова Єлизавета Денисівна 66
Білоцерківський Василь Якович 22, 175
Білько Іван Володимирович 26, 36, 37, 38, 46—49, 51, 53, 57, 71, 76, 77, 79, 84—89, 91, 93—109, 112—114, 118—122, 124—129, 139—158, 175
Болбочан Петро Федорович 19
Бондаренко Борис Андрійович 133, 134
Борзенко Н. К. 65, 66
Борисова Тамара Михайлівна 132, 137, 144, 146, 149, 153, 156
Бородулін В'ячеслав Георгійович 58
Боярчук Світлана Віталіївна 173
Бречка М. Ф. 37, 131, 134
Бугайченко Іван Федорович 66
Бузника Олексій Григорович 65, 114
Буйнов Юрій Володимирович 9, 10, 37, 38, 48, 49, 131, 133, 134, 136, 173
Булгаков Юрій 13
Бутенко Остап Якович 20
Бухвостов Н. М. 34

В

Варачова Ксенія Григорівна 136
Варфоломєєви 17
Вейсбах Бернгард Йоган 116
Величенко Я. 18
Вітковський 29
Вовченко Іван 25
Волковський Володимир Пилипович 66, 121

Г

Гіренко Павло Дмитрович 20
Гіржев 64
Голендерський В. І. 133, 134
Голтвянська Ірина Алімівна 133
Голубев Андрій Михайлович 137
Голубєва Ірина Володимирівна 10, 46, 47, 132, 136, 137
Голубкова І. 139
Горелік Олександр Феліксович 57, 138
Горленко Йоасаф (справж. Горленко Яким Андрійович) 25
Городов І. Е. 139
Городцов В. 58
Гостєв Володимир Дмитрович 133, 134
Грек М. 154
Гречко Денис Сергійович 131, 135—137
Григор'єв С. С. 133
Григор'янц Михайло Миколайович 112
Григор'єв С. С. 134
Грищенко А. О. 24, 132
Грищенко Г. О. 24, 132
Грищенко О. 24, 132
Грубник-Буйнова Лариса Петрівна 132, 133, 136, 140—146, 148—152, 154—158
Гусейнов Владислав Тофікович 72, 139
Гуторов Іван Петрович 65, 95

Д

Давидов Валерій Іванович 41, 42, 135
Давидчук Юрій Олександрович 72, 74, 139
Даниленко Григорій 25
Де-Бриньї (Дебриньї, Дебриньов) Петро 117
Дегтяр Анатолій Костянтинович 49, 131, 134, 136
Ден Володимир Олександрович 33
Ден Микола Володимирович 33, 34
Ден Олександр Володимирович 33, 34

Денчик Микола Федорович 20, 39
Дикань Олексій Петрович 135, 138, 141, 155—157
Дігтяр А. 66
Дідик Віктор Васильович 38, 46, 47, 49, 51, 57, 69, 71, 76—79, 81, 84—89, 91—109, 111—114, 117—122, 124—129, 136, 137, 173
Долгоруков Петро Володимирович 134
Донець-Захаржевська Параскева 15, 27
Донець-Захаржевський Федір Григорович 15
Донець-Захаржевський (Донець) Григорій Єрофійович 15, 27, 28
Духовський Євген Миколайович 18
Дяченко Микола Тимофійович 144, 146, 149, 153
Дьякова Марфа Капітонівна 66, 123
Дьяченко Євгенія Іванівна 73, 115, 173

Є

Євцький Степан Тимофійович 26
Євтушенко Іван Євсійович 66
Єльніков Михайло Васильович 131

Ж

Журавльов Д. 68

З

Забіла Наталя Львівна 21
Загудаєв Олександр Володимирович 21, 42, 135
Задніков Станіслав Анатолійович 10, 46, 47, 52, 132, 136, 137
Задорожна (Голубкова) Інґа Юріївна 73, 139, 173
Запороженко Пилип Олександрович 65
Заїка Григорій Пименович 144, 152
Зимовець Роман Віталійович 52, 53, 134, 135, 173
Зінченко Валентина Володимирівна 173
Золотухін Н. Є. 65

І

Іван IV (Грозний) 13
Ісаєв Станіслав Іванович 132

К

Казакевич Павло Костянтинович 19, 20, 39
 Каледін Олексій Максимович 19
 Калинин Веніамін Васильович 136, 139, 149, 153, 156
 Каракаптан Любов Миколаївна 44, 45, 135, 173
 Карпов 17
 Касінов (Косінов) Полікарп Минович 66, 80, 141
 Качало Світлана Іванівна 71, 76, 77, 85, 89, 95, 103, 113, 118, 119, 125—127, 129, 173
 Квітковський Віктор Ігорович 136, 141
 Киндяков Володимир Васильович 74, 111
 Клименко Віктор Миколайович 92
 Кльосов В. 138
 Ковалевський 14
 Ковалинський 64
 Колесникова Лариса Миколаївна 22, 40, 41, 44, 78, 79, 81, 84, 86, 87, 90, 93, 95, 96, 98, 99, 100, 103, 104, 106, 107, 111, 112, 115, 117—120, 123—125, 127, 129, 140—150, 153—157, 173, 175
 Коллард Юрій 131
 Колода Володимир Васильович 60, 61, 81, 83, 84, 133, 136—138, 141, 142, 173
 Колодченко Борис Георгійович 66, 106, 107, 150
 Конакова Олена Вікторівна 26, 29, 31—33, 36, 173
 Кондратьєв Валерій Олександрович 72, 74, 139
 Кононенко Тарасій 25
 Копцов Василь Олексійович 73, 139
 Коренев Микола Михайлович 68
 Корохіна Анастасія Вікторівна 9, 48, 136
 Корсикова Лілія Геннадіївна 173
 Корсунський В. 136
 Косінов Дмитро Іванович 66, 123
 Косінов П. 79
 Котлов Юхим Петрович 69, 173
 Крамської Яким Андрійович 65
 Кропоткіна Тетяна Яківна 15, 27
 Кропоткін Яків Миколайович 27
 Кутелія Іраклій Рубенович 115, 116, 154
 Кутєпов Ігор Миколайович 68
 Кучма Леонід Данилович 138

Л

Лапчинська Ніна Василівна 69, 173
 Ласковський Федір Федорович 144, 152, 154
 Лебідь Матрьона Михайлівна 66
 Левицький 64
 Левченко Віталій Миколайович 132
 Лесякін Андрій Володимирович 92
 Лесик Іван Лукич 65, 95, 119
 Литвиненко Роман Олександрович 138

Литинський Федір Кирилович 25
 Лихачов 64
 Лихопек 64
 Ліберов Петро Дмитрович 9, 48, 55, 78, 95, 140, 146
 Лігостаєва С. 134
 Ліхолєтов Ярослав Володимирович 22, 34, 35, 41—43, 44, 47, 48, 50—52, 72, 73, 76—78, 84—86, 87, 90—95, 98—101, 103, 105, 107—109, 111, 112, 118, 120, 122, 125, 127, 128, 173, 175
 Лукомський Георгій Крескентійович 30, 131, 134
 Лупальцов Володимир Іванович 68
 Луцкевич Іван Миколайович 6, 37, 112
 Лученцов Максим Олександрович 89, 90, 144
 Любичев Михайло Васильович 112, 141
 Ляпушкін Іван Іванович 26, 131, 133

М

М'ячина Тетяна Юріївна 173
 Макаренко Дмитро Григорович 132, 135, 136, 137, 139, 149, 153, 156
 Максютя Ілля Михайлович 66, 122, 123, 156
 Малов Н. 138
 Манагаров І. 137
 Марченко В. 145
 Марченко Олекса 21
 Марьонкіна Валентина Геннадіївна 71, 173
 Масалов Ігор Євгенович 34, 35
 Маслович Василь Григорович 15, 28, 32
 Маслович Микола Васильович 15, 28, 30
 Маслович Надія Дмитрівна 15
 Махно Нестор Іванович 64, 65
 Машир Іван Васильович 20, 40
 Медведєва Лідія Володимирівна 173
 Мизгін Кирило Валерійович 112, 152
 Микола Чудотворець свт. 18
 Михєєв Володимир Кузьмич 56, 81, 83, 132, 133, 136, 140—152, 154—158
 Мінько В. Я. 25
 Мінько С. Я. 25
 Мінько Я. С. 25
 Мова В. (Лиманський) 21
 Мокляк (Моклякова) Фекла Тихонівна 66, 126
 Моспан М. 138
 Мудрак Анатолій Миколайович 173

Н

Намчук Віктор Антонович 105
 Нарожна Вікторія Павлівна 23, 24, 30, 38, 49, 52, 132, 135—137, 173
 Нечипоренко К. С. 25
 Нечипоренко М. Г. 25

Нечипоренко С. С. 25
 Ніна (просветителька Грузії) 116
 Новгородов Володимир Євгенович 92, 111, 173

О

Оболенцева Людмила Петрівна 173
 Окатенко Віталій Миколайович 9, 11, 22, 27, 36, 37, 38, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 131, 132, 134—137, 173
 Олійник Леніна Петрівна 132, 135, 137
 Олійник Микола Миколайович 69, 173
 Олексій Михайлович (Романов) 116
 Олександра, св. цариця Римська 18
 Омельченко Сергій Миколайович 43, 135
 Орлов-Денисов Михайло Васильович 17
 Осипов 64
 Охріменко Галина Михайлівна 26, 27, 38, 77, 79, 88, 89, 101, 106, 113, 114, 118, 120, 121, 126—129, 173

П

Палкін Юрій Іванович 34, 35, 173
 Панов Микола Іванович 68
 Парамонов Андрій Федорович 133, 138, 152
 Параскева П'ятниця св. 25
 Пеляшенко Костянтин Юрійович 53, 132, 136
 Первушина Наталя Анатоліївна 173
 Перичева Надія Дмитрівна 32
 Петлюра Симон Андрійович 19
 Петров Василь Родіонович 68
 Пірко Василь Олексійович 144, 152, 154
 Пісковий Василь Омелянович 74
 Плохий (Плохой) Василь Павлович 66, 79, 80
 Плужанин Анатоль Крашаниця (псевд. А. Крижаний) 21
 Погорелов Федот Іванович 66
 Погрібна І. П. 133
 Познанський Іона Миколайович 15, 17, 28, 32
 Покровський А. М. 55
 Половинка Володимир Антонович 126
 Посохов Сергій Іванович 133, 134
 Прилуцький Владислав Олександрович 29, 173
 Прокопенко Ольга Миколаївна 173
 Пузанов Петро 65
 Путятін Володимир Дмитрович 43, 45, 74, 81, 115, 122, 123, 133, 150, 153, 173

Р

Резніков Владислав Валерійович 46, 138, 173
 Резніченко Іван Володимирович 136
 Ржевський 13

Риміталк 57
 Рождественський З. П. 34
 Романова Анна Іоанівна 64
 Романова Тетяна Ігорівна 173
 Романов Микола Костянтинівич 29
 Романов Михайло Федорович 64
 Романов Олексій Михайлович 64
 Романовський Семен 14
 Русина Олена Володимирівна 131
 Руснак В. 137

С

Савченко Олександр Дмитрович 43, 135
 Саприкін А. 138
 Свистун Геннадій Євгенович 27, 36, 49, 51, 53, 131, 133, 134, 136, 137, 173
 Святополк-Мирські, князі 30, 134
 Святополк-Мирська Катерина Олексіївна 15, 33
 Святополк-Мирська Людмила Миколаївна 45
 Святополк-Мирська Ніна Дмитрівна 33
 Святополк-Мирський Дмитро Іванович 15, 18, 27—29, 32—34, 45, 133, 134
 Святополк-Мирський Петро Дмитрович 15, 16, 29, 30, 33, 34
 Святополк-Мирський Семен Миколайович 18, 45
 Семенов-Зусер Семен Анатолійович 6, 37
 Сєрьогін Іван Євгенович 112, 173
 Сипягін Дмитро Сергійович 35
 Сітников Андрій Анатолійович 68, 74
 Скальковський Аполлон Олександрович 138
 Скорий Сергій Анатолійович 134, 135
 Следюк Дмитро Володимирович 131, 173
 Слюсар А. 114
 Слюсарський Антон Григорович 131, 138, 144, 152, 154
 Смолій Валерій Андрійович 131
 Смородський 14
 Солунський Дмитрій 93
 Сонцев Л. А. 133
 Спичинський 27
 Старченко Віктор Сергійович 141, 147—149, 153
 Стрельников Ю. 66
 Стрілець Валерій Васильович 131, 133, 134, 135, 136
 Стрельников Юхим Семенович 66, 78
 Сукачов Ф. М. 18

Сулима Христофор (справж. Харитон Семенович Сулима) 14, 25
 Суховерша Єлизавета Олегівна 34, 35, 40, 107, 122, 173

Т

Талгик (Талхиг Шалінський) 34
 Таранушенко Стефан Андрійович 133
 Телегін Дмитро Якович 138
 Тижненко Сергій Володимирович 50, 137
 Того Хейхатино 34
 Томашевський Григорій 26
 Тохтамиш 13
 Троян Анатолій Трудович 42, 173
 Тюфякін 13

У

Ульянов В. 65
 Уманський Михайло Васильович 144, 146, 149, 153
 Усенко Іван Архипович 66
 Устименко Софія Максимівна 173

Ф

Федоровський Олександр Семенович 6, 112
 Фесенкова 26
 Філарет (Гумилевський Дмитро Григорович) 131, 133, 134, 144, 152, 154
 Філатов Дмитро Олександрович 136, 137
 Фомін Микола Микитович 114
 Фомічов О. І. 92
 Фукс Микола Кіндратович 6, 26, 52, 131, 133

Х

Хаджи-Мурат Аварський 34
 Хмельницький Богдан Михайлович 61
 Хомич Сергій Олександрович 43, 135
 Хоткевич Гнат Мартинович 18

Ч

Чаплигіна Катерина Тихонівна 81
 Чекалов Євген Іванович 35
 Чекалова Єлизавета Миколаївна 35

Чепіга Юрій Якович 20, 40
 Черепаха Леонтій Микитович 99
 Черкасова Катерина Тимофіївна 29—33, 36, 46, 133, 134, 173
 Чернега (Чернига) Олександра Петрівна 66, 123, 124
 Черненко Євген Васильович 49
 Черноглазов 14
 Черноглазов Олександр Дементійович 25
 Чувпило Лідія Олександрівна 25, 69, 71, 73—75, 123, 124, 126, 173, 175
 Чурилін Йосип Андрійович 15, 30

Ш

Шаміль 34
 Шидловський Григорій Романович 17
 Шкварко Іван Петрович 136
 Шоломинський Володимир Васильович 92, 144
 Шпилько Павло Іванович 20, 40
 Шрамко Борис Андрійович 6—10, 26, 27, 37, 49, 51, 52, 56, 78, 81, 83, 131—133, 136, 137, 140—158
 Шрамко Галина Василівна 23, 24, 38, 49, 52, 71, 73, 75, 78, 79, 81, 84, 86, 87, 90, 93, 95, 96, 98, 100, 103, 104, 106, 107, 112, 115, 118—120, 124, 125, 127, 129
 Шрамко Ірина Борисівна 10, 46, 52, 75, 132, 136, 137
 Шуліка Вячеслав Вікторович 133, 134
 Шумицький Станіслав Васильович 21, 51
 Шумський (Шумських) Олексій Денисович 114, 115, 154

Щ

Щелков Костянтин Павлович 132—134
 Щепінський М. О. 30
 Щербінін Євдоким Олексійович 27
 Щербінін Микола Петрович 15, 28
 Щербінін Петро Андрійович 15, 27
 Щетинін Тимофій 56, 60, 83, 84

Я

Яворницький (Еварницький) Дмитро Іванович 138
 Янченко Аатоніна Костянтинівна 136
 Яцина Олег Анатолійович 69, 173

ПОСТАТЕЙНИЙ ПОКАЖЧИК

м. Люботин

1. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ПОХОВАНЬ ВОЇНІВ, ЗАГИБЛИХ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1941—43. Вул. Військова.	23	13. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. Вул. Гвардії-генерала Гавенка Л. А., буд. № 49.	37
2. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43, 2007. Вул. Полтавський Шлях, 48.	23	14. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 7—4 ст. до н. е. («Центральна»; «Дуншовська»; «Соломахівська»; «Гіївська» і курганна «група біля Барчанів» Люботинського могильника).	37
3. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943.	24	15. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС НА ЧЕСТЬ ЗАГИБЛИХ ЛЮБОТИНЦІВ 1943, 1996, 2014. Вул. Шевченка, парк.	38
4. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943. Майд. Княжий.	24	15.1. Братська могила радянських воїнів 1943.	38
5. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943. Вул. Московська, 48.	24	15.2. Пам'ятні знаки Героям Радянського Союзу, 2014.	38
6. БРАТСЬКА МОГИЛА ЖЕРТВ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1943. Вул. Полтавський шлях, міське кладовище № 6.	25	15.3. Пам'ятний знак жертвам Чорнобильської катастрофи, 1996.	40
7. ВОЗНЕСЕНСЬКА ЦЕРКВА 1811, 1836. Вул. Полтавський шлях, 43.	25	15.4. Пам'ятний знак воїнам-афганцям, 2014.	41
8. ГОРОДИЩЕ «ЛЮБОТИНСЬКЕ» («ШЕСРМА-НІВСЬКЕ»), кін. 8 — поч. 3 ст. до н. е.	26	16. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ЗАГИБЛИМ ВИПУСКНИКАМ ШКОЛИ 1985—86. Вул. Шевченка, 19.	41
9. ЗАМІСЬКА САДИБА СВЯТОПОЛК-МИРСЬКИХ, 1820—70, 1905. Майд. Княжий, 11/22, 16/19, вул. Нове Життя, 26, вул. Садова, 31-а.	27	17. МОГИЛА ДАВИДОВА В. І., 1986. Вул. Злагоди. Міське кладовище № 1.	42
9.1. Будинок школи, 1905. Вул. Нове життя, 26.	30	18. МОГИЛА ЗАГУДАЄВА О. В., 2014. Вул. Злагоди. Міське кладовище № 1.	42
9.2. Палац заміської садиби, 1820—41, 1870-і рр. Майд. Княжий, 16/19.	30	19. МОГИЛА ОМЕЛЬЧЕНКА С. М., 1987. Вул. Злагоди. Міське кладовище № 1.	43
9.3. Пейзажний парк, 19 ст. Майд. Княжий, 16/19.	32	20. МОГИЛА САВЧЕНКА О. Д., 1984. На міському кладовищі.	43
9.4. Свято-Миколаївська церква, 1838—43. Вул. Садова, 31-а.	32	21. МОГИЛА ХОМИЧА С. О., 1983. Вул. Полтавський шлях. На міському кладовищі № 6.	43
9.4.1. Родинне поховання Дена О. В. та Дена М. В., 1904—05. Вул. Садова 31-а.	33	22. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК АБДУЛОВУ І. Ф., 1973. Вул. Слобожанська, центральний парк.	44
9.4.2. Родинне поховання Святополк-Мирського Д. І. та Святополк-Мирського П. Д. 1899, 1914. Вул. Садова 31-а.	34	23. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРУ 1932—33, 1994. Вул. Слобожанська.	44
9.4.3. Могила подружжя Чекалових 1898, 1907. Вул. Садова, 31-а.	35	24. ПАМ'ЯТНИК ЗАГИБЛИМ ВОЇНАМ-АФГАНЦЯМ, 1993. Вул. Слобожанська, сквер.	44
9.5. Службовий корпус, 1820-і рр. Майд. Княжий, 11/22.	36	25. ПЕЙЗАЖНИЙ ПАРК, поч. 19 ст. Вул. Шевченка.	45
10. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. Вул. Гвардії-генерала Гавенка Л. А., буд. № 8.	36	26. ПОСЕЛЕННЯ «ГІЙВКА-1», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е.	46
11. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. Вул. Гвардії-генерала Гавенка Л. А., буд. № 29.	36	27. ПОСЕЛЕННЯ «ГІЙВКА-2», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е.	46
12. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. Вул. Гвардії-генерала Гавенка Л. А., буд. № 39.	36	28. ПОСЕЛЕННЯ «ЛАХТІНА», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е.	46

29. ПОСЕЛЕННЯ «ЛЮБОТИН, 8 БЕРЕЗНЯ», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е.	46	37. МОГИЛА ТИЖНЕНКА С. В., 1984. Пров. Дуншовський.	50
30. ПОСЕЛЕННЯ «ПРУДНИЙ», 2 — поч. 1 тис. до н. е.	47	38. ПОСЕЛЕННЯ «ЛІСГОСП», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е.	51
31. ПОСЕЛЕННЯ «РЕВЧИК», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е.	47	39. ПОСЕЛЕННЯ «РЖАВИЙ ЯР», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е.	51
С-ЩЕ БАЙРАК, ЛЮБОТИНСЬКА МІСЬКРАДА		40. ПОСЕЛЕННЯ «ОЛЬХОВЕ», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е.	51
32. ГОРОДИЩЕ «ЧЕРНЕЧИЙ ЯР» (ЧЕРНЕЦЬ- КИЙ ЯР), доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е.	48	41. СЕЛИЩЕ «ПІДЛІСНЕ», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е.	51
33. ПОСЕЛЕННЯ «ЧЕРНЕЦЬКЕ», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е.	48	42. ШКОЛА, В ЯКІЙ НАВЧАВСЯ ШУМИЦЬ- КИЙ С. В. Вул. Заводська.	51
С-ЩЕ КАРАВАН, ЛЮБОТИНСЬКА МІСЬКРАДА		С. СМОРОДСЬКЕ, ЛЮБОТИНСЬКА МІСЬКРАДА	
34. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943. Вул. Заводська.	49	43. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1943.	52
35. ГОРОДИЩЕ КАРАВАН («КАРАВАНСЬКЕ» ГОРОДИЩЕ), 5 — межа 4 — 3 ст. до н. е.	49	44. ГОРОДИЩЕ «ЗАКОЗАРІВСЬКЕ» («КОСТЕНКИ», «СМОРОДСЬКЕ»), доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е.	52
36. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, («Караванська група» Люботинського могильника), кін. 7 — 6 ст. до н. е.	49	45. ПОСЕЛЕННЯ «СМОРОДСЬКЕ-1», доба раннього заліза, 6—4 ст. до н. е.	53
		46. ПОСЕЛЕННЯ «СМОРОДСЬКЕ-2», доба раннього заліза, 6—3 ст. до н. е.	53

М. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

1. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43. Пл. Привокзальна.	71	7. МОГИЛА КОПЦОВА В. А., 1943. Пл. Привокзальна.	73
2. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43. Вул. Харківська.	71	8. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ВОЇНАМ-АФГАНЦЯМ, 1990. На розі вул. Кондратьєва та Єдності.	74
3. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	71	9. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЗАГИБЛИМ ВОЇНАМ ПЕРВОМАЙЩИНИ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ, 2009. Просп. 40-річчя Перемоги.	74
4. МОГИЛА ГУСЕЙНОВА В. Т., 2018. На міському кладовищі.	72	10. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК «ЧОРНОБИЛЬСЬКА ТРАГЕДІЯ», 1993. 3-й м-н.	74
5. МОГИЛА ДАВИДЧУКА Ю. О., 1983. На міському кладовищі.	72	11. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43, 2010. Вул. Пристанційна.	75
6. МОГИЛА КОНДРАТЬЄВА В. О., 1987. На центральному міському кладовищі.	72		

ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН

С. БЕРЕКА, ОЛЕКСІВСЬКА ОТГ

1. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис.	76	7. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 2 тис.	77
2. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	76	8. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	77
3. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	76	9. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	77
4. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 2 тис.	76	10. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС НА ЧЕСТЬ ЗАГИБЛИХ ВОЇНІВ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1942—43, 1975. Вул. Красна.	77
5. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 2 тис.	76	11. ПОСЕЛЕННЯ, 15—12 ст. до н. е.	78
6. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 3 тис. до н. е. — 2 тис.	76		

**С-ЩЕ БІЛЯІВКА,
СУДАНСЬКА СІЛЬРАДА**

12. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ
ВОЇНІВ 1941—43. Вул. Залізнична. 78

**С. БУЛАЦЕЛІВКА,
СУДАНСЬКА СІЛЬРАДА**

13. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ
ВОЇНІВ 1942—43. Вул. Озерна. 78

**С. ВЕРХНІЙ БИШКИН,
ОЛЕКСІВСЬКА ОТГ**

14. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 79
15. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 79
16. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК,
4 тис. до н. е. — 2 тис. 79
17. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК,
4 тис. до н. е. — 2 тис. 79
18. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС 1941—43,
1980, 2000, 2015. Вул. Косінова. 79
19. ПОСЕЛЕННЯ, 6—4 ст. до н. е., 3—5 ст. 81
20. РЕМІСНИЧИЙ ЦЕНТР «УРОЧИЩЕ РОГА-
НИНА», серед. 8—9 ст. 81
21. СЕЛИЩЕ, 8—10 ст. 83
22. СЕЛИЩЕ-1, 6 ст. до н. е. — 4 ст. 83
23. СЕЛИЩЕ-2, 6—4 ст. до н. е. 84

**С. ВЕРХНЯ ОРІЛЬКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ**

24. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ
1942—43. Вул. Центральна. 84
25. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис. 84
26. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис. 85
27. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 85
28. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 85
29. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК,
3 тис. до н. е. — 2 тис. 85
30. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК,
3 тис. до н. е. — 2 тис. 85
31. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК,
3 тис. до н. е. — 2 тис. 85
32. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК,
4 тис. до н. е. — 2 тис. 85
33. МАЙДАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис. 85

**С. ВЕСЕЛІЄ,
ЗАКУТНІВСЬКА СІЛЬРАДА**

34. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 86
35. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 86

**С. ГРУШИНЕ,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ**

36. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ
ВОЇНІВ 1942—43. Вул. Центральна. 86
37. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 86
38. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 86
39. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК,
4 тис. до н. е. — 2 тис. 87

**С. ДМИТРІВКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ**

40. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ
ВОЇНІВ 1942—43. 87
41. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 87
42. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 87
43. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 88
44. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 88
45. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 88
46. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 88
47. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 88
48. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 88
49. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 89
50. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 89
51. МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 89
52. МАЙДАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 89
53. МОГИЛА ЛУЧЕНЦОВА М. О., 2015.
На сільському кладовищі. 89

**С. ЄФРЕМІВКА,
ОЛЕКСІВСЬКА ОТГ**

54. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ
ВОЇНІВ 1941—43. Вул. Красна. 90
55. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК. 90
56. КУРГАН ТА МАЙДАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис. 90
57. КУРГАН ТА МАЙДАНИ, 3 тис. до н. е. — 2 тис. 90
58. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК,
3 тис. до н. е. — 2 тис. 91
59. ЄФРЕМІВСЬКА ФОРТЕЦЯ 1731—64. 91
60. МОГИЛА ШОЛОМИНСЬКОГО В. В., 2016.
На сільському кладовищі. 92
61. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ НАЦИСТ-
СЬКОЇ ОКУПАЦІЇ, 2003, 2005. Вул. Красна. 92

**С. ЗАКУТНІВКА,
ЦЕНТР СІЛЬРАДИ**

62. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ
ВОЇНІВ 1941—43. Вул. Миру. 93
63. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 93
64. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 93
65. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 93
66. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 93
68. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. 94

69.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	94	93.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	98
70.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	94	94.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	98
72.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	94	95.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	99
73.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	94	96.	ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ ГОЛОДО- МОРУ 1932—33, 2008. Вул. Молодіжна.	99
74.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	94	С. КАШПУРІВКА, ГРУШИНСЬКА СІЛЬРАДА		
75.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	94	97.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	99
76.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	94	С. КИСЕЛ, ОЛЕКСІВСЬКА ОТГ		
С. ЗЕЛЕНІВКА, СУДАНСЬКА СІЛЬРАДА			98.	БРАТСЬКІ МОГИЛИ РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ І ПАРТИЗАНІВ 1941—43, 2007. Вул. Перемоги.	99
77.	КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис.	95	99.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	100
78.	ПОСЕЛЕННЯ ЗЕЛЕНІВКА-1, 19—12 тис. до н. е., 15—12 ст. до н. е. та 8—10 ст.	95	100.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	100
С. КАЛИНІВКА, ГРУШИНСЬКА СІЛЬРАДА			101.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	100
79.	БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ І ПАРТИЗАНІВ 1941—43. Вул. Партизанська.	95	102.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	100
С. КАМ'ЯНКА, ОЛЕКСІВСЬКА ОТГ			103.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	100
80.	БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43. Вул. Дружби, сквер.	95	104.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	101
81.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	96	С. КІПТІВКА, МИРОНІВСЬКА СІЛЬРАДА		
82.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	96	105.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	101
83.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	96	С. КРАСИВЕ, ОДРАДІВСЬКА СІЛЬРАДА		
84.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	96	106.	БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43. Вул. Колективна.	101
С. КАРАЧЕНЦІВ, ГРУШИНСЬКА СІЛЬРАДА			107.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	101
85.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	97	108.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	102
С. КАРТАМИШ, ЦЕНТР СІЛЬРАДИ			109.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	102
86.	БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43, 2014. Вул. Центральна.	97	110.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	102
87.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	98	111.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	102
88.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	98	112.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	102
89.	КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	98	113.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	103
90.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	98	С. КРАСНЕ, ЦЕНТР СІЛЬРАДИ		
91.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	98	114.	БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43. Вул. Копцова.	103
92.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	98	115.	КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	103

116. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	103	138. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	108
с. Крутоярка, КАРТАМИСЬКА СІЛЬРАДА		139. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	108
117. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43. Вул. Польова.	104	140. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	108
с. Крюкове, РОЗДОЛЬСЬКА СІЛЬРАДА		141. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	108
118. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43. Вул. Лаптева.	104	142. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	108
с. Люзівське, КАРТАМИСЬКА СІЛЬРАДА		143. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	109
119. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	104	144. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	109
120. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	104	145. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	109
121. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	105	146. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	109
с. Маслівка, ГРУШИНСЬКА СІЛЬРАДА		147. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	109
122. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ВОЇНАМ, ЗАГИБЛИМ НА ТЕРИТОРІЇ ІНШИХ ДЕРЖАВ, 2013.	105	148. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	109
с. Миронівка, ЦЕНТР СІЛЬРАДИ		149. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	109
123. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43. Вул. Мироненка.	105	150. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	109
124. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	106	151. МИХАЙЛІВСЬКА ФОРТЕЦЯ, 1731—64.	109
125. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	106	152. МОГИЛА КИНДЯКОВА В. В., 1984. На сільському кладовищі.	111
126. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	106	153. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ ГОЛОДО- МОРУ 1932—33, 2003. Сільське кладовище.	111
127. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ ГОЛОДО- МОРУ 1932—33, 2008. Вул. Мироненка	106	с. Нова Семенівка, КРАСНЕНСЬКА СІЛЬРАДА	
128. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК КОЛОДЧЕНКУ Б. Г., 1978. Вул. Мироненка.	106	154. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	111
с. Михайлівка, ОЛЕКСІВСЬКА ОТГ		155. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	111
129. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43. Вул. Центральна.	107	156. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	111
130. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	107	с. Нове, КРАСНЕНСЬКА СІЛЬРАДА	
131. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	107	157. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	112
132. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	107	с. Новоберецьке, ОЛЕКСІВСЬКА ОТГ	
133. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	108	158. ПОСЕЛЕННЯ, 2—5 ст.	112
134. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	108	с. Новосгорівка, МИРОНІВСЬКА СІЛЬРАДА	
135. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	108	159. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43. Вул. Центральна.	112
136. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	108	с. Олексівка, ЦЕНТР СІЛЬРАДИ ОЛЕКСІВСЬКОЇ ОТГ	
137. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	108	160. КУРГАН.	112

161. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	113	187. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	120
162. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	113	188. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	121
163. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. н. е.	113	189. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	121
164. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	113	190. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	121
165. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	113	191. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	121
166. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК.	113	192. МАЙДАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	121
167. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК. 4 тис. до н. е. — 2 тис.	113	193. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ВОЛКОВСЬКОМУ В. П., 1984. Вул. Центральна.	121
168. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК. 4 тис. до н. е. — 2 тис. н. е.	114	С. Роздолля, ЦЕНТР СІЛЬРАДИ	
169. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС НА ЧЕСТЬ ЗАГИБЛИХ РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1941—43, 1980, 2008, 2010. Вул. Центральна.	114	194. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	122
170. МОГИЛА КУТЕЛЯ І. Р., 2015. На сільському кладовищі.	115	195. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	122
171. ОЛЕКСІВСЬКА ФОРТЕЦЯ, 1731—64.	116	196. МАЙДАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	122
172. ПАМ'ЯТНИЙ ЗНАК ЖЕРТВАМ ГОЛОДО- МОРУ 1932—33, 2003. Сільське кладовище.	117	197. МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС НА ЧЕСТЬ ЗАГИБЛИХ РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1941—43, 1979. Вул. Центральна.	122
С. Одрадове, ЦЕНТР СІЛЬРАДИ		198. МОГИЛА ДЬЯКОВОЇ М. К., 1987. Сільське кладовище.	123
173. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43. Вул. Центральна.	117	199. МОГИЛА КОСІНОВА Д. І., 1971. Сільське кладовище.	123
174. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	118	200. МОГИЛА ЧЕРНЕГИ О. П., 1977. Сільське кладовище.	123
175. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	118	С-ЩЕ СЛОБІДСЬКЕ, ОЛЕКСІВСЬКА ОТГ	
176. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	118	201. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43. Вул. Гагаріна.	124
178. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	118	202. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	124
179. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	118	203. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	124
180. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	119	204. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	124
С. Паризьке, Суданська СІЛЬРАДА		С. Степове, КАРТАМИСЬКА СІЛЬРАДА	
181. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43. Вул. Чубарова.	119	205. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	125
С. Побєда, Суданська СІЛЬРАДА		206. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	125
182. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43. Вул. Побєдівська.	119	С. Суданка, ЦЕНТР СІЛЬРАДИ	
183. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	120	207. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43. Вул. Дружби, парк.	125
С. Ржавчик, ЦЕНТР СІЛЬРАДИ		208. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	125
184. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43. Вул. Центральна.	120	209. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис. н. е.	126
185. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	120	210. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК ТА МАЙДАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	126
186. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	120		

211. МОГИЛА МОКЛЯК Ф. Т., 1977. Сільське кладовище.	126	с-ще Троїцьке, Олексіївська ОТГ	
с. Сумці, Олексіївська ОТГ		227. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис.	128
212. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	126	228. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис.	128
213. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	126	229. КУРГАН, 3 тис. до н. е. — 2 тис.	128
214. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	126	с. Червоне, Красненська сільрада	
215. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	126	230. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	128
216. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	126	с. Шульське, Роздольська сільрада	
218. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	127	231. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1941—43. Вул. Центральна, парк.	128
219. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	127	232. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	129
220. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	127	233. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	129
221. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	127	235. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	129
222. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	127	Грушинська сільрада	
с. Тимченки, Миронівська сільрада		236. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	129
223. БРАТСЬКА МОГИЛА РАДЯНСЬКИХ ВОЇНІВ 1942—43. Вул. Медова.	127	237. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	129
224. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	127		
225. КУРГАННИЙ МОГИЛЬНИК, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	128		
с-ще Трійчате, Олексіївська ОТГ			
226. КУРГАН, 4 тис. до н. е. — 2 тис.	128		

АВТОРСЬКИЙ СКЛАД

Бабич Олена Вікторівна
Басва Ірина Сергіївна
Бахтіна Світлана Анатоліївна
Берестнев Сергій Іларіонович, канд. іст. наук
Білоцерківський Василь Якович, д-р іст. наук
Білько Іван Володимирович
Дідик Віктор Васильович
Дьяченко Євгенія Іванівна
Задорожна Інга Юріївна
Зимовець Роман Віталійович, канд. філос. наук
Каракаптан Любов Миколаївна
Качало Світлана Іванівна
Колесникова Лариса Миколаївна
Колода Володимир Васильович, канд. іст. наук
Конакова Олена Вікторівна
Котлов Юхим Петрович
Лапчинська Ніна Василівна
Ліхолстов Ярослав Володимирович

Марьонкіна Валентина Геннадіївна
Нарожна Вікторія Павлівна
Новгородов Володимир Євгенович
Окатенко Віталій Миколайович
Олійник Микола Миколайович, д-р іст. наук, проф.
Охріменко Галина Михайлівна
Палкін Юрій Іванович
Прилуцький Владислав Олександрович
Путятін Володимир Дмитрович
Резніков Владислав Валерійович, канд. іст. наук
Свистун Геннадій Євгенович, канд. іст. наук
Серьогін Іван Євгенович
Суховерша Єлизавета Олегівна
Троян Анатолій Трудович
Черкасова Катерина Тимофіївна, д-р арх., проф.
Чувпило Лідія Олександрівна, канд. іст. наук
Шрамко Галина Василівна
Яцина Олег Анатолійович, канд. іст. наук

АВТОРИ ІЛЮСТРАЦІЙ

Басва Ірина Сергіївна
Бахтіна Світлана Анатоліївна
Білько Іван Володимирович
Боярчук Світлана Віталіївна
Буйнов Юрій Володимирович
Дідик Віктор Васильович
Задорожна Інга Юріївна
Зінченко Валентина Володимирівна
Каракаптан Любов Миколаївна
Колесникова Лариса Миколаївна
Колода Володимир Васильович
Конакова Олена Вікторівна
Корсикова Лілія Геннадіївна
Ліхолстов Ярослав Володимирович
М'ячина Тетяна Юріївна
Медведєва Лідія Володимирівна
Мудрак Анатолій Миколайович
Оболенцева Людмила Петрівна
Окатенко Віталій Миколайович
Охріменко Галина Михайлівна
Первушина Наталя Анатоліївна
Прокопенко Ольга Миколаївна
Путятін Володимир Дмитрович
Романова Тетяна Ігорівна
Свистун Геннадій Євгенович
Следюк Дмитро Володимирович
Устименко Софія Максимівна
Черкасова Катерина Тимофіївна
Чувпило Лідія Олександрівна

ЗМІСТ

НАРИС ПРО М. ЛЮБОТИН	5
ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ М. ЛЮБОТИНА	23
НАРИС ПРО М. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ І ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН	55
ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ М. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ	71
ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ПЕРВОМАЙСЬКОГО РАЙОНУ	76
НАУКОВО-ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ	131
ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА	131
СКОРОЧЕННЯ ТА АБРЕВІАТУРИ	159
ПОКАЖЧИК ВУЛИЦЬ	161
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	163
ПОСТАТЕЙНИЙ ПОКАЖЧИК	166

**ЗВІД
ПАМ'ЯТОК
ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ:
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ**

**м. ЛЮБОТИН
м. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ І ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН**

Енциклопедичне видання

Упорядники:

Л. М. Колесникова, Я. В. Ліхолєтов

Редактори:

Л. М. Колесникова, Я. В. Ліхолєтов, Л. О. Чувпило

Комп'ютерна верстка: Ю. О. Шевченко

Annotation

Offered third book from the series of district encyclopedic publications continues a series of publications of materials planned by the regional editorial board of the Kharkiv volume "The Code of Ukraine's Historical and Cultural Memorials. Kharkiv region" dedicated to cultural heritage sites located in Lyubotyn, Pervomaisky and Pervomaisky district of Kharkiv region.

The authors are historians, architects, museologists, archaeologists, local historians, and specialists in other fields of research. The publication will be of interest to scientists, museum workers, teachers, local historians, students, public figures and all those who are interested in the history and present of Kharkiv region.

Підписано до друку 04.11.2020.

Ум-друк. арк. 28,3. Обл.-вид. арк. 23,7.

Формат 60x84 1/8. Папір крейдовий 130 г/кв. м.

Замов. №0411. Ціна договірна.

Видавництво «Курсор»

Україна, 61113, м. Харків, вул. Дмитрівська, 5, тел. (057) 706-31-73.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи: серія ДК №21 від 24.03.2000 р.

e-mail: kursor@i.ua

Віддруковано в ТОВ «ДРУКАРНЯ МАДРИД»

61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11

Тел.: (057) 756-53-25

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

Серія ДК № 4399 від 27.08.2012 р.

www.madrid.in.ua e-mail: info@madrid.in.ua